

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA MIASTA KALISZA NA LATA 2013-2016

KALISZ 2012

Spis treści

1.	Wstęp	7
2.	Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	8
3.	Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	9
3.1.	Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami	10
3.2.	Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym	17
3.3.	Ustawa – Prawo budowlane	17
3.4.	Ustawa o gospodarce nieruchomościami	18
3.5.	Ustawa o podatkach i opłatach lokalnych	19
4.	Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	19
4.1.	Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	19
4.1.1.	Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	20

4.1.2.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 wraz z uzupełnieniem Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020	20
---	----

4.2.

Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi dla województwa wielkopolskiego	25
---	----

4.2.1.

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 roku	25
--	----

4.2.2.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego	27
--	----

4.2.3.

Wielkopolski Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami	34
--	----

4.2.4.

Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Wielkopolskim	34
--	----

4.2.5.

Inne dokumenty związane z tematyką dziedzictwa kulturowego	36
--	----

5.

Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	37
--	----

5.1.

Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi dla Miasta Kalisza	37
--	----

5.1.1.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego	37
---	----

5.1.2.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego	46
---	----

5.1.3.	Strategia Rozwoju Miasta Kalisza na lata 2004-2013	58
5.1.4.	Plan Rozwoju Lokalnego Miasta Kalisza na lata 2006-2013	60
5.1.5.	Strategia Rozwoju Turystyki dla Miasta Kalisza na lata 2007-2013	65
5.1.6.	Zintegrowany Plan Rozwoju Obszarów Miejskich i Przemysłowych dla Miasta Kalisza do 2020 roku	74
5.1.7.	Uwarunkowania ochrony przyrody i równowagi ekologicznej	77
5.2.	Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy z uwzględnieniem zabytków o najwyższym znaczeniu	93
5.2.1.	Zarys historii obszaru gminy	93
5.2.2.	Krajobraz kulturowy	99
5.2.3.	Zabytki nieruchome	102
5.2.4.	Zabytki ruchome	123
5.2.5.	Zabytki archeologiczne	130
5.2.6.	Zabytki w zbiorach muzealnych i innych	141

5.3.

Zabytki objęte prawnymi formami ochrony 142

5.3.1.

Rejestr zabytków 142

5.3.2.

Pomniki historii 150

5.3.3.

Parki kulturowe 150

5.4.

Zabytki w gminnej ewidencji zabytków nieruchomych 151

5.5.

Zabytki w gminnej ewidencji zabytków archeologicznych 151

5.6.

Zabytki stanowiące własność gminy 151

6.

Stan zachowania zabytków nieruchomych, ruchomych i dziedzictwa archeologicznego 159

7.

Założenia programowe 167

7.1.

Priorytety programu opieki nad zabytkami 167

7.2.

Kierunki działań i zadania programu opieki nad zabytkami 168

8.

Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami 186

9.	Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami	187
10.	Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami	188
11.	Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	190
12.	Aneks nr 1: Gminna ewidencja zabytków miasta Kalisza	197
13.	Aneks nr 2: Część graficzna programu opieki nad zabytkami	249

1. Wstęp

Gminny program opieki nad zabytkami dla Miasta Kalisza na lata 2013-2016 stanowi kolejny tj. drugi tego typu dokument po zakończeniu obowiązywania Programu opieki nad zabytkami dla Miasta Kalisza na lata 2009-2012. Władze samorządowe Miasta Kalisza jako jedne z pierwszych na terenie Wielkopolski w 2009 roku podjęły się przygotowania gminnego programu opieki nad zabytkami i w drodze Uchwały Nr XXXIX/561/2009 Rady Miejskiej Kalisza z dnia 1 października 2009 r. przyjęły uprzednio obowiązujący dokument. Z realizacji Programu opieki nad zabytkami dla Miasta Kalisza na lata 2009-2012 Prezydent Miasta Kalisza sporządzał cyklicznie sprawozdania, które przedstawiał każdorazowo Radzie Miejskiej.

Po upływie kolejnych czterech lat zaistniała potrzeba opracowania kolejnego programu, który w dużej mierze opiera się na materiałach zawartych w poprzednio obowiązującym dokumencie. Oczywiście ze względu na doświadczenia uzyskane w toku realizacji poprzedniego gminnego programu opieki nad zabytkami oraz zmiany w obowiązującym prawie, a także zmiany stanu faktycznego niniejszy dokument wprowadza pewne istotne modyfikacje, które mają na celu dostosowanie jego treści do obecnie istniejących uwarunkowań i poprawę sposobu jego realizacji.

Przedmiot Gminnego programu opieki nad zabytkami dla Miasta Kalisza na lata 2013-2016 stanowi zachowane materialne dziedzictwo kulturowe istniejące w granicach administracyjnych gminy, które najczęściej określane bywa mianem zabytków. Należy zaznaczyć, iż wymiar materialny zabytków ściśle związany jest z ich niemniej istotnym walorem niematerialnym pozwalającym budować indywidualną, lokalną świadomość miejsca współkształtowanego przez dziesiątki pokoleń mieszkańców Kalisza i okolic w jego ponad 1850-letniej historii.

Cel opracowywania Gminnego programu opieki nad zabytkami dla Miasta Kalisza na lata 2013-2016 pozostał niezmienny i w dalszym ciągu opiera się o wykaz zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami sformułowany w art. 87. Ustawy z dnia 27 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 Nr 162 poz. 1568 ze zmianami) obejmujących:

- 1) Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
- 2) Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej i konsekwentne oraz planowe realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami jako potwierdzenie uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy.
- 3) Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
- 4) Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
- 5) Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wykreowanie wizerunku gminy poprzez: podejmowanie działań sprzyjających wytworzeniu lokalnej tożsamości mieszkańców, wspieranie aktywności mieszkańców mającej na celu poszanowanie dziedzictwa kulturowego, edukację w zakresie miejscowego dziedzictwa kulturowego.

- 6) Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
- 7) Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków.
- 8) Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Należy zwrócić szczególną uwagę na fakt, iż w stosunku do poprzednio obowiązującego gminnego programu opieki nad zabytkami istotnemu powiększeniu uległ zasób zidentyfikowanych obiektów stanowiących elementy materialnego dziedzictwa kulturowego Miasta Kalisza. W latach 2011-2012 prowadzone były prace nad weryfikacją i uzupełnieniem gminnej ewidencji zabytków w oparciu o dane przekazane Prezydentowi Miasta Kalisza przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków stanowiące wykaz obiektów ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków i proponowanych do ujęcia w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Ostatecznie w połowie 2012 roku w nowoutworzonej gminnej ewidencji zabytków opracowanej według wytycznych Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Warszawie ujętych zostało **2248** rozmaitych obszarów i obiektów stanowiących historyczny potencjał kultury materialnej istniejącej w granicach administracyjnych Kalisza.

Podsumowując należy stwierdzić, iż *Gminny program opieki nad zabytkami dla Miasta Kalisza na lata 2013-2016* to dokument będący całościową strategią ochrony zabytków zlokalizowanych w Kaliszu na okres najbliższych czterech lat, który realizowany będzie dostępnymi środkami prawnymi oraz finansowymi. Jednocześnie dokument ten stanowi instrument koordynujący proces tworzenia miejskich polityk przestrzennych i powinien spowodować poprawę stanu zachowania zasobów dziedzictwa kulturowego Kalisza poprzez właściwe – z punktu ochrony zabytków i opieki nad nimi – podejmowanie przez samorząd miasta działań zarówno organizacyjnych jak i finansowych zmierzających do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w tym zakresie. Kolejną rolą jaką spełnia niniejszy dokument jest uświadamianie potrzeb i zasad ochrony środowiska kulturowego wśród społeczeństwa miasta Kalisza, a także dążenie do włączania społeczności w proces sprawowania opieki nad zabytkami poprzez tworzenie i wspieranie inicjatyw mających taką opiekę na celu.

2.

Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Gminny program opieki nad zabytkami dla Miasta Kalisza na lata 2013-2016 opracowany został w oparciu o zapisy art. 87. Ustawy z dnia 27 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 Nr 162 poz. 1568 ze zmianami), które stanowią, że w przypadku miasta Kalisza:

1. gminny program opieki nad zabytkami sporządzany jest na okres 4 lat przez Prezydenta Miasta Kalisza
2. gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje Rada Miejska po uzyskaniu opinii Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu;
3. gminny program opieki nad zabytkami ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym;

4. Prezydent Miasta Kalisza sporządza co 2 lata sprawozdanie z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami, które przedstawia Radzie Miejskiej

Ponadto za pośrednią podstawę prawną dla opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami można uznać treść art. 7. ust. 1. pkt 9. Ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2001 r. Nr 142 poz. 1591 ze zmianami) określający, że zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy m. in. kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz **ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.**

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

W obowiązującym w Polsce systemie prawnym ochrona zabytków i całości dziedzictwa kulturowego została zagwarantowana w podstawowym akcie prawnym jaki stanowi Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Z treści art. 5. i 6. jasno wynika, iż konstytucyjnym obowiązkiem państwa i każdego obywatela jest stanie na straży m.in. szeroko rozumianego dziedzictwa narodowego, które w dużym stopniu tworzą zabytki. Ponadto zabytki jako obiekty silnie nacechowane kulturowo wartościami materialnymi jak i niematerialnymi, stanowią dobro wspólne wszystkich obywateli Rzeczypospolitej Polskiej. Zgodnie z zapisem umieszczonym w art. 82. Ustawy Zasadniczej dbałość i troska o dobro wspólne jest obowiązkiem każdego obywatela Państwa Polskiego.

Opisane powyżej uwarunkowania prawne wynikające z zapisów Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej stanowią, że między innymi sprawowanie ochrony i opieki nad zabytkami jest ważną dziedziną, w której realizuje się polityka kulturalna państwa. Zabytki będące materialnym dziedzictwem kulturowym stanowią także dobro kultury w sensie niematerialnym upamiętniającym istotne dla tożsamości kulturowej wydarzenia z historii, postaci historyczne, idee wyrażające się m.in. ewoluujących stylach historycznych tworzących historię szeroko rozumianej sztuki i kultury.

Rzeczpospolita Polska potwierdziła swoje zrozumienie dla idei zagwarantowania ochrony zabytków przyjęciem w drodze ratyfikacji aktów prawnych o znaczeniu międzynarodowym określających zasady i sposób dbałości o zachowane materialne dziedzictwo kulturowe. Dokumenty te będące w większości deklaracjami bądź konwencjami w nomenklaturze konserwatorskiej zwykła się nazywać „kartami”, wśród nich najważniejszymi są:

- Karta Ateńska, czyli postanowienia konferencji w Atenach sporządzona 30 października 1931 r.
- Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego przyjęta w Hadze 14 maja 1954 r.
- Karta Wenecka, czyli Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Miejsc Zabytkowych sporządzona w Wenecji w 1964 r.
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego przyjęta w Paryżu 16 listopada 1972 r.
- Międzynarodowa Karta Ochrony Ogrodów IFLA-ICOMOS sporządzona 21 maja 1981 r.

- Międzynarodowa Karta Ochrony Miasta Historycznych ICOMOS sporządzona w październiku 1987 r.
- Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy sporządzona w Grenadzie 3 października 1985 r.

W polskim systemie prawnym najbardziej kompleksowe uregulowania dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zapisane zostały w Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o *ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz. U. Nr 162 poz. 1568, ze zmianami).

Pozostałymi aktami prawnymi dotyczącymi problematyki związanej z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami zawarte zostały w poniżej wymienionych ustawach:

- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o *planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* (tekst jednolity: Dz. U. z 2012 poz. 647 ze zmianami);
- Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – *Prawo budowlane* (tekst jednolity: Dz. U. z 2010 r. Nr 243 poz. 1623 ze zmianami);
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – *Prawo ochrony środowiska* (tekst jednolity: Dz. U. z 2008 r. Nr 25, poz. 150 ze zmianami),
- Ustawa z dnia 16 października 1991 r. o *ochronie przyrody* (tekst jednolity: Dz. U. z 2009 r. Nr 151 poz. 1220 ze zmianami);
- Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o *gospodarce nieruchomościami* (tekst jednolity: Dz. U. z 2010 r. Nr 102 poz. 651 ze zmianami);
- Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o *organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej* (tekst jednolity Dz. U. z 2012 r. poz. 406);
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o *działalności pożytku publicznego i wolontariacie* (tekst jednolity Dz. U. z 2010 r. Nr 234, poz. 1536 ze zmianami).

Ochrona zabytków przechowywanych w muzeach, w bibliotekach i w archiwach została ustalona w następujących aktach prawnych:

- Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o *muzeach* (tekst jednolity: Dz. U. z 2012 r. poz. 987),
- Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o *bibliotekach* (tekst jednolity: Dz. U. z 2012 r. poz. 642).
- Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o *narodowym zasobie archiwalnym i archiwach* (tekst jednolity: Dz. U. z 2011 r. Nr 123 poz. 698 ze zmianami)

W poniższych podrozdziałach zebrano wszystkie przepisy z obowiązujących ustaw mogących znaleźć praktyczne zastosowanie w działaniach podejmowanych przez organy samorządowe Miasta Kalisza w celu zapewnienia ochrony i opieki nad zabytkami.

3.1.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

W niniejszej ustawie określone zostały m.in. podstawowe pojęcia z dziedziny ochrony i opieki nad zabytkami takie jak:

Zabytek nieruchomy lub ruchomy

nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową

[art. 3 pkt 1, 2 i 3]

Do zabytków nieruchomych zaliczone zostały:

[art. 6 ust. 1 pkt 1]

- krajobrazy kulturowe,
- układy urbanistyczne,
- układy ruralistyczne
- zespoły budowlane,
- dzieła architektury i budownictwa,
- dzieła budownictwa obronnego,
- obiekty techniki (kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe),
- cmentarze,
- parki, ogrody i innymi formy zaprojektowanej zieleni,
- miejsca upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Do zabytków ruchomych zaliczone zostały:

[art. 6 ust. 1 pkt 2]

- dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmaty oraz pamiątki historyczne, a zwłaszcza militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i ordery,
- wytwory techniki, a zwłaszcza urządzenia, środki transportu oraz maszyny i narzędzia świadczące o kulturze materialnej i charakterystyczne dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentujące poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiały biblioteczne, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach
- instrumenty muzyczne,
- wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne,
- przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytek archeologiczny

zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem

[art. 3 pkt 4]

Do zabytków archeologicznych zaliczone zostały:

[art. 6 ust. 1 pkt 3]

- pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyska,
- kurhany,
- relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać także nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej

[art. 6 ust. 2]

Krajobraz kulturowy

przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze

[art. 3 pkt 14]

Historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny

przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg

[art. 3 pkt 12]

Historyczny zespół budowlany

powiązana przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi

[art. 3 pkt 13]

Otoczenie

teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych

[art. 3 pkt 15]

Prace konserwatorskie

działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań

[art. 3 pkt 6]

Prace restauratorskie

działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań

[art. 3 pkt 7]

Roboty budowlane

budowa, a także prace polegające na przebudowie, montażu, remoncie lub rozbiórce obiektu budowlanego podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku

[art. 3 pkt 8]

Badania konserwatorskie

działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich

[art. 3 pkt 9]

Badania architektoniczne

działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń

[art. 3 pkt 10]

Badania archeologiczne

działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego

[art. 3 pkt 11]

Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

[art. 4]

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym
- oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

[art. 5]

- naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury

Formy ochrony zabytków:
[art.7]

- **wpis do rejestru zabytków**

rejestr dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków;

- do rejestru zabytków wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku

[art. 9]

- do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę

[art. 10]

- **uznanie za pomnik historii**

zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego

- **utworzenie parku kulturowego**

w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy może utworzyć na podstawie uchwały rada gminy po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków

Ustanowienie parku kulturowego:

- rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej
- uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, o których mowa w art. 17 ust. 1
- wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu w wojewódzkim konserwatorze zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy
- w celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem

- park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być urządzony
- dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego [art. 16]

Na terenie ustanowionego przez radę gminy parku kulturowego mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej
 - zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych
 - umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1
 - składowania lub magazynowania odpadów [art. 17]
- **ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację w zakresie lotniska użytku publicznego**

Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

W koncepcji, strategiach, analizach planach i studiach, o których mowa w ust.1, w szczególności:

- uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
- określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków
- zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu
- ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniając opiekę nad zabytkami [art. 18]

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia
- innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
- parków kulturowych

W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia
- innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków

W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

W studium i planie, o których mowa w ust.1, ustala się w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków

[art. 19]

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu

[art. 20]

Ewidencja zabytków

jest podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy

[art. 21]

Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

[art. 22 pkt 4]

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

[art. 22 pkt 5]

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków

Organami ochrony zabytków są:

[art. 89]

- minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków
- wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków

3.2.

Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym

W planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się zwłaszcza wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej

[art. 1 ust. 2 pkt 4]

Decyzje w sprawach ustalenia lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzje o w sprawach ustalenia warunków zabudowy wydaje się po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków - w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony zabytków, o których mowa w art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568, z późn. zm.) oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków;

[art. 53 ust. 4 pkt. 2]

3.3.

Ustawa – Prawo budowlane

Obiekt budowlany wraz ze związanymi z nim urządzeniami budowlanymi należy, biorąc pod uwagę przewidywany okres użytkowania, projektować i budować w sposób określony w przepisach, w tym techniczno-budowlanych, oraz zgodnie z zasadami wiedzy technicznej, zapewniając m.in. ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską

[art. 5 ust. 1 pkt 7]

Pozwolenia na budowę nie wymaga wykonywanie robót budowlanych polegających m.in. na remoncie istniejących obiektów budowlanych i urządzeń budowlanych, z wyjątkiem obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz instalowaniu tablic i urządzeń reklamowych, z wyjątkiem usytuowanych na obiektach wpisanych do rejestru zabytków w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

[art. 29 ust. 2 pkt 1 i 6]

Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, o której mowa w ust. 5, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, o którym mowa w ust. 1, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków

[art. 30 ust 7 pkt 2]

Pozwolenia nie wymaga rozbiórka m.in. budynków i budowli – niewpisanych do rejestru zabytków oraz nieobjętych ochroną konserwatorską – o wysokości poniżej 8 m, jeżeli ich odległość od granicy działki jest nie mniejsza niż połowa wysokości oraz obiektów i urządzeń budowlanych, na budowę których nie jest wymagane pozwolenie na budowę, jeżeli nie podlegają ochronie jako zabytki.

[art. 31 ust. 1 pkt 1 i 2]

Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków

Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków

W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

[art. 39]

Jeżeli nieużytkowany lub niewykończony obiekt budowlany nie nadaje się do remontu, odbudowy lub wykończenia, właściwy organ wydaje decyzję nakazującą właścicielowi lub zarządcy rozbiórkę tego obiektu i uporządkowanie terenu oraz określającą terminy przystąpienia do tych robót i ich zakończenia

Przepisu tego nie stosuje się do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków.

W stosunku do obiektów budowlanych niewpisanych do rejestru zabytków, a objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, decyzję, o której mowa powyżej, właściwy organ wydaje po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się za uzgodnienie.

[art. 67]

Właściwy organ wnosi sprzeciw, jeżeli zamierzona zmiana sposobu użytkowania obiektu budowlanego lub jego części może spowodować niedopuszczalne pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków,

[art. 71 ust. 5 pkt 3 lit. b]

3.4.

Ustawa o gospodarce nieruchomościami

Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków
[art. 13 ust. 4]

Jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie
[art. 29 ust 2]

W przypadku nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, w decyzji o ustanowieniu trwałego zarządu można nałożyć, w miarę potrzeby, na jednostkę organizacyjną obowiązek odbudowy lub remontu położonych na tej nieruchomości zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w decyzji
[art. 45 ust. 2a]

Podziału nieruchomości dokonuje się na podstawie decyzji wójta, burmistrza albo prezydenta miasta zatwierdzającej podział

W odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję, o której mowa powyżej wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości

[art. 96 ust 1 i 1a]

Gminie przysługuje prawo pierwokupu w przypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości

[art. 109 ust. 1 pkt 4]

3.5.

Ustawa o podatkach i opłatach lokalnych

Zwalnia się od podatku od nieruchomości grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej

[art. 7 ust. 1 pkt 6]

4.

Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1.

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

4.1.1.

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Na podstawie art. 84-86 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego co cztery lata ma obowiązek zainicjowania i przy pomocy Generalnego Konserwatora Zabytków opracowania krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w celu stworzenia warunków niezbędnych do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. W dokumencie tym określa się, w szczególności, cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań, a także harmonogram ich realizacji.

Po opracowaniu krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego kieruje wnioskiem do Rady Ministrów w celu przyjęcia ww. dokumentu w drodze uchwały. W ciągu dwóch lat od dnia zatwierdzenia przez Radę Ministrów krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego przedstawia Radzie Ministrów sprawozdanie z realizacji zadań wynikających przedmiotowego dokumentu.

Obecnie nie opracowano krajowego programu opieki nad zabytkami, natomiast na potrzeby jego utworzenia sformułowanych zostało osiem tez dotyczących zakresu jego opracowania:

- 1) uwarunkowania ochrony i opieki nad zabytkami, stan zabytków ruchomych i nieruchomych, pomniki historii, i obiekty wpisane na listę światowego dziedzictwa
- 2) stan zabytków archeologicznych, stan zabytków techniki, stan służb konserwatorskich, stan opieki nad zabytkami, stan uregulowań prawnych
- 3) działania o charakterze systemowym: powiązanie ochrony zabytków z polityką ekologiczną, ochrony przyrody, polityką przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa
- 4) wypracowanie strategii ochrony dziedzictwa kulturowego i wprowadzenie jej do polityk sektorowych
- 5) system finansowania: stworzenie sprawnego systemu finansowania, ochrony i opieki konserwatorskiej
- 6) dokumentowanie, monitorowanie i standaryzacja metod działania: dokumentowanie, monitorowanie, ujednolicanie metod działań profilaktycznych, konserwatorskich, restauratorskich i ochronnych
- 7) kształcenie i edukacja, kształcenie specjalistyczne, podyplomowe i system uznawalności wykształcenia, edukacja społeczeństwa, edukacja właścicieli i użytkowników
- 8) współpraca międzynarodowa: współpraca z instytucjami i organizacjami, współpraca z obszarem Europy Środkowej

4.1.2.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 wraz z uzupełnieniem Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020

Strategiczne cele polityki państwa zostały przedstawione w Narodowej Strategii Kultury na lata 2004-2013 wraz z jej uzupełnieniem na lata 2004-2020 w części „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego na lata 2004-2013”. Podstawą opracowania było uznanie sfery dziedzictwa za podstawę rozwoju kultury i upowszechniania kultury. Dziedzictwo zostało określone jako potencjał poszczególnych regionów, który sprzyjać ma wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców. Przedstawione w programie wybory strategiczne zgodne są z kierunkami określonymi w Narodowym Planie Rozwoju. Zasady wdrażania programu opierają się na regulacjach sfery dziedzictwa kulturowego w Polsce, funduszy strukturalnych Unii Europejskiej oraz na krajowych regulacjach, dotyczących finansów publicznych i pomocy publicznej. Proponowane cele, priorytety i działania obejmują terytorium całego kraju. Wysokość środków finansowych przeznaczonych na ich realizację, jest zróżnicowana przestrzennie i zależy od środków centralnych oraz struktury społeczno-gospodarczej województw.

Z analizy przeprowadzonej na rzecz Narodowej Strategii Kultury wynika, że:

- Polska jest zasobna w znaczącą ilość zabytków materialnych o wysokiej wartości i znacznym zróżnicowaniu
- konstytucyjnie zapisana rola Państwa w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego nie pozostaje w sprzeczności z nakładami publicznymi na ten cel
- wzrasta liczba zabytków ruchomych i nieruchomych wpisywanych do rejestru zabytków, a także uznawanych za pomniki historii
- występuje widoczne zróżnicowanie wydatków na ochronę zabytków pomiędzy województwami
- najniższe wydatki dotyczą województw świętokrzyskiego i podlaskiego, najwyższe dolnośląskiego, śląskiego i małopolskiego
- uprzywilejowana jest pozycja Krakowa, dysponującego wydzielonym funduszem finansowanym z budżetu Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej
- pojawiają się nowe możliwości wykorzystania funduszy strukturalnych i innych europejskich w sferze rewaloryzacji i modernizacji zabytków, w związku z wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej
- mimo niskich nakładów na ochronę zabytków notowana jest poprawa ich stanu dzięki inwestycjom miejskim i prywatnym
- brak rozwiązania problemu rewaloryzacji zasobu zabytkowego będącego w dyspozycji Agencji Mienia Wojskowego oraz Agencji Nieruchomości Rolnych
- istnieje potrzeba poszukiwania nowych źródeł finansowania ochrony zabytków oraz stworzenia lepszych warunków dla inwestycji prywatnych w obiekty zabytkowe

W krajach wysoko rozwiniętych ochrona dziedzictwa stała się ważnym instrumentem rozwoju regionalnego i wpływa na stały wzrost rynku pracy.

Zgodnie z wytycznymi Narodowej Strategii Kultury wraz z jej uzupełnieniem na lata 2004-2020 w części „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego na lata 2004-2013” nowoczesna ochrona dziedzictwa powinna obecnie oznaczać mądre zarządzanie zmieniającą się funkcją obiektów zabytkowych i zmieniającym się ich potencjałem oraz poszukiwanie kompromisów pomiędzy koniecznością zachowania substancji zabytkowej, a nieuchronnymi zmianami w uwarunkowaniach jej istnienia.

Potrzeba ochrony zabytków powoduje ograniczanie prawa własności ze względu na interes społeczny. Podporządkowując interes prywatny interesowi publicznemu państwo utworzy system pomocy kompensujący dodatkowe obowiązki nałożone na właścicieli zabytków. Istotnym elementem skutecznej ochrony zabytków w państwie prawa jest zasada ograniczonego prawa własności ze względu na interes społeczny. Oznacza to, iż podporządkowując interes prywatny interesowi publicznemu państwo tworzy równolegle system pomocy kompensujący dodatkowe obowiązki nałożone na właścicieli zabytków. W praktyce oznacza to rozszerzenie istniejącego systemu ulg podatkowych.

Znaczącym elementem jest też turystyka, która w znacznej mierze wyrasta z kulturowego kontekstu dziedzictwa. Jest ona, zwłaszcza dla historycznych miast, szansą i zagrożeniem. Przez władze samorządowe postrzegana jest, jako jeden z istotnych czynników rozwoju ekonomicznego. Szybkość i selektywność konsumpcji turystycznej stanowi zagrożenie dla autentyczności dziedzictwa. W celu skutecznej ochrony dziedzictwa kulturowego miast i regionów historycznych w systemie wolnorynkowym, należy umiejętnie powiązać dziedzictwo ze sferą gospodarczą.

Cele strategiczne Państwa w zakresie ochrony zabytków:

- przygotowanie skutecznego systemu prawno-finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami;
- podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa;
- poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służby konserwatorskiej;
- ograniczenia uznaniowości konserwatorów, poprzez nałożenie na nich odpowiedzialności za niezgodne z prawem postępowanie.

Celem strategicznym Narodowej Strategii Kultury wraz z jej uzupełnieniem na lata 2004-2020 w części „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego na lata 2004-2013” jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych.

Celami cząstkowymi Narodowej Strategii Kultury i sposobami ich realizowania są:

- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków poprzez zmiany instytucjonalne, prawne i funkcjonalne w sferze dokumentacji i ochrony zabytków oraz procesu oferowania zabytków na rynku;
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne społeczne, poprzez formułowanie projektów rewaloryzacji zabytków i ich adaptacji na cele społeczne;
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości w wyniku tworzenia zintegrowanych narodowych produktów turystycznych poprzez programowanie i wdrażanie kompleksowych programów dotyczących markowych produktów turystyki kulturowej w Polsce w latach 2004-2013;
- promocja polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą, w szczególności za pomocą narzędzi społeczeństwa informacyjnego;

- rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego poprzez podnoszenie wykształcenia kadr zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, podnoszenie zainteresowań społeczeństwa problematyką ochrony zabytków, powołanie zespołu naukowego zajmującego się badaniami nad wpływem zachowania i rewaloryzacji dziedzictwa kulturowego na rozwój społeczno-ekonomiczny;
- tworzenie warunków dla rozwoju i ochrony dziedzictwa kultury ludowej poprzez
- promowanie zachowania dziedzictwa kulturowego wsi;
- zabezpieczenie zabytków przed nielegalnym wywozem za granicę poprzez wdrożenie programu „Absynt Patrymonium” – sieci informacji wirtualnej o zabytkach wywożonych i zaginionych.

Cele Narodowej Strategii Kultury realizowane będą w ramach 2 priorytetów i 5 działań:

PRIORYTET 1

AKTYWNE ZARZĄDZANIE ZASOBEM STANOWIĄCYM MATERIALNE DZIEDZICTWO KULTUROWE

Działanie: 1.1.

Wzmocnienie ośrodków dokumentacji zabytków oraz budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków

W ramach działania zostaną zaproponowane zmiany instytucjonalne, prawne i funkcjonalne w sferze dokumentacji i ochrony zabytków oraz procesu oferowania zabytków na rynku.

Celami częściowymi Działania 1.1 są:

- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków,
- zrównoważone urynkowanie zabytków,
- wykształcenie zachęt dla przedsiębiorców i osób fizycznych do inwestowania w zabytki.

Działanie 1.2.

Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne

W ramach działania formułowane będą projekty rewaloryzacji zabytków i ich adaptacji na cele społeczne. Projekty muszą odznaczać się znaczącym wpływem ekonomicznym na rozwój regionalny, w tym przyczyniać się do wzrostu dochodów i zwiększać ilość miejsc pracy.

Program wymienia projekty:

- Program „Polskie regiony w europejskiej przestrzeni kulturowej”, którego głównym celem jest przygotowanie potencjalnych wnioskodawców do opracowania kompleksowych projektów do funduszy strukturalnych.
- Program „Promesa Ministra Kultury”, którego celem jest dofinansowanie wkładu własnego beneficjentów do projektów realizowanych w ramach funduszy strukturalnych i innych funduszy europejskich.

Działanie 1.3.

Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych

Działanie będzie realizowane poprzez programowanie i wdrażanie kompleksowych programów dotyczących markowych produktów turystyki kulturowej w Polsce.

W ramach działania realizowany jest:

- Program Narodowy Produkt Turystyczny Miasta Stołecznego Warszawy „Trakt Królewski”, którego celem jest umacnianie tożsamości narodowej i zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń oraz zwiększenie atrakcyjności Warszawy i konkurencyjności regionu na rynku europejskim.

PRIORYTET 2

EDUKACJA I ADMINISTRACJA NA RZECZ DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Działanie: 2.1.

Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego

Działanie będzie realizowane poprzez:

- podnoszenie wykształcenia kadr zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego;
- podnoszenie zainteresowania społeczeństwa problematyką ochrony zabytków;
- powołanie zespołu naukowego zajmującego się badaniami naukowymi w sferze wpływu, zachowania i rewaloryzacji dziedzictwa kulturowego na rozwój społeczno-ekonomiczny regionów;
- promowanie zachowania dziedzictwa kulturowego wsi poprzez aktywizację społeczności wiejskich.

Działanie: 2.2.

Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturalnego przed nielegalnym wywozem, wwozem i przewozem przez granice

Działanie realizowane poprzez wdrożenie programu „Absynt Patrymonium” – sieci informacji wirtualnej o zabytkach wywożonych i zaginionych. Spodziewane rezultaty działań, opartych na realizacji celów cząstkowych, wynikających z celów strategicznych w opiece nad zabytkami miasta Kalisza, to:

- podniesienie świadomości społeczeństwa dla wagi ochrony dziedzictwa kulturowego;
- dostęp do informacji o zabytkach;
- wzbogacenie obszarów aktywizacji społecznej;
- wykorzystanie wypracowanych zasad postępowania i metod działania dla stworzenia markowego produktu turystycznego miasta Kalisza;
- zasilenie sfery ochrony dziedzictwa kulturowego przez pozyskanie dodatkowych środków;
- określenie zasad zagospodarowania i adaptacji zabytków oraz nadawania im nowych funkcji w celu zwiększenia ich atrakcyjności;
- wieloletnie gwarancje Ministra Kultury dla kredytów inwestycyjnych w sferze dziedzictwa kulturowego zaciąganych przez instytucje publiczne;
- ustanowienie skutecznych zasad interwencyjnych robót zabezpieczających, podejmowanych w przypadku zagrożenia zabytkowej substancji oraz skutecznej egzekucji zwrotu poniesionych kosztów;
- realizacja zasad partnerstwa publiczno-prywatnego w sferze adaptacji zabytków do nowych funkcji.

4.2.

Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

4.2.1.

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 roku

Ustawa o zagospodarowaniu przestrzennym zobowiązuje sejmiki województw do uchwalenia strategii rozwoju województw. *Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego na lata 2007-2020* określa kierunki, cele i uwarunkowania rozwoju województwa. Wytyczne ze *Strategii* stanowią podstawę konstrukcji planu zagospodarowania przestrzennego, dzięki czemu stają się one czynnikiem determinującym również zachowanie i poprawę jakości krajobrazu kulturowego i przyrodniczego.

Misją województwa określoną w *Strategii* jest: **„Skupienie wszystkich podmiotów działających na rzecz wzrostu konkurencyjności regionu i poprawy warunków życia oraz uzyskanie efektu synergii poprzez stworzenie spójnej koncepcji wykorzystania środków publicznych”**.

Celem generalnym jest **„Poprawa jakości przestrzeni województwa, systemu edukacji, rynku pracy, gospodarki oraz sfery społecznej skutkująca wzrostem poziomu życia mieszkańców”**.

Celowi generalnemu podporządkowane są cele strategiczne i cele operacyjne.

Strategia wyznaczyła cztery cele strategiczne:

1. Dostosowanie przestrzeni do wymagań XXI wieku
2. Zwiększenie efektywności wykorzystania potencjałów rozwojowych województw.
3. Wzrost kompetencji mieszkańców i promocja zatrudnienia
4. Wzrost spójności i bezpieczeństwa społecznego

W *Strategii* określone zostały następujące priorytety w zakresie ochrony i wykorzystania istniejących zasobów dziedzictwa kulturowego w województwie wielkopolskim:

- promocja dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego miasta i obszarów miejskich
- zachowanie i wykorzystanie dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego oraz rozwój turystyki
- zapewnienie warunków rozwoju duchowego, w tym kształcenia, kultury, podróży, dostępu do informacji, rozwoju różnych form aktywności społecznej
- ochrona i kształtowanie środowiska oraz jego zasobów, środowiska kulturowego oraz tożsamości narodowej i regionalnej
- rewitalizacja miast, terenów przemysłowych i powojennych wraz poprawą ogólnodostępnej infrastruktury usług i wypoczynku

Najbardziej bezpośredni wpływ na opiekę nad zabytkami mają 2 cele strategiczne:

- 1. Dostosowanie przestrzeni do wymagań XXI wieku**
- 2. Zwiększenie efektywności wykorzystania potencjałów rozwojowych województw**

oraz wyszczególnione w nich wybrane cele operacyjne.

Cel strategiczny 1.

Dostosowanie przestrzeni do wymagań XXI wieku

Cel ten będzie osiągany poprzez realizację min. następujących celów operacyjnych:

Cel operacyjny 1.3.

Wzrost znaczenia i zachowania dziedzictwa kulturowego

„Dziedzictwo kulturowe w rozwoju Wielkopolski pełni kilka funkcji. Jest ono czynnikiem integracji społecznej, stanowi instrument promocji regionu oraz przyczynia się do rozwoju gospodarczego, gdyż może być bazą dla turystyki i usług kulturalnych”

Cel ten będzie realizowany poprzez:

- inwestycje w instytucje kultury
- ochronę dorobku kulturowego
- wspieranie działań powiększających dorobek kulturalny regionu
- promocję aktywności kulturalnej mieszkańców

Realizacja tego celu ma nie tylko za zadanie wzmożenie integracji społecznej i promocji regionu, ale również zwiększenie rozwoju gospodarczego poprzez stworzenie bazy dla turystyki i usług kulturalnych.

Monitorowanie osiągniętych powyższych celów strategii i ich ocena w wyżej wymienionym zakresie odbywać się będzie poprzez następujące dane:

- powierzchnia i kubatura odrestaurowanych/zrewaloryzowanych obiektów dziedzictwa kulturowego
- liczba uczestniczących w imprezach kulturalnych oraz odwiedzających muzea
- liczba nowych i zmodernizowanych obiektów kultury

Cel operacyjny 1.8.

Restrukturyzacja obszarów o niewłaściwym potencjale rozwojowym

Cel ten będzie realizowany m.in. poprzez:

- rewitalizację dzielnic miast, terenów przemysłowych i powojkowych
- realizacja tego celu ma wyrównać zróżnicowany poziom poszczególnych regionów

Celu operacyjnego 2.4.

Zwiększenie udziału usług turystycznych i rekreacji w gospodarce regionu.

Cel ten będzie realizowany między innymi poprzez:

- inwestycje w infrastrukturę poprawiającą stan zagospodarowania obszarów atrakcyjnych pod względem turystycznym i rekreacyjnym, z poszanowaniem wymogów ochrony środowiska

Realizacja tego celu ma przyczynić się do rozwoju usług turystyczno-rekreacyjnych wykorzystujących przyrodnicze, krajobrazowe oraz kulturowe atuty regionu i tym samym przyczynić się do zwiększenia udziału w gospodarce regionu.

4.2.2.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

Zasady kształtowania przestrzeni i oraz kierunki zagospodarowania dla terenów wchodzących w skład administracyjnych granic wielkopolski określone zostały w obowiązującym planie zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego uchwalonym Uchwałą Nr XLVI/690/10 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 26 kwietnia 2010 r.

Podstawowym celem zagospodarowania przestrzeni województwa wielkopolskiego wg wskazanego powyżej dokumentu jest doprowadzenie do zrównoważonego rozwoju całego terytorium województwa między innymi poprzez rozważne zarządzanie obszarem województwa oraz ochronę środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego stanowiące jedno z trzech górnych założeń planu. W treści dokumentu wyrażone zostało uznanie dla wpływu bogactwa kulturowego Wielkopolski oraz elementów dziedzictwa kulturowego składających się na tożsamość kulturową Wielkopolan – np. wartości związane z początkami państwowości polskiej obecne w rejonie Kalisza, Gniezna i Poznania – i niosących ze sobą ważny potencjał w rozwoju rekreacji i turystyki. Plan formułuje liczne ogólne zasady odnoszące się do kształtowania przestrzeni również z uwzględnieniem reguł dotyczących poszanowania dóbr kultury obecnych na obszarze województwa wielkopolskiego.

Z treści planu wynika, iż jednym z najważniejszych elementów dziedzictwa kulturowego Wielkopolski są zachowane historyczne struktury przestrzenne miast i wsi, które znajdują bezpośrednie odzwierciedlenie w zagospodarowaniu przestrzennym całego regionu. Historycznie pierwsze miasta powstawały z dawnych grodów kasztelańskich i osad targowych. W XIII w. poprzez wprowadzenie powszechnie panujących w Europie norm przestrzennych i gospodarczych, zwanych prawem niemieckim, wykształciły się specyficzne przestrzenie miejskie. Elementami tych przestrzeni stały się rynki i place miejskie, ulice, pasma zieleni, doliny rzeczne, dominanty przestrzenne wież kościołów i ratuszy oraz zabudowa mieszkaniowa i usługowa, kształtowana w kwartałach. Zabytkowe założenia miast i miasteczek z okresu średniowiecznych lokacji, a także te powstałe w późniejszych okresach, są na ogół dobrze zachowane, czytelne w planach i stanowią ogromny dorobek kultury materialnej regionu. Przestrzenie otwarte Wielkopolski posiadają własną rozpoznawalną specyfikę. Jest ona związana nie tylko z fizjonomią terenu – przewaga krajobrazów równinnych, lecz również z tradycyjnie wysoką kulturą rolną. Powszechny w Wielkopolsce typ krajobrazu komponowanego został ukształtowany świadomie, w wyniku działalności człowieka, przy zastosowaniu takich elementów jak: pielęgnowane przez lata aleje przydrożne, pasy zadrzewień śródpolnych i parki dworskie. Podobnie widocznymi w przestrzeni przejawami kultury wsi wielkopolskiej są układy przestrzenne wsi: ulicówki, owalnice, wielodrożnice – z akcentami dominant kościołów oraz tradycyjną zabudową.

Regionalna tożsamość Wielkopolski na przestrzeni wieków tworzona była również dzięki kulturalnemu dziedzictwu mniejszości wyznaniowych, w tym elementy kultury żydowskiej reprezentowane przez licznie zachowane synagogi i cmentarze. Część tego dziedzictwa stanowią również pomniki i tablice pamiątkowe upamiętniające eksterminację ludności żydowskiej w czasie II wojny światowej. Równie istotna dla Wielkopolski była długotrwała obecność protestantyzmu datująca się od XVI w. Zachowane obiekty architektury, będące wyrazem kultury protestanckiej to przede wszystkim zbory oraz cmentarze.

Jedną z istotnych cech określonych w planie, na którą należy położyć szczególny nacisk jest troska o dbanie i sukcesywnie rewaloryzowane środowisko kulturowe wzmacniające poczucie tożsamości z miejscem urodzenia oraz wpływające na podniesienie jakości ładu przestrzennego i przynoszące wymierne korzyści gospodarcze poprzez uzyskiwanie dochodów z turystyki. Najważniejsze nurty działania, mające na celu osiągnięcie optymalnego stanu środowiska kulturowego to:

- ochrona istniejących zasobów materialnych i duchowych,
- kreowanie nowych jakości w obrębie poszczególnych dziedzin składających się na kulturę, a zwłaszcza kreowanie nowej jakości przestrzeni,
- kształtowanie świadomości – upowszechnianie wiedzy o środowisku kulturowym Wielkopolski wśród mieszkańców regionu, kraju i za granicą.

W planie zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego, który operuje w zapisie graficznym skalami o znacznym stopniu ogólności, szczególne znaczenie ma ochrona obszarowa, a więc ochrona całych układów przestrzennych miast i wsi, ochrona krajobrazów kulturowych w parkach kulturowych i w strefach kulturotwórczych, szlaków kulturowych oraz pojedynczych obiektów.

Z zapisanych w planie zagospodarowania przestrzennego województwo wielkopolskiego zadań za najistotniejsze działania podejmowane w ramach ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego uznano:

- zwiększenie nakładów na ochronę dziedzictwa kulturowego, zarówno w budżecie państwa, jak i w budżetach samorządowych
- wpisanie do rejestru zabytków wszystkich zachowanych założeń i układów urbanistycznych
- poszerzenie ewidencji zasobów dziedzictwa kulturowego województwa wielkopolskiego. Konieczne jest umożliwienie publicznego dostępu do ewidencji w formie elektronicznej
- dalsze prowadzenie archeologicznych badań osadniczych
- wzbogacanie dokumentacji dotyczącej obiektów dziedzictwa kulturowego, w szczególności: opisów, szkiców, map i opracowań obiektów oraz digitalizacji danych i ich udostępnianie w formie elektronicznej
- promocję szlaków kulturowych, parków kulturowych, pomników historii, a także obiektów wpisanych na listy dziedzictwa europejskiego
- podnoszenie wizerunku województwa jako produktu turystycznego, poprzez prawidłową informację turystyczną w celu dotarcia do określonych atrakcji turystycznych

Treść planu zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego zawiera poniżej wyszczególnione odniesienia mające związek z zagadnieniami dziedzictwa kulturowego Kalisza i obiektami zabytkowymi zlokalizowanymi w obrębie miasta:

UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE

18. Kultura i dziedzictwo narodowe

Najważniejsze fakty z przeszłości, które wpłynęły na dalsze losy regionu oraz na bieg historii całego kraju, związane są z uformowaniem przez pierwszych Piastów instytucjonalnych i terytorialnych podstaw państwa polskiego – **w rejonie Kalisza**, Gniezna i Poznania. Niezależnie od dalszych wydarzeń historycznych, fakty te leżą u podstaw tożsamości regionalnej Wielkopolan.

W mniejszym stopniu kulturotwórczy wkład [w dziejach Wielkopolski] miała społeczność prawosławna, **szczególnie w rejonie Kalisza, gdzie do dziś istnieje parafia prawosławna.**

Symbolami początku państwa polskiego są: **Kalisz – miasto wymieniane w dokumentach pisanych już w II wieku**, Gniezno – uznane za pierwotną stolicę kraju i miejsce koronacji pierwszych władców, Poznań – siedziba najstarszego biskupstwa oraz Giecz i Lednica.

18.3. Obiekty zabytkowe

Najstarsze obiekty, związane z początkami państwa polskiego, znajdują się w miejscach, gdzie warunki środowiska i ukształtowania terenu pozwalały na dogodne usytuowanie grodów obronnych (na wyspach, półwyspach, w rozlewiskach rzek). Relikty z tamtych czasów zachowane do dziś znajdują się przede wszystkim na Ostrowie Lednickim – szczątki kościoła i zespołu pałacowego oraz w Gnieźnie, Poznaniu, Gieczu, **Kaliszu** i Łądzie.

Epoka romańska pozostawiła w Wielkopolsce nieco więcej zabytków. Największe ich skupienie znajduje się na Szlaku Piastowskim między Poznaniem a Inowrocławiem (województwo kujawsko-pomorskie) oraz w rejonie Konina i **Kalisza**.

Późniejszy gotyk reprezentują m.in. kościoły w Poznaniu: kolegiata NPM na Ostrowie Tumskim, kościół Bożego Ciała, kościół św. Marcina, kościół św. Wojciecha (dawny kościół dominikanek), kościoły w Szamotułach, **Kaliszu**, Środzie Wielkopolskiej, Kościanie, Gostyniu, Koninie, Kole, Gośławicach, Pyzdrach, Wrześni, Dolsku.

W miastach posiadających zabytkowe układy urbanistyczne zachowało się wiele przykładów architektury miejskiej – w całości lub we fragmentach, np.: fragmenty murów miejskich w Poznaniu, Gnieźnie, Słupcy, Pyzdrach, Kościanie, Stawiszynie i **Kaliszu**.

Wczesny okres baroku reprezentują w Wielkopolsce: **kościół jezuicki w Kaliszu**, kościół parafialny w Grodzisku Wielkopolskim, kościół Bernardynów w Sierakowie.

Okres ten [klasycyzm] to liczne obiekty użyteczności publicznej – dobrze zachowane są ratusze w Koninie i Kole, Kłodawie, Dąbiu, Kościanie i Sarnowej, Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu i **dawny pałac arcybiskupi w Kaliszu**.

W tym rejonie [część Wielkopolski pozostająca pod zaborem rosyjskim] na początku XIX wieku **jedynie Kalisz przeżył okres przeobrażeń – poszerzono ulice, wytyczono place i promenady, wzniesiono wiele monumentalnych budynków w stylu klasycyzmu cesarstwa rosyjskiego**.

W Kaliszu [spośród obiektów wzniesionych w I. 20. XX w.] **na uwagę zasługują: Ratusz, cerkiew, bank (pl. Bogusławskiego), teatr, Poczta Główna**.

18.7. Szlaki kulturowe

Najważniejszymi [na Piastowskiej Drodze Romańskiej], oprócz miejscowości na Szlaku Piastowskim, są punkty zatrzymania: Kazimierz Biskupi, Konin, Kościelec k. Koła, **Kalisz**, Kościelec k. Kalisza, Kotłów i Lubiń (gmina Krzywiń)

KIERUNKI ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO

POLITYKA PRZESTRZENNA

31. Ochrona i wykorzystanie dziedzictwa kulturowego

31.1. Polityka ochrony dóbr kultury

31.1. 2. Tworzenie parków kulturowych

W celu ochrony i promocji krajobrazu kulturowego, cennego z uwagi na zachowane dziedzictwo kulturowe, a równocześnie atrakcyjnego pod względem walorów przyrodniczych, proponuje się utworzenie na terenie województwa wielkopolskiego 23 parków kulturowych (PK) (ryc. 47):

Proponuje się także powołanie Kulturowych Parków Archeologicznych:

– **Archeologiczny PK Kalisz – Zawodzie,**

31.1. 3. Wytyczanie szlaków kulturowo-historycznych

Odpowiednio zagospodarowane, oznakowane i wypromowane historyczne szlaki kulturowe będą stanowić podstawę rozwoju bazy turystycznej. Funkcjonowanie tych szlaków, w zależności od zasięgu, przyczyni się do promocji województwa na poziomach:

- regionalnym (m.in. Trasa Kórnicka, Rowerowy Szlak Cysterski, Ziemiański Szlak Rowerowy, Podziemna Trasa Turystyczna Kopalni Soli w Kłodawie)
- ogólnopolskim (m.in. Trakt Królewsko-Cesarski, Szlak Piastowski),
- europejskim (m.in. Droga Św. Jakuba, **Szlak Romański**, Szlak Cysterski)

W Planie zagospodarowania przestrzennego województwa po dokonaniu oceny zasobów zabytków i towarzyszącym im innych atrakcji turystycznych, proponuje się utworzenie następujących kulturowych szlaków tematycznych:

- szlaki kulturowe związane z narodzinami państwa: **Szlak Bursztynowy**, Szlak Świętego Wojciecha, Szlak Ottoński, **Szlak dziedzictwa archeologicznego**,
- szlaki o tematyce wyzwoleniczej: **Szlak Napoleoński**, Kościuszkowski, Wiosny Ludów, Powstania Wielkopolskiego, pracy organicznej, Potopu Szwedzkiego,
- szlaki sławnych rodów, ludzi i ich domów: Szlak Adama Mickiewicza, **Szlak Fryderyka Chopina**, Szlak Szczanieckich, Szlak Pogranicznych Rezydencji, Szlak Sławnych Rodów (Górków, Leszczyńskich, Działyńskich, Raczyńskich, Sułkowskich, Radziwiłłów), Szlak tradycji ziemiańskiej, **Szlak Królewski**,
- szlak zamków, szlak dworów i pałaców barokowych, szlak dworów i pałaców klasycystycznych, szlak dworów i pałaców ziemiańskich z XIX w.
- szlaki dziedzictwa wielokulturowego (kultury ludowej, kapliczek i krzyży przydrożnych, **cmentarzy żydowskich, cmentarzy protestanckich, świątyń polichromowanych**, bożnic i synagog, **miejsc kultu katolickiego**, renesansowych kaplic grobowych, **kościółów drewnianych** i szachulcowych, **katedr i kościołów, klasztorów, budowli gotyckich**),

- szlaki pątnicze – prowadzące do sanktuariów województwa wielkopolskiego, m.in. w Starym Licheniu, Górcie Klasztornej, Gnieźnie, na Św. Gorze w gminie Piaski, **w Kaliszu**, Tulcach i innych,
- szlaki dworców i kolei: Średzko – Zaniemska Kolejka Wąskotorowa oraz Międzychodzko – Szamotulska Kolej,
- **historyczne szlaki komunikacyjne (pocztowe, trakty historyczne)**,
- szlaki dotyczące rolnictwa, rzemiosła i techniki (m.in. miast tkackich, folwarków, browarów).

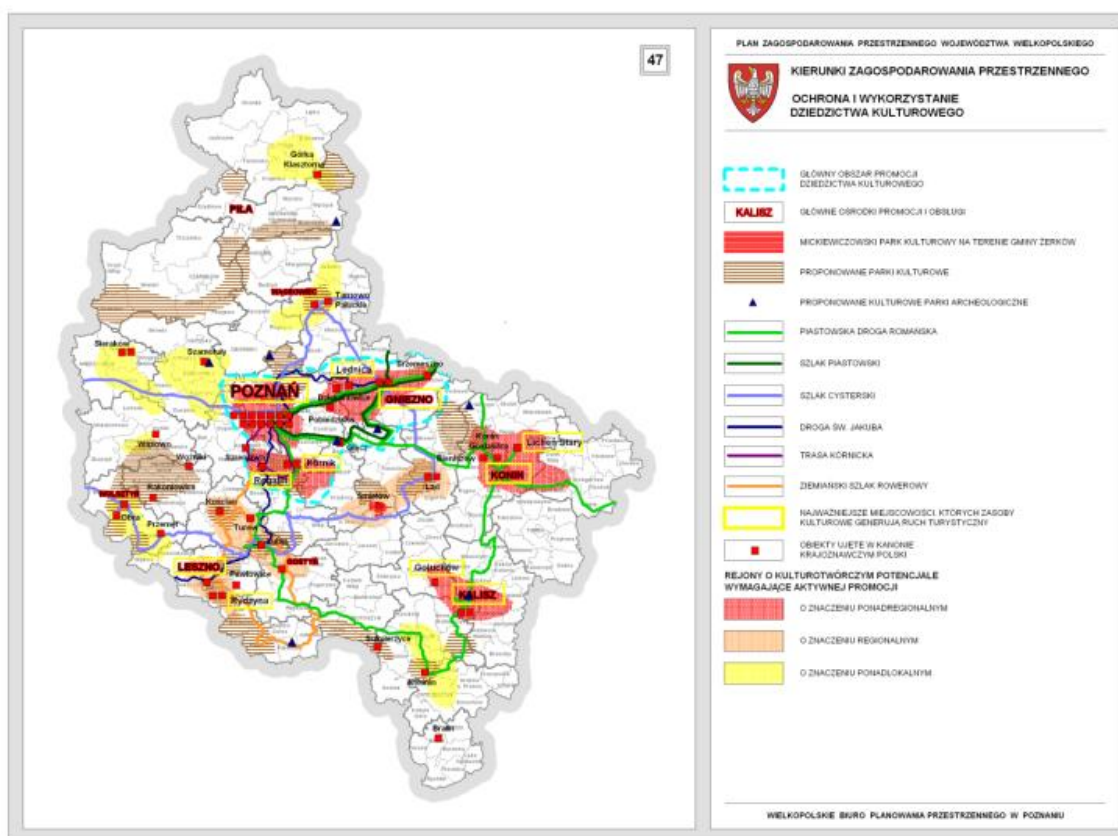
31.1. 6. Rejony kulturotwórcze

Analizując zasoby kulturowe województwa wielkopolskiego wyraźnie wyróżniają się rejony, w których elementy środowiska kulturowego mają funkcję kulturotwórczą i promocyjną. Są to obszary, na których istnieje koncentracja elementów kulturowych o dużej wartości, zarówno historycznej, jak i współczesnej. Rejony kulturotwórcze są obszarami, w których istnieją największe szanse na rozwój turystyki o funkcji poznawczej.

Na podstawie analiz zasobów kulturowych województwa wielkopolskiego wyznaczono rejony kulturotwórcze. Wymieniono je w kolejności od najbardziej atrakcyjnych, stosując równocześnie podział ze względu na rangę.

Rejonami o znaczeniu ponadregionalnym są:

- **rejon Kalisza – z cennymi elementami środowiska kulturowego i szeroką działalnością kulturową w Kaliszu oraz ważnymi obiektami w Gołuchowie, Russowie (gmina Żelazków) i Lewkowie (gmina Ostrów Wielkopolski)**

PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

KIERUNKI ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO

**OCHRONA I WYKORZYSTANIE
DZIEDZICTWA KULTUROWEGO**

GLÓWNY OBSZAR PROMOCJI
DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

GLÓWNE OŚRODKI PROMOCJI I OBSŁUGI

MICKIEWICZOWSKI PARK KULTUROWY NA TERENIE GMINY ŻERKÓW

PROPONOWANE PARKI KULTUROWE

PROPONOWANE KULTUROWE PARKI ARCHEOLOGICZNE

PIASTOWSKA DROGA ROMAŃSKA

SZLAK PIASTOWSKI

SZLAK CYSTERSKI

DROGA ŚW. JAKUBA

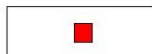
TRASA KÓRNICKA

ZIEMIAŃSKI SZLAK ROWEROWY

NAJWAŻNIEJSZE MIEJSCOWOŚCI, KTÓRYCH ZASOBY
KULTUROWE GENERUJĄ RUCH TURYSTYCZNY

OBIEKTY UJĘTE W KANONIE
KRAJOZNAWCZYM POLSKI

**REJONY O KULTUROTWÓRCZYM POTENCJALE
WYMAGAJĄCE AKTYWNEJ PROMOCJI**

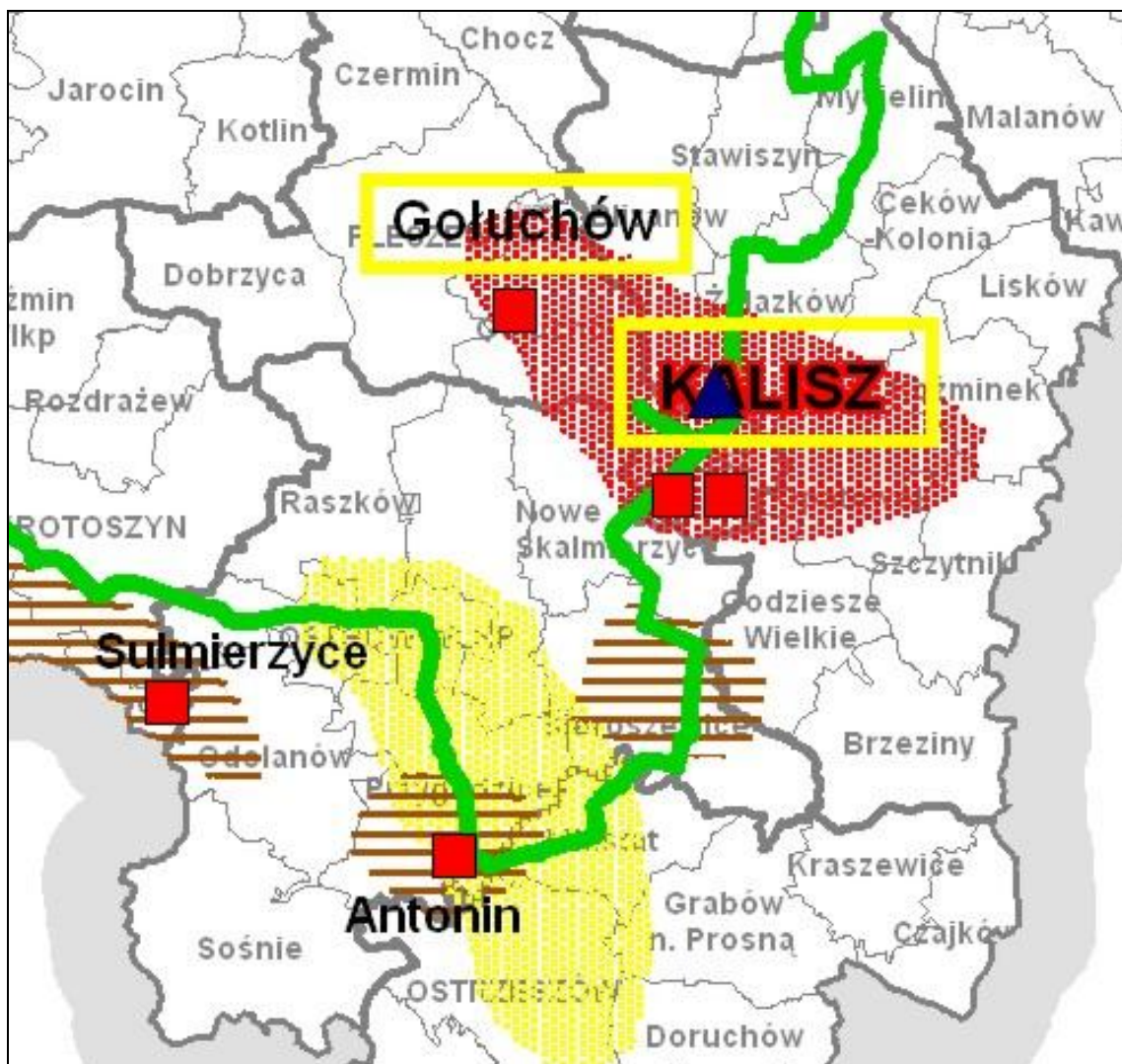
O ZNACZENIU PONADREGIONALNYM

O ZNACZENIU REGIONALNYM

O ZNACZENIU PONADLOKALNYM

4.2.3. Wielkopolski Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami

Obecnie na terenie Wielkopolski nie obowiązuje wojewódzki program opieki nad zabytkami. Uprzedni Wielkopolski Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami obejmował lata 2008-2011.

4.2.4. Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Wielkopolskim

Zgodnie z zapisem dokumentu rządowego pn.: „Projekt Strategii Rozwoju Turystyki na lata 2007-2013” turystyka jest cyt. „...nie tylko źródłem dobrobytu oraz instrumentem walki z bezrobociem i wspierania przedsiębiorczości, ale również wspiera edukację młodego pokolenia w przekazywaniu systemów wartości oraz pomaga w zachowaniu kulturowego i przyrodniczego dziedzictwa narodowego”.

Wprawdzie w tekście *Strategii Turystyki* nie wymienia się Kalisza jako miasta o walorach turystycznych, jednak informacje takie zawarte zostały w załączniku do tekstu – Diagnostyce społeczno-gospodarczej.

W *Strategii Turystyki* Kalisz określony został jako produkt turystyczny mający swoje oparcie w mieście o najstarszej pisanej metryce oraz historycznych walorach krajoznawczych.

Kalisz zaliczono do powiatów o walorach kulturowych najwyższej jakości w regionie, obok Poznania, powiatu poznańskiego, gnieźnieńskiego, gostyńskiego, wolsztyńskiego, leszczyńskiego oraz Leszna. Podkreślono, iż jest to miasto najstarsze w Polsce, z licznymi zabytkami związanymi z początkami państwa polskiego, atrakcjami turystycznymi w postaci d. pałacu arcybiskupiego, Sanktuarium Św. Józefa oraz Okręgowym Muzeum Ziemi Kaliskiej, jak również znaczną ilością szlaków turystycznych.

W ocenie całości zasobów krajoznawczych województwa przyjęto, iż walory turystyczne Kalisza, które można proponować jako produkt turystyczny, powinny opierać się na:

- historycznych i religijnych szlakach Wielkopolski łączących zabytki kultury materialnej oraz obiekty kultu religijnego - Szlaki: Piastowski, Cysterski, Ziemiański, Kościołów Drewnianych, Bursztynowy, Romański, Gotycki, Baroku, szlak postaci i wydarzeń historycznych, szlaki pielgrzymkowe i religijne;
- historycznych szlakach kolejowych (wraz z zabytkową infrastrukturą i taborem);
- zabytkach archeologicznych i etnograficznych (skanseny, stanowiska archeologiczne i grodziska);
- tradycjach zanikających rzemiosł i zawodów (podstawa rozwoju turystyki poznawczej i hobbystycznej);
- imprezach i wydarzeniach kulturalnych, sportowych i religijnych organizowanych w miastach o unikatowych walorach lub tradycjach;
- zasobach kulturalnych i historycznych miast regionu (Poznań, Gniezno, Leszno, Rogalin, Kórnik, Rydzyna, Dobrzyca, Antonin, Gołuchów).

Według *Strategii Turystyki* atrakcje Kalisza i okolic pozwalają na uprawianie takich form turystyki kwalifikowanej jak:

- turystyka rowerowa, dla której bazę stanowią walory środowiskowe i krajoznawcze
- oraz infrastruktura w postaci wytyczonych i oznakowanych tras, parkingów, wypożyczalni sprzętu itd.;
- turystyka kajakowa, uzależniona od występowania cieków lub zbiorników wodnych;
- turystyka jeździecka uzależniona od ośrodków jeździeckich oraz ofert w obiektach agroturystycznych.

Kalisz wraz z okolicą (m.in. z Gołuchowem) w ocenie *Strategii Turystyki* uznany został jako markowy produkt turystyczny. Obok Poznania i Gniezna określony został jako „popularne centrum turystyki krajoznawczej”.

4.2.5.

Inne dokumenty związane z tematyką dziedzictwa kulturowego

SZLAKI ROWEROWE O ZASIĘGU WOJEWÓDZKIM

L.P.	TRASA	DŁUGOŚĆ (w km)	OPIS TRASY
2.	<p>Transwielkopolska Trasa Rowerowa – Odcinek Południowy (TTR-S)</p> <p>(oznakowanie zielone)</p> <p><i>Element Wielkopolskiego Systemu Szlaków Rowerowych</i></p>	281,6	<p>Poznań – Tulce – Komorniki – Krzyżowniki – Zimin – Kromolice – Januszewo – Jarosławiec – Środa Wielkopolska – Olszewo – Szlachcin – Brzezie – Winna Góra – Miłosław – Bugaj – Kozubie – Mikuszewo – Chlebowo – Pogorzelica – Śmiełów – Łysa Góra – Żerków – Pawłowice – Stęgosz – Radlin – Wilkowyja – Jarocin – Wola Książęca – Twardów – Kurcew – Korzkwy – Pleszew – Lenartowice – Zawidowice – Brzezie – Pleszówka – Tursko – Gołuchów – Jedlec – Macew – Popówek – Dojutrów – Pruszków – Kalisz – Trkusów – Droszew – Kurów – Kościuszków - Ociąż – Fabianów – Kwiatków – Lewków – Kołatajew – Ostrów Wielkopolski – Wysocko Małe – Przygodzice – Janków Przygodzki – Trzcieliny – Dębica – Kocięba – Rezerwat Wydymacz – Antonin – Śledzianów – Ostrzeszów – przełęcz pod Bałczyną – Paszynów – Zmysłona Parzynowska – Kobyla Góra – Zmysłona Parzynowska – Marcinki – Utrata – Tabor Mały – Lipnik – Bralin – Mnichowice – Nosale – Grębanin – Mroczeń – Laski – Kuźnica Słupska – Łęka Opatowska – Raków – Siemianice</p>

SZLAKI PIESZE O ZASIĘGU WOJEWÓDZKIM

L.P.	TRASA	DŁUGOŚĆ (w km)	OPIS TRASY
18.	<p>Kalisz -Winiary – Ołobok</p> <p>Oznakowanie czerwone</p>	22,0	<p>Kalisz-Winiary – Wolica – Stobno – Sobocin – Zadowice – Ołobok</p> <p><i>Szlak przebiega przez powiaty: kaliski i ostrowski</i></p>
19.	<p>Kalisz-Szczypiorno – Nowe Skalmierzyce</p> <p>Oznakowanie zielone</p>	11,0	<p>Kalisz-Szczypiorno – Boczków – Gniazdów – Skalmierzyce – Nowe</p> <p><i>Szlak przebiega przez powiaty: kaliski i ostrowski</i></p>
20.	<p>Kalisz – Kuchary – Gołuchów</p> <p>Oznakowanie niebieskie</p>	18,8	<p>Kalisz – Kościelna Wieś – Kuchary – Gołuchów zamek</p> <p><i>Szlak przebiega przez powiaty: kaliski i pleszewski</i></p>

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

5.1.1. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego

Najbardziej ogólnym, choć jednocześnie podstawowym dokumentem w sferze kształtowania polityki przestrzennej na terenie miasta Kalisza jest studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Kalisza według aktualnej zmiany opracowanej we wrześniu 2009 r. przez Instytut Rozwoju Miast z siedzibą w Krakowie przy ul. Cieszyńskiej 2 w zespole autorskim pod kierownictwem mgra Damiana Koreckiego i mgra Janusza Jeżaka (główni projektanci) w składzie: mgr Andrzej Słowik, mgr inż. Ewa Goras, mgr Marcin Nejman.

Podstawę dla ww. zmiany stanowiło studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Kalisza przyjęte w drodze uchwały Nr XXXIV/527/2005 Rady Miejskiej Kalisza z dnia 30 czerwca 2005 r. wykonane przez zespół autorski pod przewodnictwem dra hab. arch. Zygmunta Ziobrowskiego (główny projektant) w składzie: mgr Damian Korecki, mgr inż. Ewa Koras, mgr Kinga Kuczyńska, mgr Aleksandra Ptak, mgr inż. Daniel Seidler, mgr Janusza Jeżak i mgr Jakub Biegun (opracowanie graficzne).

Aktualnie obowiązująca zmiana studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Kalisza została zatwierdzona uchwałą Nr XXXVIII/543/2009 Rady Miejskiej Kalisza z dnia 3 września 2009 r. W treści dokumentu umieszczone zostały następujące zapisy związane z zabytkowymi obszarami i obiektami stanowiącymi materialne dziedzictwo kulturowe miasta Kalisza:

WPROWADZENIE

2. Podstawowe problemy

- ochronę i przeciwdziałanie zjawiskom niepożądanym dotyczącym środowiska przyrodniczego i kulturowego

ROZDZIAŁ 1.

CELE I UWARUNKOWANIA ROZWOJU MIASTA KALISZA

1.1.

CELE ROZWOJU

Realizacja celu głównego możliwa będzie jedynie w przypadku osiągnięcia następujących celów strategicznych.:

m.in.

- wzmacnianie tożsamości miasta

Osiągnięcie ww. celów wymaga realizacji zadań w następującym zakresie:

m.in.

- wspierania rozwoju turystyki
- eksponowania dziedzictwa historycznego i kulturowego miasta
- poprawy zagospodarowania i estetyki miasta

Z punktu widzenia interesów całej społeczności miasta konieczne jest zharmonizowanie jakościowego i ilościowego rozwoju zapewniającego poprawę standardów mieszkaniowych, infrastruktury społecznej oraz w szczególności infrastruktury technicznej i komunikacyjnej. Ponadto należy stworzyć warunki do ochrony i kształtowania krajobrazu miejskiego oraz utrzymania standardów jakości i zasobów środowiska przyrodniczego.

1.2.1.

UWARUNKOWANIA SPRZYJAJĄCE REALIZACJI CELÓW

Do uwarunkowań sprzyjających realizacji celów należy zaliczyć przede wszystkim:

m.in.

- dziedzictwo historyczno – kulturowe, obejmujące zarówno obiekty wpisane do rejestru zabytków jak i inne nie objęte ochroną prawną, a reprezentujące wysokie walory historyczne. Opracowany został „Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta Kalisza na lata 2009 – 2012”
- walory przyrodnicze w mieście i jego bezpośrednim otoczeniu: zbiornik retencyjny Szałe, zbiornik retencyjny Gołuchów, lasy ochronne, kompleks leśny Winiary oraz lasy komunalne, obszary chronionego krajobrazu, rezerwat i pomniki przyrody, parki miejskie i skwery, zespoły dworsko-parkowe, urozmaicona rzeźba terenu i bogata sieć rzeczna
- walory turystyczne. W granicach miasta istnieją obszary prawnie chronione, zlokalizowanych jest kilkadziesiąt pomników przyrody. Około 3,8 % powierzchni miasta zajmują lasy. Atrakcyjność turystyczna miasta opiera się na dużym potencjale i walorach antropogenicznych, istnieniu wielu cennych zabytków zarówno świeckich jak i sakralnych

1.2.2.

UWARUNKOWANIA OGRANICZAJĄCE REALIZACJĘ CELÓW

Wśród uwarunkowań ograniczających realizację celów za najważniejsze należy uznać:

m.in.

- brak aktualnych projektów rekultywacji terenów zdegradowanych

- postępującą degradację śródmieścia i historycznej substancji miasta
- zakłócenia w zakresie sylwety miejskiej

Najważniejsze spośród bogatej listy uwarunkowań sprzyjających rozwojowi miasta są:

m.in.

- duży potencjał kulturowo-gospodarczy miasta,
- istniejący potencjał kulturowy i przyrodniczy określający wyjątkowy wizerunek Kalisza i tworzący specyficzny klimat

2.2.1.

ZASADY ROZWOJU PRZESTRZENNEGO

Ustala się następujące zasady zagospodarowania przestrzennego Kalisza:

m.in.

1. Generalną zasadą w zagospodarowaniu przestrzennym Kalisza winna być ochrona wartości przyrodniczych miasta oraz ich odpowiednie eksponowanie i udostępnienie w celach poznawczych i rekreacyjnych. System przyrodniczy miasta winien być traktowany jako nienaruszalny element struktury przestrzennej. Korytarz ekologiczny Proсны o znaczeniu krajowym wraz z pozostałymi terenami o dużych walorach przyrodniczych (wymienione w rozdz. 3.2.) powinien stanowić system chronionych terenów otwartych miasta, predysponowanych do pełnienia funkcji przyrodniczych, rekreacji i wypoczynku oraz wentylacji miasta. Na tym obszarze wprowadza się ograniczenia i zakazy lokalizowania nowej zabudowy mieszkaniowej i usługowo-produkcyjnej. Ograniczenia i zakazy wynikają również z występowania w korytarzu ekologicznym Proсны obszaru bezpośredniego zagrożenia powodzią (międzywale), obszaru zagrożonego zalaniem wodami powodziowymi na terenach nieobwałowanych ($Q_p=1\%$) oraz projektowanej strefy ochrony pośredniej ujęcia wody „Lis”. Dopuszcza się jedynie – za wyjątkiem terenów wzdłuż cieków wodnych – lokalizację obiektów przeznaczonych pod usługi kultury, sportu i rekreacji.
2. Kolejną zasadą rozwoju przestrzennego jest zachowanie i należyte eksponowanie występujących wartości kulturowych. Największe znaczenie przypisuje się historycznemu układowi przestrzennemu miasta, który stanowić powinien w dalszym ciągu rdzeń układu miejskiego. Ujęte w „Studium” strefy ochrony konserwatorskiej są istotnym narzędziem wpływającym na ochronę dziedzictwa kulturowego. Oprócz dbałości o zabytkowe obiekty i zespoły należy zwracać szczególną uwagę na odpowiednie formowanie architektury w bezpośrednim ich otoczeniu z uwzględnieniem wyznaczonych punktów widokowych celem ochrony panoramy miasta.
3. Integracja struktury przestrzennej miasta poprzez odpowiednie kształtowanie przestrzeni publicznych, zapewniające zintegrowanie nowych zespołów zabudowy z historycznym centrum.
13. Nie wskazuje się strefy ochronnej od wałów przeciwpowodziowych w strefie śródmiejskiej, ponieważ znajduje się ona w kolizji z istniejącym zainwestowanym przez obowiązujące historyczne linie zabudowy i uznanym za wartość kulturową.

2.2.2.

KIERUNKI ROZWOJU PRZESTRZENNEGO

6. Poprzez projektowany układ przestrzenny wyraża się dążenie do wykorzystania szans rozwojowych Kalisza wynikających z zachowania licznych zespołów i obiektów dziedzictwa kulturowego, z tradycji, z roli jaką Kalisz pełni w strukturach regionalnych i ponadregionalnych.

ROZDZIAŁ 3

KIERUNKI POLITYKI PRZESTRZENNEJ

3.1.

POLITYKA PRZESTRZENNA

Podstawowe ustalenia polityki przestrzennej w odniesieniu do miasta Kalisza dotyczą zapewnienia warunków rozwoju zrównoważonego tj. takiej organizacji przestrzennej, która eliminowałaby konflikty między ochroną środowiska i dóbr kultury, a rozwojem gospodarczym i działaniami na rzecz poprawy warunków życia mieszkańców.

Przedstawione aspekty polityki przestrzennej dotyczące zagospodarowania obszaru wynikają z ograniczeń szczegółowo ustalonych w przepisach szczególnych, względnie proponowane do przyjęcia w ramach ustaleń planów miejscowych jako prawa lokalnego z uwagi na konieczność zabezpieczenia powszechnie uznanych wartości. Dotyczy to szczególnie zapewnienia warunków ochrony środowiska i ochrony dóbr kultury.

Oprócz zapewnienia realizacji przestrzennych aspektów ochrony środowiska, w tym zieleni i krajobrazu i ochrony dóbr kultury, a także zabezpieczenia warunków dla funkcjonowania i realizacji ponadlokalnych celów publicznych do podstawowych zadań polityki przestrzennej miasta Kalisza należą:

- stworzenie warunków przestrzennych dla poprawy jakości życia mieszkańców
- stworzenie warunków przestrzennych dla ożywienia życia gospodarczego miasta
- zwiększenie efektywności gospodarowania terenami oraz zapewnienie warunków ładu przestrzennego

W zakresie poprawy warunków życia mieszkańców kierunki polityki przestrzennej dotyczą:

- zapewnienia odpowiedniej wielkości terenów mieszkaniowych w obszarach posiadających szczególne predyspozycje dla rozwoju tej funkcji w warunkach nie stwarzających istotnych kolizji z występującymi zasobami przyrodniczo-krajobrazowymi i uwarunkowaniami ochrony środowiska oraz zasobami kulturowymi

3.3.

POLITYKA W ZAKRESIE DÓBR KULTURY

Przedmiotem polityki przestrzennej miasta Kalisza w zakresie wartości kulturowych i krajobrazowych są zarówno obiekty objęte ochroną na podstawie przepisów odrębnych (wpisane do rejestru zabytków oraz objęte gminną ewidencją zabytków) jak i obiekty nie objęte ochroną prawną, a reprezentujące wysokie walory historyczne i estetyczne.

Obiekty zabytkowe

Obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz obiekty objęte gminną ewidencją zabytków przedstawiono w aneksach

Za elementy dziedzictwa kulturowego Kalisza uznaje się:

- złożony układ przestrzenny stanowiący rezultat długotrwałego procesu urbanizacyjnego i poddany odmiennym wpływom miasta współczesnego
- struktury osadnicze położone w obrębie obecnego terytorium miejskiego, lecz odrębne pod względem historycznej genezy, włączane funkcjonalnie bądź administracyjnie w granice miasta od XIX w. po czasy obecne
- elementy dziedzictwa kulturowego Kalisza w postaci budowli uznanych za zabytkowe oraz dominanty przestrzenne

Dominanty przestrzenne

Głównymi obiektami zabytkowymi oraz dominantami przestrzennymi, które powinny być brane pod uwagę w kształtowaniu przestrzeni publicznych są:

- bazylika mniejsza d. kolegiata Wniebowzięcia NMP (wieża barokowa)
- kościół św. Mikołaja (wieża neogotycka)
- ratusz
- kościół franciszkański św. Stanisława (od strony Prozny)
- zespół więzienia na Tyńcu z 1844 r.
- kościół św. Gotarda na Rypinku z lat 1908/10
- kościół Opatrzności Bożej z l. 1967/72 przy ul. Polnej
- kościół Miłosierdzia Bożego z l. 1977/88 na Osiedlu Asnyka
- szpital wojewódzki przy ul. Poznańskiej z l. 1975/88 (od zachodu)
- kościół św. Michała na Dobrzecu z l. 1881/6
- grodzisko i kościół św. Wojciecha dla Zawodziu
- szpital Matki i Dziecka na Chmielniku
- kompleks zabudowań pojezuickich obejmujący budynki dawnego kolegium jezuickiego, kościół (ob. garnizonowy) i dawny pałac gubernatorski
- zespół monumentalnej zabudowy al. Wolności (Trybunał, Teatr, Bank)
- kościół i klasztor pobernardyński z lat 1594-1622, przy ul. Stawiszyńskiej, obecnie oo. Jezuitów
- dawna fabryka B. Repphana przy pl. Kilińskiego
- d. wieża ciśnień z 1920 r. u zbiegu ul. Górnośląskiej i Legionów dla Kalińca
- d. wieża ciśnień w rejonie dworca PKP
- d. zespół podworski i kościół NMP Królowej Polski z l. 1983/90 na Majkowie
- zespół fabryki fortepianów z końca XIX w. przy ul. Chopina i Złotej (Piskorzewie)
- rogatka wrocławska na skrzyżowaniu ul. Śródmiejskiej i Nowy Świat
- d. koszary carskie w środkowej strefie Szczypiorna
- cerkiew prawosławna pw. Piotra i Pawła
- kościół poreformacki ob. św. Rodziny (zwany Nazaretanki)

Strefy konserwatorskie

Jednym z podstawowych skutecznych rozwiązań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego miasta Kalisza jest wyznaczenie stref konserwatorskich, określających znaczenie poszczególnych obszarów oraz zakres działań, jakie w odniesieniu do nich powinny być podejmowane.

Utrzymuje się wyznaczone strefy konserwatorskie:

A – pełnej ochrony układu urbanistycznego i obiektów zabytkowych obejmującą następujące podstrefy:

- **A1 – Miasto Lokacyjne w linii fortyfikacji średniowiecznych ze szczególnym uwzględnieniem Głównego Rynku z ratuszem**, z uwagi na znaczną koncentrację wartości kulturowych o podstawowym znaczeniu dla obrazu miasta, jego postrzegania przez samych mieszkańców i przyjezdnych. Przy Placu Jana Pawła II zlokalizowane są relikty zamku średniowiecznego
- **A2 – Park Miejski** stanowiący unikatowy kompleks parkowy o istotnych walorach przyrodniczych i kulturowych
- **A3 – Wyspa z założeniem urbanistycznym alei Wolności** ze względu na potrzebę silniejszego niż dotąd zaakcentowania jego wartości kompozycyjnych i urbanistyczno-architektonicznych, założenia alejowego wraz z obudową

B – ochrony zachowanych elementów zabytkowych (głównie otulina układu staromiejskiego) obejmującą następujące podstrefy:

- **B1** – d. Przedmieście Wrocławskie z kościołem poreformackim wraz ze wschodnim fragmentem Nowego Świata i Rogatką,
- **B2** – Kwartale zabudowy XIX/XX w. ulic Pułaskiego (do ul. Czaszkowskiej) i Fabrycznej,
- **B3** – Rejon historycznych cmentarzy przy Rogatce Wrocławskiej - rzymskokatolicki, prawosławny i ewangelicki,
- **B4** – Zachodnie „Czaszki” ciągi zabudowy ul. Nowy Świat, Kościuszki, Kopernika,
- **B5** – Zabudowa d. Piskorzewia - ul. Wodna, Chopina, Ciasną, Żłota z fabryką (do al. Wojska Polskiego),
- **B6** – Zabudowa pierzei ul. Babina wraz z Plantami i Nowym Rynkiem ze względu na zachowanie zwartości bezpośredniego otoczenia Miasta Lokacyjnego wraz z zespołami zabudowy i wnętrzami urbanistycznymi z XVIII-XIX w.,
- **B7** – d. Przedmieście Toruńskie wraz z pl. Kilińskiego, dawną fabryką Repphana i kościołem pobernardyńskim.

K – ochrony krajobrazu obejmującą następujące podstrefy:

- **K1** – d. Glinki z rozstajem drożnym, d. folwark i zespół więzienny,
- **K2** – Tereny parkowo-sportowe u ujścia Swędrni
- **K3** – Wał Piastowski
- **K4** – Rejon ul. 3 Maja
- **K5** – Porta Calisia
- **K6** – Strefa ochrony krajobrazu wiejskiego i elementy układu przestrzennego Dobrzeca

- **K7** – Strefa ochrony krajobrazu wiejskiego i elementy układu przestrzennego Piwonic

W – ochrony reliktyw i obserwacji archeologicznych ze wzgledu na fakt:

- występowania reliktyw przeszłości miasta na obszarze uznanym już za rezerwaty archeologiczne (dot. W1 - Rezerwatu archeologicznego grodziska na Zawodziu)
- konieczności zabezpieczenia strefy aktywnej ochrony otuliny grodziska na Zawodziu (KOW)
- istnienia przesłanek dotyczących zasadności prowadzenia dalszych prac archeologicznych na innych terenach, na obszarach istniejących i postulowanych obserwacji archeologicznych (OW)

E – ochrony ekspozycji historycznego układu przestrzennego i związanych z nim elementów środowiska przyrodniczego obejmującą następujące podstrefy:

- **E1** – Strefa ochrony ekspozycji doliny rzecznej i skarpy od wschodu
- **E2** – Strefa ekspozycji i ochrony wschodniej sylwety miasta (Strefy A1, A2, A3)
- **E3** – Strefa ochrony ekspozycji północnej sylwety miasta – „Ogrody Majkowa”
- **E4** – Strefa ochrony ekspozycji północnej sylwety miasta – „Przyczółek Mostowy”

Utrzymuje się wyznaczone rejony:

- **krajobrazu ulicznego i zabudowy pierzejowej poza strefami A i B** ze wzgledu na znaczenie historyczne bądź kompozycyjne. Powinny one zostać objęte specjalną polityką urbanistyczno-architektoniczną. Dotyczy to fragmentów między innymi następujących ciągów ulicznych, które sukcesywnie powinny być weryfikowane lub uzupełniane: Kościuszki, Jabłkowskiego, Podgórze, Harcerska, Widok, Cmentarna, Górnośląska, Czaszkowska - łączna, Lipowa, Legionów-Ułańska, Staszica, Nowy Świat, Bolesława Pobożnego, Stare Miasto, Zawodzie, Bolesława Chrobrego,
- **rejonów ochrony zwartych założeń przestrzennych bądź ich reliktyw wartościowych kulturowo** ze wzgledu na: zasadność ich ochrony, ekspozycji, lepszego wykorzystania, wydobywania zagrożonych elementów krajobrazu podmiejskiego; dążność do uporządkowania i identyfikacji krajobrazu.

Do obszarów tych zaliczono:

- zespół dworsko-folwarczny Majków
- zespół cmentarza wojskowego na Majkowie
- zespół cmentarza rzymskokatolickiego na Tyńcu
- zespół cmentarza Żydowskiego przy ul. Podmiejskiej
- zespół cmentarza wiejskiego na Dobrzecu
- relikty folwarku Nosków
- zespół dworski z parkiem krajobrazowym w Sulisławicach
- zespół dawnych koszar carskich w Szczypiornie
- zespół więzienny przy ul. Łódzkiej
- pozostałości zespołu dworsko-folwarcznego we Winiarach
- zespół cmentarza Petlurowców w Szczypiornie oraz obozu internowanych
- relikty zespołu dworskiego w Szczypiornie
- zespół komory celnej i dworca Szczypiorno

- zespół fortyfikacji polowych i bunkrów Szczypiorna i Dobrzeca

Zakres działań w ramach proponowanych stref konserwatorskich:

Zasadnicze działania w proponowanych strefach ochrony konserwatorskiej dotyczyć powinny rozwiązania niżej przedstawionych problemów w stosunku do stref:

- **A – pełnej ochrony** – bezwzględna ochrona historycznej substancji i rozplanowania sieci ulicznej; zaleca się stopniową eliminację ruchu tranzytowego, głównie w odniesieniu do strefy A1. Konieczne staje się wykonanie szczegółowego opracowania historyczno-urbanistycznego dla obszaru zespołu miasta lokacyjnego, przedpoła dawnych fortyfikacji, parku i wyspy
 - w strefie A1 (miasto lokacyjne) wybija się zagadnienie rehabilitacji kwartałów zabudowy z okresu międzywojennego
 - w strefie A2 (park) postuluje się: realizację posiadanego przez miasto szczegółowego opracowania dotyczącego zarówno historii Parku, stanu środowiska przyrodniczego, kierunków prac pielęgnacyjnych, jak i określającego obszary zagrożone, zdegradowane, poddane destrukcji przestrzennej, problemy rewaloryzacji styku ze strefą A1
 - w strefie A3 (wyspa z założeniem urbanistycznym alei Wolności) postuluje się: określenie zakresu rewaloryzacji i sanacji zabudowy historycznej, rehabilitację zdegradowanych obrzeży wyspy (zwłaszcza krańca zachodniego), zakresu wprowadzania na ten obszar obiektów nowych przy respektowaniu historycznego rozplanowania, znaczenia poszczególnych budynków, potrzeb badań archeologicznych
- **B – ochrony zachowanych elementów zabytkowych** – dopuszcza się wprowadzenie nowej zabudowy dostosowanej do historycznego otoczenia i korekty układu zabudowy o ile nie naruszałaby w zasadniczy sposób istniejącego układu urbanistycznego i komunikacyjnego. Jednym z podstawowych zadań jest rewaloryzacja zespołów zabudowy z przełomu wieków (szczególnie „otuliny” miasta lokacyjnego i wyspy). Za obszar szczególnych zagrożeń uznaje się podstrefę B2 i B5 o wielkim stopniu dekapitalizacji
- **K – ochrony krajobrazu** – konieczna jest ochrona krajobrazu miasta i wglądu w jego sylwetę – unikanie wprowadzania elementów, które dezorganizują krajobraz miasta. Ważne w tej strefie są działania zmierzające do kształtowania uporządkowanych przestrzennie i reprezentacyjnych wjazdów do miasta. Dominuje tu problematyka ochrony krajobrazu (miejskiego i charakterystycznych elementów układów wiejskich). Wyznaczenie strefy przyczółków mostowych ma charakter wytycznych intencyjnych (kreacyjnych) tzn. ochrony walorów kompozycyjnych (wgląd w sylwetę staromiejską), a także zwrócenie uwagi na potencjalnie dobre warunki stworzenia reprezentacyjnego wjazdu do miasta. W stosunku do wyznaczonych stref należy rozważyć stopień szczegółowości i restrykcyjności zapisu ograniczającego swobodę działań – niemniej bezwzględnie należy dążyć do utrzymania układów komunikacyjnych i otwartego charakteru dolin potoków leżących w osiach Dobrzeca i Piwonic. Konieczne jest sporządzenie specjalistycznych opracowań konserwatorskich umożliwiających określenie granic strefy ochrony krajobrazu wiejskiego i elementów układu przestrzennego historycznych wsi Majków i Sulisławice
- **W – ochrony reliktyw i obserwacji archeologicznych** – zakazuje się wszelkiej działalności budowlanej. Ich funkcja ogranicza się do muzealnej i rekreacyjnej. Nadzorowi konserwatorskiemu podlega sposób kształtowania zieleni i komunikacji:
 - w strefie W1 – Rezerwatu archeologicznego grodziska na Zawodziu – szczegółowe zasady ochrony zostaną zawarte w planie miejscowym, który jest w trakcie opracowania

- w strefie KOW – j.w.
- w strefie OW (obserwacji archeologicznych) postuluje się wykonanie specjalnych opracowań, co umożliwi prowadzenie właściwej polityki przestrzennej i ochronnej
- **E – ochrony ekspozycji historycznego układu przestrzennego i związanych z nim elementów środowiska przyrodniczego** – konieczne jest określenie szczegółowych zasad inwestowania na tych terenach. Ich niewłaściwe zagospodarowanie przekreślić może ekspozycję charakterystycznej panoramy Kalisza stanowiącej także istotny walor miasta. Konieczne jest sporządzenie specjalistycznych opracowań konserwatorskich umożliwiających określenie granic strefy ochrony ekspozycji historycznego układu przestrzennego obszarów: doliny Proсны od ul. Piłsudskiego do cmentarza komunalnego, doliny Krępiczy na odcinku od ul. Stanczukowskiego do ul. Poznańskiej, doliny Proсны w obrębie dawnego przedmieścia Glinki, doliny Proсны od rzeki do ul. Łódzkiej.

Z kolei zakres działań w ramach wyznaczonych rejonów powinien dotyczyć:

- **rejonu ochrony krajobrazu ulicznego i zabudowy pierzejowej poza strefami A i B** – w zależności od walorów i stopnia nasycenia zabudową historyczną, konieczne staje się określenie m.in. zasad wprowadzania nowej zabudowy, jej formy, wysokości, zasięgu, stosunku do parametrów jezdni, itp.
- **rejonu ochrony zwartych założeń przestrzennych bądź ich reliktyw wartościach kulturowych (nie zawsze zabytkowych)** – różne formy ochrony, od ochrony szczególnej do ograniczonej (np. tablice pamiątkowe, pomniki, tablice informacyjne) jak i bardziej złożone, jak np. rewaloryzacja zespołów parkowo-dworskich

Szczegółnej uwagi wymaga rozwiązanie problemów związanych z ochroną systemu fortyfikacji z czasów II wojny światowej jak również dziedzictwa przemysłowego przy ulicach: Piskorzewie, Majkowskiej, Wrocławskiej, Obozowej, Stawiszyńskiej i Długosza.

Określenie strefy widokowej dla panoramy Kalisza m.in. od strony ulicy Poznańskiej, będzie możliwe po wykonaniu szczegółowego opracowania w tym zakresie.

Prowadzenie wszelkich działań inwestycyjnych w obrębie ww. obszarów chronionych oraz pojedynczych obiektów zabytkowych musi być zgodne z przepisami odrębnymi.

Na etapie sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego obowiązuje uwzględnienie miejsc pamięci narodowej, w tym zachowania i upamiętniania historycznych pomników, cmentarzy i miejsc pochówku żołnierzy.

3.9.

Standardy urbanistyczne

Przed podjęciem uchwały o przystąpieniu do opracowania planu miejscowego dla obszaru o powierzchni większej niż 2 ha należy określić zakres ochrony interesu publicznego dotyczącego co najmniej:

- zakresu ochrony lokalnych wartości przyrodniczych i kulturowych
- wielkości programu usług publicznych (w tym dostępności do terenów rekreacyjnych)

4.3.

Inwestycje publiczne

Ustala się następujące ważniejsze inwestycje służące realizacji celów publicznych:

m.in.

- budowę alejek na terenach zielonych, w tym w zabytkowych parkach na terenie miasta
- przekształcenie przestrzennego, zdegradowanego obszaru na terenie dawnego obiektu tzw. Koszar Godebskiego na cele zintegrowanego zespołu funkcji kulturalno-sportowych oraz społecznych,
- zakup budynku Banku Gospodarstwa Krajowego przy placu W. Bogusławskiego

Prócz tego planuje się podjęcie działań na rzecz realizacji:

m.in.

- Kaliskiego Parku Archeologicznego i projektu Błoni Szlaku Bursztynowego,

5.1.2.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

1.	<p>„Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu oczyszczalni wód deszczowych w rejonie ulicy Parafialnej” przyjęty uchwałą Rady Miejskiej Kalisza Nr XXVII/179/96 z dnia 29 października 1996 r.</p> <p>Plan nie zawiera żadnych ustaleń dotyczących dziedzictwa kulturowego</p>
2.	<p>„Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu w rejonie ulic Długiej, Grzybowej i Szerokiej” przyjęty uchwałą Rady Miejskiej Kalisza Nr XL/265/97 z dnia 30 października 1997 r.</p> <p>Plan zawiera następujące ustalenia dotyczące dziedzictwa kulturowego w części tekstowej:</p> <p style="text-align: center;">§ 9.</p> <p>pkt 6. dla zabytkowego domu mieszkalnego znajdującego się przy ul. Grzybowej nr 2 warunki ewentualnych zmian w stosunku do istniejącego stanu zachowania, polegających na modernizacji lub przebudowie tego obiektu lub dalszej zabudowie działki określi Wojewódzki Konserwator Zabytków na wniosek właściciela lub użytkownika ww. budynku.</p>
3.	<p>„Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Kalisza dla terenu kopalni żelaza „Winiary” przyjęty uchwałą Rady Miejskiej Kalisza Nr XI/130/99 z dnia 30 czerwca 1999 r.</p> <p>Plan nie zawiera żadnych ustaleń dotyczących dziedzictwa kulturowego</p>

<p>4.</p>	<p>„Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego – Cmentarz Komunalny” przyjęty uchwałą Rady Miejskiej Kalisza Nr XII/152/99 z dnia 16 września 1999 r.</p> <p>Plan zawiera następujące ustalenia dotyczące dziedzictwa kulturowego w części tekstowej:</p> <p style="text-align: center;">§ 5.</p> <p>Decyzje o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu wydawane dla inwestycji realizowanych na terenie objętym planem winny zawierać informacje, że przedmiotowy teren jest objęty strefą obserwacji archeologicznych. Wszelkie prace ziemne realizowane na tym terenie podlegają przepisom ustawy z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury (Dz. U. Nr 10, poz. 48 z późniejszymi zmianami)</p>
<p>5.</p>	<p>„Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu w rejonie ulic Cicha – Prosta” przyjęty uchwałą Rady Miejskiej Kalisza Nr XVIII/290/2000 z dnia 17 lutego 2000 r.</p> <p>Plan zawiera ustalenia dotyczące dziedzictwa kulturowego w części rysunkowej:</p> <p>Na rysunku planu oraz w legendzie oznaczono „Budynki istniejące o wartościach kulturowych lub inne obiekty do zachowania”. Wskazanie to nie odzwierciedla jednak faktycznie istniejących obiektów o wartościach zabytkowych i może powodować błędną interpretację rysunku planu.</p>
<p>6.</p>	<p>„Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu w rejonie ulic Tuwima - Kruczkowskiego” przyjęty uchwałą Rady Miejskiej Kalisza Nr XXXVII/504/2001 z dnia 27 września 2001 r.</p> <p>Plan zawiera następujące ustalenia dotyczące dziedzictwa kulturowego w części tekstowej:</p> <p style="text-align: center;">§ 11.</p> <p>Na terenie oznaczonym na rysunku planu symbolem PT, UC – tereny zabudowy produkcyjno-technicznej i usług komercyjnych – ustala się:</p> <p>ust. 1. jako przeznaczenie podstawowe istniejące i projektowane tereny zabudowy produkcyjno-technicznej i usług komercyjnych z następującymi warunkami dotyczącymi zagospodarowania: pkt 8. lokalizację inwestycji na części terenu PT, UC leżącej w sąsiedztwie parku podworskiego (teren ZP) i objętej strefą ochrony konserwatorskiej należy uzgodnić z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków</p> <p>ust. 2. warunki określone w ust. 1 pkt 1-8 dotyczą przebudowy istniejącej zabudowy lub nowych inwestycji i nie odnoszą się do przypadku zachowania istniejącego zagospodarowania.</p> <p style="text-align: center;">§ 13.</p> <p>Na terenie oznaczonym na rysunku planu symbolem ZP – tereny zielni parkowej ustala się:</p> <p>ust. 1. jako przeznaczenie podstawowe – tereny zieleni parkowej stanowiące północną część założenia podworskiego wpisanego do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego pod numerem 43/Wlkp/A decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 5 stycznia 2001 roku, znak SOZ-4151/64/1R/2001, na podstawie ustawy z dnia 15 lutego 1962 roku o ochronie dóbr kultury (tekst jednolity: Dz. U. Nr 98 z dnia 10. 12. 1999 r., poz. 1150)</p> <p>ust. 2. jako przeznaczenie dopuszczalne - lokalizację obiektów małej architektury i urządzeń infrastruktury technicznej następującymi warunkami dotyczącymi zagospodarowania:</p> <p>1) docelowo należy zlikwidować istniejący napowietrzny ciepłociąg</p>

	<p>2) docelowo należy skablować istniejącą napowietrzną linię energetyczną</p> <p>Plan zawiera ustalenia dotyczące dziedzictwa kulturowego w części rysunkowej:</p> <p>Na rysunku planu zaznaczono tereny zieleni parkowej, wybrane okazy drzew oraz strefę ochrony konserwatorskiej.</p>
7.	<p>„Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego – Poznańska 201 - 207” przyjęty uchwałą Rady Miejskiej Kalisza Nr XLV/597/2002 z dnia 23 maja 2002 r.</p> <p>Plan zawiera następujące ustalenia dotyczące dziedzictwa kulturowego w części tekstowej:</p> <p style="text-align: center;">Rozdział V Zasady ochrony środowiska kulturowego § 23.</p> <p>Ustala się obowiązek prowadzenie wszelkich prac ziemnych na terenie objętym niniejszym planem pod nadzorem Wojewódzkiej Służby Ochrony Zabytków.</p>
8.	<p>„Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w rejonie ulicy Wysokiej” przyjęty uchwałą Rady Miejskiej Kalisza Nr III/38/2002 z dnia 30 grudnia 2002 r.</p> <p>Plan zawiera następujące ustalenia dotyczące dziedzictwa kulturowego w części tekstowej:</p> <p style="text-align: center;">Rozdział I Ustalenia ogólne planu § 7.</p> <p>Ustala się obowiązek prowadzenia wszelkich prac ziemnych na terenie objętym niniejszym planem pod nadzorem Wojewódzkiej Służby Ochrony Zabytków.</p>
9.	<p>„Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu >REGIONALNEJ STREFY GOSPODARCZEJ – RYPINEK<” przyjęty uchwałą Rady Miejskiej Kalisza Nr V/61/2003 z dnia 27 marca 2003 r.</p> <p>Plan nie zawiera żadnych ustaleń dotyczących dziedzictwa kulturowego</p>
10.	<p>„Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla osiedla Dobrzec” przyjęty uchwałą Rady Miejskiej Kalisza Nr VII/113/2003 z dnia 22 maja 2003 r.</p> <p>Plan zawiera następujące ustalenia dotyczące dziedzictwa kulturowego w części tekstowej:</p> <p style="text-align: center;">Rozdział VI Zasady ochrony środowiska kulturowego § 20.</p> <p>pkt 1. Ustala się utrzymanie niskiej zabudowy w rejonie ulicy Dobrzeckiej oraz strefowania wysokości budynków (według ustaleń szczegółowych).</p> <p>pkt 2. Zabudowę wyższą, o charakterze punktowym dopuszcza się jedynie w miejscach akcentów funkcjonalnych i przestrzennych zaznaczonych na rysunku planu.</p> <p>pkt 3. Teren oznaczony symbolem 1UK, tj. teren kościoła p.w. św. Michała Archanioła podlega ochronie wojewódzkiego konserwatora zabytków.</p>

<p>11.</p>	<p>„Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego – Tyniec” przyjęty uchwałą Rady Miejskiej Kalisza Nr XI/135/2003 z dnia 25 września 2003 r.</p> <p>Plan zawiera następujące ustalenia dotyczące dziedzictwa kulturowego w części tekstowej:</p> <p style="text-align: center;">Rozdział I Ustalenia ogólne planu § 7.</p> <p>Wszelkie prace ziemne na terenie objętym planem wymagają zezwolenia w Delegaturze Służby Ochrony Zabytków w Kaliszu.</p>
<p>12.</p>	<p>„Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego – Chmielnik część południowa” przyjęty uchwałą Rady Miejskiej Kalisza Nr XI/136/2003 z dnia 25 września 2003 r.</p> <p>Plan nie zawiera żadnych ustaleń dotyczących dziedzictwa kulturowego</p>
<p>13.</p>	<p>„Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu ograniczonego ulicami Częstochowską, Budowlanych, Polną i Planowaną tzw. >Trasą Bursztynową<” przyjęty uchwałą Rady Miejskiej Kalisza Nr XIV/181/2003 z dnia 29 grudnia 2003 r.</p> <p>Plan zawiera następujące ustalenia dotyczące dziedzictwa kulturowego w części tekstowej:</p> <p style="text-align: center;">Rozdział I Przepisy ogólne § 4.</p> <p>ust. 3. Następujące oznaczenia graficzne na rysunku planu są obowiązującymi ustaleniami planu: pkt 7a. granice strefy o wartości historycznej</p> <p>ust. 4. Ustalenia obowiązujące przyjęte na podstawie obowiązujących decyzji i przepisów odrębnych i szczególnych:</p> <p>ust. 3. obiekty zabytkowe znajdujące się w spisie zabytków architektury i budownictwa miasta Kalisza obejmowane ochroną konserwatorską.</p> <p style="text-align: center;">Rozdział II Ustalenia dla całego obszaru objętego planem § 8.</p> <p>Ustala się następujące warunki zagospodarowania terenów wynikające z potrzeb ochrony środowiska kulturowego:</p> <p>ust. 1. Na obszarze objętym planem znajdują się następujące tereny i obiekty podlegające ochronie na podstawie przepisów szczególnych i odrębnych:</p> <p>ust. 1. zabytki architektury i budownictwa wg spisu zabytków architektury i budownictwa.</p> <p>a) ulica Kordeckiego:</p>

	<ul style="list-style-type: none"> - Dom Parafialny św. Gotarda nr 1, obecnie sala katechetyczna i Ośrodek Szkolenia Kierowców, obiekt murowany, lata 20-te XX wieku, - Dom nr 3 – Plebania Parafii p.w. św. Gotarda, obiekt murowany, - Dom nr 17 – willa, obiekt murowany, lata 20-te XX wieku, - <p>b) ulica Częstochowska:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kościół św. Gotarda – początek XX w., - Dom nr 47 – obiekt murowany, 4 ćwiartka XIX w., - Dom nr 49 – obiekt murowany, 4 ćwiartka XIX w., - Dom nr 61 – obiekt murowany, 4 ćwiartka XIX w., - Dom nr 67 – obiekt murowany, lata 30-te XX w., - Dom nr 79 – obiekt murowany, początek XX w., - Dom nr 85 – obiekt murowany, początek XX w., - Dom nr 89 – obiekt murowany, lata 20-te XX w., - Dom nr 95 – obiekt murowany, 4 ćwiartka XIX w., <p>pkt 2. w odniesieniu do tych obiektów obowiązuje wymóg uzyskiwania stanowiska Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w przypadku ich modernizacji i remontów.</p> <p>ust 3. Wyznacza się strefę zabudowy o wartości historycznej gdzie obowiązuje nakaz dostosowywania nowej zabudowy do zabudowy istniejącej. Obejmuje ona tereny o numerach 13, 14, 15, 16 i część terenów o numerze 12 i 19.</p> <p>Plan zawiera ustalenia dotyczące dziedzictwa kulturowego w części rysunkowej:</p> <p>Na rysunku planu wyznaczono granicę strefy o wartości historycznej oraz zaznaczono obiekty zabytkowe.</p>
<p>14.</p>	<p>„Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w rejonie ulicy Owsianej” przyjęty uchwałą Rady Miejskiej Kalisza Nr XXX/494/2005 z dnia 28 kwietnia 2005 r.</p> <p>Plan zawiera następujące ustalenia dotyczące dziedzictwa kulturowego w części tekstowej:</p> <p style="text-align: center;">Rozdział 6 Zasady ochrony środowiska kulturowego § 22.</p> <p>ust. 1. Ustala się utrzymanie niskiej zabudowy w rejonie ulicy Żwirki i Wigury oraz strefowanie wysokości budynków (według ustaleń szczegółowych).</p> <p>Ust. 2. Teren objęty planem nie znajduje się w strefie ochrony konserwatora zabytków.</p>
<p>15.</p>	<p>„Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla osiedla Dobrzec – Północ 1 – Korczak” przyjęty uchwałą Rady Miejskiej Kalisza Nr XXXI/514/2005 z dnia 19 maja 2005 r.</p> <p>Plan nie zawiera żadnych ustaleń dotyczących dziedzictwa kulturowego</p>

16.	<p>„Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów położonych na osiedlu Rajsków” przyjęty uchwałą Rady Miejskiej Kalisza Nr XXXI/528/2005 z dnia 30 czerwca 2005 r.</p> <p>Plan zawiera następujące ustalenia dotyczące dziedzictwa kulturowego w części tekstowej:</p> <p style="text-align: center;">Rozdział 5 Zasady ochrony środowiska kulturowego § 22.</p> <p>Teren objęty niniejszym planem znajduje się w strefie ochrony konserwatorskiej. Wszelkie inwestycje naruszające strukturę ziemi wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Poznaniu Delegatura w Kaliszu.</p>
17.	<p>„Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Dobrzec – Zachód część Południowa” przyjęty uchwałą Rady Miejskiej Kalisza Nr XXXI/529/2005 z dnia 30 czerwca 2005 r.</p> <p>Plan zawiera następujące ustalenia dotyczące dziedzictwa kulturowego w części tekstowej:</p> <p style="text-align: center;">Rozdział II Przeznaczenie poszczególnych terenów oraz warunki ich zabudowy i zagospodarowania § 11.</p> <p>Ustalenia dla terenu oznaczonego na rysunku planu symbolem 2U/P. ust. 5. Inwestycje planowane w strefie ochrony archeologicznej wymagają uzgodnienia z właściwym Konserwatorem Zabytków na etapie wystąpienia o pozwolenie na budowę.</p> <p>Plan zawiera ustalenia dotyczące dziedzictwa kulturowego w części rysunkowej:</p> <p>Na rysunku planu oznaczono granicę strefy ochrony archeologicznej na terenie 2U/P.</p>
18.	<p>„Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego strefy usługowo-handlowej w rejonie alei Wojska Polskiego” przyjęty uchwałą Rady Miejskiej Kalisza Nr XXXVI/561/2005 z dnia 22 września 2005 r.</p> <p>Plan zawiera następujące ustalenia dotyczące dziedzictwa kulturowego w części tekstowej:</p> <p style="text-align: center;">Rozdział 1 Ustalenia ogólne § 5.</p> <p>Na całym obszarze objętym planem ustala się następujące obowiązki: pkt 1. Niezwłocznego zawiadomienia Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków Delegatury w Kaliszu, w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych na obiekt mający charakter zabytku, o dokonanych odkryciach</p>
19.	<p>„Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Sulisławice – Kolonia Sulisławice” przyjęty uchwałą Rady Miejskiej Kalisza Nr XLII/643/2006 z dnia 2 marca 2006 r.</p> <p>Plan zawiera następujące ustalenia dotyczące dziedzictwa kulturowego w części tekstowej:</p>

DZIAŁ II

Ustalenia ogólne

Rozdział 1

Przeznaczenie terenów

§ 4.

Ustala się następujące rodzaje przeznaczenia podstawowego terenów:

pkt 7.

teren zieleni parkowej z historyczną zabudową rezydencjonalną, oznaczony na rysunku planu symbolem ZPR, przez co rozumie się zaplanowany i urządzony zespół zieleni, w ramach którego przeważa obszarowo zieleń wysoka o charakterze zabytkowym oraz rezydencjonalne obiekty historyczne

Rozdział 4

Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej

§ 7.

ust. 1.

Ustala się następujące obiekty zabytkowe, wpisane do ewidencji zabytków architektury i budownictwa:

- 1) dwór pochodzący z I poł. XIX,
- 2) dom nr 51, drewniany, 1933r.,
- 3) dom nr 56, drewniany, pocz. XX w.,
- 4) dom nr 95, murowany, ok. 1905r.,
- 5) dom nr 22, drewniany, 1929/1930r.,
- 6) dom nr 23, drewniany, 1926r.,
- 7) dom nr 25, murowany, XIX/XX w.,
- 8) dom nr 33, drewniany, ok. 1920r.

ust. 2.

Remonty, przebudowy, rozbudowy, nadbudowy, zmiany funkcji obiektów, wpisanych do ewidencji zabytków, należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

§ 8.

Ustala się następujące strefy ochrony konserwatorskiej:

pkt 1.

strefę ochrony konserwatorskiej, która obejmuje obszar parku dworskiego z II poł. XIX w. wraz z obiektem dworskim, zgodnie z oznaczeniem na rysunku planu, w granicach której:

- a) wszystkie nowe inwestycje, przebudowy, rozbudowy, remonty, zmiany funkcji obiektów na tym terenie należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- b) zakazuje się lokalizowania nowej zabudowy kubaturowej,
- c) wszelkie prace mogące wpłynąć na wygląd i kompozycję zabytkowego zespołu zieleni należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- d) należy utrzymywać i konserwować zieleń aż do jej śmierci biologicznej, a powstałe ubytki uzupełniać zielenią zgodnie z istniejącymi uwarunkowaniami przyrodniczymi,
- e) przy uzupełnianiu drzewostanu należy uwzględnić historyczne założenie parkowe, w tym zachowanie głównych osi, rodzaj drzewostanu, a także tradycje w zakresie sztuki projektowania parków i ogrodów,

pkt 2.

strefę ochrony konserwatorskiej „OW” obserwacji archeologicznej, zgodnie z oznaczeniem na rysunku planu, dla której ustala się następujące zasady ochrony:

- a) przed uzyskaniem pozwolenia na budowę, ustala się wymóg uzyskania wytycznych Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, co do konieczności prowadzenia prac ziemnych za

- pozwoleniem konserwatorskim,
 b) pozwolenie konserwatorskie na prowadzenie prac ziemnych należy uzyskać przed wydaniem pozwolenia na budowę,
 c) w przypadku wystąpienia zabytków i obiektów archeologicznych zostaną podjęte ratownicze badania wykopaliskowe, zgodnie z przepisami odrębnymi.

Rozdział 5

Wymagania wynikających z potrzeb kształtowania przestrzeni publicznych

§ 9.

Ustala się następujące wymagania wynikające z potrzeb kształtowania obszarów przestrzeni publicznych:

pkt 3.

zakazuje się lokalizowania:

a) tymczasowych obiektów usługowo – handlowych na terenach oznaczonych na rysunku planu symbolami **ZP, KDz, KDI, KDd**,

b) nośników reklamowych na terenach oznaczonych na rysunku planu symbolami:

- **ZP 2**,

- **KDI 2, KDI 3 i KDd7** na odcinku przylegającym do terenu oznaczonego symbolem **ZPR**,

DZIAŁ III

Ustalenia szczegółowe

Rozdział 1

Parametry i wskaźniki kształtowania zabudowy oraz zagospodarowania terenu

§ 16.

ust. 1.

Ustala się **teren zieleni parkowej z historyczną zabudową rezydencjonalną**, o którym mowa w § 4 pkt 7, oznaczony na rysunku planu symbolem **ZPR**.

ust. 2.

Ustala się, dla terenów, o których mowa w ust. 1, następujące zasady zagospodarowania:

pkt 1.

dopuszcza się lokalizację placów zabaw dla dzieci lub terenowych urządzeń sportowych i rekreacyjnych,

pkt 2.

dopuszcza się lokalizację urządzeń wodnych kształtujących stosunki wodne, w tym urządzeń melioracyjnych i zbiorników wodnych.

ust. 3.

Ustala się, dla terenu, o którym mowa w ust. 1 następujące zasady kształtowania zabudowy i urządzania terenu:

pkt 1.

wobec istniejącego obiektu dworskiego ustala się możliwość lokalizowania funkcji usługowych w dziedzinach administracji, oświaty i wychowania, opieki zdrowotnej lub społecznej, rekreacji, turystyki i wypoczynku, w tym hotelarstwa i gastronomii,

pkt 2.

zakazuje się wznoszenia nowych obiektów kubaturowych,

pkt 3.

wobec terenów i obiektów objętych ochroną konserwatorską należy stosować przepisy odrębne oraz ustalenia zawarte w § 7 i 8 niniejszej uchwały,

pkt 4.

należy utrzymywać i konserwować zieleni, a powstałe ubytki uzupełniać zielenią zgodnie z

	<p>istniejącymi uwarunkowaniami przyrodniczymi oraz sztuką projektowania ogrodów, pkt 5. należy chronić i utrzymywać dotychczasowe ukształtowanie terenu oraz charakterystyczne formy geomorfologiczne.</p> <p style="text-align: center;">Rozdział 2 Granice i sposoby zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających ochronie § 20.</p> <p>ust. 1. Na obszarze objętym planem wyznacza się następujące tereny podlegające ochronie: pkt 1. obiekty zabytkowe wpisane do ewidencji zabytków, pkt 2. tereny położone w zasięgu strefy ochrony konserwatorskiej, obejmującej obszar parku dworskiego z II poł. XIX w. wraz z obiektem dworskim, pkt 3. tereny położone w zasięgu strefy ochrony konserwatorskiej „OW” – obserwacji archeologicznej. ust. 2. Sposoby zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających ochronie określono odpowiednio: pkt 1. w § 7 niniejszej uchwały dla obiektów zabytkowych wpisanych do ewidencji zabytków, pkt 2. w § 8 niniejszej uchwały dla strefy ochrony konserwatorskiej, obejmującej obszar parku dworskiego z II poł. XIX w. wraz z obiektem dworskim, pkt 1. w § 8 niniejszej uchwały dla strefy ochrony konserwatorskiej „OW” – obserwacji archeologicznej.</p> <p style="text-align: center;">Rozdział 3 Zasady i warunki scalania i podziału nieruchomości § 22.</p> <p>pkt 6. dla terenu oznaczonego na rysunku planu symbolem ZPR – zakazuje się dokonywania podziałów geodezyjnych, z zastrzeżeniem ustaleń § 21 pkt 1 niniejszej uchwały,</p> <p>Plan zawiera ustalenia dotyczące dziedzictwa kulturowego w części rysunkowej:</p> <p>Symbolem ZPR określono teren zieleni parkowej z historyczną zabudową rezydencjonalną. Określono na rysunku odcinki dróg przy których istnieje obowiązek utrzymania wysokiej zieleni w układzie szpalerowym. Oznaczono na rysunku granicę strefy ochrony konserwatorskiej – obszaru parku dworskiego, granicę strefy ochrony konserwatorskiej „OW” - obserwacji archeologicznej oraz poszczególne obiekty zabytkowe wpisane do ewidencji zabytków nieruchomych.</p>
<p>20.</p>	<p>„Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Serbinowska – Młynarska II” przyjęty uchwałą Rady Miejskiej Kalisza Nr VI/74/2007 z dnia 22 lutego 2007 r.</p> <p>Plan zawiera następujące ustalenia dotyczące dziedzictwa kulturowego w części tekstowej:</p> <p style="text-align: center;">Rozdział I Ustalenia ogólne planu § 5.</p> <p>Na całym obszarze objętym planem ustala się następujące obowiązki:</p>

	<p>pkt 1. niezwłocznego zawiadomienia właściwego organu do spraw ochrony zabytków w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych na obiekt mający charakter zabytku, o dokonanym odkryciu,</p> <p style="text-align: center;">Rozdział I Ustalenia szczegółowe § 7.</p> <p>ust. 1. Ustala się tereny zabudowy usługowej - oznaczone na rysunku planu symbolem U. ust. 2. Dla terenów, o których mowa w ust. 1 ustala się: pkt 7. maksymalną wysokość zabudowy do 12 m, z możliwością wprowadzenia ponad tę wysokość akcentu architektonicznego w postaci dominanty kompozycji przestrzennej (projektowana zabudowa nie może przesłaniać panoramy miasta),</p>
21.	<p>„Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Celtańska – Słowiańska” przyjęty uchwałą Rady Miejskiej Kalisza Nr XIX/283/2008 z dnia 24 stycznia 2008 r.</p> <p>Plan zawiera następujące ustalenia dotyczące dziedzictwa kulturowego w części tekstowej:</p> <p style="text-align: center;">ROZDZIAŁ XII Ustalenia końcowe § 89.</p> <p>Na terenach jednostek położonych wzdłuż cieków wodnych, oznaczonych na rysunku planu symbolami od 55ZP do 62 ZP, 64ZP i 67ZP oraz 2MU, 3 MU, 9 MN, 12 MN, 13 MN, 14 GM, 15 MN, 18 MN, 19 MN, 20MN, 21 MN, 23 MN, 24 MN, 25 MN, 26 MN, 29 MN, 30 MN, 35 MN, 36 MN i 37 MN, 51 UO oraz 64PG przed przystąpieniem do wszelkich prac ziemnych związanych z zagospodarowaniem tego terenu, obowiązuje uzyskanie opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.</p>
22.	<p>„Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Treny Przydworcowe II” przyjęty uchwałą Rady Miejskiej Kalisza Nr XXXVIII/545/2009 z dnia 3 września 2009 r.</p> <p>Plan zawiera następujące ustalenia dotyczące dziedzictwa kulturowego w części tekstowej:</p> <p style="text-align: center;">Rozdział I Ustalenia ogólne planu § 5.</p> <p>Na całym obszarze objętym planem ustala się następujące obowiązki: pkt 5. zgłoszenia właściwemu organowi wszelkich znalezisk posiadających cechy zabytku, odnalezionych przy prowadzeniu prac ziemnych w trakcie budowy i jednocześnie zabezpieczenia odkrytego przedmiotu, a także wstrzymania wszelkich robót mogących go uszkodzić lub zniszczyć,</p>
23.	<p>„Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Serbinowska – Młynarska II” przyjęty uchwałą Rady Miejskiej Kalisza Nr LV/747/2010 z dnia 30 września 2010 r.</p> <p>Plan zawiera następujące ustalenia dotyczące dziedzictwa kulturowego w części tekstowej:</p>

	<p style="text-align: center;">Rozdział II Ustalenia szczegółowe § 5.</p> <p>ust. 1. Ustala się teren rozmieszczenia obiektów handlowych o powierzchni sprzedaży powyżej 2.000 m² - oznaczony na rysunku planu symbolem UC.</p> <p>ust. 4. Na terenie, o którym mowa w ust.1, ustala się następujące obowiązki: zgłoszenia właściwemu organowi wszelkich znalezisk posiadających cechy zabytku, odnalezionych przy prowadzeniu prac ziemnych w trakcie budowy i jednocześnie zabezpieczenia odkrytego przedmiotu, a także wstrzymania wszelkich robót mogących go uszkodzić lub zniszczyć,</p>
24.	<p>„Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu ograniczonego ulicami Częstochowską, Budowlanych, Polną i Planowaną tzw. >Trasą Bursztynową<” przyjęty uchwałą Rady Miejskiej Kalisza Nr VI/51/2011 z dnia 24 lutego 2011 r.</p> <p>Plan zawiera następujące ustalenia dotyczące dziedzictwa kulturowego w części tekstowej:</p> <p style="text-align: center;">Rozdział I Ustalenia ogólne planu § 5.</p> <p>Na całym obszarze objętym planem ustala się następujące obowiązki: pkt 6. zgłoszenia właściwemu organowi wszelkich znalezisk posiadających cechy zabytku, odnalezionych przy prowadzeniu prac ziemnych w trakcie budowy i jednocześnie zabezpieczenia odkrytego przedmiotu, a także wstrzymania wszelkich robót mogących go uszkodzić lub zniszczyć,</p> <p style="text-align: center;">ROZDZIAŁ II USTALENIA SZCZEGÓŁOWE § 7</p> <p>ust. 1. Ustala się tereny zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej, oznaczone na rysunku planu symbolami: 1MN i 2MN.</p> <p>ust. 2. Dla terenów, o których mowa w ust. 1 ustala się: pkt 18. obowiązek wykonania, na terenie oznaczonym na rysunku planu symbolem 2MN, prac archeologicznych dokumentacyjno – zabezpieczających, na prowadzenie których należy uzyskać pozwolenie wojewódzkiego konserwatora zabytków,</p>
25.	<p>„Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu położonego w rejonie skrzyżowania ulic Dobrzecka – Podmiejska” przyjęty uchwałą Rady Miejskiej Kalisza Nr VI/53/2011 z dnia 24 lutego 2011 r.</p> <p>Plan zawiera następujące ustalenia dotyczące dziedzictwa kulturowego w części tekstowej:</p> <p style="text-align: center;">ROZDZIAŁ II Ustalenia obowiązujące na całym obszarze planu §7.</p> <p>Na całym terenie objętym planem ustala się następujące obowiązki:</p>

	<p>pkt 11. zgłoszenia właściwemu organowi wszelkich znalezisk posiadających cechy zabytku, odnalezionych przy prowadzeniu prac ziemnych w trakcie budowy i jednocześnie zabezpieczenia odkrytego przedmiotu, a także wstrzymania wszelkich robót mogących go uszkodzić lub zniszczyć,</p>																																																												
<p>26.</p>	<p>„Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego w rejonie ulicy Braci Niemojowskich” przyjęty uchwałą Rady Miejskiej Kalisza Nr XIX/227/2012 z dnia 2 lutego 2012 r.</p> <p>Plan zawiera następujące ustalenia dotyczące dziedzictwa kulturowego w części tekstowej:</p> <p style="text-align: center;">ROZDZIAŁ I USTALENIA OGÓLNE § 8</p> <p>Na całym obszarze objętym planem ustala się następujące obowiązki: pkt 7. zgłaszania właściwemu organowi wszelkich znalezisk posiadających cechy zabytku, odnalezionych przy prowadzeniu prac ziemnych w trakcie budowy i jednocześnie zabezpieczenia odkrytego przedmiotu, a także wstrzymania wszelkich robót mogących go uszkodzić lub zniszczyć,</p> <p style="text-align: center;">ROZDZIAŁ II USTALENIA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW § 10</p> <p>ust. 1. Ustala się ochronę następujących obiektów zabytkowych - wpisanych do ewidencji zabytków:</p> <table border="1" data-bbox="215 1093 1460 1576"> <thead> <tr> <th>Lp.</th> <th>Obiekt</th> <th>Adres</th> <th>Datowanie</th> <th>Oznaczenie terenu na planie</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1</td> <td>2</td> <td>3</td> <td>4</td> <td>5</td> </tr> <tr> <td>1.</td> <td>Dom mieszkalny</td> <td>ul. Warszawska 23</td> <td>1. poł. XIX w.</td> <td>2U</td> </tr> <tr> <td>2.</td> <td>Dom mieszkalny</td> <td>ul. Warszawska 25</td> <td>2. poł. XIX w.</td> <td>2U</td> </tr> <tr> <td>3.</td> <td>Dom mieszkalny</td> <td>ul. Warszawska 33</td> <td>1./2. dekada XX w</td> <td>2U</td> </tr> <tr> <td>4.</td> <td>Dom mieszkalny</td> <td>ul. Winiarska 2</td> <td>l. 20 XX w.</td> <td>1MU</td> </tr> <tr> <td>5.</td> <td>Oficyna</td> <td>ul. Winiarska 2</td> <td>l. 20 XX w.</td> <td>1MU</td> </tr> <tr> <td>6.</td> <td>Dom mieszkalny</td> <td>ul. Winiarska 8</td> <td>2. poł. XIX w.</td> <td>2MU</td> </tr> <tr> <td>7.</td> <td>Dom mieszkalny</td> <td>ul. Winiarska 20</td> <td>1./2. dekada XX w.</td> <td>3MU</td> </tr> <tr> <td>8.</td> <td>Willa podmiejska</td> <td>ul. Łódzka 48</td> <td>l. 20. XX w.</td> <td>6MU</td> </tr> <tr> <td>9</td> <td>Dom mieszkalny</td> <td>ul. Łódzka 52</td> <td>2. poł. XX w.</td> <td>6MU</td> </tr> <tr> <td>10</td> <td>Dom mieszkalny</td> <td>ul. Łódzka 64</td> <td>1./2. dekada XX w.</td> <td>6U</td> </tr> </tbody> </table> <p>ust. 2. Wszelkie roboty budowlane oraz inne działania podejmowane przy obiektach wymienionych w ust. 1 związane ze zmianą wyglądu zewnętrznego (tj. nadbudowa, rozbudowa, wymiana pokrycia dachowego, zmiana kolorystyki elewacji, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej zewnętrznej, umieszczanie na obiekcie oznakowania wizualnego reklamowo-informacyjnego, umieszczanie urządzeń technicznych na elewacjach budynków) wymagają uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.</p> <p>Plan zawiera ustalenia dotyczące dziedzictwa kulturowego w części rysunkowej:</p> <p>Na rysunku planu zaznaczono obiekty wpisane do ewidencji zabytków.</p>	Lp.	Obiekt	Adres	Datowanie	Oznaczenie terenu na planie	1	2	3	4	5	1.	Dom mieszkalny	ul. Warszawska 23	1. poł. XIX w.	2U	2.	Dom mieszkalny	ul. Warszawska 25	2. poł. XIX w.	2U	3.	Dom mieszkalny	ul. Warszawska 33	1./2. dekada XX w	2U	4.	Dom mieszkalny	ul. Winiarska 2	l. 20 XX w.	1MU	5.	Oficyna	ul. Winiarska 2	l. 20 XX w.	1MU	6.	Dom mieszkalny	ul. Winiarska 8	2. poł. XIX w.	2MU	7.	Dom mieszkalny	ul. Winiarska 20	1./2. dekada XX w.	3MU	8.	Willa podmiejska	ul. Łódzka 48	l. 20. XX w.	6MU	9	Dom mieszkalny	ul. Łódzka 52	2. poł. XX w.	6MU	10	Dom mieszkalny	ul. Łódzka 64	1./2. dekada XX w.	6U
Lp.	Obiekt	Adres	Datowanie	Oznaczenie terenu na planie																																																									
1	2	3	4	5																																																									
1.	Dom mieszkalny	ul. Warszawska 23	1. poł. XIX w.	2U																																																									
2.	Dom mieszkalny	ul. Warszawska 25	2. poł. XIX w.	2U																																																									
3.	Dom mieszkalny	ul. Warszawska 33	1./2. dekada XX w	2U																																																									
4.	Dom mieszkalny	ul. Winiarska 2	l. 20 XX w.	1MU																																																									
5.	Oficyna	ul. Winiarska 2	l. 20 XX w.	1MU																																																									
6.	Dom mieszkalny	ul. Winiarska 8	2. poł. XIX w.	2MU																																																									
7.	Dom mieszkalny	ul. Winiarska 20	1./2. dekada XX w.	3MU																																																									
8.	Willa podmiejska	ul. Łódzka 48	l. 20. XX w.	6MU																																																									
9	Dom mieszkalny	ul. Łódzka 52	2. poł. XX w.	6MU																																																									
10	Dom mieszkalny	ul. Łódzka 64	1./2. dekada XX w.	6U																																																									

5.1.3.

Strategia Rozwoju Miasta Kalisza na lata 2004-2013

Prace nad opracowaniem *Strategii Rozwoju Miasta Kalisza* rozpoczęły się w 1996 r. Pierwotna perspektywa *Strategii Rozwoju Miasta Kalisza* sięgała do 2010 r., lecz ze względu na istotny fakt przystąpienia Polski do Unii Europejskiej oraz inne uwarunkowania rozwojowe miasta zaistniała potrzeba aktualizacji i modyfikacji istniejącej *Strategii Rozwoju Miasta Kalisza* oraz przedłużenia okresu jej obowiązywania do 2013 r.

W dokumencie tym nakreślona została wizja rozwoju Kalisza, którą można było zsyntetyzować w następującym sformułowaniu „**Przedsiębiorczy i obywatelski Kalisz – najstarsze polskie miasto, konkurencyjne we wspólnej Europie**”

Dla realizacji tej wizji przyjęte zostały cztery cele strategiczne określające taktykę podejmowania działań przybliżających ich realizację. Dla poszczególnych celów *Strategia Rozwoju Miasta Kalisza* wskazuje konkretne programy i zadania strategiczne poprzez które można będzie osiągnąć określoną w dokumencie wizję rozwoju Kalisza.

Cele strategiczne to:

- **Kreowanie nowoczesnej gospodarki, wzmacniająca pozycję Kalisza jako lidera w regionie**
- **Poprawa jakości życia**
- **Wzmacnianie tożsamości miasta**
- **Kształtowanie ładu przestrzennego infrastrukturalnego**

Spośród wielu poszczególnych zadań podporządkowanych ww. celom następujące z nich zawierają treści pozostające w różnym stopniu w relacji z istniejącymi zasobami dziedzictwa kulturowego Kalisza:

Cel strategiczny I

Kreowanie nowoczesnej gospodarki, wzmacniająca pozycję Kalisza jako lidera w regionie

Program strategiczny 5

Wspieranie rozwoju turystyki

Zadanie strategiczne 3

Odbudowa zasobów turystycznych miasta

Potencjał turystyczny Kalisza i ziemi kaliskiej obejmuje wielowiekową historię, wielokulturową przeszłość, zabytki architektury i różnorodne walory przyrodnicze. Jest to między innymi tradycja najstarszego miasta w Polsce, położenie na szlaku bursztynowym, wiele cennych i sentymentalnych zabytków (np.: zabytki sakralne, Zawodzie, nekropolie, pozostałości średniowiecznego układu urbanistycznego). Na szczególną uwagę zasługują również istniejące zabytki, związane z wielonarodowościowym charakterem miasta (np.: dzielnica żydowska,

cerkiew) oraz najstarsze dzielnice miasta, w tym starówka i najstarszy w Polsce park w Kaliszu. Zasoby te wymagają odbudowy, rekonstrukcji lub przywrócenia pierwotnego wyglądu i funkcji.

Cel strategiczny I

Kreowanie nowoczesnej gospodarki, wzmacniającej pozycję Kalisza jako lidera w regionie

Program strategiczny 6

Wzmacnianie otwartości i promocja miasta

Zadanie strategiczne 1

Ekspansywna promocja atutu najstarszego miasta w Polsce

Kalisz jest najstarszym miastem w Polsce, sięgającym swoją historią czasów rzymskich. Jest to niepowtarzalna w skali kraju przewaga dla aktywizacji społeczno-gospodarczej miasta. Fakt ten nie jest jednak powszechnie znany. Wiele innych polskich miast przypisuje sobie prawa do tego tytułu. Badania archeologiczne nie pozostawiają jednak wątpliwości. Dlatego też konieczna jest wzmożona promocja tego atutu miasta tak, by w zbiorowej świadomości jednoznacznie identyfikowano i utożsamiano „Kalisz, jako najstarsze miasto w Polsce”.

Cel strategiczny III

Kreowanie nowoczesnej gospodarki, wzmacniającej pozycję Kalisza jako lidera w regionie

Program strategiczny 1

Wzmacnianie tożsamości miasta

Zadanie strategiczne 1

Przywrócenie walorów obiektom historycznym i eksponowanie dziedzictwa archeologicznego

Szereg zabytków przeszłości (zabytki sakralne, klasycystyczne gmachy użyteczności publicznej, Zawodzie, pozostałości średniowiecznych fortyfikacji, szlak bursztynowy i wykopaliska archeologiczne), podkreślających szczególną historię miasta, wymaga stałej dbałości, wyeksponowania i w miarę możliwości przywrócenia do dawnego blasku. Niepowtarzalna przeszłość miasta stanowi z jednej strony produkt turystyczny, a z drugiej podnosi lokalną świadomość i dumę z dokonań przodków.

Cel strategiczny IV

Kształtowanie ładu przestrzennego i infrastrukturalnego

Program strategiczny 2

Poprawa estetyki miasta

Zadanie strategiczne 2

Stworzenie koncepcji zagospodarowania miejsc centralnych i reprezentacyjnych

Miejsca centralne Kalisza, takie między innymi jak starówka, wjazdy, miejsca przy instytucjach publicznych, kluczowe obiekty o znaczeniu turystycznym, itp. to wizytówki miasta. Przejazd

tranzytowy przez miasto, wizyta w instytucji publicznej itp. to często jedyny kontakt i okazja do zapoznania się z miastem. Żywiłowy rozwój gospodarczy w latach dziewięćdziesiątych, ekspansja różnorodnej aktywności reklamowej, brak motywacji mieszkańców miasta do uporządkowania własnych nieruchomości powodują, że w Kaliszu w najbliższych latach konieczne jest uporządkowanie i poprawa estetyki tych miejsc.

Zadanie strategiczne 3

Porządkowanie krajobrazu miasta

Kalisz jest miastem posiadającym bardzo ciekawy potencjał urbanistyczno-architektoniczno-środowiskowy. Starówka, tereny zielone miasta, rzeki, mosty, itp. to wyjątkowe zasoby dla wykreowania pięknego krajobrazu miasta, niepowtarzalności Kalisza. Konieczne jest jednak podjęcie całego pakietu działań, poprawiających estetykę i krajobraz miasta – lepsze zagospodarowanie terenów zielonych, ciągów wokół rzek i głównych ciągów tranzytowych, ujednoczenie systemu oznaczania, wyeksponowanie elementów niepowtarzalnych (np. mosty), itp.

5.1.4.

Plan Rozwoju Lokalnego Miasta Kalisza na lata 2006-2013

Plan Rozwoju Lokalnego Miasta Kalisza ma na celu na zapewnienie realizacji zrównoważonego rozwoju Kalisza i osiągnięcie wzrostu gospodarczego, stanowi również ułatwienia w aplikowaniu o środki pomocowe z Unii Europejskiej, a także pomaga racjonalnie i długofalowo planować wydatki ze względu na przygotowanie prognoz budżetowych.

Dokument ten został uchwalony uchwałą Rady Miejskiej Kalisza Nr XLVIII/713/2006 z dnia 29 czerwca 2006 r. i w swojej treści zawiera następujące zapisy odnoszące się do problematyki związanej z zabytkami zlokalizowanymi na terenie miasta:

ROZDZIAŁ 1: PODSTAWY PLANU ROZWOJU LOKALNEGO MIASTA KALISZA

1.1.WPROWADZENIE

Kalisz jako miasto na prawach powiatu wykonuje określone ustawami zadania publiczne o charakterze ponadgminnym w zakresie:

m.in.

7) kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,

ROZDZIAŁ 2: CHARAKTERYSTYKA OBECNEJ SYTUACJI SPOŁECZNO - GOSPODARCZEJ NA OBSZARZE WDRAŻANIA PLANU

2.1.3.TURYSTYKA

Kalisz posiada zasoby mogące stać się podstawą dla rozwoju turystyki. W granicach administracyjnych miasta istnieją obszary prawnie chronione (4,7 ha – to rezerваты przyrody). W

mieście zlokalizowanych jest 48 pomników przyrody. Około 0,7% ogólnej powierzchni miasta zajmują lasy. Samo miasto Kalisz nie pełni funkcji miejsca wypoczynku, organizowanego w oparciu o walory naturalne. Jego zaletą jest raczej potencjał i walory antropogeniczne.

Niewątpliwie niepowtarzalność Kalisza tkwi w jego XVIII-wiecznej historii, udokumentowanej w zapisie Klaudiusza Ptolemeusza – Wstęp do geografii z II wieku naszej ery, co czyni Kalisz najstarszym miastem w Polsce położonym na Szlaku Bursztynowym łączącym Adriatyk z Bałtykiem.

Na terenie miasta zidentyfikować można wiele cennych zabytków, m.in.:

- Rezerwat Archeologiczny na Zawodziu, stanowiący ogniwo wczesnośredniowiecznej historii miasta;
- zachowany został średniowieczny układ urbanistyczny miasta lokacyjnego (w tym rynek);
- fragmenty murów miejskich z XIII w. – zachowało się 9 fragmentów murów miejskich wraz z jedną basztą („Dorotką”);
- Ratusz oraz wieża ratuszowa z tarasem widokowym na panoramę Kalisza – obecnie również siedziba władz miasta;
- liczne zabytki sakralne.

Niewątpliwie bogactwo zabytków w Kaliszu – najstarszym mieście w Polsce - głównie sztuki sakralnej, stanowi bardzo dobre zaplecze edukacyjne przede wszystkim dla młodzieży. Oferta dla turystyki edukacyjnej powinna być w pierwszym rzędzie skierowana do młodzieży szkolnej z regionu kaliskiego, a następnie do społeczności całego województwa wielkopolskiego oraz w wymiarze europejskim, związana z promocją dorobku kulturowego miast oraz miejscowości w Polsce i Europie Środkowej w zakresie prowadzenia spójnej popularyzacji i wymiany dóbr oraz idei na Szlaku Bursztynowym kierowana do społeczeństw Europy i Świata. W Kaliszu można mówić o turystyce pielgrzymkowej, która rozwija się w związku z położeniem miasta na trasach pielgrzymkowych. Turystyka pielgrzymkowa rozwija się nie tylko ze względu na położenie na trasach pielgrzymkowych, ale również dzięki temu, że w mieście są dwa ważne sanktuaria:

- Sanktuarium św. Józefa (Bazylika Wniebowzięcia NMP) – jedno z pięciu Sanktuariów tego świętego na świecie,
- Sanktuarium Serca Jezusa Miłosiernego (pobernardyński kościół Nawiedzenia NMP) - w 1998 erygowano tu pierwsze w świecie Sanktuarium Serca Jezusa Miłosiernego.

2.2.ANALIZA STANU OBECNEGO

2.2.7.PODZIAŁ GRUNTÓW W MIEŚCIE

2.2.7.1 Obiekty dziedzictwa kulturowego

Bogactwo zabytków w Kaliszu – najstarszym mieście w Polsce - przede wszystkim sztuki sakralnej, stanowi bardzo dobre zaplecze edukacyjne i turystyczne miasta. Na terenie miasta zidentyfikować można wiele cennych zabytków, m.in.:

- Rezerwat Archeologiczny na Zawodziu, stanowiący ogniwo wczesnośredniowiecznej historii miasta;

- zachowany został średniowieczny układ miasta lokacyjnego;
- fragmenty murów miejskich z XIII w. – zachowało się 9 fragmentów murów miejskich wraz z jedną basztą („Dorotką”);
- Ratusz (obecnie siedziba władz miejskich) oraz wieża ratuszowa z tarasem widokowym na panoramę Kalisza;
- liczne zabytki sakralne, w tym przede wszystkim:
 - bazylika Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny – jedno z pięciu na świecie sanktuariów św. Józefa z najcenniejszym zabytkiem obrazem Świętej Rodziny. Pierwotnie drewniana, a od 1353 r. murowana;
 - katedra św. Mikołaja - jeden z najstarszych budynków sakralnych w Kaliszu, ufundowany ok. 1253 r. przez ks. Bolesława Pobożnego. Wielokrotnie restaurowany. Główny ołtarz barokowy z 1662 r., wewnątrz Kaplicy Polskiej zdobią polichromie i witraże Włodzimierza Tetmajera;
 - zespół klasztorny Franciszkanów – kościół św. Stanisława z ok. 1257 r., wzniesiony z funduszy Księcia Bolesława Pobożnego i jego żony Jolanty, wczesnogotycki, trzynawowy, pierwotnie bazylikowy, w XIV wieku przebudowany na halowy, wielokrotnie restaurowany;
 - kościół pojezuicki św. Wojciecha i Stanisława (ob. garnizonowy)– wczesnobarokowy, bazylikowy zbudowany w 1595 r.;
 - kościół Nawiedzenia NMP – Sanktuarium Serca Jezusa Miłosiernego, pierwotnie drewniany, obecnie murowany z 1607 r.;
 - zespół poreformacki (ob. Św. Rodziny);
 - kościół drewniany św. Wojciecha na Zawodziu, zbudowany w 1798 r.;
 - cerkiew św. App. Piotra i Pawła
- zespół budynków pojezuickich – dawne kolegium jezuickie wzniesione w latach 1583-95. Przez wiele lat gmach pełnił funkcję siedziby władz wojewódzkich, gubernialnych, powiatowych. Obecnie mieszczą się tam biura starostwa powiatowego, Delegatury w Kaliszu Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu oraz Galeria BWA;
- Sąd i I Liceum Ogólnokształcące im. Adama Asnyka;
- most Kamienny – zwany Aleksandryjskim od imienia cara Aleksandra I – wzniesiony w 1824 roku, wsparty na 104 palach dębowych wbitych w dno rzeki Proсны;
- Rogatka Wrocławska – jedyna zachowana roгатka miejska pochodząca z 1822 r.;
- Teatr im. W. Bogusławskiego;
- dzielnica żydowska zachowana niemal w oryginale;
- zabytkowe cmentarze wielu wyznań.

Niematerialnym dziedzictwem stanowiącym o metryce Kalisza jest jego położenie na Szlaku Bursztynowym.

2.2.7.2 Identyfikacja problemów

Do najważniejszych problemów miasta w sferze infrastruktury należą:

m.in.

1. postępująca degradacja walorów urbanistyczno-architektonicznych,
5. konieczność zadbania o jakość przestrzeni miejskiej,

ROZDZIAŁ 3: DZIAŁANIA MAJĄCE NA CELU POPRAWĘ SYTUACJI SPOŁECZNO – GOSPODARCZEJ MIASTA KALISZA

Główne zadania strategiczne w sposób bezpośredni nawiązują do Strategii Rozwoju Kalisza

CELEM STRATEGICZNYM PLANU ROZWOJU LOKALNEGO MIASTA KALISZA JEST WIĘC ZAPEWNIENIE OPTYMALNEGO ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO I ZAPEWNIENIE ORAZ STWORZENIE MOŻLIWIE JAK NAJLEPSZYCH WARUNKÓW ŻYCIA JEGO MIESZKAŃCOM.

Realizacja celu strategicznego odbywać się będzie poprzez osiągnięcie następujących działań:

1. **Kreowanie nowoczesnej gospodarki wzmacniającej pozycję Kalisza jako lidera w regionie.**
2. **Poprawa jakości życia w mieście.**
3. **Wzmacnianie tożsamości miasta.**
4. **Kształtowanie ładu przestrzennego i infrastrukturalnego.**
5. **Budowa i modernizacja infrastruktury sportowej i rekreacyjnej.**

3.1. KREOWANIE NOWOCZESNEJ GOSPODARKI WZMACNIAJĄCEJ POZYCJĘ KALISZA JAKO LIDERA W REGIONIE

Cel będzie realizowany poprzez podjęcie następujących działań:

m.in.

- Wzmocnienie promocji miasta;
- Wspieranie rozwoju turystyki.

3.3. WZMACNIANIE TOŻSAMOŚCI MIASTA

Cel będzie realizowany poprzez podjęcie następujących działań:

m.in.

- Ekspozowanie dziedzictwa historycznego i kulturowego miasta oraz ponadlokalne wykorzystanie narodowego produktu turystycznego pod nazwą: Szlak Bursztynowy dziedzictwem narodów Europy Środkowej;

3.4. KSZTAŁTOWANIE ŁADU PRZESTRZENNEGO I INFRASTRUKTURALNEGO

Cel będzie realizowany poprzez podjęcie następujących działań:

m.in.

- Poprawa zagospodarowania i estetyki miasta.

**ROZDZIAŁ 4.
WIELOLETNI PLAN RZECZOWY – REALIZACJA ZADAŃ I PROJEKTÓW W RAMACH PLANU ROZWOJU LOKALNEGO****Tabela 14**

Projekty przewidziane do realizacji w latach 2006 - 2013

Lp	Program/ Działanie	Nazwa inwestycji	Termin realizacji	Instytucja odpowiedzialna za realizację
inwestycje w ramach 4 celu strategicznego: Kształtowanie ładu przestrzennego i infrastrukturalnego				
8.		Przekształcenia w dzielnicy pożydowskiej w ramach Lokalnego Programu Rewitalizacji Terenów Miejskich dla Miasta Kalisza	2007-2010	Miasto Kalisz
Przewidywane nakłady do poniesienia w okresie 2007 - 2010 --- 4 880 000 PLN				
9.		Przekształcenie przestrzennego zdegradowanego obszaru wraz z odbudową obiektu tzw. Koszar Godebskiego na cele zintegrowanego zespołu funkcji kulturalno sportowych oraz społecznych	2007-2009	Miasto Kalisz
Przewidywane nakłady do poniesienia w okresie 2007 - 2009 --- 8 500 000 PLN				
inwestycje w ramach 5 celu strategicznego: Budowa i modernizacja infrastruktury sportowej i rekreacyjnej				
1.	3. ZPORR	Pieszno- rowerowy szlak przyrodniczo kulturowy Miasta Kalisza. „Śladami przeszłości, bliżej natury”	2007-2012	Miasto Kalisz
Przewidywane nakłady do poniesienia w okresie 2007 - 2012 --- 40 000 000 PLN				
4.	3. ZPORR	Wytyczenie, oznakowanie i wypromowanie Rowerowego Międzynarodowego Szlaku Bursztynowego realizowanego w ramach europejskiego programu Greenways	2007-2008	Miasto Kalisz
Przewidywane nakłady do poniesienia w okresie 2007 – 2008 --- 20 000 PLN				

Tabela 15

Projekty towarzyszące do realizacji w latach 2007 - 2013

Lp	Program/ Działanie	Nazwa inwestycji	Termin realizacji	Instytucja odpowiedzialna za realizację
Renowacja kościoła oo. Franciszkanów w Kaliszu				
1.		Remont dachu	2007-2013	Klasztor oo. Franciszkanów
2.		Odwilgocenie ścian i tynki renowacyjne	2007-2013	Klasztor oo. Franciszkanów
3.		Renowacja tynków elewacji z wymianą okien	2007-2013	Klasztor oo. Franciszkanów

4.		Renowacja i modernizacja II piętra	2007-2013	Klasztor oo. Franciszkanów
Renowacja klasztoru oo. Franciszkanów w Kaliszu				
1.		Wymiana pokrycia dachu nad dzwonnica i kaplicą	2007-2013	Klasztor oo. Franciszkanów
2.		Wymiana instalacji elektrycznej, montaż instalacji p-poż. i instalacji antywłamaniowej	2007-2013	Klasztor oo. Franciszkanów
3.		Wymiana okien stalowych i docieplenie sklepień	2007-2013	Klasztor oo. Franciszkanów
4.		Renowacja wnętrza z odwilgoceniem ścian i malowaniem	2007-2013	Klasztor oo. Franciszkanów
5.		Renowacja elewacji ceglanych i tynkowanych	2007-2013	Klasztor oo. Franciszkanów
6.		Wymiana nawierzchni placu przykościelnego	2007-2013	Klasztor oo. Franciszkanów
Przewidywane nakłady do poniesienia w okresie 2007 – 2013 --- 5 051 981 PLN				

5.1.6.

Strategia Rozwoju Turystyki dla Miasta Kalisza na lata 2007-2013

Dokument o nazwie *Strategia Rozwoju Turystyki dla Miasta Kalisza na lata 2007-2013* przyjęty został Uchwałą Nr XVI/241/2007 Radym Miejskiej Kalisza z dnia 29 listopada 2007 r. Jego powstanie związane było z realizacją jednego z segmentów mających na celu zaplanowanie rozwoju lokalnego Miasta Kalisza, w którym priorytetowo potraktowano turystykę będącą jednym ze stale rozwijanych kierunków rozwoju miasta. Jak podają autorzy ww. dokumentu „Celem głównym Strategii jest określenie priorytetowych obszarów turystyki, które, z uwagi na wewnętrzne i zewnętrzne uwarunkowania, powinny być w pierwszej kolejności rozwijane i finansowane przez władze Miasta Kalisza. Dodatkowo, przyjęto założenie, iż działania realizowane w zdefiniowanych obszarach priorytetowych powinny być zgodne z dotychczasowymi dokumentami. Zakłada się, że Strategia Rozwoju Turystyki dla Miasta Kalisza na lata 2007 – 2013 będzie podstawą do określania bardziej szczegółowych planów zarówno na poziomie władz Miasta, jak i podmiotów oraz instytucji zajmujących się obsługą ruchu turystycznego w regionie. W celu uzyskania społecznej akceptacji metodologia sporządzania Strategii oparta została na metodach aktywizujących lokalnych partnerów”.

Poniżej przedstawiono najważniejsze informacje zawarte w *Strategia Rozwoju Turystyki dla Miasta Kalisza na lata 2007-2013*, które bezpośrednio dotyczą obszarów i obiektów zabytkowych zlokalizowanych na terenie miasta.

3. Identyfikacja uwarunkowań rozwoju turystyki w mieście Kalisz

3.3 Produkty turystyczne

- 98) Produkty mogą być wykorzystane zarówno w rozwoju turystyki masowej, jak i ze względu na swój unikatowy, niszowy charakter, mogą być także skierowane do specjalistów. Biorąc pod uwagę nowoczesne trendy w turystyce (...) należy dążyć nie tylko do eksponowania wysokiej klasy zabytków w Kaliszu, ale także do udostępniania ich w nietypowy sposób. Zabytki mogą stać się miejscem warsztatów, nocnego zwiedzania z duchami, m.in. dla młodzieży i specjalistów, przez co wydłuża się czas pobytu w Mieście. Problem, który występuje w odniesieniu do produktów turystycznych w Kaliszu polega na tym, że przyciągają one turystów najczęściej na jeden dzień, trudniej natomiast, pomimo rozwijającej się bazy noclegowej, zatrzymać ich na dłużej. W tym zakresie przydatne mogą okazać się walory antropogeniczne oraz walory przyrodnicze Miasta i okolic (powiatu kaliskiego), które z punktu widzenia rozwoju turystyki urlopowo- wakacyjnej czy weekendowej, intensywnie rozwijającej się w ostatnich latach, mogą mieć kluczowe znaczenie.

3.5 Walory antropogeniczne

- 114) Walory antropogeniczne określane są jako materialne i niematerialne walory krajoznawcze stworzone przez człowieka. Można zaliczyć do nich przede wszystkim zabytki budownictwa, sztuk plastycznych, kultury materialnej, pamiątki historyczne, czyli walory dóbr kultury. Ponadto, do walorów antropogenicznych zaliczyć należy walory tradycyjnej kultury ludowej oraz współczesnych osiągnięć człowieka.
- 115) Kalisz jako miasto posiadające najstarszą metrykę pisaną wśród miejscowości na ziemiach polskich, posiada liczne zabytki reprezentujące wszystkie epoki historyczne (tabela 3.3).

Tabela 3.3 Zabytki i obiekty według epok historycznych w Kaliszu

Epoka	Opis
Starożytność	Stanowiska archeologiczne: Nawarstwienia kulturowe w granicach Miasta z 1956 r., grodzisko w Kaliszu-Ogrodach, grodzisko w Kaliszu - Zawodziu oraz w Kaliszu - Wydarte.
Średniowiecze	Wczesne średniowiecze : Gród z relikdami kolegiaty św. Pawła na Zawodziu, podgrodzie na Starym Mieście, ze wsią służebną Rypinek, gdzie znajduje się kościół św. Gotarda oraz hipotetyczne najstarsze osiedle żydowskie wraz z najstarszym cmentarzem żydowskim Gotyk: Kościół franciszkanów pw. św. Stanisława (wczesnogotycki, przebudowany ok. poł. XIV i XVII w.), kościół św. Mikołaja wczesnogotycki, wielokrotnie przebudowywany), klasztor kanoników laterańskich (wzniesiony w 1488, gotycki, przebudowany po 1822 r.) oraz zachowane relikty murów miejskich z basztą "Dorotką".
Barok	Fundacje kościelne związane z kontrreformacją: kompleks pojezuicki z kościołem pw. św. Stanisława i Wojciecha (ob. Garnizonowy), pobernardyński (ob. Jezuitów) poreformacki kościół śś. Józefa i Piotra z Alkantary (ob. św. Rodziny) przy Rogatce Wrocławskiej.
Klasycyzm	Budynki użyteczności publicznej (wg projektów Sylwestra Szpilowskiego oraz Franciszka Reinsteina): budynek dawnej Szkoły Wojewódzkiej przy ul. Grodzkiej (ob. I.L.O. im. A.Asnyka), gmach Trybunału przy al. Wolności 13 (ob. siedziba Sądów Rejonowego i Okręgowego), budynek Rogatki Wrocławskiej przy ul. Śródmiejskiej 36 (ob. Cukiernia Sośnicki-Lechowska). Inne zabytki klasycystyczne: dawny pałac arcybiskupi, całkowicie przebudowany w 1823-24 na pałac gubernatorski (ob. siedziba starostwa powiatowego przy pl. św. Józefa 5), dawna kaplica i sala musztry (ob. Centrum Kultury i Sztuki przy ul. Łaziennej 6), tzw. Pałac Puchalskich lub Puławskich (pl. Kilińskiego 4) - najokazalszy

	<p>przykład kamienicy klasycystycznej w Mieście, dom parafialny - tzw. dom księży przy pl. św. Józefa 7 oraz tzw. koszary Godebskiego (ul. Babina 16) wzniesione w I. poł. XIX w., pełnią funkcję mieszkalną. Z lat 1825-26 pochodzi most kamienny zwany też Aleksandryjskim, przerzucony przez Prosnę na odcinku pomiędzy ul. Kazimierzowską i Mostową.</p> <p>W rejestrze zabytków znajduje się również założenie carskiej komory celnej z zespołem koszarowym, wzniesione po 1815 r. późnoklasycystyczne przy ul. Wrocławskiej 187 - ob. Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej; gmach d. Komendy Garnizonu przy ul. Śródmiejskiej 34, z l. 1840-42 wzniesiony wg proj. H. Marconiego (ob. ZOZ). Początkowo pełnił funkcję szpitala, rozbudowany w l. 1855-57 i 1885.</p> <p>Obiekty pofarbyczne: zabudowania fabryki braci Beniamina i Jan Repphanów z lat 1824-1825 i 1827r., usytuowane przy ob. pl. Kilińskiego 13 i Warszawska 1-9) – jeden z budynków przebudowany na cele mieszkalne, drugi w niezmienionej formie, jest siedzibą Urzędu Statystycznego, dawna fabryka włókiennicza W. Przechadzkiego założona w 1821 r., po likwidacji fabryki w 1824 r. dom fabryczny Przechadzkiego przy zbiegu ul. Babina 1 i pl. Kilińskiego, przebudowany na cele mieszkalne oraz zespół fabryki fortepianów przy ul. Chopina 9, wzniesiony w. 90-tych XIX w., wielokrotnie modernizowany i rozbudowywany, nadal jest miejscem produkcji tych instrumentów.</p>
Neoklasycyzm	<p>Z pocz. XX w. pochodzą budynki: neoklasycystyczny gmach Wyższej Szkoły Realnej przy ul. Kościuszki 10 (ok. 1900-02, ob. III L.O. im. M.Kopernika), Kaliskiej Kasy Gubernialnej przy ul. Kościuszki 12 (1909r. - ob. siedziba MOZK), banku PKO przy al. Wolności 11 (1914 r. wg proj. arch. R. Sławskiego, ob. Bank PKO S.A.).</p>

Źródło: materiały przekazane przez WKST UM w Kaliszu.

116) Najważniejsze elementy materialnego dziedzictwa kulturowego Miasta Kalisza tworzą:

- a) poświadczone archeologicznie ślady osadnictwa z epoki rzymskiej, a także okresów wcześniejszych,
- b) osadnictwo wczesnośredniowieczne, w postaci grodu z relikdami kolegiaty św. Pawła na Zawodziu oraz podgrodzia na Starówce, ze wsią służebną Rypinek, gdzie znajduje się kościół św. Gotarda i hipotetyczne najstarsze osiedle żydowskie wraz z najstarszym cmentarzem żydowskim,
- c) miasto lokacyjne, z zachowanym w ogólnych zarysach średniowiecznym układem urbanistycznym wraz z relikdami fortyfikacji miejskich, zamku kazimierzowskiego oraz obiektami sakralnymi z okresu gotyku i baroku,
- d) układ urbanistyczny powstały w okresie zaboru pruskiego (1793 – 1806), czasach departamentu i województwa w okresie Królestwa Polskiego – dzisiejsza al. Wolności, gmachy rządowe, wojskowe, oświatowe, publiczne, przemysłowe, Nowy Rynek, ul. Babina, Park Miejski wraz z Kanałami Bernardyńskim i Rypinkowskim oraz zespół cmentarzy przy kaliskiej Rogatce (protestancki, prawosławny i rzymskokatolicki)

117) Kalisz jest traktowany jako produkt turystyczny ze względu na układ przestrzenny, szczególnie objęty ochroną konserwatorską, obszar Miasta lokacyjnego, stanowiący obecnie centrum staromiejskie. Średniowieczny układ sieci ulicznej i zwartej zabudowy Kalisza jest czytelny, pomimo zniszczeń powstałych w 1914 roku. Owalny jądrowy układ z prostokątnym rynkiem pośrodku oraz ciągi komunikacyjne biegnące po bokach owalnicy z południowego - zachodu na północny – wschód (ul. Śródmiejska, Zamkowa, Mariańska i św. Stanisława) zbiegające się u przeprawy przez Prosnę - dawniej u Bramy Toruńskiej od strony północno – wschodniej i Bramy Wrocławskiej od południowo-zachodniej. Schematu dopełnia zachowane regularne rozplanowanie szachownicowe czterech bloków przeciętych ulicami, po 2 stronach rynku. Ratusz usytuowany jest na rynku. Zabudowę przyrynkową oraz pierzeją ulic Śródmiejskiej, Zamkowej, Mariańskiej, św. Stanisława, Piskorzewskiej,

Kanonickiej i Złotej tworzą budynki mieszkalne z lat 20- i 30-tych XX w., dwu- i trzypiętrowe, wieloosiove, z dachami krytymi ceramiczną dachówką „karpiówką”.

- 118) W obrębie zachowanego reliktu obwodu warownego znajdują się obiekty sakralne z okresu gotyku i baroku – od. pn. zlokalizowano kościół św. Mikołaja (który w 1992 roku podniesiony został do godności katedry) wraz z dawnym klaszturem kanoników laterańskich (ob. budynek domu parafialnego), od wsch. przy pl. św. Józefa 7 znajduje się Bazylika Wniebowzięcia Najświętszej Maryii Panny (Sanktuarium św. Józefa) oraz kompleks gmachów pojezuickich (ob. siedziba Starostwa Powiatowego) wraz z kościołem pojezuickim (ob. Garnizonowym), natomiast w części pd. zlokalizowany jest klasztor i kościół (pw. św. Stanisława) franciszkanów.
- 119) Wytyczona w 1800 roku, na południowy zachód od Miasta lokacyjnego, Aleja Józefiny (ob. al. Wolności) z zabudową pierzejową, z monumentalnymi gmachami Trybunału, Teatru, banków oraz budynkami mieszkalnymi, zachowała czytelną strukturę przestrzenną i charakter reprezentacyjny.
- 120) Do zabytków Kalisza zaliczyć można także kamienice objęte wpisami do rejestru zabytków, pochodzące głównie z końca XIX i I ćw. XX w. Są to dwu- i trzykondygnacyjne kamienice z oficynami, często z przekształconymi elewacjami w poziomie parteru. Jednym z najcenniejszych obiektów w tej grupie jest tzw. dom „pod aniołami” przy ul. Mostowej 4.
- 121) Z dawnych zespołów dworskich i folwarcznych włączonych w obręb obecnego Miasta do rejestru wpisano dwór i park na Majkowie (klasycystyczny, z pocz. XIX w. ob. siedziba Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu Delegatura w Kaliszu oraz Filia nr 7 Miejskiej Biblioteki Publicznej im. A. Asnyka). Na terenie Miasta znajdują się 4 parki i ogrody wpisane do rejestru zabytków, w tym: Park Miejski (zał. w 1798 r.), park w dzielnicy Szczypiorno, park w dzielnicy Majków oraz ogrody – przy willi ul. Niecała 5 oraz Widok 80 (patrz tabela 3.3).
- 122) W Kaliszu ochroną konserwatorską na podstawie wpisu do rejestru zabytków objęte są 4 cmentarze. Trzy z nich, rzymskokatolicki tzw. Miejski założony w 1807 roku, ewangelicki funkcjonujący od 1790 roku oraz greko-prawosławny założony w 1786 roku położone są przy rogatce wrocławskiej. W chwili założenia były to nekropolie ulokowane poza obrębem Miasta, obecnie w otoczeniu zabudowy miejską. Czwarty to cmentarz żydowski, wytyczony w kon. XIX w. przy obecnej ul. Podmiejskiej. Nekropolie Kalisza są podstawą kulturywowania tradycji wielokulturowości Miasta.
- 123)
- 124) Duża ilość zabytków (w gminnej ewidencji zabytków ujęto 1478 obiektów, z czego do rejestru zabytków wpisanych jest 99) ma też swoje słabsze strony. Wynikają one głównie z pogarszającego się stanu zabytkowej tkanki Miasta i rosnących kosztów jej utrzymania. Władze Miasta i związki wyznaniowe podjęły w tym zakresie działania zmierzające do pozyskania funduszy na rewitalizację obiektów zabytkowych.
- 125) Zabytki mogą stać się produktami turystycznymi, jednak połączenie walorów antropogenicznych z licznymi imprezami pozwala na stworzenie rzeczywistych produktów markowych, np. w połączeniu z uroczystościami kościelnymi Sanktuarium Św. Józefa oraz inne zabytki sakralne tworzą w Kaliszu religijny produkt turystyczny.

4. Analiza SWOT atrakcji turystycznych Kalisza i synteza

Tabela 4.2 Analiza SWOT atrakcji turystycznych Kalisza w listopadzie 2007 roku

Silne strony	Słabe strony
<p>1. Najstarsze Miasto w Polsce z dużymi tradycjami samoorganizacji (znaczące wyróżniki):</p> <ul style="list-style-type: none"> • Miasto o najstarszej metryce pisanej położone na Szlaku Bursztynowym, • Jeden z najstarszych parków miejskich w Polsce (z 1798), • (...) <p>(...)</p> <p>3. Bogate dziedzictwo kulturowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Grodzisko na Zawodziu – Rezerwat Archeologiczny, • Zachowany układ urbanistyczny średniowiecznego miasta lokacyjnego, • Liczne zabytki architektury (w tym barokowej i klasycystycznej) • (...) <p>4. Walory religijne:</p> <ul style="list-style-type: none"> • (...) • Liczne zabytki sakralne, • (...) • Jedyna prawosławna cerkiew w Południowej Wlkp., • Cmentarze czterech wyznań • (...) <p>(...)</p>	<p>1. Degradacja Starówki i historycznej zabudowy:</p> <ul style="list-style-type: none"> • (...) <p>(...)</p> <p>3. Niewykorzystane walory naturalne Kalisza:</p> <ul style="list-style-type: none"> • (...) • Brak zagospodarowania nabrzeża, • (...) • Niewystarczające wykorzystanie Parku Miejskiego w celach turystycznych. <p>(...)</p>

214) Bardzo ważnym zadaniem inwestycyjnym jest przystąpienie do realizacji programu rewitalizacji centrum staromiejskiego, co pozwoli na aktywizację podmiotów zajmujących się obsługą ruchu turystycznego. Stymulowanie przedsiębiorczości tych podmiotów powinno doprowadzić do wykorzystania walorów Starówki w tworzeniu bazy hotelowo-gastronomicznej, niezbędnej do obsługi turystyki zarówno masowej, jak i niszowej. Uzupełnieniem tej inwestycji wydaje się być rekonstrukcja zarysu przebiegu murów miejskich wraz z iluminacją Miasta, ponieważ pozwala ona na wyznaczenie przestrzeni dla tworzenia wielu produktów turystycznych.

5. Program rozwoju turystyki i promocji Miasta

5.1. Wyznaczenie celów i kierunków rozwoju turystyki w Mieście

5.1.1. Cel strategiczny i cele główne

- 229) ... dostrzega się bowiem w Mieście problem niewykorzystania potencjału nabywczego ok. 100 tys. turystów przyjeżdżających do Kalisza (często do Sanktuarium) poza grupami zorganizowanymi. Zagospodarowanie czasu tych turystów wymaga nie tylko pomysłu, ale przede wszystkim dostosowania oraz zrewitalizowania Starówki na potrzeby rozwoju turystycznego (nawiązanie do celu 3.3).
- 231) Do poprawy atrakcyjności produktów turystycznych niezbędne jest polepszenie infrastruktury technicznej i społecznej, w tym turystycznej i paraturystycznej. Założenie to realizowane jest w trzecim celu głównym: wzmocnieniu infrastruktury turystycznej Miasta (wyk. 5.4). W ramach tego celu wyznaczono cztery cele operacyjne: odbudowę zasobów turystycznych Miasta, rozwój bazy hotelowo-gastronomicznej, program zagospodarowania przestrzennego Starówki oraz poprawę dostępności i dojazdów do Miasta i na terenie Miasta.
- 235) W celu operacyjnym 3.3 na pierwszy plan wysuwają się działania służące rewitalizacji i modernizacji istniejących zabytkowych zasobów Miasta, zlokalizowanych głównie na Starówce oraz lepszemu ich wyeksponowaniu. Realizacja zapisów celu 3.3 pozwoli na lepsze skoordynowanie działań służących rozwojowi Kalisza jako jednego, całego produktu markowego. Na wstępie należy rozpocząć realizację Lokalnego Programu Rewitalizacji. Warto też wykorzystać liczne budynki Starówki dla rozwoju punktów gastronomicznych, pubów, restauracji i klubów, które były atrakcyjne nie tylko dla turystów, ale również mieszkańców, studentów, biznesmenów i osób uczestniczących w kongresach. Rozwój tej bazy jest jednak możliwy tylko przy zintensyfikowaniu przedsiębiorczości podmiotów zajmujących się obsługą ruchu turystycznego.
- 236) W celu 3.3 wymieniono także z nazwy zabytki i inne obiekty podnoszące atrakcyjność całego Miasta oraz pojedynczych produktów. Do inwestycji tych zaliczono: rekonstrukcję zarysu przebiegu murów obronnych Kalisza wraz z iluminacją Miasta, rewaloryzację Bazyliki Kaliskiej oraz rozbudowę Centrum Kultu Św. Józefa, rewaloryzację kompleksu Kolegium Pojezuickiego (od strony ul. Łaziennej) i szkoły dawnego Korpusu Kadetów, rewitalizację Parku Miejskiego. Zagospodarowanie przestrzennego Starówki wymaga także poprawy bezpieczeństwa i porządku w Mieście (monitoring).

5.3. Program dostosowania oferty turystycznej do potrzeb obecnych i potencjalnych rynków turystów – propozycje projektów

- 251) Wśród projektów wypracowanych podczas warsztatów i prac nad Strategią szczegółowo omówiono:
- m.in.
- b) rozwój turystycznego produktu religijnego związanego z kultem Św. Józefa,
 - c) rozbudowę murów obronnych umożliwiających stworzenie złożonej oferty turystycznej dla Kalisza jako kompleksowego produktu turystycznego adresowanego do wielu grup turystów,
- 254) Sanktuarium św. Józefa jest już gotowym, w pełni ukształtowanym, produktem markowym, który wymaga stałego uatrakcyjniania posiadanych walorów (tabela 5.2).

Tabela 5.2 Zadania niezbędne do stworzenia Centrum Kultu Św. Józefa

Cel	Zadania
Stworzenie taniej bazy hotelowej i gastronomicznej na terenie Sanktuarium	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wyposażenie kuchni obsługującej ok. 50 pielgrzymów, 2. Zakup wyposażenia umożliwiającego obsługę cateringową od 200 do 500 pielgrzymów, 3. Wyposażenie stołówki przez zakup: stolików, krzeseł itd., 4. Wyposażenie sali konferencyjnej poprzez zakup: krzeseł, ekranu, rzutnika multimedialnego, telewizora, odtwarzacza VHS i DVD, nagłośnienia i mikrofonów, 5. Wyposażenie pokoi w części hotelowej poprzez zakup: tapczanów, stolików nocnych, stołów, krzeseł, 6. Zakup wyposażenia łazienek i sanitariatów.
Podniesienie atrakcyjności budynków Sanktuarium i otoczenia	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zakup systemów wystawienniczych, 2. Prace remontowo – adaptacyjne w Sanktuarium Św. Józefa z przeznaczeniem na Muzeum Sanktuarium oraz wieży z przeznaczeniem na punkt widokowy, w tym: <ul style="list-style-type: none"> • odnowienie elewacji oraz dachu świątyni, • prace konserwatorskie we wnętrzu świątyni, • konserwacja organów, • remont wieży, • zakup elementów szklanych na wieżę. 3. Zagospodarowanie terenów zielonych znajdujących się przy Bazylice od strony Parku Miejskiego i utworzenie tam miejsca rekreacyjno – kontemplacyjnego dla pielgrzymów i mieszkańców Miasta, w tym: <ul style="list-style-type: none"> • oddzielenie terenu przy Bazylice, • wybudowanie kapliczek kontemplacyjnych: „Siedem radości i siedem smutków Świętego Józefa”, • wyposażenie terenu w ławki, • stworzenie odpowiedniej architektury zieleni. 4. Zakup systemów zabezpieczeń (alarmy, monitoring w Bazylice, w częściach muzealnych i wystawowych).
Współpraca z władzami kościelnymi	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ustalenie możliwości działania i wzajemnych zobowiązań z władzami kościelnymi, w tym stałej dbałości o czystość wokół miejsc związanych z kultem 2. Pomoc w przyjęciu pielgrzymów przybywających do Miasta od strony zabezpieczenia medycznego, sanitarnego i służb porządkowych, 3. Połączenie z uroczystościami religijnymi podniosłego wydarzenia o charakterze kulturalnym np. koncert muzyki klasycznej i inne
Kształtowanie religijnego produktu turystycznego	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wyznaczenie i oznakowanie miejskiego szlaku Św. Józefa, 2. Współdziałanie w zabezpieczeniu antywłamaniowym Kaplicy Cudownego Obrazu, 3. Godne przyjęcie pielgrzymów udających się na Jasną Górę, a przechodzących przez Kalisz w celu nawiedzenia Sanktuarium - początek sierpnia, 4. Zainstalowanie nagłośnienia w okresie najważniejszych świąt kościelnych, 5. Wieczorna iluminację obiektów związanych z kultem.

Źródło: materiały przekazane przez ks. Kustosza Jacka Plotę

- 255) Sanktuarium pozwala na stworzenie Centrum Kultu Świętego Józefa (cel 3.3.3) poprzez rozbudowę istniejącego domu parafialnego i umieszczenie w nim:
- a) centrum konferencyjnego,
 - b) archiwum Księża byłych więźniów Obozu w Dachau,
 - c) Muzeum Sanktuarium św. Józefa,
 - d) bazy noclegowej i gastronomicznej dla potrzeb turystów, pielgrzymów oraz mieszkańców Miasta.
- 256) Prace realizowane będą zgodnie z zatwierdzonym projektem architektoniczno – budowlanym. Istotnym elementem przedsięwzięcia jest stworzenie Muzeum Sanktuarium św. Józefa, które gromadzić będzie eksponaty i dokumenty związane z historią i zabytkami Bazyliki oraz kultem Świętego Józefa. Planowany jest również remont wieży Bazyliki i

udostępnienie jej do zwiedzania i podziwiania roztaczających się z wieży widoków. W celu należytego zabezpieczenia zabytkowej świątyni oraz poprawy jej estetyki wykonane zostaną prace rewaloryzacyjne przy elewacjach i dachu świątyni. Ponadto planuje się wykonanie prac konserwatorskich we wnętrzu świątyni, w tym zabytkowych organów.

- 257) Rewaloryzacja i rozbudowa Sanktuarium św. Józefa służyć będzie różnorodnym działaniom: religijnym, pielgrzymkowym, turystycznym i kulturalnym (sesje, konferencje popularnonaukowe, koncerty). Centrum będzie służyło rozwojowi Miasta i regionu. Realizacja tego przedsięwzięcia i związany z nim rozwój turystyki jest uzasadniony historycznie. Bazylika wzbudza duże zainteresowanie wśród turystów i pielgrzymów, może też uchodzić za stałą atrakcję na turystycznej mapie Polski.
- 258) Kolejnym ważnym projektem, szczegółowo opisanym w pracach nad Strategią, jest rekonstrukcja zarysu przebiegu murów obronnych Kalisza (tabela 5.3) połączona z iluminacją Miasta (cel 3.3.2). Celem projektu jest wzmocnienie infrastruktury turystycznej Miasta oraz poprawa stanu zachowania materialnego dziedzictwa historyczno-kulturowego Kalisza.
- 259) Szczególnie fragmenty ukryte na podwórkach lub wtopione w późniejszą zabudowę muszą zostać szczegółowo zinwentaryzowane i oznaczone jako zabytek chroniony prawem. Właściciele lub użytkownicy tych fragmentów muszą mieć pełną świadomość potrzeby należytego utrzymania tych relikwów i obowiązku chronienia go przed zniszczeniem.
- 260) Mury powinny być wyeksponowane dla podkreślenia zarówno walorów historycznych, jak i turystycznych Miasta. Należy nadać zachowanym fragmentom odpowiedni kontekst poprzez właściwą aranżację konserwatorską otoczenia, rekonstrukcję lub nawet odbudowę niektórych fragmentów. Należy zadbać także o bliższe i dalsze otoczenie zachowanych relikwów. Odpowiednio zaprojektowana i pielęgnowana zieleń powinna stanowić tło, a nie konkurencję dla obiektów. Równie ważnym elementem są zastosowane w sąsiedztwie murów obronnych nawierzchnie ulic i chodników.

Tabela 5.3. Działania podejmowane dla rekonstrukcji zarysu przebiegu murów miejskich Kalisza

Fragment	Opis
Relikty zamku kazimierzowskiego przy pl. Jana Pawła II/ Grodzkiej	<p>Zastosowana aranżacja ma charakter naukowo – archeologiczna. Dla przeciętnego odbiorcy i turysty omawiane fragmenty, nawet przy towarzyszących planszach i rysunkach, są mało czytelne i pozbawione kontekstu. Rezerwat jest eksponowany jedynie od strony placu poprzez ogrodzenie. Brak jest także zaznaczenia (pomimo istniejących możliwości) konturu zewnętrznych obwarowań miejskich, do których przylegał zamek. W stronę placu skierowane są dwa betonowe „pylony” stanowiące jednocześnie fragment ogrodzenia lub też kontynuację odsłoniętych murów zamku. Zastosowana metoda ekspozycji daje ograniczone możliwości zdobywania wiedzy o miejscu lokalizacji i rozmiarach zamku.</p> <p>Aby charakter odsłoniętych relikwów mógł być bardziej zrozumiały należy stworzyć dla nich odpowiedni kontekst. Najprostszą do zrealizowania metodą jest zaznaczenie linii przebiegu murów zamku poprzez wyłożenie nawierzchni chodników w tych miejscach innym materiałem kojarzącym się jednoznacznie ze średniowieczną budowlą (np. cegłą klinkierową o odpowiednich rozmiarach lub w najgorszym razie czerwoną kostką betonową). Wydaje się jednak iż można by we fragmentach zrekonstruować przynajmniej zewnętrzny mur zamku w partii przyziemia. Wspomniane wcześniej „pylony” stałyby się bardziej jednoznaczne, gdyby, nawet przy zachowaniu obecnego kształtu, wykonane były z cegły o średniowiecznych wymiarach.</p>

<p>ul. Kazimierzowska – fragment przy kościelnie św. Stanisława i klasztornie OO. Franciszkanów</p>	<p>Usunięcie tynku z powierzchni ścian przybudówki (na północ od przypory) umożliwiłoby pokazanie oryginalnego lica muru. Konieczna jest rekonstrukcja muru po południowej stronie przypory. Należy odtworzyć lico muru oraz przynajmniej we fragmencie jego pierwotną wysokość. Prac naprawczych wymaga także przypora kościoła, która związana jest integralnie z zachowanymi fragmentami murów. Należy wykonać na niej na nowo licowanie przy użyciu właściwej „gotyckiej” cegły. Czynnikiem uniemożliwiającym właściwą ekspozycję konserwatorską fragmentów murów są, zbudowane niegdyś elementy małej architektury (murki i schody), które przysłaniają niepotrzebnie elementy najważniejsze i najcenniejsze. Aby w odpowiedni sposób wyeksponować zachowane partie średniowiecznych obwarowań, konieczne jest obniżenie terenu i przebudowa elementów małej architektury, aby nie były elementem dominującym w otoczeniu. Celowe byłoby pokazanie dalszego przebiegu muru w stronę północną w poziomie chodnika.</p>
<p>Parczewskiego / Piskorzewska</p>	<p>Teren niezagospodarowany uniemożliwia odpowiednią ekspozycję muru. Należy odstąpić lub zrekonstruować lico muru do pełnej wysokości.</p>
<p>Śródmiejska /Narutowicza</p>	<p>Fragment muru ukryty na podwórzach domów rozgraniczający działki. Od strony wewnętrznej (podwórce ul. Narutowicza 2) teren nie jest zagospodarowany z elementami zieleni. Od strony północnej znajdują się niewielkie podwórza ulicy Kazimierzowskiej. Teren niezagospodarowanych podwórek uniemożliwia odpowiednią ekspozycję muru. Konieczna jest likwidacja wszystkich przybudówek oraz pokazanie muru od strony ulicy Narutowicza poprzez usunięcie (lub przebudowę na ażurowe) ogrodzenia</p> <p>Mur z północnej strony baszty powinien być zrekonstruowany tak, jak po stronie przeciwnej. Celowym byłoby także pokazanie dalszego przebiegu muru po stronie południowej w kierunku zachodnim (przynajmniej w partii przyziemia).</p> <p>Fragmenty pierwotnych obwarowań Miasta o długości kilkuset metrów od strony południowej stanowią obecnie część parku miejskiego. Są to: teren obok kościoła WNMP do budynku UW, krawędź parku przy ulicy Kazimierzowskiej pomiędzy ulicami Piekarską i Browarną (gdzie prowadzono archeologiczne prace wykopaliskowe).</p> <p>Ponadto od strony północnej Miasta mury przebiegały przez obecne tereny zielone: Skwer na narożniku ulic Narutowicza i Parczewskiego, Narożnik ulicy Żłotej i Parczewskiego obok budynku Banku Wielkopolskiego (gdzie po wykonaniu w 1991 roku badań archeologicznych na długości 2 m zasypano mur fundamentowy szer. 1,6 m)</p>

Źródło: materiały nadesłane przez WKST UM w Kaliszu

- 261) Ukazanie całego pierścienia murów będzie możliwe, jeżeli zachowane lub zrekonstruowane fragmenty muru eksponowane będą wzdłuż zaznaczonej w terenie linii jego historycznego przebiegu (np. poprzez zróżnicowanie koloru lub rodzaju nawierzchni chodników w miejscach, gdzie niegdyś znajdował się mur lub inne urządzenia obronne). Dopelnieniem będzie ustawienie w terenie plansz i napisów objaśniających, zaplanowanie i oznakowanie tras i ścieżek turystycznych itp. Zachowany średniowieczny układ urbanistyczny miasta lokacyjnego stały się wówczas zdecydowanie bardziej czytelny.
- 262) Mury zostały znacznie przekształcone przez kolejne remonty i naprawy. Należy przywrócić im (przynajmniej we fragmentach) historyczny kształt, wysokość oraz zrekonstruować zastosowany pierwotnie wążek cegieł. Umocnienia funkcjonowały i były rozbudowywane do połowy XVIII wieku. Z tego czasu zachowany jest jedyny przekaz ikonograficzny przy planowanych aranżacjach, dlatego należy dążyć do rekonstrukcji fragmentów zabytku w stanie z tego właśnie okresu.
- 263) Zachowane fragmenty powinny być oczyszczone z nawarstwień, zabrudzeń i przemurowań. Wzmocnienia konstrukcyjnego wymagać będą wszystkie fragmenty przyziemia, gdzie w największym stopniu działały czynniki niszczące.
- 264) Realizacja projektu przyczyni się do poprawy materialnego stanu zachowania zabytkowych fragmentów murów miejskich, podkreślenia walorów historycznych oraz wzbogacenie

atrakcyjności turystycznej Miasta. Będzie także służyć upowszechnieniu wiedzy o dziedzictwie historyczno-kulturowym Kalisza. Dodatkowo odtworzenie zarysu przebiegu murów obronnych może być punktem wyjścia dla stworzenia atrakcyjnej przestrzeni dla turystów indywidualnych odwiedzających Sanktuarium św. Józefa oraz turystów niszowych.

5.1.5.

Zintegrowany Plan Rozwoju Obszarów Miejskich i Poprzemysłowych dla Miasta Kalisza do 2020 roku

Zintegrowany Plan Rozwoju Obszarów Miejskich i Poprzemysłowych dla Miasta Kalisza do roku 2020 przyjęty Uchwałą Nr XXVII/355/2012 Rady Miejskiej Kalisza z dnia 27 września 2012 jest dokumentem opracowanym „w celu ukierunkowania działań rewitalizacyjnych i stworzenia warunków do równoważenia struktur przestrzennej i społecznej miasta oraz udziału mieszkańców i interesariuszy w życiu miasta, a także określenia celów i rezultatów rewitalizacji obszarów uznanych za dysfunkcyjne w wyniku ich odnowy w sferach przestrzennej, technicznej, społecznej i ekonomicznej”. Jego powstanie umożliwia ubieganie się o środki pochodzące z programu powołanego wspólnie przez Komisję Europejską, Europejski Bank Inwestycyjny i Bank Rozwoju Rady Europy nazwanego Joint European Support for Sustainable Investment in City Areas w skrócie JESSICA. Dla realizacji Zintegrowany Plan Rozwoju Obszarów Miejskich i Poprzemysłowych dla Miasta Kalisza do roku 2020 zakwalifikowane zostały 4 obszary na terenie miasta Kalisza, z czego trzy z nich posiadają istotne – z punktu widzenia ochrony dziedzictwa kulturowego – cechy wpisujące się w rewaloryzację historycznego układu urbanistycznego miasta Kalisza wraz z tworzącą go zabytkową zabudową. Są to:

Obszar 1.

Ulice Stawiszyńska - Warszawska

Obszar 2.

Ulica Fabryczna

Obszar 3.

Ulica Wojciecha Jabłkowskiego

W treści Zintegrowanego Planu Rozwoju Obszarów Miejskich i Poprzemysłowych dla Miasta Kalisza do roku 2020 umieszczono poniższe zapisy odnoszące się w sposób ogólny do zachowanego na terenie miasta dziedzictwa kulturowego a w szczególności do zabytków:

2. Diagnoza sytuacji przestrzenno-społeczno-gospodarczej Miasta Kalisz

2.1 Strefa przestrzenna

2.1.6 Obiekty zabytkowe

(82) Dziedzictwo kulturowe Kalisza tworzą:

(a) Historyczne śródmieście, położone między Prosną a Kanałem Bernardyńskim, które zachowało układ urbanistyczny z 2 poł. XIII w. Ośrodkiem założenia miejskiego pozostaje okazały rynek, pośrodku którego stoi ratusz (z lat 1920-24). Jest to trzeci w dziejach ratusz (pierwszy spłonął w 1792 r., drugi w 1914 r.).

(b) Struktury osadnicze, położone w obrębie obecnego terytorium miejskiego, lecz odrębne pod względem historycznej genezy, włączane funkcjonalnie bądź administracyjnie w granice miasta od XIX w.,

(c) Budowle uznane za zabytkowe oraz dominanty przestrzenne, do których zaliczają się:

(i) W skali miasta:

1. Bazylika mniejsza, d. kolegiata Wniebowzięcia NMP z wieżą barokową,
2. Kościół św. Mikołaja z wieżą neogotycką
3. Ratusz z l.1920/24

(ii) W skali dzielnic i fragmentów miasta:

1. Kościół franciszkański św. Stanisława – widok od strony Proсны,
2. Zespół więzienia na Tyńcu z 1844 r.,
3. Kościół św. Gotarda na Rypinku z lat 1908/10,
4. Kościół Opatrzności Bożej przy ul. Polnej z l. 1967/72,
5. Kościół Miłosierdzia Bożego z l. 1977/88 na Osiedlu im. A. Asnyka,
6. Szpital wojewódzki przy ul. Poznańskiej z l. 1975-88,
7. Kościół św. Michała na Dobrzecu z l. 1881/6,
8. Grodzisko i kościół św. Wojciecha dla Zawodzia,
9. Szpital przy ul. Toruńskiej dla Chmielnika,
10. Zespół zabytkowych cmentarzy wyznaniowych przy Rogatce (katolicki, ewangelicki, prawosławny),

(iii) W skali wnętrza urbanistycznych (placów i ulic):

1. Kolegium jezuickie i pałac biskupi przy ul. Kolegialnej,
2. Zespół monumentalnej zabudowy al. Wolności (Trybunał, Teatr, bank),
3. Kościół i klasztor pobernardyński z lat 1594 – 1622,
4. Fabryka B. Repphana, pl. Kilińskiego,
5. D. wieża ciśnień z 1920 dla zbiegu ulic Górnośląskiej i Legionów dla Kalińca,
6. Kolejowa wieża ciśnień dla zespołu dworcowego przy ul. Dworcowej,
7. Most Kamienny dla ul. Śródmiejskiej i Al. Wolności oraz Most Trybunalski dla ul. Sukiennicznej i Al. Wolności,
8. Historyczne zespoły szkolne: d. Szkoły Wojewódzkiej, ob. I L.O. im. A. Asnyka dla Pl. Kilińskiego i ul. Grodzkiej oraz d. Wyższej Szkoły Realnej, ob. III L. O. im. M. Kopernika dla ul. Kościuszki, a także d. Szkoły Handlowej, ob. II L. O. im. T. Kościuszki dla ul. Kopernika,
9. D. zespół podworski i kościół NMP Królowej Polski z l. 1983 – 1990 dla Majkowa
10. Zespół fabryki fortepianów z k. XIX w. dla ul. Chopina i Złotej (Piskorzewie),
11. Rogatka wrocławska dla skrzyżowania ul. Śródmiejskiej i Nowy Świat,
12. Cerkiew prawosławna p.w. śś. Piotra i Pawła,

13. Kościół poreformacki, ob. św. Rodziny,
14. D. koszary carskie dla środkowej strefy Szczypiorna.

(83) Do zabytków Kalisza zaliczają się także kamienice objęte wpisami do rejestru zabytków, pochodzące głównie z końca XIX i I ćw. XX w. Są to dwu- i trzykondygnacyjne kamienice z oficynami, często z przekształconymi elewacjami w poziomie parteru. Jednym z najcenniejszych obiektów w tej grupie jest tzw. dom „pod aniołami” przy ul. Mostowej 4.

(84) Z dawnych zespołów dworskich i folwarcznych włączonych w obręb obecnego miasta do rejestru wpisane są dwór i park na Majkowie (klasycystyczny, z pocz. XIX w., obecnie siedziba Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu, Delegatura w Kaliszu oraz Filia nr 7 Miejskiej Biblioteki Publicznej im. A. Asnyka).

(85) Ponadto, w Kaliszu ochroną konserwatorską na podstawie wpisu do rejestru zabytków objęte są 3 inne parki i ogrody, w tym: Park Miejski (zał. w 1798 r.), park w dzielnicy Szczypiorno oraz ogrody, przy willi ul. Niecała 5 i Widok 80 oraz 4 cmentarze - trzy z nich, rzymskokatolicki tzw. Miejski założony w 1807 roku, ewangelicki funkcjonujący od 1790 roku oraz greko-prawosławny założony w 1786 roku położone są przy roгатce wrocławskiej. W chwili założenia ulokowane poza obrębem miasta, obecnie włączone w zabudowę miejską. Czwarty, cmentarz żydowski z końca XIX w., znajduje się przy ul. Podmiejskiej. Należy podkreślić, że nekropolie Kalisza są podstawą kultywowania tradycji wielokulturowości miasta.

2.1.9. Identyfikacja problemów w sferze przestrzennej

(110) Główne problemy w sferze przestrzennej, wymagające interwencji w nadchodzących latach, to:

m.in.

(d) Postępująca degradacja walorów urbanistyczno-architektonicznych i obiektów przemysłowych,

(111) Rewitalizacja obszarów dysfunkcyjnych miasta Kalisza w sferze przestrzennej będzie miała na celu w szczególności:

m.in.

(e) Ochronę dziedzictwa kulturowego,

(h) Kształtowanie miejskiej struktury przestrzennej w harmonii ze środowiskiem przyrodniczym i krajobrazem,

2.2.1. Branża turystyczna

(137) Bogactwo zabytków Kalisza – zwłaszcza zaś obiektów sztuki sakralnej, stanowi bardzo dobre zaplecze dla turystyki oraz ruchu pielgrzymkowego (...).

(139) Atrakcją turystyczną Kalisza jest układ przestrzenny, w szczególności objęty ochroną konserwatorską obszar miasta lokacyjnego, stanowiący obecnie centrum staromiejskie. Średniowieczny układ sieci ulicznej i zwartej zabudowy

Szczegółowe analizy poszczególnych obszarów przewidzianych do rewitalizacji zostały opisane w dalszej części *Planu Rozwoju Obszarów Miejskich i Poprzemysłowych dla Miasta Kalisza do roku 2020*. Analizy te obejmują charakterystykę każdego z obszarów uwzględniającą opis założeń urbanistyczno-architektonicznych do koncepcji zagospodarowania przestrzennego tych obszarów oraz określenie zasad rewitalizacji w aspektach:

- społeczno-przestrzennym
- ekonomicznym
- architektoniczno-estetycznym
- urbanistyczno-ekonomicznym
- ekologicznym

Każdą z analiz podsumowują założenia do rewitalizacji uwzględniające poszczególne problemy występujące w każdej z ww. sfer funkcjonalnych oraz zakładane cele zmierzające do eliminacji istniejących dysfunkcji.

Charakterystyka Obszaru 1. Ulice Stawiszyńska – Warszawska przedstawiona została na stronach 93-103.

Charakterystyka Obszaru 2. Ulica Fabryczna przedstawiona została na stronach 103-114.

Charakterystyka Obszaru 3. Ulica Wojciecha Jabłkowskiego przedstawiona została na stronach 114-120.

5.1.6.

Uwarunkowania ochrony przyrody i równowagi ekologicznej

Kalisz charakteryzuje się rozwiniętą siecią dolin rzecznych, będących kanałami przewietrzania miasta, co sprawia, że posiada względnie korzystne warunki aerosanitarne dla osadnictwa. Miasto leży w obszarze korytarza ekologicznego o znaczeniu krajowym, jako rejon włączony do europejskiego systemu ECONET - PL, którego osią jest rzeka Proсна – lewobrzeżny dopływ Warty. Na terenie miasta swoje ujścia mają także cztery dopływy Proсны: Pokrzywnica i Swędrnia (prawostronne) oraz Piwonka i Krępicą (lewostronne). W granicach administracyjnych Kalisza Proсна rozdziela się na trzy kanały: Koryto Główne Proсны, Kanał Bernardyński i Kanał Rypinkowski, które wraz z dopływami tworzą Kaliski Węzeł Wodny. Na każdym z tych koryt istnieją jazy utrzymujące stały poziom wody w KWW. Długość rzeki Proсны w KWW wynosi około 7 km. Kanały Bernardyński i Rypinkowski spełniają rolę kanałów ulgi dla przeprowadzenia przez miasto wód wezbraniowych. Miasto leży w strefie najniższych odpływów w Polsce. Niskie wartości odpływu wynikają z niedoboru opadów oraz małej zdolności retencyjnej obszaru.

Wraz z systemem obszarów chronionego krajobrazu (Dolina rzeki Swędrni na północnym wschodzie, Dolina rzeki Proсны i Kotliny Grabowskiej na południowym wschodzie i Dolina rzeki Ciemnej na północnym zachodzie), kaliska część Doliny Proсны zapewnia ciągłość systemu przyrodniczego o wysokiej aktywności przyrodniczej. Integralną częścią tego systemu są powierzchnie leśne i zbiorniki wodne - Las Winiarski położony na wschodzie miasta, czy sztuczny zbiornik retencyjny Szałe, leżący tuż za wschodnią granicą miasta), które uatrakcyjniają miasto pod względem rekreacyjnym.

Spośród form ochrony przyrody wyszczególnionych w art. 6 Ustawy o ochronie przyrody na terenie miasta Kalisza i w jego bezpośrednim sąsiedztwie ochronie prawnej podlegają:

- 1) Obszary chronionego krajobrazu
- 2) Rezerwat przyrody
- 3) Pomniki przyrody
- 4) Zieleń urządzona

Ponadto obszarami aktualnie prawnie chronionymi są:

- 1) Kompleksy gleb o wysokiej klasie bonitacji gleb.
- 2) Udokumentowane złoża surowców ilastych oraz plejstocenijskie piaski wodno-lodowcowe.
- 3) Obszary nakładania się walorów przyrodniczych oraz historycznych i kulturowych.

Zgodnie z art. 23. ustawy o ochronie przyrody, obszar chronionego krajobrazu obejmuje „tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach, wartościowe ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem lub pełnią funkcję korytarzy ekologicznych”. Na terenie miasta lub w jego bezpośrednim sąsiedztwie znajdują się dwa obszary chronionego krajobrazu:

- 1) Obszar Chronionego Krajobrazu „Dolina rzeki Swędrni
- 2) Obszar Chronionego Krajobrazu „Dolina rzeki Proсны i Kotliny Grabowskiej”

OBSZAR CHRONIONEGO KRAJOBRAZU „DOLINA RZEKI SWĘDRNI”

Obszar powołany został Rozporządzeniem Nr 68 Wojewody Kaliskiego z dnia 20 grudnia 1991 r. w celu zabezpieczenia walorów przyrodniczych takich jak: rzeźba terenu, zbiorniki wodne, szata roślinna oraz walorów estetyczno-widokowych krajobrazu. Zajmuje powierzchnię około 5000 ha. Obszar chronionego krajobrazu przebiega przez gminy: Ceków, Opatówek, Żelazków. Obejmuje również swym zasięgiem lasy Nadleśnictwa Kaliskiego w uroczyskach: Rożdżały, Tłokinia, Dębe, Biernatki, Kamień i Krzyżówki.

Dolina powstała w okresie zlodowacenia środkowopolskiego, dlatego też posiada unikalne w skali kraju walory naturalnego krajobrazu. Na jej terenie spotkać można 714 gatunków roślin, w tym 19 chronionych.

Na szczególną uwagę zasługują rośliny objęte ochroną prawną, w tym 7 gatunków storczyków (orchidei). Są to m.in.: grzybień północny (*Nymphaea candida*), grązel żółty (*Numphar luteum*), rosiczka okrągłolistna (*Drosera rotundifolia*), kalina koralowa (*Viburnum opulus*), kocanki piaszkowe (*Helichrysum arenarium*), lilia złotogłów (*Lilium martagon*) czy konwalia majowa (*Convallaria maialis*). Flora doliny jest bardzo zróżnicowana. Występują tu zarówno gatunki bagienne, torfowe jak i kserotoniczne, bazyfilne związane z podłożem obojętnym i zasadowym w bliskim sąsiedztwie rzeki (np. czermień błotna - *Calla palustris*) oraz taksony związane z podłożami zakwaszonymi (modrzewnica zwyczajna - *Andromeda polifolia*), żurawina błotna (*Oxycoccus quadripetalus*). W dolinie rzeki Swędrni zachowały się fragmenty ciekawych lasów liściastych.

W faunie obszaru stwierdzono występowanie ptaków uznanych za ginące w skali Europy i Polski. Są to między innymi: czajka, błotniak stawowy, zimorodek, perkozek, czy kaczki łąkowe - płaskonoska lub cyranki. Niewielkie zbiorniki bagienne, starorzeczka oraz regularnie niegdyś wylewająca porą wiosenną rzeka, stanowiły o bogactwie, głównie awifauny oraz piżmaków i ostatnio przybyłych, będących w ekspansji bobrów. O wartości przyrodniczej i unikalnych walorach estetyczno-widokowych tego obszaru decydują: występowanie licznych zbiorowisk roślinnych, walory krajobrazowe z głęboko wciętą doliną meandrującej rzeki ze stromymi krawędziami i prawie naturalnymi krajobrazami łąkowo-łągowymi, a także rola rekreacyjno-krajoznawcza - połączenie "klinem zieleni" z miastem Kalisz poprzez ujściowy odcinek rzeki oraz duża częstość występowania mgieł typu radiacyjnego w godzinach przedwieczornych i rannych.

OBSZAR CHRONIONEGO KRAJOBRAZU „DOLINA PROSNY I KOTLINA GRABOWSKA”

Obszar powołany Rozporządzeniem Nr 65 Wojewody Kaliskiego z dnia 20 grudnia 1996 r. w celu zabezpieczenia zbiorowiska roślinnego oraz dużej ilości gatunków ptaków chronionych. Zajmuje powierzchnię 94 400 ha.

W dolinie Proсны, w jej części przybrzeżnej oraz w starorzeczach, zanotowano łącznie ok. 50 różnego typu zbiorowisk roślinnych. Wszystkie należą do naturalnych bądź seminaturalnych. Powtarzający się regularnie rytm występowania na przemian brzegów wklęsłego i wypukłego, nadaje Prośnie szczególny walor krajobrazowy. Skarpy przybrzeżne koryta właściwego rzeki są porośnięte wysoką roślinnością łągową - fragmentami leśnymi, a przede wszystkim przez zarośla wiklinowe (*Salicetum triandro-viminalis*). Do interesujących pod względem geobotanicznym obiektów przyrodniczych należy skarpa pradoliny w Jedlcu - Starej Wsi oraz kompleks roślinności na skrzydłach doliny między Popówkiem a Podlesiem, obfitujący w oczka starorzeczne. Stara Wieś, strome zbocze doliny Proсны porośnięte łągiem zboczowym reprezentuje bogaty florystycznie las o skomplikowanej, wielowarstwowej strukturze, z wieloma okazami wiązu górskiego (*Ulmus scabra*).

Zgodnie z art. 13. ustawy o ochronie przyrody, **rezerwat przyrody** obejmuje „obszary zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym, ekosystemy, ostoje i siedliska przyrodnicze, a także siedliska roślin, siedliska zwierząt i siedliska grzybów oraz twory i składniki przyrody nieożywionej, wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi”. Na terenie miasta lub w jego bezpośrednim sąsiedztwie znajdują się jeden rezerwat przyrody:

- 1) Rezerwat torfowy "Torfowisko LIS

REZERWAT TORFOWY "TORFOWISKO LIS"

Rezerwat położony jest częściowo w granicach miasta utworzony w 1963 r. w celu zachowania ekosystemu przeobrażającego się torfowiska niskiego w przejściowe z bogatą i rzadko spotykaną roślinnością torfową. Zajmuje powierzchnię 4,71 ha. W obrębie zespołu występuje drzewostan – głównie brzoza i domieszkowo olcha, podszyt stanowi wierzba, czeremcha i kruszyna, a runo torfowiska przejściowego jest najważniejszym zespołem roślinnym. Z

osobliwości florystycznych występują tu: sit rozpięchły, sit skupiony, turzyce: pchła, tunikowa i strunowa, rosiczka okrągłolistna, wełnianka szerokolistna i pochwowata, pływacz średni. Gleby rezerwatu zalicza się do gleb hydrogenicznych. Są to głównie gleby torfowe, wytworzone z torfów niskich i przejściowych. W obrębie rezerwatu stwierdzono występowanie torfów olchowo-trzciniowego, olchowo-turzycowego oraz mszarno-turzycowego.

Zgodnie z art. 49. ustawy o ochronie przyrody, **pomnikami przyrody** „są pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupienia o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami wyróżniającymi je wśród innych tworów, okazałych rozmiarów drzew, krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła wodospady, wywierzyska, skałki, jary, głazy narzutowe oraz jaskini”.

Rejestr pomników przyrody na terenie miasta obejmuje 59 pozycje – z czego 46 ustanowionych przez Wojewodę Kaliskiego i 13 ustanowionych przez Radę Miejską Kalisza. Z uwagi na fakt, że w rejestrze są wpisy, które obejmują nie tylko pojedyncze drzewa, ale także kilka sztuk drzew tego samego gatunku, wg stanu na koniec 2008 roku status pomników przyrody mają 93 drzewa. Wśród gatunków objętych ochroną wymienić można: buk zwyczajny, perełkowiec japoński, klon zwyczajny, grab, wiąz szypułkowy, tulipanowiec, topole - białą, prózną i szarą, dąb szypułkowy i czerwony, jesion wyniosły, platan klonolistny, wierzbę białą, miłorząb dwukłapkowy, kasztanowiec biały oraz lipę okrągłolistną.

Wykaz pomników przyrody ustanowionych przez Wojewodę Kaliskiego:

Lp.	Numer rejestru	Data decyzji	Nazwa gatunkowa drzewa łacińska polska	Parametry drzewa	Lokalizacja	Uwagi
1.	212	23.05.1978	Buk zwyczajny <i>Fagus silvatica</i>	-obwód pnia w pierśnicy 322 cm - wysokość drzewa 32 m	Park Miejski, drzewo rośnie w bliskim sąsiedztwie „Kogutka” w grupie buków	korona nisko osadzona z gałęziami zwisającymi tuż nad powierzchnią ziemi
2.	213	23.05.1978	Buk zwyczajny <i>Fagus silvatica</i>	-obwód pnia w pierśnicy 342 cm - wysokość drzewa 32 m	Park Miejski, drzewo rośnie przy Wale Bernardyńskim w bliskim sąsiedztwie stawku znajdującego się w pn. strefie parku	na wysokości 220 cm pień rozwidla się tworząc potężną koronę z gałęziami opadającymi tuż nad powierzchnią ziemi
3.	214	23.05.1978	Buk zwyczajny <i>Fagus silvatica</i>	-obwód pnia w pierśnicy 340 cm - wysokość drzewa 31 m	Park Miejski, drzewo rośnie w polu trójkąta u zbiegu alejek prowadzących do stadionu z torem kolarskim	pień na wysokości 150 cm dzieli się na 4 korony wierzchołkowe, które dzieląc się dalej tworzą potężną koronę

4.	215	23.05.1978	Buk zwyczajny <i>Fagus silvatica</i>	-obwód pnia na wysokości 1 m. wynosi 450 cm - wysokość drzewa 29 m	Park Miejski	pień na wysokości 150 cm rozdziela się na 8 konarów wierzchołkowych
5.	216	23.05.1978	Buk zwyczajny <i>Fagus silvatica</i> 3 sztuki	-obwód pnia na wysokości 60 cm wynosi 390 cm - wysokość drzewa 33 m	Park Miejski, drzewo rośnie w centralnej części parku w sąsiedztwie budynku dawnej Hydropatii, ob. przedszkole	buki zrośnięte szypkami korzeniowymi
6.	217	23.05.1978	Perełkowiec Japoński <i>Sophora japonica</i>	-obwód pnia w pierśnicy 187 cm - wysokość drzewa 29 m	Park Miejski drzewo rośnie przy alejce prowadzącej do stadionu z torem kolarskim	korona wysoko osadzona, pień prosty - gonny porośnięty drobnymi pędami „odroślowymi”
7.	218	23.05.1978	Klon zwyczajny <i>Acer platanoides</i> 5 sztuk	-obwody pni w pierśnicy wynoszą do 230 cm do 310 cm - wysokości drzew wynoszą od 26 m do 31 m.	Park Miejski	
8.	220	22.05.1978	Grab <i>Carpinus betulus</i>	- obwód pnia w pierśnicy wynosi 224 cm - wysokość drzewa wynosi 22 m	Park Miejski, drzewo rośnie w pobliżu alei prowadzącej do dawnego Kolegium Jezuickiego w kierunku budynku dawnej Hydropatii, ob. przedszkole	korona szeroka nisko osadzona z gałęziami zwisającymi tuż nad powierzchnią ziemi
9.	222	22.05.1978	Wiązy szypułkowe <i>Ulmus laevis</i> 11 sztuk	- obwody pni na wysokości pierśnicy wynoszą od 240 cm do 380 cm - wysokość drzew wynosi od 25 m do 33 m	Park Miejski	planowane do wykreślenia 2 wiązy szypułkowe stojące przy alejce prowadzącej od Szkoły Muzycznej do drewnianego mostku w kierunku Kanału Bernardyńskiego pismo WUW w Poznaniu nr SR.Ka-7.6634/8/2006 z dnia 1.08.2006

10.	223	22.05.1978	Tulipanowiec <i>Liliodendron tulipifera</i>	- obwód pnia w pierśnicy 213 cm - wysokość drzewa 22 m	Park Miejski	Tulipanowiec zrosnięty szczytami korzeniowymi z drugim tulipanowcem o obwodzie 105 cm, korona drzewa osadzona na wysokości 4m. z gałęziami opuszczonymi tuż nad powierzchnią ziemi
11.	225	22.05.1978	Topola biała <i>Populus alba</i>	- obwody pni w pierśnicach wynoszą 240 cm i 260 cm - wysokości drzew wynoszą 28 m. i 29 m	Park Miejski, drzewa rosną przy alejce spacerowej nad rzeką Prosną	
12.	226	22.05.1978	Topola biała <i>Populus alba</i>	- obwód pnia w pierśnicy 300 cm - wysokość drzewa 35 m	Park Miejski drzewo rośnie przy alejce położonej za przepustem z rzeki Proсны prowadzącej do stadionu z torem kolarskim	pień prosty - gonny o małej, wysoko osadzonej koronie
13.	227	22.05.1978	Dąb szypułkowy <i>Quercus robur</i>	- obwód pnia w pierśnicy 360 cm - wysokość drzewa 26 m	Park Miejski, drzewo rośnie w centralnej części parku	pień na wysokości 2 m. rozwidła się na 2 konary wierzchołkowe, korona wysmukła o usychających dolnych konarach
14.	228	22.05.1978	Dąb szypułkowy <i>Quercus robur</i>	- obwód pnia na wysokości 70 cm wynosi 410 cm - wysokość drzewa 25 m	Park Miejski, drzewo rośnie w centralnej części parku	pień na wysokości 1 m. rozwidła się na 2 konary wierzchołkowe, które przy następnym podziale tworzą silną koronę
15.	229	22.05.1978	Wiąz szypułkowy <i>Ulmus laevis</i>	- obwód pnia w pierśnicy 260 cm - wysokość drzewa 27 m	Park Miejski, drzewo rośnie na terenie placu zabaw przy budynku dawnej Hydroterapii, ob. przedszkole	korona osadzona na wysokości 3m

16.	230	22.05.1978	Dąb szypułkowy <i>Quercus robur</i> 3 sztuki	- dęby zrosnięte szczyjami korzeniowym i o obwodach pni na wysokości pierśnicy kolejno: 280 cm, 230 cm, 300 cm - wysokości koron drzew wynoszą 27m	Park Miejski, drzewo rośnie w centralnej części parku	
17.	231	22.05.1978	Dąb szypułkowy <i>Quercus robur</i>	- obwód pnia w pierśnicy 410 cm - wysokość drzewa 32 cm	Park Miejski, drzewo rośnie w centralnej części parku	pień na wysokości 4m. rozwidła się na 2 konary wierzchołkowe, które tworzą silną i rozłożystą koronę
18.	232	22.05.1978	Dąb czerwony <i>Quercus rubra</i>	- obwód pnia na wysokości 50 cm wynosi 420 cm - wysokość drzewa 17 m	Park Miejski, drzewo rośnie w południowej części parku w bliskim sąsiedztwie „Kogutka”	dąb nie posiada wierzchołka, konary tworzące koronę wyrastają z pnia na wysokości 50 cm w ilości 11 sztuk
19.	233	22.05.1978	Topola późna <i>Populus serotina</i>	- obwód pnia w pierśnicy 475 cm - wysokość drzewa 33 cm	Wał Piastowski	koronę tworzą 2 potężne konary wierzchołkowe z rozwidlającego się pnia na wysokości 4m.
20.	234	22.05.1978	Topola szara <i>Populus canescens</i>	- obwód pnia w pierśnicy 500 cm - wysokość drzewa 38 cm	Wał Piastowski, na terenie dawnego Kaliskiego Domu Kultury	pień prosty, korona rozłożysta, zdrowa – wysoko osadzona
21.	235	22.05.1978	Topola późna <i>Populus serotina</i>	obwód pnia w pierśnicy 450 cm - wysokość drzewa 31 cm	Wał Piastowski teren pod zarządem Fabryki Części do Maszyn Włókienniczych i Odlewnia Metali „Kalimet” w Kaliszu przy ul. Częstochowskiej	drzewo o koronie zdrowej, rozłożystej w wieku ponad 100 lat
22.	236	22.05.1978	Topola późna <i>Populus serotina</i>	- obwód pnia w pierśnicy 510 cm - wysokość drzewa 33 cm	Park Miejski, drzewo rośnie nad stawem w północnej części parku	korona prześwietlona

23.	237	22.05.1978	Topola późna <i>Populus serotina</i>	- obwód pnia w pierśnicy 480 cm - wysokość drzewa 37 cm	Park Miejski, drzewo rośnie przy alejce prostopadle prowadzącej do al. Walecznych	pień na wysokości 10m. rozwidła się na dwie odnogi wierzchołkowe, korona w partii wierzchołkowej usychająca
24.	238.	22.05.1978	Topola późna <i>Populus serotina</i>	- obwód pnia w pierśnicy 590 cm - wysokość drzewa 37 cm	Park Miejski, drzewo rośnie wzdłuż linii Kanału Rypinkowskiego pomiędzy jazem a mostem Rypinkowskim	wiek topoli ponad 200 lat
25.	239.	22.05.1978	Jesion wyniosły <i>Fraxinus excelsior</i> 3 sztuki	- obwody pni w pierśnicy wynoszą od 251 do 285 cm - wysokość drzew ynosi od 28 m do 32 m	Park Miejski, drzewa rosną w środkowej strefie parku	drzewa zdrowe o silnie rozwiniętych koronach
26.	240.	20.05.1978	Platan klonolistny <i>Platanus acerifolia</i>	- obwód pnia w pierśnicy 300 cm - wysokość drzewa 27 m	Park Miejski, drzewo rośnie przy alei spacerowej biegnącej od dawnego Kolegium Jezuickiego w kierunku budynku dawnej Hydropatii, ob. przedszkole	drzewo posiada gony pień z wysoko osadzoną i silnie ugałęzioną koroną
27.	241	20.05.1978	Topola późna <i>Populus serotina</i>	- obwód pnia w pierśnicy wynosi 450 cm - wysokość drzewa 33 m	Park Miejski, drzewo rośnie nad brzegiem Kanału Bernardyńskiego w bliskim sąsiedztwie mostu łączącego park z al. Walecznych	drzewo zdrowe o wysoko osadzonej koronie
28.	242	20.05.1978	Miłorzęby dwuklapowe <i>Ginko biloba</i> 2 sztuki	- obwody pni w pierśnicy wynoszą: 235 cm i 210 cm - wysokości drzew: 18 m. i 19 m	Park Miejski rosną w południowej strefie parku w bliskim sąsiedztwie rabat kwiatowych	
29.	243	20.05.1978	Kasztanowiec Biały <i>Aesculus hippocastanum</i>	- obwód pnia w pierśnicy 300 cm - wysokość drzewa 25 m	Park Miejski, drzewo rośnie blisko KTW	korona rozłożysta - osadzona na wysokości 3m.

30.	245	20.05.1978	Wiąz szypułkowy <i>Ulmus laevis</i>	- obwód pnia w pierśnicy 235 cm - wysokość drzewa 25 m	Cmentarz rzymskokatolicki przy ul. Górnośląskiej	pień na wysokości 4m. rozwidła się na 2 konary wierzchołkowe, które tworzą zdrową i dobrze uformowaną koronę
31.	246	20.05.1978	Topola późna <i>Populus serotina</i>	- obwód pnia w pierśnicy 540 cm - wysokość drzewa 35 m	Park Miejski, drzewo rośnie w rozwidleniu rzeki Proсны i Kanału Rypinkowskiego	pień dziuplasty, korona rozłożysta, prześwietlona, wysoko osadzona
32.	247.	20.05.1978	Wiąz szypułkowy <i>Ulmus laevis</i>	- obwód pnia w pierśnicy 230 cm - wysokość drzewa 21 m	Drzewo rośnie przy ul. Śródmiejskiej 31 przy Wale Rypinkowskim	pień prosty, korona osadzona na wysokości 10m., drzewo zdrowe o dobrze uformowanej koronie
33.	249	19.05.1978	Wiąz szypułkowy <i>Ulmus laevis</i>	- obwód pnia w pierśnicy 280 cm - wysokość drzewa 26 m	drzewo rośnie na lewym brzegu Kanału Rypinkowskiego w bliskim sąsiedztwie mostu przy ul. Szopena	pień na wysokości 5m. dzieli się na 3 konary tworzące koronę silną i rozłożystą o dużej powierzchni asymilacyjnej
34.	250	19.05.1978	Wiąz szypułkowy <i>Ulmus laevis</i>	- obwód pnia w pierśnicy 300 cm - wysokość drzewa 27 m	na terenie Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych nr 1 przy ul. Tadeusza Kościuszki 10	korona silna, rozłożysta, osadzona na wysokości 8m.
35.	251	19.05.1978	Wiąz szypułkowy <i>Ulmus laevis</i>	- obwód pnia na wysokości 50 cm wynosi 310 cm - wysokość drzewa 27 m	przy ul. Bolesława Chrobrego	na obwód pnia składają się 2 wiązy zrosnięte szypami korzeniowymi, korona silna, nisko osadzona
36	252	19.05.1978	Wiąz szypułkowy <i>Ulmus laevis</i>	- obwód pnia w pierśnicy wynosi 280 cm - wysokość drzewa 25 m	Cmentarz Ewangelicki	pień pochylony, korona osadzona na wysokości 4m., silna i rozłożysta
37.	254	19.05.1978	Wiąz szypułkowy <i>Ulmus laevis</i>	- obwód pnia w pierśnicy wynosi 290 cm - wysokość drzewa 29 m	Cmentarz Ewangelicki	pień prosty, zdrowy, korona osadzona na wysokości 7m., zdrowa o dużej powierzchni asymilacyjnej

38.	255	19.05.1978	Wiąz szypułkowy <i>Ulmus laevis</i>	- obwód pnia w pierśnicy wynosi 257 cm - wysokość drzewa 26 m	Cmentarz Ewangelicki	korona osadzona na wysokości 7m., parasolowata, zdrowa, tworzy olbrzymią powierzchnię asymilacyjną
39	256	19.05.1978	Wiąz szypułkowy <i>Ulmus laevis</i>	- obwód pnia w pierśnicy wynosi 235 cm - wysokość drzewa 21 m	Kalisz, ul. Podgórze 6	pień prosty, korona zdrowa, osadzona na wysokości 5m
40.	257	19.05.1978	Wiąz szypułkowy <i>Ulmus laevis</i>	- obwód pnia w pierśnicy wynosi 250 cm - wysokość drzewa 26 m	na terenie Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych nr 1 przy ul. Tadeusza Kościuszki 10, drzewo rośnie na boisku sportowym	pień prosty, korona osadzona na wysokości 7m. - dobrze uformowana - zdrowa
41.	258	19.05.1978	Wiąz szypułkowy <i>Ulmus laevis</i>	- obwód pnia w pierśnicy wynosi 260 cm - wysokość drzewa 23 m	Cmentarz Ewangelicki	pień prosty o koronie silnej, zdrowej, osadzonej na wysokości 7m
42.	259	19.05.1978	Topola późna <i>Populus serotina</i>	- obwód pnia w pierśnicy wynosi 500 cm - wysokość drzewa 32 m	ul. Litewska 7 przy Domu Pomocy Społecznej dla Dorosłych	pień prosty, korona osadzona na wysokości 8m., rozłożysta i zdrowa
43.	357	03.04.1978	Wierzba biała <i>Salix alba</i>	- obwód pnia w pierśnicy wynosi 300 cm - wysokość drzewa 15 m	ul. Łódzka 13	wiek ca 200 lat, korona duża, pień w szyi korzeniowej częściowa murszejący
44.	388	05.04.1980	Dąb szypułkowy <i>Quercus robur</i>	- obwód pnia w pierśnicy wynosi 287 cm - wysokość drzewa 17 m	ul. Staszica 17	korona nisko osadzona na wysokości 2,5m., zdrowa, silna i rozłożysta
45.	463	19.03.1982	Lipa drobnolistna <i>Tilia mordata</i>		Sąd Okręgowy przy al. Wolności	w wieku ca 150-200 lat
46.	520	30.12.1983	Lipa drobnolistna <i>Tilia cordata</i>	- obwód pnia w pierśnicy wynosi 270 cm - wysokość drzewa 16-17 m	ul. Stawiszyńska w pobliżu pobożńskiego zespołu klasztorowego	

Materiały przekazane przez Wydział Środowiska, Rolnictwa i Gospodarki Komunalnej Urzędu Miejskiego w Kaliszu

Wykaz pomników przyrody ustanowionych przez Radę Miejską Kalisza

Lp.	Numer rejestru	Numer uchwały Rady Miejskiej Kalisza	Nazwa gatunkowa drzewa łącińska polska	Parametry drzewa	Lokalizacja	Uwagi
1.	1.	XXIX/430/01 z dnia 15.02.2001 r.	Dąb szypułkowy <i>Quercus robur</i>	- średnica pnia 66 cm - wysokości drzewa 11 m	na zieleńcu przy Muzeum Ziemi Kaliskiej	prosty pień i rozłożysta korona
2.	2.	XXIX/430/01 z dnia 15.02.2001 r.	Dąb szypułkowy <i>Quercus robur</i>	średnica pnia 60 cm - wysokości drzewa 12 m	na zieleńcu przy Muzeum Ziemi Kaliskiej	prosty pień i rozłożysta korona
3.	3.	XXIX/430/01 z dnia 15.02.2001 r.	Dąb szypułkowy <i>Quercus robur</i>	średnica pnia 66 cm - wysokości drzewa 12 m	na zieleńcu przy Muzeum Ziemi Kaliskiej	prosty pień i rozłożysta korona
4.	4.	XXIX/430/01 z dnia 15.02.2001 r.	Dąb szypułkowy <i>Quercus robur</i>	średnica pnia 88 cm - wysokości drzewa 16 m	na zieleńcu przy Muzeum Ziemi Kaliskiej	prosty pień i rozłożysta korona, szczególnie piękny okaz
5.	5.	XXIX/430/01 z dnia 15.02.2001 r.	Dąb szypułkowy <i>Quercus robur</i>	średnica pnia 82 cm - wysokości drzewa 16 m	na zieleńcu przy Muzeum Ziemi Kaliskiej	rozłożysta korona
6.	6.	XXIX/430/01 z dnia 15.02.2001 r.	Dąb szypułkowy <i>Quercus robur</i>	średnica pnia 99 cm - wysokości drzewa 16 m	na zieleńcu przy Muzeum Ziemi Kaliskiej	rozłożysta korona z silnie rozwidlonymi konarami
7.	7.	XXIX/430/01 z dnia 15.02.2001 r.	Dąb szypułkowy <i>Quercus robur</i>	średnica pnia 81 cm - wysokości drzewa 13 m	na zieleńcu przy Muzeum Ziemi Kaliskiej	prosty pień i rozłożysta korona
8.	8.	XXIX/430/01 z dnia 15.02.2001 r.	Dąb szypułkowy <i>Quercus robur</i>	średnica pnia 98 cm - wysokości drzewa 16 m	na zieleńcu przy Muzeum Ziemi Kaliskiej	prosty pień i rozłożysta korona, szczególnie piękny okaz
9.	9.	XXIX/430/01 z dnia 15.02.2001 r.	Dąb szypułkowy <i>Quercus robur</i>	średnica pnia 100 cm - wysokości drzewa 15 m	na zieleńcu przy Muzeum Ziemi Kaliskiej	prosty pień i rozłożysta korona, szczególnie piękny okaz
10.	10.	XXIX/430/01 z dnia 15.02.2001 r.	Dąb szypułkowy <i>Quercus robur</i>	średnica pnia 68 cm - wysokości drzewa 16 m	na zieleńcu przy Muzeum Ziemi Kaliskiej	prosty pień i rozłożysta korona
11.	11.	XXIX/430/01	Dąb	średnica pnia	na zieleńcu	prosty pień i

		z dnia 15.02.2001 r.	szypułkowy Quercus robur	71 cm - wysokości drzewa 14 m	przy Muzeum Ziemi Kaliskiej	rozłożysta korona
12.	12.	XXIX/430/01 z dnia 15.02.2001 r.	Dąb szypułkowy Quercus robur	średnica pnia 72 cm - wysokości drzewa 14 m	na zieleńcu przy Muzeum Ziemi Kaliskiej	prosty pień i rozłożysta korona
13.	13.	XXIX/430/01 z dnia 15.02.2001 r.	Dąb szypułkowy Quercus robur	średnica pnia 62 cm - wysokości drzewa 12 m.	na zieleńcu przy Muzeum Ziemi Kaliskiej	prosty pień i rozłożysta korona

Materiały przekazane przez Wydział Środowiska, Rolnictwa i Gospodarki Komunalnej Urzędu Miejskiego w Kaliszu

W obrębie miasta występują liczne tereny zielone o różnorodnej formie. Są to parki miejskie i dworskie, planty miejskie, ogród dydaktyczny, ogródek jordanowski, zieleńce, skwery oraz zieleń wzdłuż ciągów ulicznych.

PARK MIEJSKI

Park zajmuje powierzchnię 22,23 ha. Położenie pomiędzy Kanałem Bernardyńskim i rzeką Prosną sprawia, że występują tu korzystne warunki wegetacji roślin. Znajduje się tutaj ok. 164 gatunków i odmian drzew i krzewów, w tym 28 pomników przyrody. Wśród drzew największy udział w parkowym drzewostanie mają klony pospolite (18%), olsze czarne (11%), dęby szypułkowe (5,4%) i lipy szerokolistne (4,2%). Są tu również interesujące gatunki obce, między innymi dwa dorodne okazy miłorzębu chińskiego, tulipanowiec amerykański, gledicja trójcierniowa i tzw. bezbronna, jesiony amerykańskie, magnolie i orzechy. Z gatunków iglastych występują dekoracyjne egzemplarze sosny wejmutki, oryginalne formy cyprysika nutkajskiego i daglezi sieniei.

Drzewostan poddawany jest każdego roku kilkakrotnym przeglądom, na podstawie których podejmowana jest przez WUOZ decyzja o ewentualnej konieczności usunięcia posuszu, redukcji koron lub wycinki drzew i krzewów. Prace związane z pielęgnacją drzewostanu prowadzone są na bieżąco. Stan zdrowotny drzewostanu jest zadowalający. W ramach realizacji projektów nasadzeń wprowadzane są do parku kwitnące krzewy liściaste, rośliny runa oraz nowe odmiany drzew liściastych. Na dobrą kondycję roślin wpływają cięcia korygujące, usuwanie przekwitniętych kwiatostanów, nawożenie i podlewanie.

Na terenie parku znajduje się tzw. altana chińska, wyremontowana w 2007 r. W ostatnich latach wymieniono ławki parkowe oraz kosze na śmieci. Na terenie parku znajduje się replika jedynej zabytkowej rzeźby Flory (oryginał w uzgodnieniu z WUOZ przeniesiony został na dziedziniec ratusza) – w 2008 r. zagospodarowano teren przy rzeźbie, a także przy poplenerowych rzeźbach ustawionych w l. 70-tych – *Tańcząca Eurydyki*, *Leżąca kobieta*, *Kapela*. W roku ubiegłym zagospodarowano także teren nad rzeką przy wejściu do parku od strony teatru. Na 2009 rok zaplanowano wykonanie w oparciu o dokumentację projektową oczyszczenie stawu „Kogutek” oraz zagospodarowanie jego otoczenia. Rewaloryzacja Parku Miejskiego w Kaliszu będzie kontynuowana w latach następnych jako zadanie priorytetowe. Najnowszą część parku stanowi Ogródek Jordanowski o powierzchni 3,311,38 m² zaprojektowany w l. 30 XX w. pomiędzy ul. Częstochowską i Wioślarską jako teren rekreacyjno-wypoczynkowy. Na jego terenie rosną około 32 gatunki drzew i krzewów. W drzewostanie przeważają: dęby, klony, lipy, akacje.

DWORSKI PARK KRAJOBRAZOWY W SZCZYPIORNIE

Park założony w XIX w., zajmuje powierzchnię 5,6 ha. Występuje tu 39 gatunków i odmian drzew. Na uwagę zasługuje aleja kasztanowców i olbrzymi platan. Poza tym w drzewostanie dominują lipy, dęby, jesiony i akacje. Stan drzewostanu jest w ok. 50% zły i będzie podlegał leczeniu, a część została zastąpiona nowymi nasadzeniami, zgodnie z zaopiniowaną przez WUOZ dokumentacją projektową zagospodarowania zieleni parku zabytkowego w dzielnicy Szczypiorno w Kaliszu, wykonaną przez firmę Projektowo-Wykonawczą „Ogrody” z Włocławka. W 2007 r. posadzono 28 drzew - kasztanowce, lipy, jesiony, dęby i akacje. W 2008 r. dosadzono 10 drzew - tulipanowce, miłorzęby, klony, platan, grab, jesion, dąb, kończąc nasadzenia drzew wg zatwierdzonej koncepcji. Na l. 2009-2010 osadzono krzewy i bluszcze.

**DWORSKI PARK KRAJOBRAZOWY NA MAJKOWIE,
OB. PARK IM. RODZINY WIŁKOMIRSKICH**

Założenie parkowe z 1 ćw. XIX w. i 4 ćw. XIX w. położone pomiędzy ulicami S. Wyspiańskiego i J. Tuwima, na krawędzi pradoliny Proсны, zajmuje 2,74 ha. Wśród drzew dominują: jesiony, dęby, graby, kasztanowce, buki, akacje. Stan drzewostanu ocenia się jako dobry. Od 2003 roku urząd Miejski prowadził prace związane z rewaloryzacją parku, zgodnie z projektem zatwierdzonym przez WOUZ. Wykonano chodniki i wyłożono kostką granitową geometrycznie rozplanowane dróżki w otoczeniu dworku, założono trawniki i żywopłoty cisowe. Dokonano licznych nasadzeń, takich jak: forsycja pośrednia, ognik szkarłatny, jaśminowiec wonny, wejgela, żylistek okazały i tawuła Von Houtta. Po północnej stronie dworu dosadzono żywopłot z ligustru, a na terenie całego parku jaśminowiec wonny, sosnę kosodrzewinę, perukowiec podolski czerwony oraz klon zwyczajny. W następnych latach dosadzono 8 sztuk drzew z gatunku świerk serbski, sosna wejmutka, surmia bignoniovata, tulipanowiec amerykański i 40 sztuk krzewów z gatunku tawuła, żylistek szorstki, pigwowiec pośredni, jaśminowiec wonny, ognik oraz berberys, założono trawnik na polanie widokowej oraz żywopłot wzdłuż ścieżki rowerowej, ustawiono 10 ławek. W 2006 r. posadzono 400 sztuk róż, 904 szt. krzewów: tawuła, kolkwicz, tamaryszek, jaśminowiec, jałowiec i 24 drzewa: buk, dąb, brzoza, sosna, jodła. Zrealizowano już zasadniczą część projektu rewaloryzacji, a nacisk jest położony na bieżące utrzymanie dotychczasowych nasadzeń.

DWORSKI PARK KRAJOBRAZOWY W SULISŁAWICACH

Park założony został ok. 1801 roku staraniem dziedzica Alojzego Biernackiego i zajmuje powierzchnię 6,3 ha. Obiekt stanowi własność prywatną, nie jest objęty ochroną konserwatorską na podstawie indywidualnego wpisu do rejestru zabytków. W czasach PRL-u w części założenia utworzono żwirownię, pętlę autobusową i przystanek KLA. Wśród drzewostanu występują m.in. lipy drobnolistne, klony, dęby, kasztanowce; 22 drzewa posiadają walory pomnikowe.

PLANTY MIEJSKIE

Planty rozciągają się od ul. Wodnej do placu Kilińskiego, pomiędzy ulicami Babina i Parczewskiego, przecinają je dwie ulice: Złota i Kanonicka, stanowiąc pierścień zieleni otaczający część staromiejskiego centrum. Zajmują powierzchnię 2,5 ha. Powstały w latach 40-tych XX w. w miejscu zasypanej przez hitlerowców odnogi rzeki Proсны – Babinki. Projekt rewaloryzacji Plant opracowany został w 1995 r. i uzgodniony z WUOZ. Dominują tu gatunki drzew: wierzba, topola, akacja, klon, lipa i jesion. Z krzewów występują: śnieguliczka, berberys, ognik, forsycje, tamaryszek, tawuły. Stan drzewostanu jest oceniany jako dobry, a największym problemem na tym terenie jest utrzymanie porządku. Na platanach znajduje się *Pomnik książki*, upamiętniający fakt zniszczenia przez hitlerowców latach 1940-44 tysięcy książek z kaliskich bibliotek polskich i żydowskich, użytych do zasypywania biegnącej w tym miejscu odnogi Proсны. Pomnik poddany został renowacji w 2008 r., wykonano też wokół niego nowe nasadzenia. W 2002 r. podczas przebudowy nawierzchni Plant wzdłuż głównej i bocznych alejek założono żywopłot z ligustru, przebudowano także skalniak. W l. 2005-2008 dosadzono platany, klony, liczne gatunki krzewów; na bieżąco są malowane ławki oraz kosze.

PARK PRZYJAŹNI

Park zlokalizowany jest w południowej części miasta, na wysoczyźnie wznoszącej się nad doliną Proсны i zajmuje powierzchnię 11,13 ha. Park został utworzony w wyniku rekultywacji istniejących glinianek. Na terenie parku rośnie kilka tysięcy krzewów, m.in. jaśminowce, tawuły, forsycje, irgi. Jego drzewostan tworzą klony, lipy, jawory, kasztanowce i wierzby. Ze względu na nieuregulowane kwestie własności gruntów w dalszej kolejności planowane są kosztowne remonty urządzeń małej architektury, ewentualna odbudowa amfiteatru.

Na zlecenie urzędu zespół rzeczoznawców z Akademii Rolniczej we Wrocławiu opracował opinię dotyczącą możliwych kierunków regulacji zarastania stawów parkowych. Na jej podstawie powstała dokumentacja techniczna konserwacji stawów. Odbudowa stawów obejmuje m.in. odmulenie czaszy i usunięcie rodzinności wodnej w stopniu nie zagrażającym utrzymaniu dobrego stanu ekosystemów wodnych. Niekorzystny bilans wodny dla stawów zasilanych wyłącznie wodami opadowymi wymaga, aby prace przy odmulaniu były prowadzone w etapach podzielonych na poszczególne lata. W l. 2007-2008 oczyszczono 4 stawy, a w roku 2009 prowadzone były prace przy oczyszczeniu ostatniego, środkowego stawu.

PARK NAD KRĘPICĄ

Park położony pomiędzy ul. Kulisiewicza i osiedlem Złoty Stok, zajmuje powierzchnię 2,5 ha. Park powstał w 2005 r. z inicjatywy społecznej pani Iwony Urbanowskiej, radnej RMK. Na terenie zielenca znajduje się ok. 300 szt. drzew. Wśród nich dominują brzozy, lipy, klony, olchy i dęby. Z drzew iglastych należy wymienić: sosny, świerki, jodły, cyprysiki i modrzewie. Znajduje się tam ok. 1700 szt. krzewów (m.in. jaśminowiec, żarnowiec, dereń, perukowiec, tawuła). W 2009 r. zaplanowano urządzenie nowej zieleni po drugiej stronie Krępiczy – zostaną wytyczone 2 alejki spacerowe, z nasadzeniami drzew liściastych i iglastych oraz urządzony skalniak.

OGRÓD DYDAKTYCZNY

Zlokalizowany w obrębie osiedla Majków na tyłach Cmentarza Wojskowego, zajmuje powierzchnię 29,068 m², na jego terenie posadzono 550 szt. krzewów: ognik, jaśminowiec, tawuła oraz drzewa: akacje, klony, jarzębiny. Teren narażony jest na ciągłe akty wandalizmu i kradzieże.

BULWAR NADRZECZNY W AL. WOLNOŚCI

W 2005 r. na zagospodarowanie bulwaru przeznaczono nagrodę WFOŚiGW w wysokości 50.000 zł, którą Miasto Kalisz otrzymało jako laureat konkursu "Gmina przyjazna środowisku". W ramach zadania posadzono 2.390 krzewów z gatunku: cis pospolity, rokitnik, runianka oraz 2.935 bylin, m. in. z gatunku: trytomia groniasta, tawułka, irysy syberyjskie, żagwin, 98 pnączy z gatunku: winorośl japońska, winobluszcz pięcioklapowy, hortensja pnąca, wiciokrzew japoński. Dodatkowo wykonano nową nawierzchnię, zdroj uliczny, ustawiono kosze, ławki i pojemniki na rośliny.

SKWER IM. ELIGIUSZA KOR-WALCZAKA

Usytuowany przy Muzeum Okręgowym Ziemi Kaliskiej - założono tam nowe trawniki, ustawiono nowe kosze i ławki, wyremontowano murek oddzielający zieleniec od ul. Kopernika. Wykonano 874 m² chodnika z kostki granitowej.

SKWER IM. SYBIRAKÓW

Położony przy ul. Staszica na tyłach kościoła pw. Opatrzności Bożej przy ul. Polnej. Rośnie tam 15 drzew - są to akacje i topole (drzewostan jest w stanie dobrym), ok. 90 krzewów - śnieguliczka, forsycja, ognik - w stanie dobrym.

ZIELENIEC PRZY SKRZYŻOWANIU ULICY LEGIONÓW I POLNEJ

Założony na początku XX wieku jako element urozmaicający jednolicą siatkę okolicznych ulic krzyżujących się pod kątem prostym. Zachowany kilkudziesięcioletni drzewostan złożony z dębów, lip oraz wiązów.

ZIELENIEC PRZY SKRZYŻOWANIU ULICY ŁÓDZKIEJ I CIEPŁEJ

Miejsce publicznego wypoczynku urządzone w 1. poł. XX w. w zespole zabudowy jednorodzinnej zlokalizowanej pomiędzy ulicą Łódzką i Winiarską oraz w pobliżu stadionu miejskiego. Drzewostan niemal w całości tworzą lipy wraz z różnymi krzewami. Zieleniec wyposażony w ławki.

ZIELEŃ WZDŁUŻ CIĄGÓW ULICZNYCH

Na terenie miasta Kalisza znajduje się 555 ulic, z tego w ramach bieżącego utrzymania pielęgnuje się ok. 100 ulic. Prowadzone na bieżąco prace pielęgnacyjne jak: koszenie trawników (ok. 70 % wszystkich prac związanych z utrzymaniem pasów), wycinki suchych drzew, redukcje koron drzew, odchwaszczanie krzewów, powodują, iż stan zieleni wzdłuż ulic jest zadowalający. Prace te prowadzi się na pow. ok. 30 ha, z tego w dużej części na skarpach. Do największych powierzchniowo ulic należą: ul. Piłsudskiego, Trasa Bursztynowa, al. Woj. Polskiego, ul. Łódzka, ul. Warszawska, ul. Stanczukowskiego oraz ul. Poznańska.

Wykonywano prace polegające na zastąpieniu trawników nasadzeniami roślin okrywowych, takich jak różnego rodzaju płożące jałowce, irgi, trzmieliny, tawuły. Przebudowano w ten sposób wysepki przy rondzie Westerplatte, ul. Dworcowej, ul. Legionów, ul. Górnosląskiej, pl. Kilińskiego i Jana Pawła II. Pasy zieleni ulicznej wzbogacono o nowe zieleńce przy ul. Majkowskiej, Wodnej, ul. Narutowicza, al. Wolności przy Foluszu, ul. Handlowej i Lipowej, przebudowano wysepkę przy ul. B. Pobożnego.

W ostatnich latach prowadzono intensywne prace wzdłuż ciągów ulicznych, łącznie wycięto liczne suche i zagrażające życiu ludzi i mieniu drzewa. Systematycznie prowadzone są nowe nasadzenia - w 2008 r. m.in. przy al. Wojska Polskiego, Trasie Bursztynowej, Parkingu przy Rezerwacie Archeologicznym na Zawodziu, ulicach Lipowej, Majkowskiej, Serbinowskiej, Górnosląskiej, Podmiejskiej. Należy jednakże podkreślić, iż warunki dla drzew sadzonych wzdłuż ciągów ulicznych są szczególnie trudne. Zanieczyszczenie, zasolenie, bardzo gorąca wiosna i lato nie sprzyjają wzrostowi drzew. Z tego też względu każdego roku konieczne jest usuwanie suchych drzew oraz dokonywanie nasadzeń uzupełniających.

ZIELEŃ WZDŁUŻ RZEK, KANAŁÓW I CIEKÓW WODNYCH

Kalisz posiada rozbudowany system rzek, kanałów oraz cieków wodnych które stanowią płaty i wyspy ekologiczne dla wielu gatunków fauny i flory m.in. ze względu na charakterystyczne obsadzenie wałów i koryt rzecznych szpalerami lub grupami drzew. Wiele z okazów drzew ze względu na dogodne warunki siedliskowe charakteryzuje się podeszłym wiekiem i osiąga duże rozmiary. Nasadzenia drzew wzdłuż koryt rzecznych stanowią bardzo istotny element dla historycznego zagospodarowywania tych terenów oraz w sposób istotny wpisują się w krajobraz kulturowy miasta.

Aktualnie Miasto nie posiada pełnej inwentaryzacji terenów zielonych, od 1994 r. tworzona jest mapa numeryczna, która obejmuje min. tereny zieleni. Wykonana została natomiast inwentaryzacja zieleni na obszarach objętych ochroną konserwatorską – dla Parku Miejskiego, Plant, Dworskich Parków Krajobrazowych w Szczypiornie i na Majkowie. Ponadto w roku 2008 na zlecenie Miasta, powstała inwentaryzacja wszystkich pomników przyrody (dokumentacja opisowa i fotograficzna), dokonano także aktualizacji wykazu pomników przyrody. Z uwagi na duże koszty prac inwentaryzacyjnych, dokumentowanie innych terenów zielonych, których właścicielem jest Miasto Kalisz, wykonywane jest na bieżąco, w ramach zadań inwestycyjnych. Na obszarze miasta znajdują się także tereny zielone, których właścicielami są inne podmioty np. spółdzielnie mieszkaniowe, ogródki działkowe, podmioty gospodarcze, etc.

5.2.

Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy z uwzględnieniem zabytków o najwyższym znaczeniu

5.2.1.

Zarys historii obszaru gminy

Najwcześniejsze ślady osadnictwa i działalności człowieka na obszarze dzisiejszego miasta Kalisz sięgają kresu paleolitu (około 10 000 r. p.n.e.). W epoce kamienia (4300 – 1700 r. p.n.e.) tereny te zamieszkałe były przez ludność kilku kultur – ceramiki wstęgowej kłutej, lendzielskiej, pucharów lejkowatych, ceramiki grzebykowo-dołkowej i ceramiki sznurowej. Na przestrzeni kolejnych setek lat – tj. w epokach – brązu (1700 – 650 r. p.n.e.) oraz żelaza (650 r. p.n.e. – 500 r. n.e.) obszar ten zamieszkiwany był przez ludność kultury łużyckiej i pomorskiej. Okres lateński epoki żelaza (400 r.p.n.e. – 35/40 r.n.e.) za sprawą przybycia Celtów na tereny podkaliskie przyniósł ze sobą duże zmiany w obrębie kultury rolniczej i materialnej. Dotyczyły one wprowadzania intensywniejszych metod uprawy roli, nowych narzędzi, produkcji naczyń toczonych, początków bednarstwa, szklarstwa oraz złotnictwa. W okresie wpływów rzymskich (35/40 – 375 n.e.) Kalisz stanowił jeden z ważniejszych ośrodków wymiany handlowej pomiędzy kupcami rzymskimi, plemionami germańskimi a lokalną ludnością.

Ważna pozycja ośrodka kaliskiego została udokumentowana przez rzymskiego historyka Tacyty (ok. 55 – ok. 142 r.), który w swoim dziele *Germania* odnotował nazwę *Helisios* prawdopodobnie oznaczającą lokalne plemię Helisów (Kaliszan). Społeczność wzmiankowana w jednym z pism Tacyty zajmowała błotniste tereny nad Prosną i była częścią większego plemiona Lugiów. Nazwa *Kalisia* pojawiła się również w dziele *Nauka geograficzna* (ok. 145 r.) napisanym przez aleksandryjskiego geografę, astronoma i matematyka Ptolemeusza (ok. 100 – ok. 168 r.) i oznaczała jedną z miejscowości zlokalizowanych na szlaku bursztynowym. Wielu badaczy nazwę tę wiąże właśnie z Kaliszem. Liczne odkrycia ujawniane podczas prowadzonych od XIX wieku badań archeologicznych w Kaliszu i okolicach dają podstawę dla przypisywania Ptolemeuszowej *Kalisii* miana skupiska osad oddalonych od siebie o kilka lub kilkanaście kilometrów położonych w

dolinie Proсны i jej dopływów, a także w granicach dzisiejszego miasta. Osady te funkcjonowały w tym miejscu zapewne przez cały okres trwania kultury przeworskiej.

We wczesnym średniowieczu w Kaliszu i jego bliskim sąsiedztwie funkcjonował zespół osad mający istotny wpływ na tworzenie się państwowości polskiej w okresie pierwszych Piastów. Decydowało o tym położenie na skrzyżowaniu głównych szlaków handlowych, ranga polityczna oraz militarna. Pierwsze wzmianki o Kaliszu w polskich źródłach pisanych pochodzą z *Kroniki Piastów* Galla Anonima (XII w). Kronikarz opisał zajęcie Zawodzia przez Bolesława Krzywoustego w 1106 r. W tym okresie stanowił on znaczny gród z osadą targowo-rzemieślniczą na podgrodziu. W 1139 r. Kalisz stał się stolicą księstwa, zaś jego pierwszym władcą był Mieszko Stary. To właśnie za czasów jego rządów Zawodzie przeżywało okres rozkwitu. Dzięki książęcej fundacji wzniesiono kolegiatę pod wezwaniem św. Pawła, która stała się później miejscem spoczynku syna księcia Mieszka Mieszkowica († 1193 r.) jak i samego Mieszka Starego († 1202 r.).

Dalej- w kierunku północnym znajdowała się osada z targowiskiem i kościołem pw. Najświętszej Marii Panny- zwana Starym Miastem. W obrębie kompleksu osadniczego na Zawodziu wymienić należy również Rypinek- z kościołem św. Gotarda oraz osadę na Wydartem.

W okresie rozbicia dzielnicowego- w 1233r. Henryk Brodaty zdobył i spustoszył gród książęcy. Liczne powodzie dopełniły dzieła zniszczenia. Po 1233 r. Henryk Brodaty przeniósł centrum osadnicze Kalisza 1,5 km na północ od Zawodzia- na obszar zwany Nowym Miastem.

Około 1257 r. Kalisz został ulokowany na prawie niemieckim- w jego średzkiej odmianie. Do konał tego Bolesław Pobożny. Była to pierwsza tego typu lokacja na obszarze dawnej Wielkopolski. Miasto cechował średniowieczny układ urbanistyczny, który zresztą przetrwał do dnia dzisiejszego. W centrum miasta wydzielono prostokątny rynek. Z jego krótszych boków wytyczono po dwie, zaś z dłuższych po trzy ulice. Na obszarze miasta lokacyjnego zbudowano zamek, z fundacji książęcej Bolesława Pobożnego i jego małżonki wzniesiono kościół parafialny św. Mikołaja, kościół franciszkanów z klasztorem oraz rozpoczęto budowę murów miejskich.

Drugim kościołem parafialnym w obrębie miasta lokacyjnego była świątynia pw. Najświętszej Marii Panny (później Wniebowzięcia NMP). Pierwsze informacje o jej istnieniu pochodzą z roku 1303. Murowane prezbiterium zbudowano na początku wieku XIV, zaś gotycko korpus wzniesiono z fundacji arcybiskupa gnieźnieńskiego Jarosława Bogorii Skotnickiego.

W 1359 r. wyniósł on kościół do rangi kolegiaty, a około 1370 roku przybudował doń pałac arcybiskupi. Kształtowanie układu przestrzennego średniowiecznego miasta trwało około 100 lat i zakończyło się w połowie wieku XIV.

Pod panowaniem Kazimierza Wielkiego (1310- 1370) zakończono budowę murów miejskich. Dokonano również rozbudowy zamku. Król sprowadził do Kalisza Kanoników Regularnych Laterańskich, których klasztor wzniesiono w pobliżu kościoła św. Mikołaja.

Od końca XIII wieku trwał proces kształtowania się samorządu miejskiego oraz organizacji cechowej. W 1426 r. po raz pierwszy napisano o kaliskim ratuszu, jako o budowlu będącej siedzibą władz miejskich. Równolegle z powstaniem miasta- poza jego centrum, zaczęły kształtować się przedmieścia. Dominowała tam luźna, rozproszona, głównie drewniana zabudowa. Na przestrzeni od XIII do XVII wieku na obszarze tym lokalizowano obiekty murowane o istotnym znaczeniu dla rozwoju przestrzennego Kalisza.

Jako pierwsze zaczęło formować się Przedmieście Toruńskie, zlokalizowane przy drodze biegnącej od bramy miejskiej ku Toruniowi. Niedługo po lokacji miasta, w latach 80. XIII w., od

strony północnej, na tzw. Przedmieściu Toruńskim wzniesiono kościółek i szpital Kanoników Regularnych św. Ducha di Saxia (Duchaków). W II poł. XIX w., po przeprowadzonej w 1786 r., kasacie zakonu szpitalników na ziemiach polskich, budynki kościoła i szpitala rozebrano. Na terenach Przedmieścia Toruńskiego znalazł też miejsce klasztor i kościół Bernardynów pw. Nawiedzenia NMP, ufundowany przez arcybiskupa Jana Gruszczyńskiego w 1465 roku, najpierw drewniany, a już w początku XVII wieku murowany. Po przeciwnej stronie tego Przedmieścia powstał kościół i klasztor ufundowany w 1606 roku dla Bernardynek. Po kasacie tego zgromadzenia zakonnego w 1796 r., budynki kościoła i klasztoru Bernardynek rozebrano, a na tym terenie powstały zabudowania fabryki włókienniczej braci Repphan.

Przedmieście Wrocławskie usytuowane było od strony południowej, przy drodze prowadzącej od bramy miejskiej w kierunku Wrocławia. Rozwidlenie Prosny umożliwiło w tym miejscu lokalizację młynów wodnych. W XIX w. tutaj też powstał folusz należący do fabryki Repphanów. Nieco dalej, przy dzisiejszej ul. Śródmiejskiej w XV w. stanął szpital i kościół św. Trójcy. Na jego miejscu w 1842 r., wg proj. Henryka Marconiego (1792–1863) powstał nowoczesny szpital. W roku 1631 do miasta sprowadzeni zostali reformaci; ich zabudowania klasztorne z kościołem p.w. św. Józefa i Piotra z Alkantary powstały w II połowie XVII w. na Przedmieściu Wrocławskim (ob. parafia św. Rodziny i klasztor SS. Nazaretanek). W niewielkim oddaleniu, na skarpie górnej terasy rzecznej założone zostały trzy cmentarze wyznaniowe: ewangelicki (2. poł. XVII w.), greko-prawosławny (1786 r.) oraz katolicki (1807 r.), stanowiący pierwszy pozamiejski cmentarz katolicki.

Pierwsi Żydzi przybyli do Kalisza w poł. XII w. za panowania księcia Mieszka Starego, chroniąc się przed prześladowaniami w Czechach i Niemczech. Już w XIII w. zorganizowana tu była gmina żydowska (*kahał*), jedna z najznacniejszych w Wielkopolsce i na ziemiach polskich. Starozakonni zarządzali królewską mennicą, o czym świadczą brakteaty – monety bite przez żydowskich mincerzy. Świadectwem ówczesnego znaczenia gminy żydowskiej jest tzw. *statut kaliski* nadany Żydom przez Bolesława Pobożnego w 1264 r. Po przeniesieniu centrum osadniczego Kalisza, Żydzi zamieszkali w jego południowo-zachodniej części, pomiędzy bramą Piskorzewską a Końskim Targiem.

W roku 1285 r. Przemysław II zatwierdził sprzedaż części gruntu na Rypinku z przeznaczeniem na założenie cmentarza żydowskiego. W 1287 r. kaliski *kahał* wziął w dzierżawę od rycerza Rufina teren na wzgórzu, na granicy wsi Dobrzec i Rypinek. Przez całe wieki miejsce to służyło wyznawcom religii mojżeszowej. Nowy kirkut wytyczono dopiero na pocz. XX w. przy ob. ul. Podmiejskiej.

W połowie XIV w. istniała w Kaliszu „dzielnicza żydowska”, której centralnym punktem była synagoga. Zezwolenie na jej budowę wydał król Kazimierz Wielki w 1358 r. Najstarsza świątynia była zapewne drewniana, ale jej dokładana lokalizacja nie jest znana. Gmina dopiero w 1659 r. wykupiła plac na tzw. Rozmarku, gdzie postawiono synagogę murowaną. Przy niej działała szkoła żydowska. Wychodząca z narożnika rynku ulica Żydowska stanowiła główną arterię dzielnicy (ob. nosi nazwę ul. Złotej).

Od XIV w. Kalisz był siedzibą województwa. O jego ówczesnej randze świadczy fakt, iż w Kaliszu zawarto w 1343 r. pokój z Krzyżakami, w wyniku którego Polska odzyskała Ziemię Dobrzyńską i Kujawy.

Na XV i XVI w. przypadł rozkwit gospodarczy i kulturowy miasta, czemu sprzyjało dogodne położenie na skrzyżowaniu ważnych szlaków handlowych, ze Śląska do Torunia i Gdańska oraz z Krakowa do Poznania, ponadto liczne przywileje, min. prawo składu (z 1496 r.), a także silne organizacje cechowe rzemieślników i kupców. Kalisz rozwijał się jako ważny ośrodek handlu i rzemiosła, zwłaszcza płóciennictwa i sukiennictwa. Wyroby kaliskiego rzemiosła były sprzedawane również na Śląsku, w Czechach i na Morawach.

Dzięki staraniom arcybiskupa gnieźnieńskiego i prymasa Stanisława Karnkowskiego do Kalisza przybyli Jezuici. Z fundacji arcybiskupiej w 1584 r. powstało kolegium jezuickie z kościołem śś. Stanisława i Wojciecha (istniejące do kasaty zakonu w XVIII w.). Obecność Jezuitów miała ogromny wpływ na architektoniczne i intelektualne oblicze Kalisza. Pod ich wpływem doszło do przebudowy północno-wschodniej części miasta. Kalisz był też w XVII i XVIII w. ośrodkiem drukarstwa.

W 1618 r. przybył do Kalisza zakon Panien Franciszkanek (Klarysek), który rozlokował się w sąsiedztwie zabudowań franciszkańskich.

Najazd szwedzki ok. połowy XVII w., wojna północna w początku XVIII w. oraz nawiedzające miasto epidemie i pożary, spowodowały wyludnienie Kalisza, kryzys rzemiosła i handlu, a w konsekwencji doprowadziły do jego upadku.

U schyłku Rzeczypospolitej, wraz z powołaniem Komisji Dobrego Porządku nastąpiło ożywienie gospodarcze. Wówczas też przeprowadzono szeroko zakrojone prace urbanistyczne. Ożywienie gospodarcze w 2. poł. XVIII w. nie wystarczyło jednak dla odzyskania dawnej świetności. Na domiar złego w 1792 r. wielki pożar przyniósł miastu ogromne spustoszenie.

Do rozbiorów Kalisz był miastem wojewódzkim w Prowincji Poznańskiej. Po drugim rozbiore Polski, w latach 1793-1806 znalazł się pod rządami pruskimi. Do miasta, wraz z administracją zaborcy, przybyła znaczna grupa kolonistów niemieckich. W celu germanizowania szlachty polskiej w przebudowanym zespole pojezuickim Prusacy założyli w 1797 r. Korpus Kadetów. Gminie ewangelickiej przekazano kościół pojezuicki.

W latach 1793 – 1806 na polecenie władz pruskich rozebrano znaczną część murów miejskich, a poza ich obrębem w 1800 r. wytyczono reprezentacyjną Aleję Luizy (obecnie jedna z najpiękniejszych arterii miasta - Aleja Wolności) oraz ulicę Babina. W granice miasta włączono przedmieścia – Toruńskie i Wrocławskie. W 1798 r. na części dawnych ogrodów pojezuickich i na łąkach nad Prosną, założony został park miejski, a w 1801 r. przy zbiegu ul. Babina i ob. pl. Kilińskiego stanęła pierwsza drewniana siedziba teatru.

W okresie Księstwa Warszawskiego (1807–1815) miasto było siedzibą departamentu. Na mocy ustaleń Kongresu Wiedeńskiego w 1815 r. Kalisz włączony został do Królestwa Polskiego, początkowo, jako miasto wojewódzkie, zaś w latach 1837 – 1844 i 1867-1914, jako miasto gubernialne, tuż przy granicy z Prusami. W związku z tym do miasta napłynęła znaczna grupa Rosjan, w tym pracowników administracji z rodzinami, a także żołnierze pułku kozaków. Znacznie wzmocniona została wspólnota prawosławna. Na południowo-zachodnim krańcu miasta, w obecnej dzielnicy Szczypiorno, stanęły zbudowania urzędu celnego oraz koszar rosyjskiego garnizonu granicznego (zachowane do dziś).

W latach 1815 – 1830 miasto rozwijało się, jako prężny ośrodek włókiennictwa (m.in. fabryki braci Repphanów, W. D. Przechadzkiego, I. Neumarka), a po 1830 r. także przemysłu odzieżowego i spożywczego. W początkach XIX w. Kalisz należał do najbogatszych miast

Królestwa. Był też ważnym ośrodkiem administracyjnym, gospodarczym i kulturalnym. Ożywieniu towarzyszył intensywny ruch budowlany organizowany głównie przez J. Radoszewskiego oraz architektów Sylwestra Szpilowskiego (ok. 1790 – 1832) i Franciszka Reinsteina (1792 – 1853). Po 1820 r., zgodnie z wprowadzonymi przepisami, rozbudowa miasta poczęła przebiegać w sposób planowy. W okresie tym powstały liczne klasycystyczne gmachy użyteczności publicznej – budynki 4 rogatki (zachowała się jedynie rogatka wrocławska) trybunał, teatr, szkoła wojewódzka, przebudowa kompleksu pojezuickiego na siedzibę władz wojewódzkich, korpus kadetów, dzwonnica przy kolegiacie Wniebowzięcia NMP, a także domy mieszczańskie i zabudowania fabryczne. Utworzono duży plac zwany zamkowym, na którego skraju w 2. poł. XIX w. stanęła cerkiew św. Piotra i Pawła (rozebrana w latach 20. XX w.); drugi plac – św. Józefa powstał obok kolegiaty, po wyburzeniu części stojących tu budynków. Wytyczona została także ulica Sukiennicza, którą poprzez ogrody franciszkańskie doprowadzono do Proсны i połączono z Aleją Józefiny mostem Trybunalskim.

Kaliszanie aktywnie wspierali zrywy powstańcze, uczestnicząc w powstaniach listopadowym i styczniowym. Po klęskach powstań na miasto i mieszkańców spadały represje zaborcy, szczególnie dotkliwe po 1864 r.

Kiedy represje nieco złagodzone, na przełomie XIX i XX w. miasto znowu mogło się rozwijać. Działały fabryki koronek, rękawiczek, pończoch, wytwórnie fortepianów. Rozwój miasta przyspieszyło uzyskanie w 1902 r. połączenia kolejowego z Łodzią i Warszawą, a w 1906 r. z Ostrowem Wielkopolskim.

Wtedy też powstało kilka reprezentacyjnych budowli. W 1888 r. rozpoczęto wg proj. J. Chrzanowskiego budowę gmachu ratusza. Na tyłach kolegiaty stanął budynek Kaliskiego Towarzystwa Muzycznego (oddany do użytku w 1902 r.). W Alei Józefiny, obok Trybunału, wybudowano Bank Ziemi Kaliskiej (wg proj. Rogera Sławskiego), zaś nieopodal Mostu Kamienego Bank Kredytowy (wg proj. H. Kudera).

Sposób, w jaki zabudowywano w I połowie XIX w. Przedmieście Wrocławskie – wówczas stanęły przy ul. Nowy Świat budynki koszar wojskowych i dom starców - wskazywał na rozszerzenie granic miasta ku Czaszkom. Przedmieście Wrocławskie obejmowało także okoliczne wsie: Dobrzec Mały i Ogrody. Na początku XX w. przy ul. Nowoogrodowskiej (ob. Kościuszki) powstały zabudowania Towarzystwa Pożyczkowo-Oszczędnościowego, Filii Banku Przemysłowego w Poznaniu i Szkoły Realnej (ob. III L.O. im. M. Kopernika) oraz Kasa Skarbowa (ob. Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej).

Plan miasta z 1878 (O. Wollego) dokumentuje zagospodarowanie Przedmieścia Toruńskiego i wsi Majków. Pomiędzy Majkowem a Chmielnikiem założono w 1883 r. cmentarz wojskowy, a u rozstaju dróg wiodących do Łodzi i Warszawy w 1844 r. stanął kompleks budynków więzienia (wg proj. H. Marconiego i F. Torunella).

Trzecie z kaliskich przedmieść - Piskorzewie, położone w północno-zachodniej części miasta, powstało na miejscu dawnych mieszczańskich ogrodów. W 1871 r. wytyczono tu plac targowy (nazwany Rynkiem Dekerta lub placem św. Mikołaja (ob. Nowy Rynek), na którym w 1886 r. stanęły budynki (wg proj. J. Chrzanowskiego) straży pożarnej i aresztu śledczego tzw. kozy (rozebrane w II poł. XX w.). Na przełomie XIX/XX w. przedmieście to stało się główną dzielnicą przemysłową Kalisza.

W 1906 r. w granice Kalisza włączono przedmieścia i najbliższe wsie: Dobrzec Mały, Czaszki, Wydory, Ogrody, Tyniec, tereny od rogatki wrocławskiej do dworca kolejowego (budynek z 1905 r. wg proj. Cz. Domolewskiego), a także Rypinek i wieś Korczak.

Kres pomyślnemu rozwojowi miasta przyniosła I wojna światowa. W początkach sierpnia 1914 r. Kalisz został spalony i zburzony przez wkraczające wojska pruskie. Zabudowa historycznego centrum w 95% legła w gruzach – przestały istnieć gmachy użyteczności publicznej, ratusz, teatr oraz całe pierzeje ulic z zabudową mieszkalną. Szczęśliwie ocalały obiekty sakralne, ucierpiała jedynie świątynia poreformacka. Miasto na skutek tej klęski wyludniło się - pozostało zaledwie 5 tyś. mieszkańców. Zarówno kaliszanie, jak i architekci polscy uznali odbudowę Kalisza za sprawę niezwykle istotną dla polskiej historii i kultury. W 1915 r. Koło Architektów w Warszawie ogłosiło konkurs na odbudowę miasta. Jednak nie zrealizowano żadnej z konkursowych propozycji. Podobnie było z pierwszym planem zagospodarowania przestrzennego miasta opracowanego przez architekta miejskiego S. Pajzderskiego i kolejnym opracowanym przez W. Michalskiego. Wobec tego, że przedłożone plany nie zostały zatwierdzone przez władze miejskie, odbudowę podjęto według planów przyjętych jeszcze w 1917 r.

Pomimo wielkich trudności Kalisz mozolnie, ogromnym nakładem sił i środków finansowych dźwigał się z ruin przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego, stanowiąc przykład pierwszej, zrealizowanej na tak szeroką skalę, odbudowy ośrodka miejskiego. Staromiejskie centrum odtworzono zgodnie z wytycznymi konserwatorskimi, zachowując XIII-wieczny układ przestrzenny, choć bez rekonstrukcji form historycznych budynków. W latach 1920-24 wg proj. S. Pajzderskiego wzniesiono budynek ratusza, w latach 1925 – 36 trwały prace przy budowie gmachu teatru wg proj. Cz. Przybylskiego. W sąsiedztwie teatru w l. 1923-26 wybudowano piękny kompleks Banku Polskiego (wg proj. M. Lalewicza). Na Kanale Rypinkowskim w l. 30. XX w. zbudowana została nowa przystań wioślarska, a za parkiem powstał stadion miejski. W roku 1932 oddano do użytku gmach poczty przy ob. ul. Zamkowej, zaś w 1937 r. miasto otrzymało szpital przy ul. Toruńskiej. W 1926 r. położono kamień węgielny pod budowę nowej cerkwi pw. św. App Piotra i Pawła przy ul. Niecałej (wg proj. M. Zenowicza).

Od lipca do grudnia 1917 r. w Szczypiornie zlokalizowany był obóz dla internowanych ok. 4 tyś. Legionistów I Brygady Józefa Piłsudskiego, którzy odmówili złożenia przysięgi na wierność naczelnemu dowództwu niemieckiemu. Po odzyskaniu Niepodległości w 1918 r. w koszarach Szczypiorna stacjonował utworzony w Kaliszu tzw. Batalion Pograniczny. Brał on udział w Powstaniu Wielkopolskim 1918 – 1919 r.

W tej części miasta do 1939 r. działał także obóz oficerów ukraińskich armii atamana Petlury, który w 1920 r. walczył z bolszewikami o wyzwolenie Ukrainy po stronie wojsk polskich. Po zakończeniu wojny i zajęciu Ukrainy przez bolszewików, żołnierze i oficerowie nie mogli wraz z rodzinami wrócić do ojczyzny, więc zorganizowano dla nich w Polsce obozy internowania. Jednym z nich był obóz w Szczypiornie, zlokalizowany w budynkach poniemieckich z czasów I wojny światowej. Do dziś zachował się cmentarz ukraiński.

Zniszczenia wojenne sprawiły, że Kalisz spadł do rzędu miast powiatowych. Jednakże systematycznie odbudowany i rozbudowany, rozwijał się jako ośrodek przemysłowy i handlowy. Działały tu fabryki pluszu, aksamitu, bielarnia, farbiarnia, fabryki fortepianów, i pianin, fabryki tiulu nici i koronek, 4 fabryki zabawek, 9 młynów, browar, 8 cegielni, oraz garbarnie. W 1934 r. do Kalisza włączono część gruntów wsi Żydów i Tyniec.

Podczas II wojny światowej Kalisz włączony został do Rzeszy, a hitlerowski okupant poddał jego mieszkańców bezwzględniemu terrorowi. Prześladowania, łapanki, deportacje, egzekucje, składały się na wojenną gehennę kaliszczan. Około 9 tyś. Polaków wysiedlono do Generalnego Gubernatorstwa, a kaliska społeczność żydowska, stanowiąca ok. 1/3 ogółu ludności, uległa zagładzie. W latach 40-tych w ramach regulacji Prosny Niemcy zasypali jej odnogę biegnącą wzdłuż ul. Babina (po wojnie na zasypanym korycie założono aleję spacerową zwaną Plantami, która otacza zielonym pierścieniem część miasta lokacyjnego). Do jej zasypania okupanci użyli tysięcy książek z bibliotek polskich i żydowskich. Fakt ten upamiętnia współcześnie „pomnik książki”, ustawiony na Plantach.

Bezpowrotnie zniszczone zostało wielowiekowe dziedzictwo Żydów kaliskich: wielka synagoga przy ul. Nadwodnej (ob. ul. Parczewskiego), synagoga nowa (tzw. Reformowana) przy ul. Krótkiej, mykwa (łaźnia rytualna) przy ul. Piskorzewskiej, istniejący od XIII w. cmentarz żydowski na Rypinku. Z pożogi wojennej ocalały: zabudowa dawnej dzielnicy żydowskiej, zajmującej znaczący obszar miasta, objęty ulicami: Nowy Rynek, ul. Parczewskiego (d. Nadwodna), ul. Złotą (zwana dawniej Żydowską), a także ul. Chopina i Kanonicka oraz cmentarz żydowski (tzw. Nowy) przy ob. ul. Podmiejskiej, wytyczony w pocz. XIX w. Rzeczywistość wielokulturowego, wielonarodowego Kalisza i jego mieszkańców odeszła w przeszłość.

Miasto zostało wyzwolone 23 stycznia 1945 r. Większość miejskiej zabudowy mieszkalnej i budynki użyteczności publicznej nie ucierpiały podczas wojny.

W okresie powojennym Kalisz rozwijał się wielostronnie - jako ośrodek przemysłowy, handlowy, kulturalny, oświatowy. Zmieniały się też granice administracyjne, dając możliwość przestrzennego rozwoju. W 1963 r. granice miasta poszerzone zostały o część Dobrzeca Wielkiego, Kościelnej Wsi i Warszówki oraz Majków i Piwonice. Rok 1976 przyniósł kolejne powiększenie powierzchni o wsie Nosków, Szczypiorno, Winiary, a także Kolonię Majków i dalszą część Piwonice. Po włączeniu w 2000 r. wsi Dobrzec, Sulisławice, Kolonii Sulisławice miasto zajmuje powierzchnię blisko 70 km².

W latach 1975 – 1998 r. Kalisz był siedzibą województwa. Od 1 stycznia 1999 r. posiada status miasta na prawach powiatu w województwie wielkopolskim.

5.2.2.

Krajobraz kulturowy

Historyczne śródmieście położone między Prosną a Kanałem Bernardyńskim zachowało układ urbanistyczny z 2. poł. XIII w. Ośrodkiem założenia miejskiego pozostaje okazały rynek, pośrodku którego stoi ratusz (z lat 1920-24). Jest to trzeci w dziejach ratusz (pierwszy spłonął w 1792 r., drugi w 1914 r.). Na północ od rynku znajduje się gotycki kościół św. Mikołaja (z XIII-XIV w., w 1992 r. podniesiony do godności katedry), obok niego zaś dawny klasztor Kanoników Laterańskich z 1448 r., częściowo przebudowany, obecnie pełniący funkcję plebanii katedralnej oraz domu parafialnego.

Nieco dalej uwagę zwraca sylweta dawnej kolegiaty, ob. bazyliki Wniebowzięcia NMP (sanktuarium św. Józefa) z późnobarokowym korpusem i wieżą, klasycystyczną dzwonnica oraz

kompleksem zabudowań plebanii. W niedalekim sąsiedztwie, przy ul. Grodzkiej, na części terenu po dawnym zamku starościańskim, stoi budynek klasycystyczny dawnej szkoły wojewódzkiej z 1819 r. (ob. I. LO. im. A. Asnyka). Dzięki pracom archeologicznym odsłonięte też zostały fragmenty zamkowych fundamentów.

Centrum miasta skupia liczne, cenne obiekty historyczne oraz zespoły obiektów, takie jak: zespół jezuicki (na który składają się: kościół, dawne kolegium, szkoła, bursa i drukarnia jezuicka), zespół klasztorny franciszkanów (kościół, klasztor), cerkiew. Do dzisiaj zachowało się 8 fragmentów murów miejskich z basztą Dorotką, a kaliski park miejski należy do najstarszych założeń parkowych w kraju.

Nieodłącznym elementem krajobrazu kulturowego pozostają wzniesione na dawnych przedmieściach zespoły klasztorne – pobernardyński i poreformacki. Wokół historycznego śródmieścia znajduje się także szereg budowli klasycystycznych. Przy rogatce wrocławskiej zachował się unikatowy zespół trzech nekropolii - po jednej stronie ulicy Górnośląskiej cmentarze ewangelicki i rzymskokatolicki, po drugiej zaś cmentarz prawosławny.

Na południowy-wschód od centrum, na Zawodziu zlokalizowane jest grodzisko z IX – XIII w. – pozostałość dawnego centrum osadniczego Kalisza. Prace wykopaliskowe pozwoliły odsłonić drewniany kościół z XI w., kamienny fundament kolegiaty p.w. św. Pawła, fundamenty wieży, zabudowę wnętrza grodziska oraz cmentarz przykościelny. Obecnie „Kaliski Gród Piastów” będący Rezerwatem Archeologicznym, stanowi Oddział Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej.

Specyfika i wyjątkowość złożonego układu przestrzennego miasta wynika ze współistnienia kolejnych faz rozwojowych, czytelnych pod względem urbanistyczno-architektonicznym.

Obrazują je:

- zachowany w ogólnych zarysach średniowieczny układ urbanistyczny zawierający relikty obwołu warownego i obiekty sakralne z okresu gotyku i baroku;
- nakładający się na miasto i poszerzający jego obszar zespół regulacji inwestycji z okresu zaboru pruskiego oraz czasów departamentu i województwa z okresu Królestwa Polskiego w postaci Alei Luizy – Józefiny – ob. Al. Wolności, budynków rządowych, wojskowych, oświatowych, publicznych, przemysłowych, penitencjarnych, powstaniem Nowego Rynku, ul. Babina, Parku Miejskiego i Kanałów Bernardyńskiego i Rypinkowskiego;
- inwestycje z okresu miasta gubernialnego z k. XIX w. i przełomu XIX/XX w. (projekt rozwoju miasta B. Bukowińskiego): kolej z 1896-1902, powstanie zachodnich przedmieść z przełomu XIX/XX w.;
- odbudowa miasta w czasach II Rzeczypospolitej, nadająca śródmieściu wyjątkowy charakter poprzez realizację projektów uznanych architektów m.in. S. Pajzderskiego, W. Michalskiego i M. Lalewicza;
- przekształcone w końcu XIX i 1 ćw. XX w. późnośredniowieczne przedmieścia (Toruńskie i Wrocławskie).

Krajobraz kulturowy - czyli przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze Kalisza, tworzą:

- poświadczane archeologicznie ślady osadnictwa pradziejowego i starożytnego, ze szczególnym uwzględnieniem epoki brązu i wczesnej epoki żelaza (np. Piwonice, Tyniec wraz z podnóżami skarp nadrzecznych Proсны i Swędni, Winiary, Zawodzie, Wydarte) oraz okresu lateńskiego i rzymskiego (np. Piwonice, Majków, Tyniec, Kalisz-Lis, Korczak, Dobrzec, Wydarte, itd.);
- osadnictwo wczesnośredniowieczne, w postaci grodu z relikdami kolegiaty św. Pawła na Zawodziu oraz podgrodzia na Starym Mieście, z wsią służebną Rypinek, gdzie znajduje się kościół św. Gotarda i hipotetyczne, najstarsze osiedle żydowskie wraz z najstarszym cmentarzem żydowskim;
- miasto lokacyjne, z zachowanym w ogólnych zarysach średniowiecznym układem urbanistycznym wraz z relikdami fortyfikacji miejskich, zamku kazimierzowskiego oraz obiektami sakralnymi z okresu gotyku i baroku;
- układ urbanistyczny powstały w okresie zaboru pruskiego (1793 – 1806) oraz czasach departamentu i województwa w okresie Królestwa Polskiego – dzisiejsza al. Wolności, gmachy rządowe, wojskowe, oświatowe, publiczne, przemysłowe, Nowy Rynek, ul. Babina, Park Miejski wraz z kanałami Bernardyńskim i Rypinkowskim oraz zespół cmentarzy przy kaliskiej Rogatce (protestancki, prawosławny i rzymskokatolicki);
- miejscowości o odrębnej, historycznej genezie, włączone w granice terytorium miejskiego, stanowiące obecnie dzielnice Kalisza (wsie: Dobrzec, Majków, Nosków, Szczypiorno, Rajsków, Tyniec, Piwonice, Zagorzynek) wraz z ich zespołami dworsko-folwarcznymi (Majków), założeniem d. carskiej komory celnej w Szczypiornie z zespołem koszarowym;
- historyczne cmentarze (Majków, Szczypiorno, Nosków, Tyniec, cmentarze przy Rogatce oraz żydowski tzw. Nowy);
- uwarunkowania topograficzne i krajobrazowe (doliny rzecznej Proсны, jej dopływu Swędni wraz z systemem starorzeczy, pasma skarp nadrzecznych);
- elementy dziedzictwa kulturowego Kalisza w postaci budowli uznanych za zabytkowe oraz dominanty przestrzenne.

Główne dominanty przestrzenne dla miasta

Bryły wraz z wieżami kościołów (katedra, bazylika kolegiacka, kościół pojezuicki i franciszkanów) i ratusza

Główne dominanty przestrzenne dla dzielnic i fragmentów miasta.

Pozostałe kościoły Kalisza, zespół więzienia, gmach szpitala tzw. „okrągłak” przy ul. Poznańskiej i gmach szpitala przy ul. Toruńskiej, grodzisko na Zawodziu wraz z kościołem pw. św. Wojciecha, zespół cmentarzy przy Rogatce

Główne dominanty przestrzenne dla wnętrz urbanistycznych (placów i ulic).

Zespół pojezuicki przy ul. Kolegialnej wraz z dawnym gmachem Komisji Wojewódzkiej przy pl. św. Józefa, zabudowa obiektów użyteczności publicznej przy al. Wolności (dawny Trybunał, Teatr, bank), klasztorny zespół pobernardyński, klasztorny zespół poreformacki, zespół dawnej fabryki braci Repphanów przy ul. Warszawskie, Niecałej i pl. Kilińskiego, miejska i kolejowa wieża ciśnień, tzw. „Most Kamienny” i Most Trybunalski dla ul. Sukienniczej i Al. Wolności, historyczne zespoły szkolne przy ul. Grodzkiej, ul. Tadeusza Kościuszki i ul. Mikołaja Kopernika, a także d. Szkoły Handlowej, ob. II L. O. im. T. Kościuszki dla ul. Kopernika, zespół podworsko-parkowy na Majkowie i kościół NMP Królowej Polski, zespół fabryki fortepianów przy ul. Chopina i Złotej, rogatka wrocławska i modernistyczny zegar dla skrzyżowania ul. Śródmiejskiej, Nowy Świat i Harcerskiej, cerkiew prawosławna p.w. śś. Piotra i Pawła oraz dawne koszary w Szczypiornie

5.2.3.

Zabytki nieruchome

HISTORYCZNE UKŁADY URBANISTYCZNE, RURALISTYCZNE I ZAŁOŻENIA PRZESTRZENNE, W TYM W SZCZEGÓLNOŚCI:

HISTORYCZNY UKŁAD URBANISTYCZNY MIASTA KALISZA

Obszar wpisany do rejestru zabytków decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków nr 33/A z dn. 28.02.1956 r. Decyzja ta została wydana bez sprecyzowania granic wpisu do rejestru. Kolejna decyzja, nr 38/A z 18.02.1957 r., określiła granice wpisu, stwierdzając, iż obejmuje on cały obszar miasta Kalisza w granicach aktualnych, obowiązujących w dacie wydania tej decyzji; pierwszy z wymienionych wpisów objął średniowieczne miasto lokacyjne wraz z relikami fortyfikacji miejskich, zamku kazimierzowskiego oraz obiektami sakralnymi z okresu gotyku i baroku; drugi wpis poszerzony został o układ urbanistyczny powstały w okresie zaboru pruskiego (1793 – 1806) oraz w czasach departamentu i województwa w okresie Królestwa Polskiego i objął m. in. dzisiejszą Aleję Wolności, gmachy rządowe, wojskowe, oświatowe, publiczne, przemysłowe, Nowy Rynek, ul. Babina, Park Miejski wraz z kanałami Bernardyńskim i Rypinkowskim oraz zespół cmentarzy przy kaliskiej Rogatce (protestancki, prawosławny i rzymskokatolicki).

ZAŁOŻENIE URBANISTYCZNE ALEI WOLNOŚCI

Przestrzeń obejmująca wyspę utworzoną pomiędzy korytem rzeki Proсны a Kanałem Rypinkowskim z centralnie wytyczoną w 1800 roku reprezentacyjną, przestronną aleją łączącą miasto lokacyjne z parkiem miejskim zabudowywaną okazałymi kamienicami i gmachami użyteczności publicznej.

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI DOBRZEC

Wieś lokowana w XIII wieku, od XIV wieku stanowiąca własność Miasta Kalisza. Wieś zlokalizowana po obydwu stronach Kręcicy z dwoma długimi, równorzędnymi ulicami poprowadzonymi na skraju dolinki rzecznej. W połowie długości wsi usytuowana była pierwotna drewniana świątynia, która wyznaczała centrum miejscowości. Obecnie istniejący kościół pw. św. Michała Archanioła wzniesiony w latach 1886-1887 wraz z założeniem plebańskim oraz cmentarzem stanowi główną dominantę przestrzenną i wraz z układem ulic, podziałami działek oraz historyczną zabudową mieszkalną tworzy zabytkowe założenie ruralistyczne.

**HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI MAJKÓW
WRAZ Z ZESPOŁEM DWORSKO-PARKOWO-FOLWARCZNYM**

Wieś istniejąca od XIII wieku, usytuowana na skraju stoku doliny Proсны jako typowe założenie ulicówki z założeniem rezydencjonalnym i folwarcznym usytuowanym na skraju miejscowości świadczącym o utrwalonym historycznie prywatnym charakterze miejscowości. Dawna główna droga z położonymi wzdłuż niej zabudowaniami mieszkalnymi zachowana do dnia dzisiejszego jako ulica Leona Kruczkowskiego.

**HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI SZCZYPIORNO
WRAZ Z ZESPOŁEM DWORSKO-PARKOWO-FOLWARCZNYM**

Pierwsze wzmianki pisane o istnieniu wsi pochodzą z początku XV wieku. Wieś prywatna o skromnym układzie przestrzennym z zaledwie kilkunastoma domostwami – usytuowanymi wzdłuż pojedynczej drogi – towarzyszyła rozległemu założeniu rezydencjonalnemu i zespołowi folwarcznemu usytuowanemu w południowo-wschodniej części miejscowości.

**HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI SULISŁAWICE
WRAZ Z ZAŁOŻENIEM REZYDENCJONALNYM**

Miejscowość wymieniana w dokumentach od XV wieku jako własność Philipa de Sulisławice. Wieś o układzie przestrzennym w typie długiej ulicówki, ob. ulica Romańska wyprowadzonej w kierunku wschodnim od założenia rezydencjonalnego z pałacem, parkiem oraz zespołem folwarcznym, obecnie nie zachowanym.

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI PIWONICE

Istnienie wsi potwierdzone w dokumentach z końca XIII wieku. Wieś położona po obydwu stronach rzeki Piwoni w pobliżu jej dopływu do rzeki Proсны. Układ przestrzenny wsi zbudowany w oparciu o dwie równorzędne ulice biegnące równolegle po obydwu stronach Piwoni na skraju obniżenia schodzącego do koryta rzeki. Na skraju w wsi w części północno-wschodnie zlokalizowane były – obecnie nieistniejące – założenie dworsko-parkowo-folwarczne.

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI RAJSKÓW

Wieś o proveniencji średniowiecznej, wzmiankowana w źródłach z XIII wieku z czytelnym układem przestrzennym opartym na obecnych ulicach zlokalizowanych pomiędzy korytem rzeki Swędrni i korytem rzeki Proсны, obecnie ulice Rajkowska i Saperska. W okresie późniejszym rozbudowywana o Kolonię Rajsków, włączona w granice miasta Kalisza w l. 30. XX w. W części zachowane dawne założenie folwarczne z dworem dzierżawcy.

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI NOSKÓW

Wieś wzmiankowana w źródłach od XIV wieku, do końca XVIII wieku należąca do arcybiskupów gnieźnieńskich. Miejscowość usytuowana na w niewielkiej niecce pomiędzy obecnymi ulicami Zachodnią i Sądzią w pobliżu koryta Piwoni. Układem przestrzenny scharakteryzowany jako ulicówka z główną drogą przebiegającą osiowo przez centrum wsi wzdłuż, której rozwijała się zabudowa mieszkalna z budynkami gospodarczymi na zapleczach działek usytuowanych prostopadle do głównej drogi. Przy granicy wsi zlokalizowany był folwark. Wieś translokowana w 2. poł. XIX wieku poprzez niewielkie przesunięcie i wytyczenie głównej drogą na osi obecnej ulicy Sądzią, oddzielona polami uprawnymi od folwarku pozostawionego w pierwotnym miejscu.

HISTORYCZNE ZESPOŁY BUDOWLANE, W TYM W SZCZEGÓLNOŚCI:**ZESPÓŁ ZABUDOWAŃ KOLEGIUM JEZUICKIEGO, PÓŹN. KORPUSU KADETÓW**

Strukturalnie powiązany zespół budowlany realizowany w wielu fazach od końca XVI wieku do początku XVIII wieku. Zlokalizowany we wschodniej części miasta lokacyjnego, przestrzennie wyodrębniony i złożony z budynku kościoła pw. śś. Wojciecha i Stanisława oraz budynków dawnego kolegium (zbudowanych w miejscu pierwotnej lokalizacji dworu arcybiskupów gnieźnieńskich) ze szkołą i drukarnią, bursą i innymi obiektami towarzyszącymi. Na początku XIX wieku w części przebudowany na pałac gubernatorski (siedziba Komisji Wojewódzkiej), a w części przekształcony w pomieszczenie dydaktyczne i mieszkalne na potrzeby Korpusu Kadetów. Ponadto do budynków jezuickich dobudowane zostały w 2. ćw. XIX w. kolejne obiekty na potrzeby Korpusu Kadetów pełniące funkcje administracyjne, dydaktyczne oraz mieszkalne.

ZESPÓŁ KLASZTORU POBERNARDYŃSKIEGO, OB. OO. JEZUITÓW

Barokowy zespół tworzą: kościół pw. Nawiedzenia NMP, klasztor, którego budowa ukończona została w 1622 r., a także mur z bramą i późnobarokową dzwonnica z 2 poł. XVIII w. Na cmentarzu kościelnym przed fasadą kościoła ustawiona została w 1813 r. kolumna z krucyfiksem. W 1864 r. kaliski zakon bernardynów uległ kasacie, natomiast w 1920 r. został przekazany w użytkowania zgromadzeniu oo. jezuitów.

ZESPÓŁ KLASZTORU POREFORMACKIEGO, OB. SS. NAZARETANEK

Barokowy zespół tworzą: kościół pw. św. Józefa i Piotra z Alkantary wzniesiony w latach 1665-1673, budynek klasztorny, współczesny kościołowi, mur klasztorny z bramą oraz przylegająca do kościoła kaplica Matki Boskiej Rycerskiej i wolno stojąca kaplica pw. św. Jana Nepomucena.

ZESPÓŁ STACJI KOLEJOWEJ

Połączony funkcjonalnie zespół budowlany związany z oddaną do użytku na początku XX wieku Koleją Warszawsko-Kaliską. Do zespołu zalicza się wielokrotnie przebudowywany budynek dworca kolejowego z 1905 r., obiekty magazynowe, kolejowa wieża ciśnień oraz budynki techniczne i mieszkalne dla pracowników kolei. Obiekty jednorodnie stylistycznie w formie typowej dla obiektów przemysłowych wznoszonych w 2. poł. XIX w. i na początku XX w. Wyjątek stanowi budynek dworca zniszczony w 1914 r. i odbudowany w latach 40 XX w., obecnie architektura obiektu utrzymana w stylistyce socrealistycznej.

ZESPÓŁ KOMORY CELNEJ I KOSZAR WOJSKOWYCH W SZCZYPIORNIE

Pierwotny późno klasycystyczny budynek Komory Celnej wzniesiony został po 1815 r. w związku z utworzeniem granicy pomiędzy Królestwem Polskim a Prusami. W 2. poł. XIX w. i na początku XX w. kompleks był rozbudowywany o kolejne budynki administracyjne oraz mieszkalne utrzymane w odmiennej stylistyce tj. z zastosowaniem mocno wypalanej cegły. Do rozwoju zespołu przyczyniło się także utworzenie połączenia kolejowego między zaborem rosyjskim i pruskim w 1906 r. W 1914 r. na terenie dawnej komory celnej wojsko pruskie utworzyło obóz jeniecki, w którym od 1917 r. przebywali żołnierze z I i III Brygady Legionów Polskich. Po 1918 r. obiekty użytkowane były jako koszary wojskowe, natomiast po 1950 r. zespół przekształcono w szkołę służby więziennej, ob. Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej.

OBIEKTY ARCHITEKTURY SAKRALNEJ, W TYM W SZCZEGÓLNOŚCI:**KOŚCIÓŁ FRANCISZKAŃSKI PW. ŚW. STANISŁAWA BISKUPA MĘCZENNIKA**

Świątynia gotycka, wzniesiona z fundacji księcia wielkopolskiego Bolesława Pobożnego i jego małżonki, bł. Jolanty po poł. XIII w. (kaplica księżęca, ob. kaplica Męki Pańskiej). Od początku przeznaczony na kościół klasztorny dla zakonu oo. Franciszkanów. Rozbudowany w końcu XIII wieku o prezbiterium i jednonawowy korpus, który w l. 30. XIV w. przebudowany został w formie trójnawowej. W l. 30. XVII w. przebudowany w ówczesnie panującej stylistyce z charakterystycznym barokowym szczytem oraz rzadko spotykaną dekoracją stiukową na sklepieniach w typie lubelsko-kaliskim.

KOŚCIÓŁ KATEDRALNY PW. ŚW. MIKOŁAJA

Kościół gotycki, wzniesiony z fundacji księcia wielkopolskiego Bolesława Pobożnego oraz jego małżonki, bł. Jolanty w 2. poł. XIII w. (prezbiterium oraz jednonawowy korpus nawowy) jako główna świątynia miejska (fara). Około połowy XIV w. przebudowany został korpus nawowy na trójnawową halę a od zachodu dostawiona została wieża na rzucie zbliżonym do kwadratu. W 1358 r. oddany kanonikom lateraneńskim sprowadzonym ze wsi Męki pod Sieradzem. Obok kościoła wzniesiono budynek klasztorny połączony galerią z wnętrzem kościoła. Zniszczony przez pożary w 1560 r. i 1609 r. W l. 30. XVII w. wschodniemu szczytowi nadano formę barokową, natomiast na sklepieniach wnętrza wykonana została dekoracja stiukowa w typie lubelsko-kaliskim. Budowla regotycyzowana w l. 1869-1876 z budową nowej neogotyckiej wieży. Obecnie świątynia pełni funkcję katedry.

BAZYLIKA KOLEGIACKA PW. WNIĘBOWZIĘCIA NAJŚWIĘTSZEJ MARII PANNY

Kościół gotycki wzniesiony z fundacji arcybiskupa gnieźnieńskiego Jarosława Bogorii Skotnickiego z zachowanym prezbiterium, zakrystią z przedsionkiem wraz z pomieszczeniami skarbcza i kapitułarza pochodzącymi z 1. poł. XIV w. W wyniku katastrofy budowlanej w 1783 r. zniszczeniu uległo pierwotny korpus nawowy wraz z dzwonnica i kaplicami. W latach 1783 – 1790 dzięki staraniom ks. Stanisława Kłossowskiego odbudowana została nawa główna wraz korpusem wieżowym w formach późnobarokowych. Świątynia dzięki łaskami słynącemu obrazowi Świętej Rodziny stanowi najświętsze polskie sanktuarium św. Józefa.

KOŚCIÓŁ POJEZUICKI PW. ŚŚ. WOJCIECHA I STANISŁAWA, OB. GARNIZONOWY

Kościół wczesnobarokowy, jedna z pierwszych tego typu realizacji w Polsce, ufundowany przez prymasa arcybiskupa gnieźnieńskiego Stanisława Karnkowskiego i zbudowany w końcu XVI i na początku XVII wieku. Korpus główny trójnawowy, bazylikowy z charakterystycznymi emporami, prezbiterium wyodrębnione zamknięte trójbocznie. Wnętrze sklepione kolebką z lunetami. Charakterystyczna barokowa fasada z późnorenesansowym portalem wejściowym.

KOŚCIÓŁ POBERNARDYŃSKI PW. NAWIEDZENIA NAJŚWIĘTRZEJ MARII PANNY, OB. OO. JEZUITÓW

Kościół barokowy, wzniesiony w l. 1594-1607 z fundacji prymasa Stanisława Karnkowskiego w miejsce pierwotnej, drewnianej świątyni powstałej z inicjatywy prymasa Jana Gruszczyńskiego. Budowla usytuowana na Przedmieściu Toruńskim poza murami miasta lokacyjnego zgodnie z regułą bernardyńską. Nawa główna jednoprzestrzenna z wyodrębnionym, wydłużonym prezbiterium zakończonym wielobocznie. Wnętrze sklepione kolebką z lunetami w całości pokryte barokową polichromią autorstwa bernardyna Walentego Żebrowskiego.

KOŚCIÓŁ POREFORMACKI PW. ŚW. JÓZEFA I PIOTRA Z ALKANTARY, OB. PARAFIALNY PW. ŚW. RODZINY

Kościół barokowy, zbudowany w l. 1665-1673 na potrzeby sprowadzonego pod Kalisz (Przedmieście Wrocławskie) zakonu oo. Reformatów. Korpus jednonawowy z wyodrębnionym węższym prezbiterium, wewnątrz nakryte sklepieniem kolebkowym z lunetami. W latach 1728-1731 z fundacji chorążego poznańskiego Piotra Sokolnickiego do nawy kościoła dobudowana została Kaplica Matki Boskiej Rycerskiej (zwaną też Kaplicą Żołnierską). Budynek częściowo zniszczony w 1914 r., odbudowany w l. 1919-1921.

KOŚCIÓŁ FILIALNY PW. ŚW. WOJCIECHA

Jedyny zachowany w Kaliszu kościół drewniany wykonany w konstrukcji zrębowej, jednonawowy, zbudowany w 1798 r. przez cieślę Jana Kejnera (?) na miejscu starszej świątyni z fundacji garncarza Sebastiana Zielińskiego, usytuowany w pobliżu wczesnośredniowiecznego grodziska na Zawodziu.

KOŚCIÓŁ PARAFILANY PW. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOŁA

Kościół neogotycki wzniesiony na terenie dawnej wsi Dobrzec w latach 1881-1886 wg projektu Józefa Chrzanowskiego. Budowla jednorodna stylistycznie z dostosowanym do architektury wystrojem i wyposażeniem wnętrza.

CERKIEW PRAWOSŁAWNA PW. ŚŚ. PIOTRA I PAWŁA

Obiekt wyjątkowy w skali wielkopolski jako jedyna w regionie świątynia obrządku prawosławnego. Cerkiew zbudowana w stylu neoromańskim w latach 1928-1930 wg proj. warszawskiego architekta Michała Zenowicza jako rekompensata za zburzoną cerkiew pod tym samym wezwaniem zlokalizowaną uprzednio przy pl. Jana Kilińskiego.

KAPLICA GROBOWA RODZINY ORDĘGÓW, OB. KAPLICA PW. ŚW. BARBARY

Budowla wzniesiona w połowie XIX w. przez Julię i Macieja Ordęgów ówczesnych właścicieli Szczypiorna jako niewielka kaplica grobowa. W 1879 w podziemiach kaplicy pochowano Macieja Ordęgę a kilka lat później jego żonę Julię. Obiekt rozbudowany w 1906 r. Stefana Bronikowskiego kolejnego właściciela Szczypiorna poprzez dobudowę prezbiterium i poszerzenie nawy głównej. W 2. poł. XX w. nadano kaplicy wezwanie św. Barbary a później włączono w strukturę parafii pw. Podwyższenia Krzyża Świętego.

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. GOTARDA

Kościół utrzymany w stylistyce neogotyckiej, wzniesiony w latach 1908-1910 na miejscu starszej drewnianej świątyni zlokalizowanej w charakterystycznej lokalizacji na wyniesieniu w obrębie średniowiecznej osady Rypinek. Świątynia gruntownie przebudowana i rozbudowana w latach 1935-1937 według projektu Adolfa Buraczewskiego z wysokim masywem wieżowym ze specyficznym balkonem w szczycie wieży. Budowla trójnawowa z wielobocznie zamkniętym prezbiterium, nakryta sklepieniami krzyżowymi.

OBIEKTY ARCHITEKTURY REZYDENCJONALNEJ, W TYM W SZCZEGÓLNOŚCI:**DWÓR W MAJKOWIE**

Barokowy dwór wzniesiony przez rodzinę Lipskich w 4. ćw. XVIII w., w części podpiwniczony, w XIX wieku rozbudowany o boczne parterowe aneksy, na pocz. XX w. do elewacji frontowej dostawiony neoklasycystyczny portyk kolumnowy.

DWÓR W SULISŁAWICACH

Pierwotny barokowy dwór zbudowany w 4. ćw. XVIII wieku przez Węgierskich, częściowo przebudowany w 1. poł. XIX w. i na początku XX wieku. Parterowy, podpiwniczony nakryty typowym dla rozwiązań barokowych dachem mansardowym.

OBIEKTY ARCHITEKTURY UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ. W TYM W SZCZEGÓLNOŚCI:**TRYBUNAŁ**

Późnoklasycystyczny gmach zbudowany w latach 1820-1821 wg projektu arch. Sylwestra Szpilowskiego (ok. 1790-1832) w połowie reprezentacyjnej alei z monumentalną fasadą zlokalizowaną na osi ulicy Sukienniczej. Ekspozycyjna elewacja frontowa wzdłuż urozmaicona portykiem i pseudoryzalitami.

KOMISJA WOJEWÓDZKA

Późnoklasycystyczny gmach zrealizowany w latach 1824-1825 wg projektu arch. Franciszka Reinsteina jako przebudowa i rozbudowa barokowego budynku kolegium jezuickiego wzniesionego na początku XVII wieku w oparciu o wcześniej istniejący pałac arcybiskupi przy kolegiacie pw. Wniebowzięcia NMP. Ekspozycyjna fasada frontowa z ryzalitami na skrzydłach i portykiem kolumnowym w części centralnej zwrócona w kierunku szeroko otwartej przestrzeni polany parkowej. Równie reprezentacyjna elewacja boczna od strony pl. św. Józefa zaakcentowana charakterystycznym balkonem na osi.

SZKOŁA WOJEWÓDZKA

Późnoklasycystyczny budynek zbudowany w 1819 r. wg projektu arch. Sylwestra Szpilowskiego na planie podkowy wzniesiony częściowo na miejscu średniowiecznego zamku starościńskiego.

BUDYNKI WIĘZIENIA

Neoromański główny budynek więzienny z basztami w narożach oraz połączony z nim galerią budynek administracyjny wzniesione zostały wg proj. arch. Henryka Marconiego oraz Franciszka Tournelle'a w 1844 r.; w XX w. obiekty częściowo nadbudowane i przebudowane oraz otoczone wysokim murem ze strażnicami i bramą.

ROGATKA WROCŁAWSKA

Jedyny zachowany z czterech istniejących wcześniej budynków rogatek miejskich, zbudowany w latach 1827-1828 w trakcie regulacji ówczesnej ulicy Wrocławskiej. Późnoklasycystyczna budowla wykonana na podstawie zmodyfikowanego proj. arch. Franciszka Reinsteina w formie antycznej greckiej świątyni *templum in antis* w porządku doryckim. W latach 1996-1999 wyremontowana i adaptowana na cukiernię.

PRZYTUŁEK DLA STARCÓW

Późnoklasycystyczny budynek wzniesiony w 1855 r. w sąsiedztwie szpitala Świętej Trójcy przeznaczony na przytułek dla starców ze zlokalizowaną wewnątrz kaplicą. W 2. poł. XX w. zaadaptowany na Państwowy Dom Opieki Społecznej a w końcu I. 90. XX w. poddany gruntowej przebudowie i przebudowany na hotel.

SALA MUSZTRY I KAPLICĄ W KOMPLEKSIE KORPUSU KADETÓW

Obiekt wzniesiony w 1825 r. wg proj. arch. Franciszka Reinsteina w zespole zabudowy Korpusu Kadetów przy wejściu do parku miejskiego jako sala do ćwiczeń musztry i kaplica. Po likwidacji Korpusu Kadetów w 1832 r. cerkiew garnizonowa a w okresie międzywojennym kasyno oficerskie. Budynek częściowo przebudowany w drugiej połowie XIX w.

BUDYNEK ADMINISTRACYJNY W KOMPLEKSIE KORPUSU KADETÓW

Obiekt wzniesiony w 1. poł. XIX w. w stylu klasycystycznym, w 2. poł. XX w. rozbudowany w części północno-wschodniej.

SZPITAL ŚW. TRÓJCY

Późnoklasycystyczny budynek wzniesiony ok. 1850 r. jako piętrowy obiekt o uproszczonej elewacji frontowej. W latach 1960-1962 budynek podwyższony o jedno piętro z zachowaniem oryginalnej formy dachu .

KOSZARY WOJSKOWE

Neoklasycystyczny gmach wzniesiony w 2. poł. XIX w. przy ul. Nowy Świat, na początku XX wieku adaptowany na drukarnię a na początku XXI w. przeznaczony na siedzibę Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Kaliszu.

TEATR

Neoklasycystyczny budynek wzniesiony w latach 1920-1923 wg projektu architekta Czesława Przybylskiego. Obiekt zastąpił straszny neobarokowy gmach wzniesiony 1904 r. zbudowany na miejscu drewnianego teatru z 1. poł. XIX w.

RATUSZ

Budynek zaprojektowany przez Sylwestra Pajzderskiego, wzniesiony w latach 1920-1924; wnętrza wykończono w 1927 r. Obiekt stanowi trzeci w historii miasta lokacyjny ratusz po rozebranych w końcu XVIII wieku obiekcie gotyckim i budynku neobarokowym z 1914 r.

KOMORA CELNA

Późnoklasycystyczny budynek wzniesiony po 1815 r. w Szczypiornie w pobliżu przejścia granicznego między zaborem pruskim i rosyjskim.

KASA GUBERNIALNA

Obiekt zaprojektowany w stylistyce eklektycznej, zbudowany w 1909 r. na potrzeby kasy Gubernialnej, w l. 1972-1976 rozbudowany i przekształcony w siedzibę Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej.

SZKOŁA REALNA

Gmach neoklasycystyczny zaprojektowany przez architekta Józefa Chrzanowskiego zbudowany w latach 1900-1902 jako główny obiekt reprezentacyjny przy ówczesnej – w większości willowej – ulicy Nowoogrodowej, ob. Tadeusza Kościuszki.

NARODOWY BANK POLSKI

Neoklasycystyczny zespół budynków zbudowany w l. 1923-1926 wg proj. arch. Mariana Lalewicza w bezpośrednim sąsiedztwie budynku teatru, otoczony murowanym parkanem oddzielającym wewnętrzny ogród rozciągający się na tyłach kompleksu.

KALISKIE TOWARZYSTWO WZAJEMNEGO KREDYTU

Budynek wzniesiony w latach 1909-1914 wg projektu arch. Rogera Sławskiego w stylu neobarokowym z bardzo reprezentacyjną fasadą zdobioną rzeźbami figuralnymi i kartuszem herbowym.

OBIEKTY ARCHITEKTURY MIESZKALNEJ, W TYM W SZCZEGÓLNOŚCI:

KAMIENICA PUCHALSKIEGO, pl. Jana Kilińskiego 4
Budynek późnoklasycystyczny zbudowany dla byłego oficera wojsk napoleońskich, Józefa Puchalskiego, w latach 1828-1831 wg proj. arch. Franciszka Reinsteina, w 1836 r. W latach 1849-1962 w domu tym mieszkała Maria Konopnicka, a w latach 1911-1929 miało tu swą siedzibę Muzeum Ziemi Kaliskiej.
BUDYNEK MIESZKALNY KADRY OFICERSKIEJ KORPUSU KADETÓW, ul. Kadecka 1 i Łazienna 13
Zbudowany ok. 1830 r. w stylu klasycystycznym, remontowany po 1840 r. i w 4 ćw. XIX w.
BUDYNEK MIESZKALNY TZW. „KOSZARY GODEBSKIEGO”, ul. Babina 16
Zbudowany w l. 30. XIX w. klasycystyczny budynek dawnych koszar, w których kwaterował 8. Pułk Piechoty armii Księstwa Warszawskiego, dowodzony przez Cypriana Godebskiego; później użytkowany jako dom mieszkalny. Obecnie destrukt, z zachowaną fasadą.
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Babina 1
Zbudowany po 1821 r., zapewne wg proj. arch. Franciszka Reinsteina, na gruncie po szpitalu Św. Ducha i budynku teatru Wojciecha Bogusławskiego; klasycystyczny, rozplanowany na rzucie litery „L”, dwupiętrowy, z pseudoryzalitem pośrodku fasady jednego ze skrzydeł.
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Babina 2
Zbudowany ok. 1820 r. w stylu klasycystycznym, być może wg proj. arch. Sylwestra Szpilowskiego; przebudowany ok. 1910 r.
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Babina 9
Zbudowany ok. 1820 r. w stylu klasycystycznym, być może wg proj. arch. Sylwestra Szpilowskiego.
CHAŁUPA DREWNIANA, ul. Częstochowska 125
Zbudowana przed 1888 r.
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Garbarska 3 i Kanonicka 6
Budynek neoklasycystyczny, przebudowany wg projektu arch. F. Brzezińskiego w 1925 r. z Hotelu Wiedeńskiego częściowo zniszczonego w 1914 r.

BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Grodzka 11
Budynek neoklasycystyczny z 2 poł. XIX w., przebudowany zapewne w I. 20 XX w.
BUDYNEK MIESZKALNY, pl. św. Józefa 1
Obiekt neoklasycystyczny, zbudowany po 1922 r., zapewne wg proj. Alberta Nestrypke, na miejscu dawnego domu Jana Antoniego Bayera, gdzie miała swą siedzibę loża masońska „Hesperus”. Do 1939 r. część pomieszczeń zajmowała Kasa Chorych; ob. przyziemie zajmuje apteka i Wielkopolski Bank Rolniczy, pozostałe kondygnacje - mieszkania.
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Kanonicka 1
Zbudowany w 1924 r. w stylistyce historyzującej z neorenesansową attyką.
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Kanonicka 4
Zbudowany w I.20. XX w. z zastosowaniem form neoklasycystycznych.
BUDYNEK MIESZKALNY, pl. Jana Kilińskiego 2
Budynek neoklasycystyczny wzniesiony przed 1902 r., oficyny zbudowane ok. 1914 r.
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Tadeusza Kościuszki 9
Secesyjna kamienica zbudowana w latach 1904-1905 dla Józefa Szrajera, właściciela kaliskiej Fabryki Lalek i Zabawek.
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Mostowa 4
Wolnostojąca willa miejska wybudowana w stylu <i>empire</i> zapewne między 1833 1836 dla Wilhelma Eiselina; od 1879 r. w rękach rodziny Weigtów, właścicieli kaliskiego browaru. Ze względu na swą charakterystyczną dekorację sztukatorską elewacji obiekt nazywany domem „Pod aniołami”.
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Niecała 5
Dom kaliskiego architekta Alberta Nestrypke zbudowany wg własnego projektu w latach 1933-1936.
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Niecała 8
Zbudowany około 1900 r. z wykorzystaniem form eklektycznych.

BUDYNEK MIESZKALNY, pl. Nowy Rynek 5
Zbudowany około 1860 r., neoklasycystyczny
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Nowy Świat 8
Zbudowany w 2. ćw. XIX w., neoklasycystyczny
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Nowy Świat 10
Zbudowany w 2. ćw. XIX w., neoklasycystyczny
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Nowy Świat 12
Zbudowany w 2. ćw. XIX w., neoklasycystyczny
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Podgórze 8
Wzniesiony w 1901 r. dla Apolinarego Klonowskiego, profesora kaliskiego gimnazjum; zbudowany w stylu secesyjnym, rozbudowany w 1908 r.; po przebudowach pozbawiony cech stylistycznych.
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Kazimierza Pułaskiego 16
Wzniesiony w latach 1930-1931 przez przedsiębiorcę budowlanego Józefa Kicała, z eklektyczną fasadą artykułowaną pilastrami w wielkim porządku.
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Kazimierza Pułaskiego 18
Kamienica eklektyczna, wzniesiona przed 1925 r. dla kupca Hersza Szenfelda i jego żony Mirel.
BUDYNEK MIESZKALNY Z OFICYNĄ, ul. Kazimierza Pułaskiego 24
Budynek eklektyczny z secesyjnymi elementami wystroju, wzniesiony w 1911 r.; oficyna z 2 dekady XX w.
BUDYNEK MIESZKALNY, Główny Rynek 3
Kamienica odbudowana w 1925 r. na fundamentach starszego budynku, zniszczonego w 1914 r., przebudowana w l. 40. XX w. i w 1970 r.
BUDYNEK MIESZKALNY, Główny Rynek 4
Kamienica odbudowana w 1927 r. na fundamentach starszego, zniszczonego w 1914 r.; przy odbudowie elewacja budynku otrzymała wystrój sztukatorski o formach eklektycznych.

BUDYNEK MIESZKALNY, ul. św. Stanisława 1-3
Zbudowany w 1918 r., posadowiony na fundamentach starszej kamienicy, zburzonej w 1914 r. Eklektyczny, łączący formy neoklasycystyczne i neorenesansowe.
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. św. Stanisława 6
Kamienica późnoklasycystyczna, wzniesiona w 1824 r. przez arch. Ferdynanda Bergmanna.
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. św. Stanisława 9
Obiekt modernistyczny, wzniesiony w 1937 r. wg proj. Alberta Nestrypke pierwotnie jako hotel „Polonia”
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Stawiszyńska 16
Budynek w typie dworku podmiejskiego, klasycystyczny, zbudowany w 1. poł. XIX w. z centralnie usytuowanym ryzalitem pozornym i tzw. wystawką.
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Stawiszyńska 33
Wzniesiony na początku XX w. z wykorzystaniem form eklektycznych.
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Śródmiejska 13
Zbudowany w 1926 r. dla Juliusza i Anny Szmidtów, eklektyczny.
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Śródmiejska 14
Kamienica zbudowana ok. 1925 r. dla Jaźwińskiego
BUDYNEK MIESZKALNY Z OFICYNAMI I DAWNĄ SALĄ KINOWĄ, ul. Śródmiejska 33
Budynek odbudowany ok. 1920 r. na miejscu starszego z ok. poł. XIX w., zburzonego w 1914 r.; od 1921 r. w budynku działało kino.
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Warszawska 8
Willa miejska zbudowana w l. 20-30. XX w., bez cech stylistycznych.
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Widok 80
Willa eklektyczna zbudowana w 1918 r. dla Bronisława Bukowińskiego, geometry, działacza Narodowej Demokracji, w l. 1912–1914 i 1918–1919 prezydenta miasta Kalisza.

BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Wodna 1
Zbudowany około poł. XIX w., neoklasycystyczny.
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Wodna 3
Wzniesiony ok. poł. XIX w.; oficyna po 1920 r.; remontowany w 1936 r.; neoklasycystyczny
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Wolności 4
Eklektyczna willa miejska zbudowana w 1905 r. wg projektu Józefa Chrzanowskiego
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Wolności 9a
Zbudowany ok. poł. XIX w., bez cech stylistycznych, ob. mieszkania i siedziba zespołów adwokackich.
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Wolności 16
Eklektyczna kamienica z ok. 1935 r.
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Wolności 19
Zbudowany w 1905 r. z wykorzystaniem form eklektycznych.
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Wolności 21
Kamienica secesyjna, zbudowana przed 1902 r. dla właściciela kaliskiej Fabryki Fortepianów Arnolda Fibigera.
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Zamkowej 9
Kamienica neoklasycystyczna, wzniesiona w l. 20. XX w. wg proj. arch. Witolda Wardęskiego (1888 – 1974).
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Zamkowej 13
Kamienica klasycystyczna, zbudowana ok. 1860 r.
BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Zamkowej 14
Kamienica eklektyczna, zbudowana ok. 1925 r.

BUDYNEK MIESZKALNY, ul. Zamkowej 21

Późnoklasycystyczna kamienica z 1 poł. XIX w., gruntownie przebudowana po zniszczeniach wojennych w l. 20. XX w..

OBIEKTY BUDOWNICTWA OBRONNEGO. W TYM W SZCZEGÓLNOŚCI:**RELIKTY MIEJSKICH MURÓW OBRONNYCH**

Wznoszone od końca XIII wieku zrealizowane w pełni w wieku XV, zbudowane z kamienia polnego i cegły, częściowo przebudowane w XVI w., pierwotnie z czterema bramami i 19 basztami. W większości rozebrane w końcu XVIII i na początku XIX w. podczas regulacji miasta. Zachowane fragmenty stanowią: fragment muru z basztą zw. „Dorotką” przy pl. św. Józefa, fragment muru przy ul. Łaziennej z zachowaną basteją artyleryjską, fragment przy ul. Kanonickiej, fragment przy ul. Kazimierzowskiej, fragment przy ul. Narutowicza 2 i Śródmiejskiej 25, fragment przy ul. Kadeckiej 1 i Łaziennej 15, fragment przy ul. Piskorzewskiej 15, Kanonickiej i Parczewskiego, fragment przy ul. Szklarskiej i Parczewskiego 2, 3, 4.

LINIA UMOCNIEŃ W POSTACI SCHRONÓW I BUNKRÓW BOJOWYCH

Obiekty żelbetonowe w postaci schronów i bunkrów bojowych zbudowane na przedmieściach Kalisza od południa zachodu i północy w 1939 r. Pierwotnie było ich 19 do dzisiaj zachowało się 18 obiektów w większości na terenach niezabudowanych.

ZABYTKI TECHNIKI, W TYM W SZCZEGÓLNOŚCI:**MOST ALEKSANDRYJSKI, TZW. „KAMIENNY”**

Wzniesiony w latach 1824-1826 wg projektu i pod nadzorem arch. Franciszka Reinsteina; jednoarkadowy z balustradą z metalowych tralek i okładziną z piaskowcowych ciosów, ozdobiony parą tablic, z których jedna mieści herb Kalisza, druga zaś inskrypcję upamiętniającą budowę mostu i fakt ofiarowania go przez kaliszian carowi Aleksandrowi I Romanowowi.

FABRYKA FORTEPIANÓW ARNOLDA FIBIGERA

Fabryka założona przez Gustawa Arnolda Fibigera w 1873 r., początkowo jako pracownia naprawcza przy al. Józefiny 549; w 1898 przy d. ul. Szewskiej, ob. Fryderyka Chopina, wzniesione zostały zachowane do dziś budynki fabryczne; Od 1949 r. fabryka działała pod nazwą Fabryki Fortepianów i Pianin „Calisia”; od 2007 r. nieczynna.

BUDYNEK PIECOWY W CEGIELNI (PIWONICE)

Wzniesiony na początku XX w. największy w Kaliszu i okolicach budynek przeznaczony do wypalania cegieł, od wielu lat nieczynny.

WIEŻE CIŚNIEŃ

Kolejowa i miejska wieża ciśnień wzniesione w 1. ćw. XX w. Obecnie pozbawione pierwotnej funkcji.

MOST TRYBUNALSKI

Najstarsza zachowana w Kaliszu żeliwna konstrukcja mostowa zbudowana w 1900 roku z charakterystycznymi arkadami z uwidocznionym nitowaniem.

CMENTARZE, W TYM W SZCZEGÓLNOŚCI:**CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI TZW. „MIEJSKI”**

Założony między r. 1803 a 1807 przy dawnym trakcie wrocławskim, powiększony w latach 1838-39, jest miejscem spoczynku wielu sławnych kaliszian, m. in. lekarzy: Walentego Stanczukowskiego (†1874), Józefa Mieszczanńskiego (†1881), społeczników: Felicji Łączkowskiej (†1932), Melanii Parczewskiej (†1920), współtwórczyni kaliskiego muzeum Zofii Hieropolitańskiej (†1966), kapłanów: prałata Jana Nepomucena Sobczyńskiego (†1942), prałata Ignacego Płoszaja (†1925), prezydentów miasta, m. in. Bronisława Bukowińskiego (†1928), historyka i publicysty Adama Chodyńskiego (†1902), prawnika Alfonsa Parczewskiego (†1933), malarzy: Józefa Balukiewicza (†1907), Józefa Wanata, rzeźbiarzy: Karola Gintera (†1928), Pawła Krzyżanowskiego (†1950), budowniczego województwa kaliskiego, arch. Ignacego Franciszka Reinsteina (†1853), architekta Kazimierza Skolimowskiego (†1923), a ponadto wielu księgarzy, nauczycieli, powstańców i innych zasłużonych postaci. Nekropolia skupia nie tylko pomniki nagrobne i grobowce (Milewskich, Kapalińskich, Dzierżanowskich i Skąpskich, Heinsów, Wyganowskich, Rozdrażewskich, Karśnickich, Parczewskich i Mniewskich), ale i kaplice grobowe (m. in. Załuskowskich i Przełuskich, Żuczkowskich, Chrystowskich, Koczorowskich, Rymarkiewiczów). Najstarsze z zachowanych pomników nagrobnych pochodzą z lat 20. i 30. XIX w. i posiadają formy klasycystyczne.

CMENTARZ PRAWOSŁAWNY

Założony w związku z osiedleniem się w Kaliszu kupców macedońskich (tzw. Greków); miejsce nań wyznaczono w 1786 roku. W czasach, gdy Kalisz stał się gubernialnym miastem przygranicznym w zaborze rosyjskim, na cmentarzu grzebano wyższych rangą rosyjskich urzędników i członków ich rodzin. Najstarsze zachowane pomniki nagrobne i grobowce pochodzą z lat 20. i 30. XIX w. i wyróżniają się formami klasycystycznymi; w tym stylu wzniesiono też bramę prowadzącą na cmentarz (zniekształcono ją podczas remontu w latach 60. XX w.); wśród obiektów z 2 poł. XIX w. dominują formy neogotyckie i eklektyczne. Pochowano tu m. in. księcia Aleksandra Golicyna IV (†1858), Jekatierinę Bornsowiczewą z synami (†1836), ostatniego z tzw. Greków kaliskich, księgarza Jana Rayko-Grabowskiego (†1900), córeczkę pułkownika wojsk carskich Katasanowa, Aleksandrę (†1824), diakona kaliskiej cerkwi Michała Iljicza Kupicza (†1895), polonofila, wicegubernatora kaliskiego Pawła Nikołajewicza Rybnikowa, urzędnika gubernialnego Michała Dobriaka (†1923), podpułkownika wojsk carskich Stefana Sierdiukowa (†1908), dwie córki carskiego gubernatora kaliskiego Michała Piotrowicza Daragana (†1889 i 1891), carskiego generała Leonida Aleksandrowicza de Traverse (†1891). Różnorodnymi formami stylistycznymi odznaczają się też wzniesione na terenie cmentarza kubaturowe kaplice grobowe: m. in. Anny z Baranowskich Łuczaninowej (†1894), naczelnika miejskiego więzienia Ksenofonta Sawielewicza Kononowa i duża, bezimienna kaplica, w której w latach 20. XX w. najprawdopodobniej odprawiano nabożeństwa.

CMENTARZ EWANGELICKI

Utworzony w r. 1790, powiększony w l. 30. XIX w., z najstarszymi klasycystycznymi pomnikami grobowymi, m. in. kapitana wojska polskiego Wojciecha Greffena z l. ok. 1815-20, rodziny Goerne oraz małżonków Krause (†1820 i 1828); miejsce spoczynku rodziny Hemplów, założycieli kaliskiej fabryki haftów i koronek klockowych, pierwszego pastora kaliskiej parafii ewangelicko-augsburskiej, Carla Friedricha Weddiga Herzberga (†1812), pastora Ernsta von Modla (†1860), pastora Edwarda Henryka Wende (†1949) i członków jego rodziny, znanego ogrodnika Karola Nestrypke (†1908), kaliskiego architekta Alberta Nestrypke (†1977; m. in. budowniczego kaliskiej cerkwi), słynnych lekarzy, m. in.: Adolfa Edwarda Sturma (†1871), Juliusza Merkela (†1918) oraz lekarza i społecznika Aleksandra Hindemitha (†1897), słynnego budowniczego i konstruktora fortepianów Arnolda Fibigera (†1915) oraz członków jego rodziny, znanego budowniczego fortepianów Fryderyka Hinza (†1890), malarza Michała Dobriaka (†2001) i jego bliskich, kaliskiego zegarmistrza Rafała Władysława Stiltera (†1949), nauczycieli, m. in. Edwarda Arndta (†1921) i Ksawerego Balczewskiego (†1889), członków fabrykanckiej rodziny Schnerrów, właścicieli browaru - Weigtów. Ważną dominantę

architektoniczną cmentarza stanowi klasycystyczna kaplica grobowa słynnej rodziny kaliskich fabrykantów Rephannów z 2 poł. I.30 XIX w., w której krypcie pochowano m. in. rodziców słynnego podróżnika i badacza, Stefana Szolc-Rogozińskiego.

CMENTARZ ŻYDOWSKI

Wytyczony w latach 1919-20, na ówczesnych przedmieściach Kalisza, między ob. ulicami Podmiejską, Widok i Serbinowską. Cmentarz ten – w przeciwieństwie do najstarszego, założonego w 1287 r. na wzgórzu, na granicy wsi Dobrzec i Rypinek - przetrwał II wojnę światową. W jego ceglane ogrodzenie wmurowano macewy (wśród których najstarsze pochodzą z XV i XVI wieku), użyte przez hitlerowców do wyłożenia brzegu Kanału Rypinkowskiego, wydobyte w 1989 r. dzięki staraniom fundacji rodziny Nissenbaumów. Na terenie nekropolii zachował się przedwojenny dom przedpogrzebowy.

CMENTARZ ŻOŁNIERZY UKRAIŃSKICH

Założony w 1914 r. przez Niemców. Do 1922 pochowano na jego terenie około 1200 osób, w tym przede wszystkim 197 żołnierzy Ukraińskiej Armii Ludowej internowanych po 1921 r. w Kaliszu i w Szczypiornie. W 1923 ustawiono na terenie cmentarza pomnik poświęcony bojownikom o wolną Ukrainę. Cmentarz został niemal w całości zdewastowany po 1944 r. i ponownie odtworzony i zrewaloryzowany w 1999 roku.

PARKI, OGRODY I INNE FORMY ZAPROJEKTOWANEJ ZIELENI, W TYM W SZCZEGÓLNOŚCI:

PARK MIEJSKI

Najstarsze założenie publiczne w Polsce zrealizowane w 1798 r. z wykorzystaniem części regularnych ogrodów jezuickich pochodzących przełomu XVI i XVII wieku oraz łąk położonych nad Prosną. Kilkakrotnie powiększany w ciągu XIX i na początku XX w. Obecnie zajmuje obszar ponad 22 ha. Pierwotnie z wieloma budynkami oraz rzeźbami parkowymi, z których jedynie nieliczne przetrwały do czasów obecnych (kawiarnia, hydroterapia, domek parkowego, rzeźba Flory, zegar słoneczny) w południowej części urozmaicony sztucznym stawem zwanym

Kogutkiem. W wyniku XIX-wiecznych przekształceń założenie parkowe zyskało cechu parku romantycznego, którego układ pozostał czytelny. W parku występuje wiele gatunków i odmian drzew i krzewów ozdobnych z licznymi pomnikami przyrody.

DWORSKI PARK KRAJOBRAZOWY W MAJKOWIE

Park zajmujący powierzchnię 3,24 ha przekształcony w 1. ćw. XIX w. z istniejącego wcześniej barokowego regularnego ogrodu. Usytuowany w urozmaiconym, pofałdowanym terenie dochodzącym do zbocza doliny Proсны ze stawem w centralnej części. Występujące tam okazy drzew sosny wejmutki, wiązów, dębów oraz lipy drobnolistnej posiadają walory drzew pomnikowych.

DWORSKI PARK KRAJOBRAZOWY W SZCZYPIORNIE

Park stanowi jedyną pozostałość dawnego zespołu rezydencjonalnego. Założony na powierzchni 5.66 ha w poł. XIX w. uformowany został z wykorzystaniem starszego zadrzewienia oraz kwaterowego ogrodu, później zamienionego w sad. Na pocz. XX w. dokonano nowszych nasadzeń i rozplanowano park na rzucie wieloboku zbliżonego do półkola, z aleją kasztanowo-lipową, prowadzącą do dawnej kolonii mieszkalnej majątku. W środkowej części parku znajduje się rozległa polana, przy której obrzeżu do l. 60. XX w. stał dwór. Aż 67 drzew rosnących na terenie parku posiada walory okazów pomnikowych.

DWORSKI PARK KRAJOBRAZOWY W SULISŁAWICACH

Park o powierzchni 6,3 ha założony na początku XIX wieku przez ówczesnego właściciela Alojzego Biernackiego w stylu krajobrazowym. Zlokalizowany na płaskim terenie urozmaiconym stawem we wschodniej części oraz zabytkowym budynkiem dworu w centrum parku. Pierwotnie przed elewacją frontową dworu zlokalizowany był wydatny gazon z rosnącym na nim potężnym okazem płatanu klonolistnego zachowanego do dzisiaj. Z tyłu za dworem rozciągała się rozległa słoneczna polana obecnie częściowo zarośnięta. Obiekt częściowo zniekształcony ze względu na budowę na jego terenie zatoki autobusowej.

MIEJSCA UPAMIĘTNIAJĄCE WYDARZENIA HISTORYCZNE, W TYM W SZCZEGÓLNOŚCI:

POLE BITWY Z 1706 ROKU
(teren pomiędzy Dobrzecem a Kościelną Wsią)

KAPLICZKI, POMNIKI, GROBOWCE I INNE OBIEKTY MAŁEJ ARCHITEKTURY, W TYM W SZCZEGÓLNOŚCI:

KOLUMNA NA CMENTARZU PRZED KOŚCIOŁEM POBERNARDYŃSKIM

Późnoklasycystyczna z 1813 r. z żeliwnym krucyfiksem w szczycie, upamiętniająca żołnierzy armii napoleońskiej poległych w trakcie starć z żołnierzami rosyjskimi

DZWONNICA PRZY KOŚCIELE PW. WNIEBOWZIĘCIA NMP

Późnoklasycystyczna z 1 ćw. XIX w. dekorowana sztukateryjna dekoracją złożoną z girland i Oka Opatrzności Bożej w tympanonie

KAPLICA PW. ŚW JANA NEPOMUCENA NA CMENTARZU PRZED KOŚCIOŁEM POREFORMACKIM

Barokowa z 1. poł. XVIII w., ufundowana przez starostę stawiszyńskiego Jana Kierzyńskiego i miecznika wschowskiego Marcjana Węgierskiego.

WIEŻA ZEGARA PRZY ROGATCE

Modernistyczna z 1933 r. wykonana wg projektu Alberta Nestrypke z umieszczonym wewnątrz mechanizmem zegarowym zbudowanym przez Rafała Stiltera.

PERGOLA OGRODOWA, AL. WOJSKA POLSKIEGO 122

Neoklasycystyczna z początku XX w. w formie antycznej kolumnady, pozostałość po nieistniejącym założeniu ogrodowym

Zespoły mobiliów, stanowiące najczęściej wyposażenia świątyń, zostały objęte ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków (tabela „zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków”: stan wg danych z dnia 30 października 2012 r.), część elementów wyposażenia objęta jest ochroną konserwatorską poprzez ujęcie w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

BAZYLIKA KOLEGIACKA PW. WNIEBOWZIĘCIA NAJŚWIĘTSZEJ MARIII PANNY

Najliczniejszy, a jednocześnie najbogatszy i najwybitniejszy zespół zabytków ruchomych wpisanych do rejestru, stanowi wystrój i wyposażenie dawnego kościoła kolegiackiego ob. parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP (Bazylika św. Józefa). Składają się na niego 3 wpisy. Decyzją z dnia 01.03.1959 roku pod numerem rejestru 141/B, wpisany został tzw. poliptyk kaliski. Ten cenny, późnogotycki pentaptyk datowany na ok. 1510 r. i wiązany przez badaczy z dolnośląską pracownią Mistrza Ołtarza z Gościszowic, w latach 1999-2003 poddany został pracom konserwatorskim i restauratorskim. Decyzją z dnia 17.12.1970 roku pod numerem rejestru 5/B, wpisano 219 zabytkowych obiektów ruchomych (134 pozycje w załączniku do decyzji), stanowiących wyposażenie tej świątyni. Składają się na nie: relikty gotyckiego wyposażenia z obrazem Matki Boskiej zwanej *Ab igne*, klasycystyczny ołtarz główny, późnobarokowe i rokokowe ołtarze boczne (pochodzące z warsztatu snycerza Franciszka Eytnera) ze współczesnymi im bądź późniejszymi obrazami, chrzcielnica, i ambona, liczne XVIII i XIX-wieczne portrety dostojników kościelnych, średniowieczne i nowożytne argenteria ze słynną romańską pateną kaliską i gotyckim kielichem ufundowanym w 1363 r. przez Kazimierza Wielkiego, a także obejmujący ponad 100 obiektów zespół XVII, XVIII i XIX-wiecznych szat liturgicznych zdobionych techniką haftu, aplikacji, broszowania i lansowania. Stan zachowania istniejących elementów wyposażenia jest dobry lub zadowalający. Przy elementach wyposażenia kościoła, systematycznie prowadzone są prace konserwatorskie. Część obrazów poddawana była konserwacji w latach 90. XX wieku. W 1997 roku przeprowadzono konserwację zachowawczą drzwi wejściowych. W 2003 roku dokonano konserwacji zachowawczej obrazu z ołtarza głównego Matka Boska - *Ab igne*. W 2006 roku przeprowadzono konserwację stalli. W 2011 roku zespół szat liturgicznych poddany został zabiegowi dezynsekcji, dezynfekcji oraz oczyszczeniu. Po konserwacji w 2012 roku są ołtarze pw. św. Stanisława Kostki, Alojzego Gonzagi, Męki Pańskiej i Matki Boskiej Bolesnej (Opłakiwania). Po konserwacji zachowawczej jest rzeźba katafalkowa w postaci lwa (zachowany jest tylko jeden z czterech wpisanych do rejestru). W trakcie prac konserwatorskich znajduje się ambona. Profesjonalnej konserwacji w 2012 roku poddano ujętą w ewidencji wojewódzkiej, późnogotycką rzeźbę krucyfiks (mylnie datowaną na XVII wiek). Interwencji konserwatorskiej potrzebują: pozostałe ołtarze boczne, chrzcielnica, prospekt organowy, pokryte wtórnymi powłokami malarskimi i złoceniami. W dalszej kolejności planowych działań konserwatorskich wymagać będą także piaskowcowe i marmurowe epitafia oraz argenteria złotnicze. Decyzją z dnia 21.08.2008 roku pod numerem rejestru 116/Wlkp/B wpisano niezwykle cenny tzw. Graduał – księgę chorałową kantora – fundacji prymasa Jana Łaskiego / 1456-1531/ opatrzoną herben fundatora Korab, datowaną na 1529 rok. Zabytek ten w roku 2010 z uwagi na bardzo zły stan zachowania poddany został profesjonalnej konserwacji. W kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia NMP wpisanych do rejestru jest 220 obiektów, natomiast łącznie z obiektami włączonymi do ewidencji zabytków ruchomych – 604.

KOŚCIÓŁ KATEDRALNY PW. ŚW. MIKOŁAJA

Decyzją z dnia 17.12.1970 roku pod numerem 6/B, wpisano do rejestru zabytków 76 obiektów, stanowiących wystrój i wyposażenie kościoła pokanonickiego, ob. katedralnego p.w. św. Mikołaja w Kaliszu. Są to zabytki reprezentujące głównie formy barokowe i rokokowe oraz malarstwo w nurcie akademickim, a także dzieła w stylu realizmu, eklektyzmu i secesji. Obraz *Zdjęcie z krzyża* z pracowni P.P. Rubensa oraz obraz św. Mikołaja zostały utracone w do dziś niewyjaśnionych okolicznościach (jak się przyjmuje, spłonęły w pożarze 14 grudnia 1973 roku). Obecnie w ołtarzu głównym eksponowane są kopie. Większość wyposażenia i wystroju świątyni została poddana pracom restauratorskim w latach 1994-1996, stąd ich stan określić można jako zadowalający, niewymagający podjęcia natychmiastowych działań konserwatorskich. Interwencji konserwatorskiej wymagałby wpisany do rejestru ornat w stylu barokowym z XVIII wieku, który zachowany jest w złym stanie – jest zabrudzony, posiada przetarcia i ubytki tkaniny i nici haftu.

W kościele pokanonickim, ob. katedralnym p.w. św. Mikołaja wpisanych do rejestru jest 76 natomiast łącznie z obiektami włączonymi do ewidencji zabytków ruchomych –183

KOŚCIÓŁ POJEZUICKI PW. ŚŚ. WOJCIECHA I STANISŁAWA, OB. GARNIZONOWY

Decyzją z dnia 17.12.1970 roku do rejestru zabytków pod numerem 7/B, wpisane zostały elementy wystroju i wyposażenia dawnego kościoła jezuickiego p.w. św. Wojciecha i Stanisława w Kaliszu, ob. kościoła garnizonowego. Wśród 27 obiektów wymienionych w załączniku do decyzji najcenniejsze są zabytki późnorenesansowej kamieniarki z portalem, kartuszem herbowym i tablicą upamiętniającą fundację arcybiskupa S. Karnkowskiego oraz XVI, XVII i XVIII epitafia i nagrobki. Stan zachowania zabytkowych elementów wyposażenia i wystroju świątyni jest zróżnicowany. Przy elementach wyposażenia kościoła, prowadzone są prace konserwatorskie. Ambona i nagrobek fundatora zespołu jezuickiego były konserwowane w latach 90. XX wieku, a i ich obecny stan jest dobry. W 2006 roku odnowiono 34 rokokowe ławki. W 2012 roku zakończył się I etap prac konserwatorskich przy kamiennym portalu późnorenesansowym w fasadzie kościoła, który z uwagi na bardzo zły stan wymagał pilnej interwencji konserwatorskiej. Konserwacja techniczna i estetyczna I etapu, objęła cały portal wykonany z wapienia, za wyjątkiem piaskowcowego cokołu. Parafia Wojskowa uzyskała również pozwolenie na prowadzenie badań konserwatorskich przy obiektach ruchomych wchodzących w skład wyposażenia i wystroju kościoła garnizonowego, których wyniki pozwolą opracować potrzeby i metody dalszego postępowania konserwatorskiego. Konserwacji wymagają późnorenesansowe, polichromowane drzwi zdobione emblematami jezuickimi, przechowywane obecnie w pomieszczeniu tzw. skarbcza. Docelowo, w celu pełnej rewitalizacji wyposażenia świątyni wskazane byłoby podjęcie działań konserwatorskich przy pozostałych elementach wystroju i wyposażenia, którym należałoby przywrócić ich pierwotne wartości techniczne, estetyczne i oddziaływanie artystyczne. Ołtarz główny charakteryzuje się śladami działania drewnojadów, licznymi odpryskami polichromii i miejscowo słabej

przyczepności zaprawy; licznymi drobnymi uszkodzeniami mechanicznymi; przetarciami złocień. Ołtarze boczne, balustrady empor posiadają wtórne polichromie. Balaski, portale i drzwi w prezbiterium są grubo pokryte warstwami farby olejnej. Ażurowe przesłony porażone owadami, osłabiającymi strukturę drewna; z wtórnymi złoceniami wykonanymi materiałami nieszlachetnymi. Zabytki te cechują się uszkodzeniami mechanicznymi. Obraz Ukrzyżowanie mocno pociemniały, ze śladami napraw. Sztukaterie na sklepieniach naw wielokrotnie przemalowane pobiałą. Konieczne jest także odsłonięcie i zabezpieczenie polichromii ściennej znajdującej się wokół nagrobka prymasa Karnkowskiego i uzupełniającej jego partie architektoniczne. W kościele jezuickim p.w. św. Wojciecha i Stanisława w Kaliszu, ob. kościele garnizonowym wpisanych do rejestru jest 27 obiektów, natomiast łącznie z obiektami włączonymi do ewidencji zabytków ruchomych – 85.

KOŚCIÓŁ POBERNARDYŃSKI PW. NAWIEDZENIA NAJŚWIĘTRZEJ MARIII PANNY, OB. OO. JEZUITÓW

Decyzją z dnia 28.06.1989 roku, pod numerem 100/B, do rejestru zabytków ruchomych wpisana została późnogotycka Pieta znajdująca na wyposażeniu kościoła pobernardyńskiego p.w. Nawiedzenia NMP w Kaliszu, ob. OO. Jezuitów. Utrzymana w jednorodnym stylu rokokowym, zharmonizowana z istniejącym wyposażeniem kościoła polichromia ścian i sklepień, autorstwa bernardyna Walentego Żebrowskiego, została wpisana do rejestru zabytków decyzją z dnia 18.05.92 roku pod numerem 103/B. Iluzjonistyczna dekoracja malarska w latach 1995-2001 poddana została konserwacji i obecnie zachowana jest w bardzo dobrym stanie. Decyzją z dnia 11.09.2003 roku pod numerem 51/Wlkp/B wpisano do rejestru zabytków 58 elementów wyposażenia świątyni. Jednolite stylistycznie wyposażenie kościoła reprezentuje dzieła barokowego XVII i XVIII –wiecznego malarstwa, późnorenansowego i barokowego złotnictwa, a także rokokowej rzeźby i snycerki będącej dziełem warsztatu zakonnego pod kierunkiem Bonawentury Widawskiego. W 2007 roku zakończono prace restauratorskie i konserwatorskie przy ołtarzach bocznych wraz z ich wyposażeniem, tj. rzeźbach i obrazach, w tym późnogotycką Pięć. Znajdujące się na zewnątrz dwie kamienne rzeźby św. Jana Nepomucena i św. Antoniego Padewskiego, będące zapewne dziełem rzeźbiarza dolnośląskiego z kręgu Jana Jerzego Urbańskiego, są po konserwacji wykonanej w roku 2002. W roku 2009 OO. Jezuitów otrzymali, na podstawie szczegółowego programu prac konserwatorskich, pozwolenie na konserwację ołtarza głównego, chóru muzycznego wraz z prospektem oraz sześciu konfesjonałów. Prace nie zostały jednak do dnia dzisiejszego podjęte, stąd nadal zachodzi potrzeba podjęcia działań konserwatorskich przy tych obiektach. W kościele pobernardyńskim p.w. Nawiedzenia NMP w , ob. OO. Jezuitów. wpisanych do rejestru jest 60 obiektów, natomiast łącznie z obiektami włączonymi do ewidencji zabytków ruchomych - 171.

KOŚCIÓŁ FRANCISZKAŃSKI PW. ŚW. STANISŁAWA BISKUPA MĘCZENNIKA

Na podstawie decyzji z dnia 02.04.1975 roku pod numerem 98/B, ujęto w rejestrze zabytków

51 obiektów (41 pozycji w załączniku do decyzji), stanowiących elementy wyposażenia kościoła i klasztoru OO. Franciszkanów p.w. św. Stanisława BM w Kaliszu. Składają się na nie między innymi zabytki późnobarokowej i rokokowej snycerki, późnorenesansowe, barokowe i klasycystyczne epitafia, przykłady XVII, XVIII i XIX- wiecznego malarstwa, m. in. powstałego w nurcie akademickim, a także cenne przykłady nowożytnej paramentyki. Stan zachowania większości elementów wyposażenia nie jest zadowalający. Konserwacji wymagają zarówno ołtarze, ambona i prospekt organowy pokryte wtórnymi powłokami malarskimi i złoceniami, spora grupa obrazów ołtarzowych i wolno wiszących - w tym przypisywany Adamowi Swachowi obraz św. Kazimierza, jak również zabytki stolarszczyzny, część epitafiów i stiukowa dekoracja sklepień w typie lubelsko-kaliskim, pokryta grubą warstwą przemalowań. W 2001 r. na zlecenie WWKZ wykonano we wnętrzu kościoła sondażowe badania ścian, które wykluczyły obecność polichromii. Wyposażenie kościoła franciszkańskiego wymaga podjęcia zakrojonych na szeroką skalę działań konserwatorskich, które pozwolą przywrócić właściwe oddziaływanie artystyczne całemu wnętrzu i jego wyposażeniu. W 2008 roku Klasztor OO. Franciszkanów w Kaliszu otrzymał pozwolenie na prace restauratorskie i konserwatorskie przy wystroju i wyposażeniu prezbiterium, lecz z powodu braku środków finansowych i nie otrzymania dotacji z budżetu MKiDN, ich realizacja została zaniechana. W 2012 roku rozpoczęto prace konserwatorskie polegające na regotyżacji kaplicy pw. Męki Pańskiej (Nieustającej Adoracji), planowana jest również konserwacja ołtarza głównego z Kaplicy oraz ołtarzy bocznych pw. Matki Boskiej Bolesnej i św. Heleny z kruchty północnej. W kościele i klasztorze OO. Franciszkanów p.w. św. Stanisława BM wpisanych do rejestru jest 51 obiektów, natomiast łącznie z obiektami włączonymi do ewidencji zabytków ruchomych – 170.

KOŚCIÓŁ POREFORMACKI PW. ŚW. JÓZEFA I PIOTRA Z ALKANTARY, OB. PARAFIALNY PW. ŚW. RODZINY

Bardzo licznym zespołem zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków, są elementy wystroju i wyposażenia poreformackiego kościoła pw. św. Piotra i Józefa z Alkantary, ob. kościoła parafialnego pw. Świętej Rodziny oraz elementy wystroju i wyposażenia Kaplicy Żołnierskiej. Składają się na niego 3 wpisy. Najstarszym wpisem do rejestru z dnia 11.11.1921 roku objęta jest rokokowa monstrancja figurująca pod numerem 15.610/I (decyzją z dnia 29.12.1993 nadano jej nowy numer - 109/B). Stan zachowania określić można jako dość zadowalający, lecz z uwagi na obłuzowanie konstrukcji, uszkodzenia mechaniczne, ubytki elementów, przetarcia złocień, wskazana jest jej profesjonalna konserwacja. Decyzją z dnia 29.12.1998 roku pod numerem 196/B wpisano do rejestru 97 zabytków, reprezentujących głównie formy rokokowej snycerki będącej dziełem Józefa Eglauera i jego warsztatu oraz barokowego malarstwa autorstwa zakonnika Bonifacego Jatkowskiego. Uzupełnieniem tego wpisu jest decyzja numer 197/B z dnia 29.12.1998 roku, obejmująca 20, głównie dziewiętnastowiecznych płyt epitafijnych i pamiątkowych, m. in. z płytą upamiętniającą konsekrację świątyni. Wizytacja przeprowadzona w listopadzie 2012 roku wykazała zachowanie wszystkich wpisanych do rejestru ruchomości, ale także liczne potrzeby w zakresie konserwacji. W najgorszym stanie zachowania znajdują się obrazy ze zwieńczeń ołtarzy bocznych, tj. św. Dydaka z ołtarza pw. św. Onufrego; św. Piotra Apostoła z ołtarza św. Paschalisa Baylona oraz św. Marii Magdaleny z ołtarza pw. Serca Jezusowego. Ich podłoża

wykazują rozległe spękania, kompozycje malarskie są nieczytelne z uwagi na silne pociemnienie a także ślepnięcie werniksów. W bardzo złym stanie zachowany jest obraz ołtarzowy malowany na płótnie z wizerunkiem św. Bonawentury i obraz ołtarzowy św. Andrzeja di Conti, które przejawiają się poluznieniem i falowaniem płótna, spękaniem i odpryskami warstwy malarskiej, uszkodzeniami mechanicznymi i ubytkami płótna, pociemnieniem i ślepnięciem werniksu. Wymagają one natychmiastowych działań konserwatorskich. Konserwacji wymaga epitafium osób pochowanych w kryptach kościoła, które przejawia ślady aktywnego działania drewnojadów, silne ściemnienie warstwy malarskiej, ześlepnięcie werniksu, uszkodzenia mechaniczne. Zły stan reprezentują drzwi do oratorium z malowanymi XVII-wiecznymi przedstawieniami emblematycznymi. Elementy drewniane jak ołtarze, rzeźby ołtarzowe, tabernakulum w ołtarzu głównym, ambona konfesjonały, prospekt organowy, krata balustrady na chórze muzycznym, balaski oraz ławki charakteryzują się spękaniem i rozeschnięciem drewna, śladami działania owadów żerujących w drewnie, uszkodzeniami mechanicznymi oraz ubytkami formy. Drzwi frontowe, drzwi do zakrystii oraz drzwi w prezbiterium wraz z obramieniami z uszkodzeniami mechanicznymi, (drzwi wejściowe, tylna strona drzwi do oratorium oraz detal snycerski drzwi do zakrystii pokryte wtórnymi warstwami malarskimi – olejnice). Obrazy stacji Drogi Krzyżowej wykazują się pofałdowaniem płótna, pociemnieniem, z przetarciami warstwy malarskiej. Polichromowane krucyfiksy z krużganka i ze ściany tęczącej pokryte wtórnymi warstwami malarskimi, spękaniem drewna i drobnymi ubytkami formy. W zadowalającym stanie znajdują się tablice epitafijne, kropielnice, zacheuszki, krata do kaplicy, krzyż z tablicą nagrobną na dziedzińcu kościoła, rzeźby – krucyfiksy ołtarzowe i relikwiarz, kamień nagrobny Kazimierza Strobiszewskiego. W dość zadowalającym stanie, przedstawiają się również obrazy z ołtarza głównego, które były wielokrotnie naprawiane i przemalowywane. Obrazy ołtarzowe: Komunia św. Onufrego i św. Paschalis Baylon posiadają zmatowiałe werniksy, spękania warstwy malarskiej, są ściemnione i zabrudzone. Obraz św. Jan Nepomucen oraz obraz ołtarzowy św. Stanisław Kostka zachowane w stanie dobrym. W dobrym stanie zachowania są następujące zabytki: ołtarz św. Antoniego Padewskiego wraz z obrazami, konserwowany w latach 1997–98; figura Matki Boskiej Bolesnej z dziedzińca kościelnego konserwowana w 2003 roku, a także kielich mszalny odnowiony w 2008 roku. Decyzją z dnia 29.12.1998 roku pod numerem 198/B wpisano do rejestru 19 elementów wystroju i wyposażenia, przylegającej do nawy kościoła, tzw. Kaplicy Żołnierskiej, ufundowanej przez chorążego poznańskiego, Piotra Sokolnickiego w 1731 roku. Kaplica wyróżnia się wysokiej klasy barokowym wyposażeniem i wystrojem wnętrza oraz elewacji. Kontrola przeprowadzona w listopadzie 2012 roku wykazała, że trzy barokowe ołtarzyki kaplicy wykonane w stiucco lustro, posiadają uszkodzenia i ubytki stiuku oraz ślady nieprofesjonalnych napraw, stąd docelowo wskazana jest ich konserwacja. W perspektywie podjęcia działań konserwatorskich wymagałby: malowany na blasze obraz Świętej Rodziny w szczycie fasady Kaplicy Żołnierskiej, wielokrotnie przemalowywany, z przemykami i spłukaniami warstwy malarskiej, powierzchniowo zabrudzony zanieczyszczeniami atmosferycznymi oraz pokryty warstwą brudu atmosferycznego, tablica fundacyjna Kaplicy Żołnierskiej.

W dobrym stanie zachowania jest zespół polichromii sklepienia w Kaplicy Żołnierskiej konserwowany w 2005 roku; dwie kamienne rzeźby z elewacji kościoła oraz pięć kamiennych rzeźb ze szczytu ściany frontowej Kaplicy Żołnierskiej, poddane konserwacji w roku 2008.

Łącznie wpisanych do rejestru jest 137 obiektów.

Całość wyposażenia stanowi własność Zgromadzenia Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu, oddane w wieczyste użytkowanie Parafii Rzymsko-katolickiej pw. Świętej Rodziny w Kaliszu.

KOŚCIÓŁ FILIALNY PW. ŚW. WOJCIECHA

Na podstawie decyzji z dnia 16.10.1995 roku, w rejestrze zabytków pod numerem 164/B, znalazły się 22 elementy wystroju i wyposażenia kościoła filialnego p.w. św. Wojciecha w Kaliszu na Zawodziu. Wyposażenie tworzy integralny zespół zharmonizowany z drewnianą architekturą kościoła, prezentujące formy późnobarokowej rzeźby o ludowych reminiscencjach oraz mniej liczną grupę zróżnicowanych stylistycznie obrazów. W zadowalającym stanie zachowane są wszystkie elementy wyposażenia, poza jedną ławką oraz rzeźbą św. Wojciecha (pozycja 7 i 14 w załączniku do decyzji), które po konserwacji przeniesione zostały do kościoła parafialnego p.w. św. Gotarda w Kaliszu. Obraz niezidentyfikowanej świętej, który już podczas wykonywania ewidencji znajdował się w bardzo złym stanie, jest obecnie destruktem. Stan zachowania pozostałych ruchomości można określić jako zadowalający lub dobry. W 1998 roku przeprowadzono restaurację kamiennej kropielnicy datowanej na XII wiek. W latach 2003 – 2008 trwały prace konserwatorskie przy ołtarzu głównym wraz z obrazami i rzeźbami, a jego aktualny stan jest bardzo dobry. W latach 2008 – 2009 przeprowadzono prace przy polichromowanym, deskowym stropie prezbiterium, a w latach 2009 – 2010 konserwację polichromii ścian prezbiterium, stalli oraz ambony. W 2010 roku rozpoczęły się prace konserwatorskie przy polichromowanych ścianach i stropie nawy kościoła. Ze względu na zaistniałą problematykę podwalin – silne zniszczenia – prace musiały zostać przerwane w związku z koniecznością wykonania prac konserwatorsko-budowlanych w zakresie konserwacji i częściowej wymiany elementów podwalin. W celu dokończenia pełnej rewitalizacji jedyne, zachowanego na terenie miasta Kalisza, drewnianego kościoła, należy poddać konserwacji iluzjonistyczną polichromię na balustradzie chóru muzycznego. W kościele filialnym p.w. św. Wojciecha na Zawodziu wpisanych do rejestru jest 22 obiekty, natomiast łącznie z ruchomościami - obiektami włączonymi do ewidencji zabytków, nie objętych indywidualnym wpisem jest 26.

KOŚCIÓŁ PARAFILANY PW. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOŁA

Decyzją z dnia 20.12.1999 roku pod numerem 10/Wlkp/B do rejestru zabytków ruchomych wpisano 30 elementów wystroju i wyposażenia kościoła parafialnego p.w. św. Michała Archanioła w Kaliszu – Dobrzecu. Wyposażenie kościoła jest w większości neogotyckie, jednorodne stylistycznie ze wzniesionym w latach 1881-86 kościołem, w części natomiast starsze w stylu barokowym, przeniesione z poprzedniej świątyni. W latach 1996-2002 wszystkie elementy wystroju i wyposażenia poddano konserwacji, realizowanej z funduszy własnych parafii, z dotacji z Urzędu Miasta w Kaliszu i WWKZ w Poznaniu. W kościele parafialnym p.w. św. Michała Archanioła w Kaliszu – Dobrzecu wpisanych do rejestru jest 30 obiektów, natomiast łącznie z ruchomościami - obiektami włączonymi do ewidencji zabytków, nie objętych indywidualnym wpisem jest 47

CERKIEW PRAWOSŁAWNA PW. ŚŚ. PIOTRA I PAWŁA

Na mocy decyzji z dnia 27.08.2007 roku pod numerem 102/Wlkp/B do rejestru zabytków ruchomych wpisano 144 elementy wystroju i wyposażenia kościoła cerkwi prawosławnej pw. Śś. Piotra i Pawła w Kaliszu, które stanowi unikalny przykład sztuki cerkiewnej na terenie Wielkopolski. W skład wyposażenia wchodzi ikony i obrazy olejne przeważnie z końca XIX wieku i początku XX wieku, kilka dzieł malarstwa z końca XVIII wieku, ikonostas, liczne argenteria (lampy wieczne i świeczniki) oraz chorągwie procesyjne. Integralną częścią wyposażenia jest jednorodny stylistycznie zespół polichromii z 2 ćw. XX wieku, pokrywający sklepienie i ściany świątyni. W latach 1996-1998 obrazy ikonostasu poddane zostały konserwacji. W 2010 roku Parafia Prawosławna w Kaliszu rozpoczęła starania o prace konserwatorskie kolejnych 11 ikon i obrazów, jednak z braku funduszy, prace nie zostały do tej pory zrealizowane. Konserwacji wymagają polichromie na ścianach i sklepieniach oraz znaczna część ikon i obrazów. Sukcesywnie podejmowane prace konserwatorskie i restauratorskie pozwolą zrewitalizować bogato wyposażone wnętrza cerkwi. W cerkwi prawosławnej pw. Śś. Piotra i Pawła wpisanych do rejestru jest 144 obiektów.

5.2.5.

Zabytki archeologiczne

Obszar zajęty przez współczesny Kalisz zasiedlany był od tysięcy lat przez stale powiększające się grupy ludzkie, których pozostałością są ślady w postaci obiektów archeologicznych: nieruchomych (osad, grodów, cmentarzysk) oraz ruchomych, czyli różnych, zabytkowych przedmiotów (biżuteria, narzędzia, broń, przedmioty codziennego użytku). Ciągłość osadniczą na tym terenie rejestrujemy od pradziejów przez starożytność i średniowiecze aż po czasy nowożytne.

Najstarsze znaleziska z terenu Kalisza i okolic znane są ze starszej epoki kamienia - schyłkowego paleolitu, tj. około 10 000 r. p.n.e. (Lis), mezolitu (Lis) i młodszej epoki kamienia - neolitu (Piwonice, Tyniec). Nasilenie procesów osadniczych przynosi ze sobą epoka brązu (Majków, Winiary, Piwonice, Sulisławice) oraz wczesna epoka żelaza (Tyniec, Rypinek, Lis, Piwonice, Ogrody). Ważne znaczenia dla Kalisza ma osadnictwo z okresu lateńskiego (Tyniec, Piwonice), wpływów rzymskich (Tyniec, Dobrzec, Majków, Piwonice), wczesnego średniowiecza (Zawodzie, Stare Miasto, Ogrody, Rajsków, Piwonice) i późnego średniowiecza (Śródmieście - miasto lokacyjne). U schyłku pierwszego tysiąclecia p.n.e., obszar Wielkopolski, a w tym teren Kalisza, weszły w orbitę wpływów cywilizacji celtyckiej. Znaleziska importów tzw. kultury lateńskiej spotykamy na stanowisku w Piwonicach i Tyńcu. Nazwa Tyniec może być pochodzenia celtyckiego, źródłosłów *tyń*, w języku staroirlandzkim ma oznaczać mur, grodenie. Już w 1957 roku Kazimierz Moszyński wysunął hipotezę, że Kalisz może być spadkiem po Celtach.

Kalisz od początków naszej ery do wczesnego średniowiecza

Kalisia ptolemeuszowa

Z I w.n.e. pochodzi najstarsza wzmianka o Kalisii, leżącej na szlaku handlowym, zwanym bursztynowym, dlatego też szczególnego znaczenia pod względem osadniczym tereny obecnego Kalisza nabrały na przełomie er. Z okresem oddziaływań Imperium Rzymskiego (przełom er – 375 r. n.e.) łączy się nazwa *Kalisia*. Klaudiusz Ptolemeusz (90 – 168 r. n.e.), uczonego z Aleksandrii, największy astronom i geograf starożytny zamieszcza ją w swoim dziele zatytułowanym *Nauka geograficzna (Geographia)*. W pracy tej wiadomość o Kalisii występuje dwukrotnie: jako jeden z punktów na mapie „Wielkiej Germanii”, jak określali Rzymianie tą część Europy Starożytnej, oraz w spisie miejscowości ze współrzędnymi geograficznymi. Wspomniany szlak bursztynowy na terenie dzisiejszej Polski rozdzielał się, wg współczesnych poglądów na kilka odnóg, a na jednej z nich leżał Kalisz. W miejscu tym prawdopodobnie krzyżowały się drogi z północy, południa, wschodu i zachodu. Nazwa „Kalisia” pisana jest przez „K” nie przez „C” oraz przez jedno „s” ze względu na to, że zapis był w języku greckim, a nie po łacinie. W latach 1950-1960 podjęto prace terenowe związane z poszukiwaniami Ptolemeuszowej Kalisii, prowadząc badania wykopaliskowe na obiektach z okresu wpływów rzymskich (Dobrzec, Zadowice, Zagórzyn, Piwonice, Wesółki, Tyniec). Po wówczas przeprowadzonych badaniach, kontynuowanych w latach 80 – tych XX w. do chwili obecnej przyjmuje się, że starożytna *Kalisia*, zgodnie z poglądem badaczy Krzysztofa Dąbrowskiego i Tadeusza Baranowskiego, nie była miastem w rozumieniu „rzymskim”. Prawdopodobnie należy ją rozumieć jako skupisko osad zlokalizowanych na szlaku bursztynowym, na obszarze współczesnego Kalisza, objęte wspólną nazwą. Na stosunkowo gęste osadnictwo miały wpływ dobre gleby i bliskość wód. Osady zakładano na eksponowanych cyplach wysuniętych w doliny rzeki Proсны, Swędrni i ich dopływów, w pobliżu jarów lub wąwozów. Przy osadach lokalizowano cmentarzyska (tabela).

Kalisia to najstarsza nazwa miejscowości z terenów dzisiejszej Polski.

Kalisz wczesnośredniowieczny

Początki wczesnośredniowiecznego Kalisza, pomimo intensyfikacji badań w ostatnich latach nad tym okresem, nadal nie są rozpoznane w stopniu dostatecznym. Osadę z Kalisza, datowaną na VII wiek odkryto przy ul. Wydarte. Na Zawodziu, na terenie grodziska odkryto cmentarzysko ciałopalne z VII-VIII w. W odległości ok. 500 m. od stanowiska przy ul. Wydarte w kierunku północnym odkryto kolejną, wielokulturową osadę datowaną na VII-VIII w. i funkcjonującą w tym samym miejscu w XII w.

Intensyfikacja osadnictwa na terenie ziemi kaliskiej miała miejsce dopiero w IX-X w. Kolonizację tych terenów można wiązać z planami Mieszka I podboju Śląska, który chciał zapewnić obronę Wielkopolski od południa. W połowie X w. wybudowano nad Prosną trzy obiekty obronne o porównywalnej wielkości, oddalone od siebie o kilka kilometrów: na północy w Kaliszu – Ogrodach, na Zawodziu i na południu (Józefów – poza granicami ob. Miasta). To między nimi rozciągał się na przestrzeni ok. 10 km. rozległy piastowski ośrodek osadniczy, z którego ostatecznie w 2 poł. X w.- 1 poł. XI w. wykształcił się centralny punkt administracyjno – gospodarczy tego regionu na Zawodziu.

Grodzisko położone w Kaliszu Zawodziu to relikty założenia obronnego z IX – XIII wieku. Gród wraz z osadą przygodową i najstarszym kaliskim kościołem drewnianym zniszczonym zapewne w 1106 roku wzniesiony przez Mieszka I, zniszczony w związku z wydarzeniami z lat 30 – XI w., jako jedyny z licznych grodów południowo – wschodniej Wielkopolski, które uległy

zniszczeniu w tym okresie, został odbudowany. Po odbudowie stanowił centralny ośrodek władzy państwa Kazimierza Odnowiciela. W 1 poł. XII w. (I. 20-te XII w.?) wymurowano romańską kolegiatę nad spalonym drewnianym kościołem. Największy rozkwit grodu przypada na czasy Mieszka III, kiedy wzmocniono konstrukcje obronne, prawdopodobnie wzniesiono palatium, wieżę, rozbudowano kolegiatę. Gród opuszczono, po jego zdobyciu i zniszczeniu w 1233 roku. Relikty założenia obronnego na Zawodziu stanowią jedne z najcenniejszych obiektów archeologicznych miasta. Wyjątkowe i efektowne znaleziska umiejscowiły Kalisz w rzędzie głównych grodów wczesnopiastowskiego państwa.

Szerokie zainteresowanie wczesnośredniowiecznym Kaliszem wzbudza ostatnio, aczkolwiek kontrowersyjna, hipoteza prof. Andrzeja Buko z Instytutu Archeologii PAN w Warszawie na temat Kalisza jako kolebki Piastów. Nie mniej ważny jest pogląd o funkcjonowaniu tu w pierwszych latach XII wieku mennicy księcia Zbigniewa, brata Bolesława Krzywoustego.

Przy grodzie na Zawodziu funkcjonowały osady: przygodowa i na Starym Mieście, które w XIII wieku utworzyły w dolinie Proсны rozległą aglomerację o charakterze wczesnomiejskim. Wraz z lokacją nowego miasta na wyspie otoczonej Prosną i jej odnogami upada ranga Starego Miasta, rozpoczyna się rozwój przestrzenny i zabudowa miasta lokacyjnego.

Mennictwo

O znaczeniu kaliskiego ośrodka osadniczego w starożytności i średniowieczu świadczą znaleziska kilkudziesięciu monet i skarbów z okresu wpływów rzymskich i średniowiecza (poniższa tabela).

Najstarszą monetą rzymską znaną w Kaliszu jest denar republikański wybity w 82 r. p.n.e. przez Kwintusa Futiusa Calensa. Moneta ta została znaleziona w osadzie w Piwonicach stan. 1, w budynku, w którym była pracownia rogowiarstwa. Monety tego typu zwane seratti znane są w Polsce jedynie z kilku miejscowości. Przypuszcza się, że przywożono je na ziemie polskie w drugiej połowie I w. p.n.e. i w pierwszej połowie n.e.

W 1936 r. znaleziono w Kaliszu 4 monety rzymskie z pierwszej połowy n.e. Są to 2 denary Kommodusa i 2 małe denary Marka Agryppy i Kommodusa. Z tego samego czasu pochodzi brązowy sesterce Tyberiusza odkryty w Kaliszu, zapewne jeszcze przed reformą monetarną Nerona przed 63 r., zmniejszającą zawartość srebra i wagę monet. Monety te z czasem wyparły z użycia monety republikańskie, chociaż w handlu dalekosiężnym były chętniej przyjmowane.

Prawdopodobnie pod koniec I w. n.e. przywiezione zostały do osady w Piwonicach kolejne monety, bowiem w jednym z budynków odkryto denar Wespazjana, a w innych obiektach denar Tytusa (78-81 r.) i Nerwy wybity w 98 r., które zapewne dostały się do Kalisza wkrótce po ich wybitciu.

Kolejna fala napływu monet z początku II w. i późniejszych uchwytna jest w wielu znaleziskach. Zarządzenie Trajana nakazujące wycofanie z obiegu monet bitych przed 63 r. nie wpłynęło hamująco na wymianę towarowo-pieniężną poza cesarstwem. W ciągu II w. rozpoczął się proces kumulacji monet w ręku pojedynczych właścicieli czego efektem są skarby. Niestety, te znalezione w Kaliszu nie zachowały się w całości. Trudno nawet ustalić, jakie monety znajdowały się w wielkim skarbie, który przypadkowo znaleziono w 1877 r. na brzegu Proсны. Były tam denary Trajana, Hadriana, Antonina Piusa, Faustyny Starszej i Kommodusa. Z około 2000 monet

zachowały się nieliczne. Emisje monet cesarzy rzymskich z II wieku występują często na ziemiach polskich jako znaleziska pojedyncze, niezależnie od dużej ilości w skarbach. Przykładem może być osada kultury przeworskiej w Piwonicach (stan.1), gdzie znaleziono także wiele importów rzymskich (naczynia szklane, gliniane, paciorki, itp.). Najstarsze są denary Trajana różnych emisji. Starszy został wybity w latach 111-113, drugi pochodzi z lat 112-117. Monety Hadriana, następcy Trajana, odkryte w Kaliszu i przekazane do Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, to 3 denary tego cesarza, dwa denary Antonina Piusa, denar jego żony Faustyny Starszej oraz 4 nieokreślone monety. Denar Faustyny Starszej z 140 r. odkryto także w osadzie w Piwonicach. Kolejna moneta Antonina Piusa została znaleziona w Kaliszu przy ul. Hożej. W drugiej połowie II wieku n.e. najazdy plemion germańskich na cesarstwo osłabiły wpływy rzymskie, co ma również swoje odbicie w kaliskich znaleziskach monet. Emisje monet Marka Aureliusza znajdowane są również w Kaliszu (Piwonice). Denar Kommodusa, następnego cesarza, jest najmłodszy z monet z II w. znajdujących w tej części miasta.

Wśród skarbów z wczesnego średniowiecza najstarszym depozytem jest zespół z Kalisza, ul. Pokrzywnicka, ukryty po 935 r. W zbiorach Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej znajduje się z tego skarbu tylko 13 fragmentów i 2 dirhemy arabskie.

Na początku lat 90. XX wieku w dzielnicy Rajsków podczas kopania fundamentów budynku odkryto nieco młodszy od wymienionego zespół monet. Ten wyjątkowo cenny depozyt jest rozproszony i znany naukowcom jedynie fragmentarycznie. Jedna z jego części znajduje się w kaliskim muzeum, a pozostałe w Gabinecie Numizmatycznym Zamku Królewskiego i w Muzeum Archeologicznym w Gdańsku. Kilkaset zachowanych monet, przeważnie fragmentarycznie, to dirhemy arabskie, miliaresiony bizantyjskie z X w., denary czeskie, duńskie, francuskie, niemieckie oraz drachmy perskie. W zespole zanotowano również unikatowy denar Bolesława Chrobrego z wyobrażeniem strzałki. Depozyt ten jest niewątpliwie jednym z najciekawszych zespołów datowanych na ostatnie lata X w. Jego lokalizacja w Rajskowie świadczy o dużym znaczeniu tego miejsca w osadnictwie wczesnośredniowiecznego Kalisza.

Zbliżony chronologicznie do depozytu rajskowskiego jest skarb z Kalisza-Majkowa zakopany po 1016 r., a odkryty w 1865 r. przy drodze do Warszówki. Ważący około 950 g zespół zawierał denary angielskie, niemieckie, w tym prawdopodobnie dużą liczbę starszych typów denarów krzyżowych, polskie - denar Chrobrego „Princes Poloniae”, a także monety węgierskie, czeskie i srebrne ozdoby. Z Kalisza - Starego Miasta, ul. Bolesława Pobożnego znany jest niewielki zespół pięciu monet odkryty podczas badań wykopaliskowych prowadzonych w 2004 i 2005 roku przez Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk. Ten depozyt zawiera wielce interesujące denary krzyżowe księcia Zbigniewa z pierwszych lat XII stulecia.

Z okresu późnego średniowiecza z Kalisza znanych jest kilka skarbów monet. Na obszarze miasta lokacyjnego, przy ul. Grodzkiej, znaleziono nieliczny zespół denarów brandenburskich i parwusów księstwa głogowskiego, zdeponowany po 1320 r., odkryty w klepisku chaty średniowiecznej poprzedzającej budowę kaliskiego zamku.

Kolejnym skarbem, młodszym od wymienionego, jest zespół groszy praskich. Są to monety Wacława II i Jana Luksemburskiego, łącznie 107 egzemplarzy. Skarb został ujawniony przy ul. Podwale, w ziemi nawiezionej z budowy przy ul. Targowej 1-3.

Zbliżonym do poprzedniego zarówno poprzez zawartość jak i czas ukrycia jest zespół monet odkryty w 1956 roku przy skrzyżowaniu ulic Parczewskiego i Narutowicza. W zespole tym są

grosze praskie Wacława II, Karola Luksemburskiego oraz Karola I, a także grosze miśnieńskie – razem 54 sztuki.

Niewątpliwie jednak najciekawszym pod względem składu był zespół monet odkryty przed 1865 r. w domu Rosena (ul. Stawiszyńska?). Oprócz często znajdowanych groszy praskich Karola Luksemburskiego, Karola I i Wacława IV było tam ponad 5 sztuk szerokich groszy Kazimierza Wielkiego – jednej z najrzadszych polskich monet.

ZNALEZISKA MONET ANTYCZNYCH I ŚREDNIOWIECZNYCH Z TERENU KALISZA

l.p.	Rodzaj monety	chronologia	Lokalizacja
1.	Denary	II w. n.e.	Kalisz, po wylewie rzeki Prozny (po 1877 r.)
2.	Denar Antonin Pius	II w. n.e.	Ul. Hoża
3.	Denary	k. III w. n.e.	Kalisz
4.	Denary Kommodusa, Agryppy		Kalisz
5.	Sesterc Tyberiusza	I w. n.e.	Kalisz
6.	Denar Republiki Rzymskiej	I w. p. n. e.	Kalisz – Ogrody, ul. Wydarte, grodzisko, stan.
7.	Denary Republiki Rzymskiej i Cesarstwa	I w. p. n. e – II w. n.e.	Kalisz – Piwonice, ul. Nad Prosną, osada, stan. 1
8.	Denary i Antoninian Cesarstwa Rzymskiego	II-III w. n. e.	Kalisz – Piwonice, ul. Wykopaliskowa, osada stan. 3
9.	Dirhemy arabskie	pocz. X w.	Kalisz, ul. Pokrzywnicka
10.	Dirhemy arabskie, miliaresiony bizantyjskie, denary: czeskie, duńskie, francuskie, niemieckie oraz drachmy perskie	X w.	Kalisz-Rajsków
11.	Denary angielskie, niemieckie (w tym starsze typy denarów krzyżowych), polskie (denar Chrobrego „Princes Poloniae”), a także monety węgierskie i czeskie	1. poł. XI w.	Kalisz – Majków
12.	Dirhemy arabskie, krzyżówki, denary niemieckie, czeskie, polskie. Brakteat	IX-pocz. XII i XIII w.	Kalisz-Stare Miasto
13.	Denary brandenburskie i parwusy księstwa głogowskiego	1. poł. XIV w.	Kalisz – Śródmieście, ul. Grodzka, zamek
14.	Grosze praskie	1. poł. XIV w.	ul. Targowa 1-3
15.	Grosze praskie i miśnieńskie	2. poł. XIV w.	ul. Parczewskiego i Narutowicza
16.	Grosze praskie i krakowskie	2. poł. XIV w.	ul. Stawiszyńska
17.	Skarb placków srebrnych	2 poł. XI w.	Kalisz - Dobrzec

Źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu, Delegatura w Kaliszu

STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE INDYWIDUALNIE WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW

KALISZ – WYDARTE

Stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków pod nr 1376/A, decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 5 grudnia 1972 r. (położone po zachodniej stronie ul. Wydarte) – cmentarzysko należące do kultury łużyckiej i osady z VII-VIII w i z połowy XII w. Osada kultury łużyckiej z epoki brązu i okresu halsztackiego CD, chronologicznie mieszcząca się w przedziale od około VIII do VI wieku p.n.e. Osada wczesnosłowiańska datowana na VII-VIII w. gdzie odkryto ślady zabudowań mieszkalnych / kilka chat o pow. od 4 do 10 m² i jamy o charakterze gospodarczym. Osada z XII w., relikty obiektów gospodarczych i mieszkalnych datowane denarami Władysława Wygnańca i Bolesława Kędzierzawego. Na tym stanowisku wielokulturowym odsłonięto łącznie 108 obiektów archeologicznych. Odkryto ślady zabudowań mieszkalnych i zabudowań gospodarczych (np. ślady warsztatu odlewniczego). Badania prowadzili min. T. Baranowski, K. Dąbrowski w 1973 r., T. Baranowski, E. Pudełko, D. Kowalczyk w 1975 r. i T. Baranowski w 1987 r. Stanowisko o dużej wartości historycznej i naukowej. Obecnie w części zabudowane obiektem szpitala im. Perzyny w Kaliszu.

KALISZ – ZAWODZIE

Stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru pod nr 701/A, decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kaliszu z dnia 12 października 1995 r. - grodzisko wczesnośredniowieczne o pow. 19766 m². Teren grodziska stanowi obecnie rezerwat archeologiczny. Stanowisko o dużej wartości historycznej i naukowej. Początki grodu na Zawodziu sięgają czasów plemiennych (IX w.). W latach 70 – tych wzniesiono gród plemienny (?), zniszczony w 1. poł. X w. Wskutek gwałtownego podniesienia się poziomu wód. Zniszczony gród przejęli Piastowie w 2 poł. X w. powiększając jego rozmiary i wznosząc wały o konstrukcji przekładkowej. W okresie panowania Mieszka I lub Bolesława Chrobrego na terenie grodu wzniesiono najstarszy kaliski drewniany kościół / odkryty wewnątrz późniejszej kolegiaty, spalony zapewne podczas zdobywania grodu przez Bolesława Krzywoustego w 1106 r./, a wokół świątyni założono cmentarz. Za Kazimierza Odnowiciela stał się centralnym ośrodkiem administracyjnym lokalnej władzy. Tutaj krzyżowały się szlaki komunikacyjne z południa na północ ze Śląska na Kujawy, i zachodu na wschód z Małopolski i z Mazowsza do Poznania. W 1 połowie XII stulecia na miejscu drewnianego kościoła powstała romańska kolegiata p.w. św. Pawła. Gród osiągnął największy rozwój za panowania Mieszka III Starego.

Wzmocniono konstrukcje obronne, wtedy najprawdopodobniej powstało również książęce palatium /do tej pory, pomimo prowadzonych badań nie zostało zlokalizowane/, rozbudowano kolegiatę, od strony zachodniej, w linii wałów wzniesiono wieżę na planie prostokąta, na kamiennym fundamencie. W wyniku walk dynastycznych pomiędzy Piastami gród na Zawodziu w Kaliszu został zdobyty i zniszczony w 1233 przez wojska Henryka Brodatego. Pierwsze prace wykopaliskowe rozpoczęto w 1903 r. / W. Demetrykiewicz/, ale na dużą skalę prowadzono je w latach 1958-1965 (badania Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN w Warszawie pod kierunkiem Iwony i Krzysztofa Dąbrowskich) oraz 1983-1993, 1996/97 i 1998 (badania Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie pod kierunkiem T. Baranowskiego). W latach 2007-2008 prowadzono prace rewaloryzacyjne /rekonstrukcyjne/ związane z zagospodarowaniem rezerwatu archeologicznego przez właściciela zabytku: Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej w Kaliszu oraz związane z inwestycją badania archeologiczne (IAiE PAN pod kierunkiem T. Baranowskiego).

KALISZ – OGRODY, UL. WYDARTE

Stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków pod nr 12/Wlkp/C, decyzją Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 4 kwietnia 2003 r. AZP 66 / nr stanowiska na obszarze 38/14 - grodzisko wczesnośredniowieczne o pow. 0,8360 ha. Grodzisko odkryte zostało w 2002 r. /T. Baranowski, A. Kędziński, L. Ziąbka/, a badania archeologiczne przeprowadzono w 2003 r. Położone jest na terasie dennej rzeki Prosny, pierwotnie w pewnym oddaleniu od rzeki „jednakże w wyniku jej regulacji w 2 poł. XIX w. częściowemu zniszczeniu uległy wały od strony północnej, a Prosna przepływa przy grodzisku. Średnica wałów wynosi ok. 60 m, a wysokość dochodzi do 120 cm ponad otaczający teren. Wał wybudowany został w konstrukcji przekładkowej, obłożony od wewnątrz płaszczem kamiennym. Poza pożarem, po którym grodu nie odbudowano obecnie jest poważnie zniszczone przez długoletnią, głęboką orkę. To pierścieniowate grodzisko powstało w fazie plemiennej wczesnego średniowiecza (IX w.) i funkcjonowało najprawdopodobniej do pierwszej połowy XI stulecia. Obecnie teren, poza stosunkowo niewielką częścią, nie jest uprawiany. Stanowisko o dużej wartości historycznej i naukowej.

KALISZ – PIWONICE

Stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków pod nr 16/Wlkp/C, decyzją Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 15 kwietnia 2004 r. - osada pradziejowa, wielokulturowa (kultura łużycka, przeworska i wczesne średniowiecze - stanowisko archeologiczne nr 3) AZP 67 – 39/69. Prace wykopaliskowe były prowadzone w latach 50-tych i 60-tych XX w. przez Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie pod kierunkiem Krzysztofa Dąbrowskiego. Odkryte w trakcie badań archeologicznych obiekty to budynki mieszkalne, paleniska, jamy gospodarcze, ślady pieców

hutniczych. Piwonice to stanowisko, które zapewne należało do zespołu osad tworzących Kaliszę ptolemeuszową. Pozostało jako jedno z nielicznych śladów osadnictwa z V w. Stanowisko o dużej wartości historycznej i naukowej.

KALISZ – -MIASTO

Wpis do rejestru zabytków obejmuje obszar miasta w granicach z 1957 r. decyzją nr 38/A z dnia 18 lutego 1957 r. chroniąc tym samym zabytki archeologiczne. Według danych historycznych jest to obszar o pow. 2413 ha.

Liczbowe zestawienie stanowisk zewidencjonowanych na terenie miasta Kalisza

Dotychczas podstawową i wiodącą metodą ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest ogólnopolski program badawczo – konserwatorski Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Systematyzuje on istniejący zasób wiedzy o rozpoznaniu archeologicznym terenu, poprzez obserwację archeologiczną terenu oraz uwzględnianie informacji zawartych w zbiorach archiwalnych, zbiorach muzealnych, instytucjach i publikacjach. Zbiór dokumentacji AZP, reprezentujący ewidencję zasobów archeologicznych, jest otwarty i ciągle uzupełniany w procesie archeologicznego rozpoznania terenu. Do zbioru włączane są wszelkie informacje o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań, a także wszystkie bieżące informacje weryfikujące lub uzupełniające dotychczasowe zebrane dane. W ten sposób dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP może być źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie i zabytkach archeologicznych. Niestety, należy zauważyć, że obszar miasta Kalisza był wstępnie rozpoznany stosunkowo dawno: obszar AZP 66-38, 67-38 w 1983 roku i obszar AZP 67-39, 66-39 w 1995 roku, w związku z czym wymagają weryfikacji terenowej.

Obecnie Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na miasto Kalisz obowiązek sporządzenia ewidencji zabytków archeologicznych znajdujących się na terenie miasta.

Jednym z najważniejszych zadań w tym zakresie jest przede wszystkim wykonanie ewidencji zabytków archeologicznych dla miasta Kalisza w formie kart ewidencji zabytków nieruchomych, a następnie bieżące uzupełnienie i zweryfikowanie istniejącej ewidencji zabytków archeologicznych poprzez włączanie informacji o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości, niezależnie od charakteru badań, oraz na podstawie uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP. Kolejnym ważnym etapem prac dokumentacyjno - ewidencyjnych będzie sporządzenie mapy dziedzictwa kulturowego Kalisza z naniesioną lokalizacją obiektów i obszarów chronionych oraz stref ochrony stanowisk archeologicznych. Mapa ta winna być systematycznie uaktualniana.

Ze względu na to, że na terenie miasta Kalisza tak bogatym w zabytki archeologiczne znajdują się tylko cztery stanowiska wpisane do rejestru zabytków, konieczne jest przystąpienie do sporządzenia elektronicznej, systematycznie aktualizowanej bazy informacji o stanowiskach

archeologicznych wytypowanych do wpisania do rejestru zabytków /prace te winny być prowadzone w ścisłej współpracy z WKZ/.

STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE NA TERENIE MIASTA KALISZA ZESTAWIENIE

Rodzaj stanowiska	Ilość	W tym wpisanych do rejestru:
Grodziska	2	2
Osady	182	1
Cmentarzyska	13	1

Źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu, Delegatura w Kaliszu

Wyżej wymienione stanowiska położone są w dzielnicach miasta: Dobrzec, Korczak, Lis, Majków, Ogrody, Piwonice Rajsków, Zagorzynek, Zawodzie, a także w Śródmieściu, na terenie miasta lokacyjnego. Stanowiska te reprezentują m. in. kultury: przeworską, łużycką, pomorską, trzciniecką, pucharów lejkowatych, ceramiki sznurowej i średniowieczne.

CMENTARZYSKA PRADZIEJOWE I WCZESNOŚREDNIOWIECZNE MIASTA KALISZA

1.	Stare Miasto	Cmentarzysko szkieletowe	Wczesne średniowiecze
2.	Tyniec, ul. Hoża	Cmentarzysko ciałopalne	Kultura łużycka
3.	Zawodzie	Cmentarzysko ciałopalne	Wczesne średniowiecze
4.	Zawodzie	Cmentarzysko przykościelne	Wczesne średniowiecze
5.	Sulisławice	Cmentarzysko szkieletowe	Wczesne średniowiecze
6.	Piwonice	Cmentarzysko ciałopalne	Kultura łużycka
7.	Piwonice	Cmentarzysko ciałopalne	Kultura przeworska
8.	Majków	Cmentarzysko ciałopalne	Kultura przeworska
9.	Lis	Cmentarzysko ciałopalne	Kultura łużycka
10.	Winiary	Cmentarzysko ciałopalne	Kultura łużycka

11.	Dobrzec	Cmentarzysko ciałopalne	Kultura przeworska
12.	Wydarte	Cmentarzysko ciałopalne	Kultura łużycka
13.	Chmielnik	Cmentarzysko ciałopalne	Kultura nieokreślona

Źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu, Delegatura w Kaliszu

Główną oś hydrograficzną Kalisza stanowi rzeka Prosna i jej prawobrzeżny dopływ Świędnia. Terasy rzek stanowiły niezwykle przydatne rejony dla osadnictwa pradziejowego i wczesnośredniowiecznego. Na obszarach wysoczyzn występuje mniej pradziejowych stanowisk archeologicznych, przy czym zawsze w pobliskim sąsiedztwie cieków lub ich dolin. Osadnictwem pradziejowym objęta była głównie krawędź doliny Proсны oraz krawędzie małych dolin, przy czym uwzględniając chronologię trwało ono nieprzerwanie na tym obszarze od paleolitu, poprzez neolit i epokę brązu aż do średniowiecza włącznie. W Kaliszu zarejestrowano kilka głównych skupisk stanowisk archeologicznych o dużej wartości poznawczej (Stare Miasto, Zawodzie, Śródmieście, Piwonice, Tyniec, Rajsków). Pozostałe fragmenty miasta charakteryzują się mniejszą ich liczbą. Uwagę zwracają ślady najstarszego osadnictwa paleolitycznego, występujące na stanowiskach wielokulturowych głównie z materiałem należącym do kultury pomorskiej i z okresu wpływów rzymskich na południowych terasach rzek. Osadnictwo kultury łużyckiej i pomorskiej występujące w połączeniu z materiałami rzymskimi i wczesnośredniowiecznymi, koncentruje się głównie na piaszczystych łachach. W okresie wczesnego średniowiecza zajmowane są nie tylko rejony dolin rzecznych, ale i tereny wysoczyzny. W tym czasie kształtuje się obecny układ przestrzenny miasta.

Tylko niewielka liczba stanowisk archeologicznych została objęta pracami wykopaliskowymi.

Stanowiska archeologiczne nie wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, ujawnione głównie podczas badań AZP, stanowią podstawową i najliczniejszą grupę, która składa się na archeologiczne dziedzictwo kulturowe. Najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych.

W myśl art. 6 pkt. 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Aktualnie zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są inwestycje budowlane i przemysłowe, nielegalna eksploatacja kruszywa. Istotne zagrożenie dla zachowania substancji zabytkowej stanowisk archeologicznych zlokalizowanych w obrębie pól uprawnych stanowi głęboka orka. Niektóre zagrożenia pojawiły się w ciągu ostatnich lat, jak na przykład działalność tzw. poszukiwaczy skarbów z wykrywaczami metali, których rozmiarów szkód w substancji zabytkowej nie sposób jeszcze ocenić. Działalność ta szczególnie zagraża cmentarzyskom i obiektom militarnym (bunkry, pola bitew) zlokalizowanych na terenie Kalisza. Wiele zagrożeń wynika z rozwoju gospodarczego, wiążącego się z użyciem ciężkiego sprzętu w rolnictwie, rozwojem budownictwa na obrzeżach miasta, budową dróg. A zatem podstawowym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych oraz nawastrzeń kulturowych są wszelkie inwestycje związane z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, które wymagają prowadzenia prac ziemno-budowlanych. Wysoki stopień zurbanizowania Kalisza wraz z jego historycznym układem urbanistycznym i relikami archeologicznymi (wpisane do rejestru zabytków w granicach miasta z 1957 r.), nakazuje

szczególną ochronę pradziejowych, średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych w jego obrębie.

Aby zapobiec zniszczeniu stanowisk archeologicznych, prace ziemne prowadzone w strefie ochrony stanowisk archeologicznych wymagają prowadzenia prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Jest to szczególnie ważne podczas takich inwestycji jak budowa obwodnic, dróg, zbiorników retencyjnych, miejsc pobierania kruszywa, gdyż inwestycje te z uwagi na szerokopłaszczyznowy charakter prac ziemnych, w bezpowrotny sposób niszczą obiekty archeologiczne.

Przebudowa układów urbanistycznych prowadzi często do naruszenia średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych. W związku z tym wszystkie prace ziemne wymagają jednoczesnego prowadzenia badań archeologicznych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie epizodów osadniczych na tym terenie. Pozwalają skorygować, uszczegółowić i potwierdzić dane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców.

Rozwój przemysłu, turystyki, budownictwa może stanowić istotne zagrożenie dla zabytków archeologicznych, dlatego ważne jest wypełnianie przez inwestorów wymogów konserwatorskich określonych przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

W poniższej tabeli zamieszczono obiekty archeologiczne, na których trwały prace eksploracyjne tylko przez jeden sezon badawczy, jak i wieloletnie.

KALISZ - BADANIA ARCHEOLOGICZNE - WYKOPALISKOWE

Dzielnica	Rodzaj stanowiska	Kultura
Dobrzec	Cmentarzysko	Przeworska
Lis	Cmentarzysko	Łużycka
Ogrody, ul. Wydarte	Osada	Łużycka, wczesne średniowiecze
Ogrody, ul. Wydarte	Grodzisko	Wczesne średniowiecze
Ogrody, ul. Stanczukowskiego	Osada	Przeworska, wczesne średniowiecze
Piwonice, stan. 1	Osada	Kultura łużycka, przeworska, wczesne średniowiecze
Piwonice, stan. 3	Osada	Kultura łużycka, przeworska, wczesne średniowiecze
Stare Miasto	Osada	Wczesne średniowiecze
Sulisławice	Cmentarzysko	Wczesne średniowiecze
Śródmieście ul. Żłota	Miasto lokacyjne	Średniowiecze

Śródmieście Główny Rynek	Miasto lokacyjne	Średniowiecze
Śródmieście ul. Grodzka	Miasto lokacyjne	Średniowiecze
Śródmieście ul. Browarna	Miasto lokacyjne	Średniowiecze
Śródmieście ul. Franciszkańska	Miasto lokacyjne	Średniowiecze
Śródmieście ul. Grodzka	Zamek	Średniowiecze
Śródmieście ul. Targowa	Miasto lokacyjne	Średniowiecze
Tyniec ul. Hoża	Cmentarzysko, osada	Łużycka
Tyniec ul. Łódzka	Osada	Przeworska, wczesne średniowiecze
Zawodzie	Grodzisko	Wczesne średniowiecze
Zawodzie	Cmentarzysko ciałopalne	Wczesne średniowiecze
Tyniec ul. Łódzka	Osada	Łużycka i wczesne średniowiecze
ul. Poznańska	Osada	Przeworska
Śródmieście ul. Zamkowa	zamek	Średniowiecze
Zawodzie	Cmentarzysko szkieletowe	Wczesne średniowiecze

Źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu, Delegatura w Kaliszu

5.2.6.

Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Miasto Kalisz nie posiada w swoim zasobie żadnych zabytków w zbiorach muzealnych i innych. Na terenie miasta funkcjonuje Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej z siedzibą przy ul. Tadeusza Kościuszki 12, lecz stanowi ono instytucję kultury stanowiącą własność województwa wielkopolskiego i podobnie jak wszystkie zbiory będące w posiadaniu muzeum zarządzane jest przez samorząd województwa wielkopolskiego. Poza stałą ekspozycją Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej posiada także na terenie miasta Rezerwat Archeologiczny – Zawodzie. Wszelkie inne kolekcje zabytków istniejące na terenie miasta stanowią własność osób prywatnych, instytucji lub związków wyznaniowych.

Polityka miasta względem zabytków umieszczonych w zbiorach muzealnych i innych ogranicza się głównie do wspierania działań dysponentów tychże zabytków w zakresie ich promocji, propagowania wiedzy oraz ułatwiania dostępu.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

5.3.1. Rejestr zabytków

REJESTR ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH

Obiekt	Adres	Numer w rejestrze zabytków	Data wpisu	Właściciel
Układ urbanistyczny miasta lokacyjnego Kalisza	-	[33/A]	28.02.1956	-
Układ urbanistyczny miasta Kalisza w granicach z 1957 roku	-	[38/A]	18.02.1957	-
Założenie urbanistyczne alei Wolności	-	335/A [431/A]	20.01.1981	-
Cmentarz rzymskokatolicki tzw. „Miejski”	Górnośląska 1	498/A [698/A]	16.08.1994	Parafia rzymskokatolicka
Cmentarz prawosławny	Górnośląska 8	[729/A]	22.04.1996	Parafia prawosławna
Cmentarz ewangelicki	Harcerska 2	[751/A]	02.12.1998	Parafia ewangelicko-augsburska
Cmentarz żydowski	Podmiejska 23	80/Wlkp/A	20.02.2002	Gmina żydowska
Cmentarz Żołnierzy Ukraińskich	Ukraińska	852/Wlkp/A	08.12.2011	Miasto Kalisz
Park miejski	Park miejski	34/A [95/A]	14.12.1964	Miasto Kalisz/ prywatny
Dworski park krajobrazowy w Szczypiornie	Gościnna	[750/A]	30.06.1998	Miasto Kalisz

Dworski park krajobrazowy w Majkowie	Tuwima 10	43/Wlkp/A	05.01.2001	Miasto Kalisz
Kościół katedralny pw. św. Mikołaja	Kanonicka 5	57/A [536/A]	22.09.1930	Parafia rzymskokatolicka
Klasztor kanoników lateraneńskich, ob. plebania katedralna	Kanonicka 5	38/A [99/A]	18.01.1965	Parafia rzymskokatolicka
Kościół pw. św. Stanisława BM i klasztor oo. Franciszkanów	Sukiennicza 7	60/A [538/A]	22.09.1930	Parafia rzymskokatolicka
Kościół kolegiacki pw. Wniebowzięcia NMP wraz z dzwonnica	św. Józefa 7	41/A [102/A]	18.01.1965	Parafia rzymskokatolicka
Kościół pw. śś. Wojciecha i Stanisława, ob. garnizonowy	Kolegialna 2	[486/A]	22.09.1930	Parafia wojskowa
Klasztor i zabudowania pojezuickie (5 obiektów)	Kolegialna 2 Łazienna 6	70/A [105/A]	22.02.1965	Skarb Państwa, Miasto Kalisz
Kościół pw. Nawiedzenia NMP i klasztor pobernardyński, ob. oo. Jezuitów	Stawiszyńska 2	59/A [537/A]	22.09.1930	Parafia rzymskokatolicka
Dzwonnica i ogrodzenie z bramą w pobernardyńskim zespole klasztornym, ob. oo. Jezuitów	Stawiszyńska 2	130/A [144/A]	10.07.1968	Parafia rzymskokatolicka
Kościół pw. św. Józefa i Piotra z Alkantary i klasztor poreformacki, ob. ss. Nazaretanek	Śródmiejska 43	61/A [539/A]	22.09.1930	Parafia rzymskokatolicka/ zgromadzenie zakonne
Kaplica pw. św. Jana Nepomucena przy kościele pw. św. Józefa i Piotra z Alkantary	Śródmiejska 43	40/A [101/A]	18.01.1965	Parafia rzymskokatolicka
Kościół filialny pw. św. Wojciecha	Bolesława Pobożnego 103	63/A [540/A]	22.09.1930	Parafia rzymskokatolicka
Cerkiew prawosławna pw. śś. Piotra i Pawła	Niecała 1	[691/A]	13.02.1994	Parafia prawosławna
Kościół pw. św. Michała Archanioła	Dobrzecka 193	[441/A]	17.10.1983	Parafia rzymskokatolicka
Kaplica grobowa Ordęgów, ob. pw. św. Barbary	Szczypiorniaka 70	758/Wlkp/A	26.08.2009	Parafia rzymskokatolicka
Mury miejskie (8 fragmentów)	Kadecka Kazimierzowska Łazienna Narutowicza Parczewskiego Świętego Józefa	42/A [103/A]	18.01.1965	Miasto Kalisz/ Prywatny

Pałac arcybiskupi, późn. kolegium pojezuickie, późn. Komisja Wojewódzka, ob. Starostwo Powiatowe w Kaliszu	Świętego Józefa 5	28/A [89/A]	12.12.1964	Skarb państwa
Trybunał, ob. Sąd Rejonowy	Wolności 13	29/A [90/A]	12.12.1964	Skarb państwa
Szkoła Wojewódzka, ob. I Liceum Ogólnokształcące im. Adama Asnyka	Grodzka 1	31/A [92/A]	12.12.1964	Miasto Kalisz
Most kamienny	Śródmiejska	32/A [93/A]	14.12.1964	Miasto Kalisz
Więzienie, ob. Zakład Karny	Łódzka 2	188/A [162/A]	21.08.1968	Skarb państwa
Rogatka wrocławska	Śródmiejska 36	30/A [91/A]	12.12.1964	Miasto Kalisz
Przytułek dla starców, ob. hotel "Calisia"	Nowy Świat 3	186/A [160/A]	21.08.1968	Prywatny
Budynek Korpusu Kadetów z salą musztry, ob. Centrum Kultury i Sztuki	Łazienna 6	1225/A [355/A]	03.09.1970	Skarb państwa
Budynek administracyjny Korpusu Kadetów, ob. Biblioteka Publiczna i Urząd Miejski w Kaliszu	Łazienna 6	[730/A]	14.06.1996	Miasto Kalisz
Szpital św. Trójcy, późn. komenda garnizonu, ob. przychodnie lekarskie	ul. Śródmiejska 34	467/A [226/A]	03.02.1969	Miasto Kalisz
Szpital św. Trójcy, późn. koszary wojskowe, ob. przychodnie lekarskie oraz pasaż handlowy	ul. Śródmiejska 34 ul. Nowy Świat 2a	468/A [227/A]	03.02.1969	Miasto Kalisz
Teatr	pl. Bogusławskiego 1	[424/A]	15.11.1979	Skarb państwa
Ratusz	Główny Rynek 20	[661/A]	26.03.1993	Miasto Kalisz
Koszary wojskowe, ob. Centrum Szkolenia Służby Więziennej	Wrocławska 193-195	240/A [167/A]	16.09.1968	Skarb państwa
Kasa gubernialna, ob. Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej	Kościuszki 12	[682/A]	06.07.1993	Skarb państwa
Szkoła Realna, ob. Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych Nr 1	Kościuszki 10	[685/A]	02.07.1993	Miasto Kalisz
Zespół bankowy NBP, ob. Bank Gospodarstwa Krajowego	Bogusławskiego 2	[624/A]	16.07.1991	Skarb państwa

Budynek banku, ob. Bank PKO BP	Wolności 11	334/A [430/A]	19.11.1980	Prywatny
Budynek banku, ob. Bank PEKAO SA wraz z podwórzem i ogrodzeniem	Śródmiejska 29	755/Wlkp/A	24.06.2009	Prywatny
Zabudowania dawnej fabryki sukna braci Repphanów, ob. siedziba Urzędu Statystycznego i mieszkania	pl. Kilińskiego 13 ul. Warszawska 1-9	462/A [224/A]	01.02.1969	Miasto Kalisz/ Prywatny/ Skarb Państwa (Wspólnota Mieszkaniowa z udziałem Miasta Kalisz wynoszącym 45,78 %)
Zespół fabryki fortepianów: budynki fabryczne i willa fabrykanta	ul. Chopina 9	[617/A]	18.02.1991	Miasto Kalisz, Skarb państwa, Prywatny
Dwór, ob. Delegatura Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu i filia Biblioteki Publicznej	ul. Tuwima 10	191/A [165/A]	22.08.1968	Miasto Kalisz
Fabryka sukna, ob. budynek mieszkalny (kamienica)	ul. Babina 1	174/A [156/A]	18.07.1968	Miasto Kalisz/ Prywatny (Wspólnota Mieszkaniowa z udziałem Miasta Kalisz wynoszącym 75,24 %)
Fabryka sukna, ob. budynek mieszkalny (kamienica)	ul. Babina 2	133/A [147/A]	10.07.1968	Prywatny
Budynek mieszkalny (kamienica)	ul. Babina 9	132/A [146/A]	10.07.1968	Prywatny
Budynek mieszkalny (tzw. "koszary Godebskiego")	ul. Babina 16	73/A [107/A]	24.02.1965	Prywatny
Budynek mieszkalny (chałupa drewniana)	ul. Częstochowska 125	323/A [425/A]	20.10.1980	Prywatny
Hotel Wiedeński, ob. budynek mieszkalny (kamienica)	Garbarska 3 Kanonicka 6	[535/A]	18.10.1990	Garbarska 3 Prywatny Kanonicka 6 Miasto Kalisz/ Prywatny (Wspólnota Mieszkaniowa z udziałem Miasta Kalisz wynoszącym 86,27 %)

Budynek mieszkalny (kamienica)	Główny Rynek 3	[731/A]	20.09.1996	Prywatny
Budynek mieszkalny (kamienica)	Główny Rynek 4	[628/A]	16.10.1991	Prywatny
Budynek mieszkalny (kamienica z oficynami)	Grodzka 11	[739/A]	29.09.1997	Prywatny
Dom parafialny i kolegiacki, ob. plebania i Centrum Kultu św. Józefa wraz z domem pielgrzyma	Jana Pawła II 2 Kilińskiego 3	461/A [223/A]	01.02.1969	Parafia rzymskokatolicka
Budynek oficcerski Korpusu Kadetów, ob. budynek mieszkalny (kamienica)	Kadecka 1	470/A [229/A]	03.02.1969	Miasto Kalisz/ Prywatny (Wspólnota Mieszkaniowa z udziałem Miasta Kalisz wynoszącym 91,46%)
Budynek mieszkalny (kamienica)	Kanonicka 1	[533/A]	16.07.1990	Prywatny
Budynek mieszkalny (kamienica)	Kanonicka 4	[527/A]	03.11.1990	Prywatny
Budynek mieszkalny (kamienica)	Kilińskiego 2	[696/A]	16.02.1994	Prywatny
Budynek mieszkalny (kamienica Puchalskiego, tzw. "pałac Pułaskich")	Kilińskiego 4	72/A [106/A]	24.02.1965	Prywatny
Budynek mieszkalny (kamienica)	Kościuszki 9	336/A [432/A]	30.04.1981	Prywatny
Budynek oficcerski Korpusu Kadetów, ob. budynek mieszkalny (kamienica)	Łazienna 13	685/A [272/A]	14.07.1969	Miasto Kalisz/ Prywatny (Wspólnota Mieszkaniowa z udziałem Miasta Kalisz wynoszącym 91,46%)
Budynek mieszkalny (willa miejska, tzw. "Dom pod Aniołami")	Mostowa 4	129/A [143/A]	10.07.1968	Prywatny
Budynek mieszkalny (willa miejska)	Niecała 5	44/Wlkp/A	08.01.2001	Prywatny
Budynek mieszkalny (kamienica)	Niecała 8	[711/A]	26.10.1995	Prywatny

Budynek mieszkalny (kamienica)	Nowy Rynek 5	[638/A]	21.12.1991	Prywatny
Budynek mieszkalny (kamienica)	Nowy Świat 8	1222/A [353/A]	03.09.1970	Prywatny
Budynek mieszkalny (kamienica)	Nowy Świat 10	1223/A [354/A]	03.09.1970	Prywatny
Budynek mieszkalny (kamienica)	Nowy Świat 12	473/A [232/A]	03.02.1969	Prywatny
Budynek mieszkalny (kamienica)	Podgórze 8	[659/A]	28.12.1992	Prywatny
Budynek mieszkalny (kamienica)	Pułaskiego 16	[679/A]	17.06.1993	Prywatny
Budynek mieszkalny (kamienica) z oficyną	Pułaskiego 18	[684/A]	16.06.1993	Prywatny
Budynek mieszkalny (kamienica) z oficyną	Pułaskiego 24	[742/A]	15.12.1997	Prywatny
Dworek podmiejski, ob. budynek mieszkalny	Stawiszyńska 16	463/A [225/A]	01.02.1969	Prywatny
Budynek mieszkalny (kamienica)	Stawiszyńska 33	471/A [230/A]	03.02.1969	Prywatny
Budynek mieszkalny (kamienica)	Śródmiejska 4	[484/A]	05.10.1990	Prywatny
Budynek mieszkalny (kamienica) z oficynami	Śródmiejska 13	[663/A]	31.03.1993	Prywatny
Budynek mieszkalny (kamienica) z oficyną	Śródmiejska 14	[629/A]	16.10.1991	Prywatny
Budynek mieszkalny (kamienica) z oficyną i z dawną salą kinową	Śródmiejska 33	[655/A]	21.07.1992	Prywatny
Budynek mieszkalny (kamienica)	Świętego Józefa 1	[681/A]	05.07.1993	Prywatny
Budynek mieszkalny (kamienica)	Świętego Stanisława 1	[743/A]	19.12.1997	Prywatny
Budynek mieszkalny (kamienica)	Świętego Stanisława 3	[744/A]	21.12.1997	Prywatny

Budynek mieszkalny (kamienica)	Świętego Stanisława 6	131/A [145/A]	10.07.1968	Miasto Kalisz/ Prywatny (Wspólnota Mieszkaniowa z udziałem Miasta Kalisz wynoszącym 60,21%)
Hotel "Polonia", ob. budynek mieszkalny (kamienica)	Świętego Stanisława 9	[686/A]	09.08.1993	Prywatny
Willa miejska, ob. Publiczne Przedszkole Nr 3	Warszawska 8	231/Wlkp/A	24.05.2005	Miasto Kalisz
Willa miejska, ob. Kuria Diecezjalna	Widok 80	[687/A]	09.08.1993	Kuria Diecezjalna
Budynek mieszkalny (kamienica)	Wodna 1	1219/A [350/A]	03.09.1970	Prywatny
Budynek mieszkalny (kamienica)	Wodna 3	1220/A [351/A]	03.09.1970	Prywatny
Willa miejska (bryła i elewacje budynku)	Wolności 4	853/Wlkp/A	08.12.2011	Miasto Kalisz
Budynek mieszkalny (kamienica)	Wolności 9a	1221/A [352/A]	03.09.1970	Miasto Kalisz
Budynek mieszkalny (kamienica) wraz z oficyną i podwórzem	Wolności 16	256/Wlkp/A	09.11.2005	Prywatny
Budynek mieszkalny (kamienica) z oficyną	Wolności 19	[526/A]	26.11.1990	Prywatny
Budynek mieszkalny (kamienica) z oficyną	Wolności 21	[641/A]	15.01.1992	Prywatny
Budynek mieszkalny (kamienica) z oficynami	Zamkowa 9	[627/A]	23.09.1991	Prywatny
Budynek mieszkalny (kamienica) z oficynami	Zamkowa 13	472/A [231/A]	03.02.1969	Prywatny
Budynek mieszkalny (kamienica)	Zamkowa 14	[680/A]	22.06.1993	Prywatny
Budynek mieszkalny (kamienica)	Zamkowa 21	1218/A [349/A]	03.09.1970	Prywatny

REJESTR ZABYTKÓW RUCHOMYCH

Obiekt	Liczba obiektów	Numer w rejestrze zabytków	Data wpisu	Właściciel
Grupa rzeźbiarska "Pieta" z kościoła pobernardyńskiego pw. Nawiedzenia NMP, ob. kościół par. oo. Jezuitów	1	100/B	28.06.1989	Parafia rzymskokatolicka
Wyposażenie cerkwi prawosławnej pw. św. Piotra i Pawła	144	102/Wlkp/B	27.08.2007	Parafia rzymskokatolicka
Polichromia prezbiterium i nawy kościoła pobernardyńskiego pw. Nawiedzenia NMP, ob. kościół par. oo. Jezuitów	1	103/B	18.05.1992	Parafia rzymskokatolicka
Monstrancja z kościoła poreformackiego pw. św. Józefa i Piotra z Alkantary, ob. kościół par. pw. św. Rodziny	1	109/B	11.11.192120.1 2.1993	Parafia rzymskokatolicka
Księga - Graduał z kościoła kolegiackiego pw. Wniebowzięcia NMP	1	116/Wlkp/B	21.04.2008	Parafia rzymskokatolicka
Polptyk z kościoła kolegiackiego pw. Wniebowzięcia NMP	1	141/B	01.03.195927 .01.1994	Parafia rzymskokatolicka
Wyposażenie kościoła poreformackiego pw. św. Józefa i Piotra z Alkantary, ob. kościół par. pw. św. Rodziny	97	196/B	29.12.1998	Parafia rzymskokatolicka
Zespół tablic epitafijnych i pamiątkowych w kościele poreformackim pw. św. Józefa i Piotra z Alkantary, ob. kościół par. pw. św. Rodziny	20	197/B	29.12.1998	Parafia rzymskokatolicka
Wyposażenie Kaplicy Żołnierskiej przy kościele poreformackim pw. św. Józefa i Piotra z Alkantary, ob. kościół par. pw. św. Rodziny	19	198/B	29.12.1998	Parafia rzymskokatolicka
Wyposażenie wnętrza kościoła kolegiackiego pw. Wniebowzięcia NMP	134	51/B	17.12.1970	Parafia rzymskokatolicka
Wyposażenie kościoła pobernardyńskiego pw. Nawiedzenia NMP, ob. kościół par. oo. Jezuitów	58	51/Wlkp/B	11.09.2003	Parafia rzymskokatolicka
Wyposażenie wnętrza kościoła katedralnego pw. św. Mikołaja	38	52/B	17.12.1970	Parafia rzymskokatolicka

Wyposażenie wnętrza kościoła pojezuickiego pw. św. Wojciecha i Stanisława, ob. garnizonowego	22	53/B	17.12.1970	Parafia rzymskokatolicka
Wyposażenie kościoła par. oo. Franciszkanów pw. św. Stanisława BM	41	98/B	19.05.1987	Parafia rzymskokatolicka
Wyposażenie kościoła par. pw. św. Michała Archanioła	30	10/Wlkp/B	20.12.1999	Parafia rzymskokatolicka
Wyposażenie kościoła filialnego pw. św. Wojciecha	22	164/B	16.10.1995	Parafia rzymskokatolicka

REJESTR ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH

Miejscowość	AZP/nr stanowiska na obszarze	Numer w rejestrze zabytków	Data wpisu	Właściciel
Cmentarzysko i osada Kalisz-Wydarte, stan. 2	66-37/65	1376/A	05.12.1972	Miasto Kalisz/ Prywatny
Grodzisko wczesnośredniowieczne Kalisz-Zawodzie, stan 1	67-39/39	701/A	12.10.1995	Skarb państwa
Grodzisko Kalisz-Ogrody	66-38/14	12/Wlkp/A	04.04.2003	COBORU (państwowa osoba prawna)
Osada pradziejowa wielokulturowa (kultura łużycka i przeworska) Kalisz-Piwonice, stan. 3	67-39/69	16/Wlkp/C	15.04.2004	Prywatny

5.3.2. Pomniki historii

Żaden z obiektów zabytkowych zlokalizowanych na terenie miasta Kalisza nie został uznany za pomnik historii.

5.3.3. Parki kulturowe

Na terenie miasta Kalisza nie ustanowiono parku kulturowego.

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków nieruchomych

Patrz: Aneks nr 1.

5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków archeologicznych

Obecnie Miasto Kalisz nie posiada gminnej ewidencji zabytków archeologicznych.

5.6. Zabytki stanowiące własność gminy

CMENTARZ ŻOŁNIERZY UKRAIŃSKICH, ul. Ukraińska
Sposób użytkowania
Pomnik pamięci.
Stan zachowania
Obiekt częściowo zniszczony w 2. poł. XX w., częściowo zrekonstruowany w 1999 r. na bieżąco prowadzone prace pielęgnacyjne przy założeniu zieleni cmentarnej. Elementy małej architektury w stanie dobrym.
Planowane działania przy obiekcie w latach 2013-2016
Bieżąca konserwacja i prace pielęgnacyjne.

PARK MIEJSKI
Sposób użytkowania
Park publiczny.
Stan zachowania
Obiekt w istotnym stopniu zdegradowany (układ komunikacyjny, nasadzenia zieleni), zniszczony (obiekty architektoniczne, rzeźby parkowe, sztuczne ruiny) i w części zniekształcony (chińska altana) w 2. poł. XX w., od lat 90. XX w. rewaloryzowany w ograniczonym zakresie (oświetlenie parkowe, ławki, mostki, fragmenty nawierzchni, konserwacja rzeźby Flory i zegara słonecznego, nowe nasadzenia). Na bieżąco prowadzone prace porządkowe i pielęgnacyjne.
Planowane działania przy obiekcie w latach 2013-2016
Prowadzenie dalszej rewaloryzacji.

PARK DWORSKI W SZCZYPIORNIE, ul. Gościnną
Sposób użytkowania
Park publiczny.
Stan zachowania
Obiekt w znaczącym stopniu zdegradowany w 2. poł. XX w. poprzez wtórne podziały własnościowe, rozbiórkę dworu i budowę w centralnej części parku budynku mieszkalnego wielorodzinnego, przeprowadzenie przez środek parku bitumicznej drogi publicznej. Od kilku lat park rewaloryzowany w zakresie uporządkowania terenu, likwidacji samosiewów i zabiegów korekcyjnych drzew. Na bieżąco prowadzone prace porządkowe i pielęgnacyjne.
Planowane działania przy obiekcie w latach 2013-2016
Prowadzenie dalszej rewaloryzacji.

PARK DWORSKI W MAJKOWIE, ul. Juliana Tuwima
Sposób użytkowania
Park publiczny.
Stan zachowania
Obiekt zachowany w stanie dobrym, częściowo przekształcony w otoczeniu dworu w związku z koniecznością adaptacji budynku na cele administracyjne i kulturalne, w części parku droga wykonana z nawierzchni bitumicznej. W części zrealizowane nowe nawierzchnie alejek parkowych oraz wykonane nowe oświetlenie dostosowane do zabytkowego charakteru parku. Na bieżąco prowadzone nowe nasadzenia i prace pielęgnacyjne.
Planowane działania przy obiekcie w latach 2013-2016
Prowadzenie dalszej rewaloryzacji.

DWÓR W MAJKOWIE, ul. Juliana Tuwima 10
Sposób użytkowania
Obiekt użyteczności publicznej, obecnie pełni funkcję siedziby Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu, Delegatura w Kaliszu oraz siedziby Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Adama Asnyka w Kaliszu, filia nr 7
Stan zachowania
Obiekt w dużej mierze zniszczony w 2. poł. XX w., obecnie po kapitalnym remoncie zakończonym w 2000 roku. Użytkowany, bez znaczących ubytków w zachowanej substancji zabytkowej.
Planowane działania przy obiekcie w latach 2013-2016
Bieżące naprawy i drobne remonty w miarę potrzeb wynikających z użytkowania.

MURY MIEJSKIE, ul. Łazienna, Alfonsa Parczewskiego, Piskorzewska, Kazimierzowska, Kadecka, Gabriela Narutowicza, Kanonicka, Szklarska, pl. św. Józefa
Sposób użytkowania
Mur w granicach nieruchomości.
Stan zachowania
Większość z zachowanych fragmentów murów obronnych jest w dobrym stanie technicznym. Obiekty poddawane były licznym pracom konserwatorskim od lat 80. XX w. Najpilniejszej konserwacji wymaga obecnie odcinek muru zlokalizowany w granicy posesji przy ul. Narutowicza 2 i Śródmiejskiej 25.
Planowane działania przy obiekcie w latach 2013-2016
Prace remontowo-konserwatorskie przy zachowanych fragmentach murów miejskich zlokalizowanych na działkach, których właścicielem jest Miasto Kalisz.

RATUSZ, Główny Rynek 20
Sposób użytkowania
Obiekt użyteczności publicznej, siedziba Prezydenta Miasta Kalisza i Urzędu Miejskiego w Kaliszu.
Stan zachowania
Gmach w pełni użytkowany z cyklicznie prowadzonymi pracami remontowo-konserwatorskimi. Zachowany w stanie dobrym.
Planowane działania przy obiekcie w latach 2013-2016
Wymiana posadzki na korytarzu i hollu III piętra w budynku, opracowanie projektu remontu elewacji ratusza oraz osuszenia przyziemia i piwnic budynku, opracowanie dokumentacji technicznej i przeprowadzenia remontu pokrycia dachu na budynku, remont pomieszczeń sanitariatów, remontu pomieszczeń wieży ratuszowej wraz z wymianą stolarki.

SZKOŁA WOJEWÓDZKA, ul. Grodzka 1
Sposób użytkowania
Obiekt użyteczności publicznej o funkcji dydaktycznej, siedziba I liceum ogólnokształcącego im. Adama Asnyka.
Stan zachowania
Obiekt w dobrym stanie zachowania za wyjątkiem konstrukcji dachu i pokrycia dachowego, które to elementy wymagają przeprowadzenia ekspertyz, opracowania projektów oraz prac remontowo-konserwatorskich. Fragmentarycznie w pomieszczeniach piwnicznych pojawiają się ślady zawilgocenia murów.
Planowane działania przy obiekcie w latach 2013-2016
Konserwacja dachu.

**BUDYNEK ADMINISTRACYJNY KORPUSU KADETÓW,
ul. Łazienna 6**

Sposób użytkowania

Obiekt użyteczności publicznej, biura administracji Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Adama Asnyka w Kaliszu oraz Wydział Kultury, Sztuki, Sportu i Turystyki Urzędu Miejskiego w Kaliszu.

Stan zachowania

Obiekt wymaga podjęcia działań o charakterze remontowo-konserwatorskim w partii dachu, elewacji oraz w części pomieszczeń wnętrza ze względu na długi okres nie prowadzenia remontów o szerszym zakresie niż drobne naprawy związane z użytkowaniem.

Planowane działania przy obiekcie w latach 2013-2016

Podjęcie działań zmierzających do rewaloryzacji budynku.

**MOST ALEKSANDRYJSKI TZW. „KAMIENNY”,
ul. Śródmiejska**

Sposób użytkowania

Obiekt użyteczności publicznej, przeprawa pieszo-jezdna przez rzekę Prosnę.

Stan zachowania

Obiekt wymagający podjęcia pilnych prac remontowych oraz konserwatorskich ze względu na stwierdzone naruszenie statyczności elementów konstrukcyjnych w wyniku uszkodzenia hydroizolacji mostu. Ze względu na odchylenia od pionu jedna z żeliwo-kamiennych barier została zdemontowana i zastąpiona tymczasową drewnianą balustradą do czasu przeprowadzenia generalnego remontu obiektu.

Planowane działania przy obiekcie w latach 2013-2016

Kompleksowe prace konserwatorskie oraz remontowe.

**SZPITAL ŚW. TRÓJCY, PÓŹNIEJ KOMENDA GARNIZONU KOSZAR WOJSKOWYCH,
ul. Śródmiejska 34**

Sposób użytkowania

Obiekt użyteczności publicznej, biura administracji Miejskiego Zarządu Obiektów Służby Zdrowia oraz zespół przychodni lekarskich.

Stan zachowania

Obiekt w dużym stopniu przekształcony w 2. poł. XX w., nadbudowany o jedną kondygnację oraz ze zmienionym układem wnętrza wraz komunikacją w związku ze zmianą sposobu użytkowania na przychodnie lekarskie. W ostatnich latach wymieniona została stolarka okienna oraz przeprowadzony remont dachu. W 2011 r. rozpoczęła się inwestycja związana z odnowieniem elewacji (etap I).

Planowane działania przy obiekcie w latach 2013-2016
Renowacja elewacji frontowej z podziałem na trzy etapy, bieżące odnawianie malatury wewnętrznej ścian obiektu oraz konserwacji instalacji wodno-kanalizacyjnej, gazowej i elektrycznej.

PAWILON SZPITALA ŚW. TRÓJCY, PÓŹNIEJ MAGAZYN KOSZAR WOJSKOWYCH, ul. Nowy Świat 2a
Sposób użytkowania
Pawilon handlowy (hala targowa).
Stan zachowania
Obiekt w dobrym stanie zachowania. W 2011 r. przeprowadzono remont dachu związany z wymianą pokrycia z blachy oraz odnowiono elewacje.
Planowane działania przy obiekcie w latach 2013-2016
Bieżące naprawy i drobne remonty w miarę potrzeb wynikających z użytkowania.

SZKOŁA REALNA, ul. Tadeusza Kościuszki 10
Sposób użytkowania
Obiekt użyteczności publicznej o funkcji dydaktycznej, siedziba Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych nr 1
Stan zachowania
Obiekt w dobrym stanie zachowania po gruntownym remoncie przeprowadzonym pod koniec 1. dekady XXI wieku.
Planowane działania przy obiekcie w latach 2013-2016
Bieżące naprawy i drobne remonty w miarę potrzeb wynikających z użytkowania.

DAWNA FABRYKA SUKNA, ul. Warszawska 1-9 (Wspólnota Mieszkaniowa)
Sposób użytkowania
Budynek mieszkalny wielorodzinny.
Stan zachowania
Obiekt w całości użytkowany, przekształcony z budynku fabrycznego na budynek mieszkalny wielorodzinny, odnawiany w 2. poł. I. 90. XX w. (elewacja frontowa). W części zdegradowana substancja zabytkowa z w większości wtórną stolarką okienną i licznymi przekształceniami w oryginalnej formie budynku.
Planowane działania przy obiekcie w latach 2013-2016
Bieżące naprawy i drobne remonty w miarę potrzeb wynikających z użytkowania.

ROGATKA WROCŁAWSKA, ul. Śródmiejska 36
Sposób użytkowania
Pawilon handlowo-usługowy (cukiernia z kawiarnią)
Stan zachowania
Obiekt po kapitalnym remoncie w 1. dekadzie XXI wieku, w dobrym stanie zachowania.
Planowane działania przy obiekcie w latach 2013-2016
Bieżące naprawy i drobne remonty w miarę potrzeb wynikających z użytkowania.

DAWNA FABRYKA SUKNA, PÓŹNIEJ KAMIENICA CZYNSZOWA, ul. Babina 1 (Wspólnota Mieszkaniowa)
Sposób użytkowania
Budynek mieszkalny wielorodzinny z lokalami handlowo-usługowymi zlokalizowanymi w części parteru.
Stan zachowania
Obiekt w większości użytkowany, przekształcony z budynku fabrycznego na kamienicę czynszową około poł. XIX wieku, ostatnio odnawiany w 2. poł. I. 90. XX w. (elewacja frontowa). W ostatnich latach w poszczególnych lokalach i na klatkach schodowych prowadzona wymiana stolarki okiennej, wymiana stolarki drzwiowej w wejściach na klatki schodowe.
Planowane działania przy obiekcie w latach 2013-2016
Wymiana stolarki okiennej drewnianej w lokalach komunalnych wg zgłoszonych potrzeb lokatorskich.

HOTEL WIEDEŃSKI, PÓŹNIEJ KAMIENICA CZYNSZOWA, ul. Kanonicka 6 (Wspólnota Mieszkaniowa)
Sposób użytkowania
Budynek mieszkalny wielorodzinny z lokalami handlowymi zlokalizowanymi w parterze.
Stan zachowania
Obiekt w całości użytkowany, przekształcony z hotelu w okresie międzywojennym. Ostatnio odnawiany w I. 90. XX w. (elewacja frontowa). W części zdegradowana substancja zabytkowa (elewacja podwórzowa), wskazany remont klatki schodowej oraz korytarzy.
Planowane działania przy obiekcie w latach 2013-2016
Wymiana stolarki okiennej drewnianej w lokalach komunalnych wg zgłoszonych potrzeb lokatorskich.

**BUDYNEK OFICERSKI KORPUSU KADETÓW, PÓŹNIEJ KAMIENICA CZYNSZOWA,
ul. KADECKA 1
(Wspólnota Mieszkaniowa)**

Sposób użytkowania

Budynek mieszkalny wielorodzinny.

Stan zachowania

Obiekt w złym stanie zachowania. Pilnych prac remontowo-konserwatorskich wymaga konstrukcja dachowa wraz z wymianą pokrycia dachu oraz elewacje. Budynek za wyjątkiem nielicznych drobnych napraw i częściowej wymiany stolarki okiennej od dawna nie remontowany. W części zniekształcony poprzez likwidację drewnianej galerii od strony podwórza i wykonanie wtórnych schodów zewnętrznych. Budynek zlokalizowany w reprezentacyjnej lokalizacji pomiędzy parkiem na kompleksie zabudowań pojezuickich. Na podwórzu nieruchomości zachowany najstarszy fragment średniowiecznego muru obronnego miasta lokacyjnego.

Planowane działania przy obiekcie w latach 2013-2016

Wymiana stolarki okiennej drewnianej w lokalach komunalnych wg zgłoszonych potrzeb lokatorskich.

**BUDYNEK OFICERSKI KORPUSU KADETÓW, PÓŹNIEJ KAMIENICA CZYNSZOWA,
ul. Łazienna 13
(Wspólnota Mieszkaniowa)**

Sposób użytkowania

Budynek mieszkalny wielorodzinny.

Stan zachowania

Obiekt w złym stanie zachowania. Pilnych prac remontowo-konserwatorskich wymaga konstrukcja dachowa wraz z wymianą pokrycia dachu oraz elewacje i klatka schodowa. Budynek za wyjątkiem nielicznych drobnych napraw i częściowej wymiany stolarki okiennej od dawna nie remontowany. W części zniekształcony poprzez likwidację zadaszzenia nad balkonem od strony ul. Łazienną i wtórne wystawki dachowe. Budynek zlokalizowany w reprezentacyjnej lokalizacji pomiędzy parkiem na kompleksie zabudowań pojezuickich. Na podwórzu nieruchomości zachowany najstarszy fragment średniowiecznego muru obronnego miasta lokacyjnego.

Planowane działania przy obiekcie w latach 2013-2016

Wymiana stolarki okiennej drewnianej w lokalach komunalnych wg zgłoszonych potrzeb lokatorskich.

**KAMIENICA,
ul. św. Stanisława 6
(Wspólnota Mieszkaniowa)**

Sposób użytkowania

Budynek mieszkalny wielorodzinny.
Stan zachowania
Budynek użytkowany zgodnie z pierwotnym przeznaczeniem, ostatnio remontowany w l. 90. XX w. Obiekt zachowany w stanie dostatecznym. Wskazany remont konstrukcji dachowej wraz z wymianą pokrycia dachu i konserwacją klatki schodowej.
Planowane działania przy obiekcie w latach 2013-2016
Bieżące naprawy i drobne remonty w miarę potrzeb wynikających z użytkowania.

WILLA MIEJSKA, ul. Warszawska 8
Sposób użytkowania
Obiekt użyteczności publicznej o funkcji dydaktycznej, siedziba Przedszkola nr 3 „Niezapominajka”
Stan zachowania
Pierwotnie budynek mieszkalny w 2. poł. XX w. przekształcony na obiekt użyteczności publicznej. Zachowany w stanie dobrym. W ostatnich latach wykonany remont konstrukcji dachowej w raz częściową wymianą pokrycia dachowego.
Planowane działania przy obiekcie w latach 2013-2016
Bieżące naprawy i drobne remonty w miarę potrzeb wynikających z użytkowania.

WILLA MIEJSKA, al. Wolności 4
Sposób użytkowania
Obiekt użyteczności publicznej o funkcji administracyjnej i reprezentacyjnej, siedziba Rady Miejskiej Kalisza, Urzędu Stanu Cywilnego i organizacji pożytku publicznego
Stan zachowania
Obiekt po generalnym remoncie prowadzonym od 2010 r. w bardzo dobrym stanie zachowania.
Planowane działania przy obiekcie w latach 2013-2016
Bieżące naprawy i drobne remonty w miarę potrzeb wynikających z użytkowania.

KAMIENICA, al. Wolności 9a
Sposób użytkowania
Budynek mieszkalny wielorodzinny.
Stan zachowania
Budynek użytkowany zgodnie z pierwotnym przeznaczeniem. Obiekt w złym stanie zachowania. Pilnych prac remontowo-konserwatorskich wymaga konstrukcja dachowa wraz z wymianą pokrycia dachu oraz elewacje.
Planowane działania przy obiekcie w latach 2013-2016
Remont pokrycia dachowego wraz z wzmocnieniem konstrukcji dachu oraz remont elewacji.

6.

Stan zachowania zabytków nieruchomych, ruchomych i dziedzictwa archeologicznego

OBIEKT	STAN ZACHOWANIA
Grupa rzeźbiarska "Pieta" z kościoła pobernardyńskiego pw. Nawiedzenia NMP, ob. kościół par. oo. Jezuitów, ul. Stawiszyńska 2	dobry
Wyposażenie cerkwi prawosławnej pw. śś. Piotra i Pawła, ul. Niecała 2	dostateczny
Polichromia prezbiterium i nawy kościoła pobernardyńskiego pw. Nawiedzenia NMP, ob. kościół par. oo. Jezuitów, ul. Stawiszyńska 2	dobry
Monstrancja z kościoła poreformackiego pw. śś. Józefa i Piotra z Alkantary, ob. kościół par. pw. św. Rodziny, ul. Śródmiejska 43	dostateczny
Księga - Graduał z kościoła kolegiackiego pw. Wniebowzięcia NMP (Sanktuarium św. Józefa), pl. św. Józefa 7	bardzo dobry
Polptyk z kościoła kolegiackiego pw. Wniebowzięcia NMP (Sanktuarium św. Józefa), pl. św. Józefa 7	dobry
Wyposażenie kościoła poreformackiego pw. śś. Józefa i Piotra z Alkantary, ob. kościół par. pw. św. Rodziny, ul. Śródmiejska 43	dostateczny / zły / bardzo zły
Zespół tablic epitafijnych i pamiątkowych w kościele poreformackim pw. śś. Józefa i Piotra z Alkantary, ob. kościół par. pw. św. Rodziny, ul. Śródmiejska 43	dostateczny
Wyposażenie Kaplicy Żołnierskiej przy kościele poreformackim pw. śś. Józefa i Piotra z Alkantary, ob. kościół par. pw. św. Rodziny, ul. Śródmiejska 43	zły / dostateczny
Wyposażenie wnętrza kościoła kolegiackiego pw. Wniebowzięcia NMP (Sanktuarium św. Józefa), pl. św. Józefa 7	dobry
Wyposażenie kościoła pobernardyńskiego pw. Nawiedzenia NMP, ob. kościół par. oo. Jezuitów, ul. Stawiszyńska 2	bardzo dobry / dobry
Wyposażenie wnętrza kościoła katedralnego pw. św. Mikołaja, ul. Kanonicka 5	dobry

Wyposażenie wnętrza kościoła pojezuickiego pw. śś. Wojciecha i Stanisława, ob. garnizonowego, ul. Kolegialna 2	dostateczny
Wyposażenie kościoła par. oo. Franciszkanów pw. św. Stanisława Biskupa Męczennika, ul. Sukiennicza 7	dostateczny / zły
Wyposażenie kościoła par. pw. św. Michała Archanioła, ul.	dobry
Wyposażenie kościoła filialnego pw. św. Wojciecha, ul. Bolesława Pobożnego	bardzo dobry / dostateczny
Układ urbanistyczny miasta lokacyjnego Kalisza	dostateczny
Układ urbanistyczny miasta Kalisza w granicach z 1957 roku	dostateczny
Założenie urbanistyczne alei Wolności	dobry / dostateczny
Cmentarz rzymskokatolicki tzw. „Miejski”, ul. Górnośląska 1	dobry / dostateczny
Cmentarz prawosławny, ul. Górnośląska 8	dostateczny / zły
Cmentarz ewangelicki, ul. Harcerska 2	dostateczny / zły
Cmentarz żydowski, ul. Podmiejska 23	dobry / dostateczny
Cmentarz Żołnierzy Ukraińskich, ul. Ukraińska	dobry
Park miejski	dostateczny
Dworski park krajobrazowy w Szczypiornie, ul. Gościnna	dostateczny
Dworski park krajobrazowy w Majkowie, ul. Tuwima 10	dobry

Kościół katedralny pw. św. Mikołaja, ul. Kanonicka 5	dobry
Klasztor kanoników laterańskich, ob. plebania katedralna, ul. Kanonicka 5	dostateczny
Kościół pw. św. Stanisława BM i klasztor oo. Franciszkanów, ul. Sukiennicza 7	dostateczny
Kościół kolegiacki pw. Wniebowzięcia NMP wraz z dzwonnica, pl. św. Józefa 7	dobry
Kościół pw. śś. Wojciecha i Stanisława, ob. garnizonowy, ul. Kolegialna 2	dostateczny
Klasztor i zabudowania jezuickie, pl. św. Józefa 5, ul. Kolegialna 4, Łazienna 6,	dobry / dostateczny / zły
Kościół pw. Nawiedzenia NMP i klasztor pobernardyński, ob. oo. Jezuitów, ul. Stawiszyńska 2	dobry
Dzwonnica i ogrodzenie z bramą w pobernardyńskim zespole klasztornym, ob. oo. Jezuitów, ul. Stawiszyńska 2	dostateczny
Kościół pw. św. Józefa i Piotra z Alkantary i klasztor poreformacki, ob. ss. Nazaretanek, ul. Śródmiejska 43	dostateczny
Kaplica pw. św. Jana Nepomucena przy kościele pw. św. Józefa i Piotra z Alkantary, ul. Śródmiejska 43	bardzo dobry
Kościół filialny pw. św. Wojciecha, ul. Bolesława Pobożnego 103	dobry / dostateczny
Cerkiew prawosławna pw. śś. Piotra i Pawła, ul. Niecała 1	dobry
Kościół pw. św. Michała Archanioła, ul. Dobrzecka 193	dobry
Kaplica grobowa Ordęgów, ob. pw. św. Barbary, ul. Szczypiornicka 70	zły / dostateczny
Mury miejskie (8 fragmentów)	bardzo dobry / dobry / dostateczny

Pałac arcybiskupi, późn. kolegium pojezuickie, późn. Komisja Wojewódzka, ob. Starostwo Powiatowe w Kaliszu, pl. św. Józefa 5	dobry
Trybunał, ob. Sąd Rejonowy, al. Wolności 13	bardzo dobry
Szkoła Wojewódzka, ob. I Liceum Ogólnokształcące im. Adama Asnyka, ul. Grodzka 1	dobry / dostateczny
Most kamienny, ul. Śródmiejska	zły
Więzienie, ob. Zakład Karny, ul. Łódzka 2	dostateczny / zły
Rogatka wrocławska, ul. Śródmiejska 36	dobry
Przytułek dla starców, ob. hotel "Calisia", ul. Nowy Świat 3	dobry
Budynek Korpusu Kadetów z salą musztry, ob. Centrum Kultury i Sztuki, ul. Łazienna 6	dobry
Budynek administracyjny Korpusu Kadetów, ob. Biblioteka Publiczna i Urząd Miejski w Kaliszu, ul. Łazienna 6	dostateczny
Szpital św. Trójcy, późn. komenda garnizonu, ob. przychodnie lekarskie, ul. Śródmiejska 34	dostateczny / dobry
Szpital św. Trójcy, późn. koszary wojskowe, ob. przychodnie lekarskie oraz pasaż handlowy, ul. Nowy Świat 2a	dobry
Teatr, pl. Wojciecha Bogusławskiego 1	bardzo dobry
Ratusz, Główny Rynek 20	dobry
Koszary wojskowe, ob. Centrum Szkolenia Służby Więziennej, ul. Wrocławska	dobry
Kasa gubernialna, ob. Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej, ul. Tadeusza Kościuszki 12	dobry

Szkoła Realna, ob. Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych Nr 1, ul. Tadeusza Kościuszki 10	bardzo dobry
Zespół bankowy NBP, ob. Bank Gospodarstwa Krajowego, pl. Wojciecha Bogusławskiego 2	dobry / dostateczny
Budynek banku, ob. Bank PKO BP, al. Wolności 11	dobry
Budynek banku, ob. Bank PEKAO SA wraz z podwórzem i ogrodzeniem, ul. Śródmiejska 29	dobry / zły
Zabudowania dawnej fabryki sukna braci Repphanów, ob. siedziba Urzędu Statystycznego i mieszkania, pl. Jana Kilińskiego 13, ul. Warszawska 1-9	dostateczny
Zespół fabryki fortepianów: budynki fabryczne i willa fabrykanta, ul. Fryderyka Chopina 9	zły / dobry
Dwór, ob. Delegatura Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu i filia Biblioteki Publicznej, ul. Juliana Tuwima 10	bardzo dobry
Fabryka sukna, ob. budynek mieszkalny (kamienica), ul. Babina 1	dostateczny
Fabryka sukna, ob. budynek mieszkalny (kamienica), ul. Babina 2	dostateczny
Budynek mieszkalny (kamienica), Babina 9	dostateczny
Budynek mieszkalny (tzw. "koszary Godebskiego"), ul. Babina 16	bardzo zły
Budynek mieszkalny (chałupa drewniana), ul. Częstochowska 125	zły
Hotel Wiedeński, ob. budynek mieszkalny (kamienica), ul. Garbarska 3, Kanonicka 6	zły
Budynek mieszkalny (kamienica), Główny Rynek 3	dostateczny
Budynek mieszkalny (kamienica), Główny Rynek 4	dobry

Budynek mieszkalny (kamienica z oficynami), ul. Grodzka 11	zły
Dom parafialny i kolegiacki, ob. plebania i Centrum Kultu św. Józefa wraz z domem pielgrzyma, pl. Jana Pawła II 2, pl. Jana Kilińskiego 3	bardzo dobry
Budynek oficcerski Korpusu Kadetów, ob. budynek mieszkalny (kamienica), ul. Kadecka 1	zły
Budynek mieszkalny (kamienica), ul. Kanonicka 1	dostateczny
Budynek mieszkalny (kamienica), ul. Kanonicka 4	dostateczny
Budynek mieszkalny (kamienica), pl. Kilińskiego 2	dostateczny
Budynek mieszkalny (kamienica Puchalskiego, tzw. "pałac Pułaskich"), pl. Kilińskiego 4	zły
Budynek mieszkalny (kamienica), ul. Tadeusza Kościuszki 9	dostateczny
Budynek oficcerski Korpusu Kadetów, ob. budynek mieszkalny (kamienica), ul. Łazienna 13	zły
Budynek mieszkalny (willa miejska, tzw. "Dom pod Aniołami"), ul. Mostowa 4	bardzo zły
Budynek mieszkalny (willa miejska), ul. Niecała 5	dobry
Budynek mieszkalny (kamienica), Niecała 8	dostateczny
Budynek mieszkalny (kamienica), pl. Nowy Rynek 5	zły
Budynek mieszkalny (kamienica), ul. Nowy Świat 8	dostateczny
Budynek mieszkalny (kamienica), ul. Nowy Świat 10	dobry

Budynek mieszkalny (kamienica), ul. Nowy Świat 12	bardzo zły
Budynek mieszkalny (kamienica), ul. Podgórze 8	zły
Budynek mieszkalny (kamienica), ul. Kazimierza Pułaskiego 16	zły
Budynek mieszkalny (kamienica) z oficyną, ul. Kazimierza Pułaskiego 18	dobry
Budynek mieszkalny (kamienica) z oficyną, ul. Kazimierza Pułaskiego 24	zły
Dworek podmiejski, ob. budynek mieszkalny, ul. Stawiszyńska 16	zły
Budynek mieszkalny (kamienica), ul. Stawiszyńska 33	zły
Budynek mieszkalny (kamienica), ul. Śródmiejska 4	dostateczny
Budynek mieszkalny (kamienica) z oficynami, ul. Śródmiejska 13	dobry
Budynek mieszkalny (kamienica) z oficyną, ul. Śródmiejska 14	dobry
Budynek mieszkalny (kamienica) z oficyną i z dawną salą kinową, ul. Śródmiejska 33	dostateczny
Budynek mieszkalny (kamienica), pl. Świętego Józefa 1	dostateczny
Budynek mieszkalny (kamienica), ul. Świętego Stanisława 1	dostateczny
Budynek mieszkalny (kamienica), ul. Świętego Stanisława 3	dostateczny
Budynek mieszkalny (kamienica), ul. Świętego Stanisława 6	dostateczny

Hotel "Polonia", ob. budynek mieszkalny (kamienica), ul. Świętego Stanisława 1	dostateczny
Willa miejska, ob. Publiczne Przedszkole Nr 3, ul. Warszawska 8	dobry
Willa miejska, ob. Kuria Diecezjalna, ul. Widok 80	dobry
Budynek mieszkalny (kamienica), ul. Wodna 1	dostateczny
Budynek mieszkalny (kamienica), ul. Wodna 3	zły
Willa miejska (bryła i elewacje budynku), al. Wolności 4	dobry
Budynek mieszkalny (kamienica), al. Wolności 9a	zły
Budynek mieszkalny (kamienica) wraz z oficyną i podwórzem, al. Wolności 16	dobry
Budynek mieszkalny (kamienica) z oficyną, al. Wolności 19	zły
Budynek mieszkalny (kamienica) z oficyną, al. Wolności 21	dostateczny
Budynek mieszkalny (kamienica) z oficynami, ul. Zamkowa 9	dobry
Budynek mieszkalny (kamienica) z oficynami, ul. Zamkowa 13	dostateczny
Budynek mieszkalny (kamienica), ul. Zamkowa 14	dostateczny
Budynek mieszkalny (kamienica), ul. Zamkowa 21	dostateczny
Cmentarzysko i osada Kalisz-Wydarte	dostateczny

Grodzisko wczesnośredniowieczne Kalisz-Zawodzie	bardzo dobry
Grodzisko Kalisz-Ogrody	dobry
Osada pradziejowa wielokulturowa (kultura łużycka i przeworska) Kalisz-Piwonice	dobry

7. Założenia programowe

7.1. Priorytety gminnego programu opieki nad zabytkami

Sprawowanie opieki nad zabytkami przez władze samorządowe ma nieco odmienny charakter od działań podejmowanych przez indywidualnych właścicieli zabytków lub społecznych opiekunów zabytków. Przede wszystkim istniejące uwarunkowania prawne dają możliwość kreowania pewnej polityki miejskiej w stosunku do obiektów zabytkowych i uprawniają organy samorządowe do podejmowania działań o odmiennym charakterze niż typowa dla właścicieli troska o utrzymanie obiektów zabytkowych w jak najlepszym stanie. Miasto ze względu na prawny obowiązek ochrony wartości społecznie istotnych posiada instrumenty prawne umożliwiające budowanie i poszerzanie świadomości społecznej względem ochrony i opieki nad lokalnym dziedzictwem kulturowym. Ponadto poprzez prowadzone działania ma możliwość wskazywania kierunków rozwoju w stosunku podmiotów prywatnych posiadających obiekty zabytkowe i kreowania polityki promocyjnej budującej wizerunek i prestiż Kalisza jako miejsca atrakcyjnego turystycznie nasyconego bogactwem zachowanych elementów kulturowych o indywidualnym i unikalnym charakterze. Wobec powyższego objęcie – ze strony Miasta Kalisza – należytą opieką zabytków stanowi jeden z istotnych aspektów działalności lokalnego samorządu.

Powyższą politykę miasta określać ma *Gminny program opieki nad zabytkami dla miasta Kalisza na lata 2013-2016*, dla realizacji którego priorytetowe jest osiągnięcie celów określonych w art. 87. ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami.

Na potrzeby *Gminnego programu opieki nad zabytkami dla miasta Kalisza na lata 2013-2016* sformułowane zostały trzy podstawowe priorytety, które poprzez realizowane w ich ramach działania w całości wypełniają cele ustawowe dla opracowywania gminnych programów opieki nad zabytkami. Są to:

Priorytet I

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego miasta Kalisza

Priorytet II

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

Priorytet III

Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości

W ramach **Priorytetu I** ustalono pięć kierunków działań związanych z:

- zahamowaniem procesu degradacji zabytków i doprowadzeniem do poprawy ich stanu zachowania
- wspieraniem inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami
- podejmowaniem działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne
- podejmowaniem współpracy z właścicielami zabytków położonymi na terenie Kalisza mającej na celu poprawę ich stanu zachowania
- podejmowaniem działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

W ramach **Priorytetu II** ustalono trzy kierunki działań związanych z:

- realizowaniem zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami, jako potwierdzenia uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy
- budowaniem zintegrowanego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego
- rozszerzeniem zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy

W ramach **Priorytetu III** ustalono cztery kierunki działań związanych z:

- specjalistycznym rozpoznaniem badawczym poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych dla celów przygotowywania lub realizowania procesów inwestycyjnych.
- umożliwieniem jak najszerszego dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy.
- kreowaniem wizerunku Kalisza – miasta o najstarszej metryce pisanej oraz budowaniem tożsamości mieszkańców.
- rozwojem edukacji i popularyzacji wiedzy o dziedzictwie kulturowym Kalisza

7.2.

Kierunki działań i zadania programu opieki nad zabytkami

PRIORYTET I: REWALORYZACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO JAKO ELEMENT ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO MIASTA KALISZA		
Kierunki działań	Zadania	Wydziały i jednostki organizacyjne realizujące zadanie
<p>1. ZAHAMOWANIE PROCESU DEGRADACJI ZABYTKÓW I DOPROWADZENIE DO POPRAWY ICH STANU ZACHOWANIA</p>	<p>1. Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność Miasta Kalisza:</p> <p>1.1. Przeprowadzenie prac remontowych w budynkach zabytkowych będących w zarządzie MZBM;</p> <p><u>Budynki objęte wpisem do rejestru zabytków:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - ul. Babina 1 – wymiana stolarki okiennej drewnianej w lokalach komunalnych wg zgłoszonych potrzeb lokatorskich; - ul. Grodzka 11 - remont klatek schodowych oraz pokrycia dachowego w budynku; - ul. Kadecka 1/Łazienna 13 (budynek wspólnoty mieszkaniowej) – wymiana stolarki okiennej drewnianej w lokalach komunalnych wg zgłoszonych potrzeb lokatorskich; - ul. Kanonicka 6 – wymiana stolarki okiennej drewnianej w lokalach komunalnych wg zgłoszonych potrzeb lokatorskich. - al. Wolności 9a - remont pokrycia dachowego wraz z wzmocnieniem konstrukcji dachu oraz remont elewacji; - al. Wolności 21 (budynek procentowy) - rozdział zewnętrznej kanalizacji sanitarnej i deszczowej, utwardzenie nawierzchni podwórza, remont dachu, remont klatek schodowych; <p><u>Budynki ujęte w gminnej ewidencji zabytków:</u></p>	<p>MZBM</p>

- ul. Babina 18 – naprawa tynków elewacji;
- ul. Browarna 8 – remont dachu, malowanie klatek schodowych;
- ul. Chopina 4 – remont dachu, malowanie klatek schodowych wraz z wymianą okien;
- ul. Ciasna 6 – remont stropu na poddaszu;
- ul. Ciasna 8 – malowanie klatki schodowych wraz z wymiana instalacji elektrycznej;
- ul. Ciasna 10 – remont dachu, remont klatki schodowej;
- ul. Fabryczna 16 – remont elewacji;
- ul. Garncarska 7 – remont dachu;
- ul. Chodyńskiego 5 – remont pokrycia dachowego;
- ul. Górnośląska 76 – remont dachu i klatek schodowych.
- ul. Łazienna 5 i 7 – utwardzenie podwórza u malowanie klatek schodowych;
- ul. Majkowska 22 – remont dachu i klatek schodowych;
- ul. Piskorzewska 8, 10 i 14 – remont elewacji i pokrycia dachowego;
- ul. Nowy Świat 23 – remont dachu;
- ul. Ostrowska 15 – remont klatki schodowe;
- ul. Parczewskiego 5-6 – malowanie klatek schodowych, wymiana drzwi;
- ul. Piekarska 6 – remont dachu;
- ul. Podgórze 3 – remont podłogi na strychu;
- ul. Podgórze 24 – remont dachu;
- ul. Pułaskiego 47 – remont elewacji
- ul. Rzemieślnicza 3 – remont klatki, utwardzenie terenu przy budynku;
- ul. Stawiszyńska 11 i 13 – remont dachu;
- ul. Śródmiejska 23 – malowanie klatki, remont dachu;
- ul. Tuwima 51 – remont dachu;
- ul. Targowa 24 – remont elewacji i klatki schodowej;
- al. Wojska Polskiego 130 – remont dachu oraz klatek schodowych, remont budynku gospodarczego.;
- ul. Zamkowa 12 – remont dachu i malowanie klatki schodowej oraz wymiana instalacji elektrycznej obwodu administracyjnego.

MZBM

	<p>1.2. Przeprowadzenie prac remontowych w placówkach oświatowych zlokalizowanych w budynkach zabytkowych:</p> <p><u>Budynki objęte wpisem do rejestru zabytków:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - I Liceum Ogólnokształcące im. A. Asnyka przy ul. Grodzkiej 1 – konserwacja dachu; <p><u>Budynki ujęte w gminnej ewidencji zabytków:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - II Liceum Ogólnokształcące im. T. Kościuszki przy ul. Szkolnej 5 – remont dachu, wykonanie izolacji budynku oraz renowacja piwnic i korytarzy; - Zespół Szkolno-Przedszkolny Nr 3 przy ul. św. Michała 1 – modernizacja systemu odwodnienia budynku szkoły; - Gimnazjum Nr 4 im. M. Dąbrowskiej przy ul. Polnej 17 – wykonanie instalacji przeciwpożarowej. 	WE
	<p>1.3. Przeprowadzenie kompleksowych prac remontowo-konserwatorskich Mostu Kamiennego na rzece Prośnie <u>objętego wpisem do rejestru zabytków</u>, zgodnie z opracowaną dokumentacją konserwatorską i remontową.</p> <p>1.3a. Prowadzenie prac inwestycyjnych i remontowych na obiektach mostowych oraz drogach położonych na obszarze objętym ochroną konserwatorską.</p>	ZDM
	<p>1.4. Przeprowadzenie prac remontowych w budynku <u>objętym wpisem do rejestru zabytków</u> przy ul. Śródmiejskiej 34, mieszczącym Przychodnię lekarskie, polegających na:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) renowacji elewacji frontowej etap IV, V i VI obiektu; b) bieżącym odnawianiem malatury wewnętrznej ścian obiektu oraz konserwacji instalacji wod.-kan., gaz, elektrycznej. 	MZOSZ

	<p>1.5. Bieżące utrzymanie zabytkowych budynków Ratusza oraz Villi Calisia. <u>objętych wpisem do rejestru zabytków</u>, stanowiących siedziby Urzędu Miejskiego w Kaliszu.</p> <p>1.5a. Dążenie do przeprowadzenie zadań inwestycyjnych dotyczących zabytkowego budynku ratusza – w miarę zabezpieczonych środków finansowych w budżecie miasta w zakresie:</p> <ul style="list-style-type: none">- wymiany posadzki na korytarzu i hollu III piętra w budynku;- opracowania projektu remontu elewacji ratusza oraz osuszenia przyziemia i piwnic budynku;- opracowania dokumentacji technicznej i przeprowadzenia remontu pokrycia dachu na budynku;- remontu pomieszczeń sanitariatów;- remontu pomieszczeń wieży ratuszowej wraz z wymianą stolarki.	WA-G
	<p>1.6. Prowadzenie rewaloryzacji zespołów zabytkowej zieleni, <u>objętych wpisem do rejestru zabytków</u>:</p> <ul style="list-style-type: none">a) Park Miejskib) park podworski w Szczypiorniec) park podworski na Majkowied) Planty	WSRK
	<p>1.7. Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy zachowanych fragmentach murów miejskich <u>objętych wpisem do rejestru zabytków</u>, zlokalizowanych na działkach, których właścicielem jest Miasto.</p>	WKST
	<p>1.8. Podjęcie działań zmierzających do rewaloryzacji budynku Miejskiej Biblioteki Publicznej przy ul. Łaziennej 6, <u>objętego wpisem do rejestru zabytków</u>.</p>	MBP, WRMI

	<p>2. Dążenie do opracowania programu rewaloryzacji zabytkowego Parku Miejskiego</p>	WSRK
	<p>3. Dążenie do rewitalizacji kaliskiej Starówki – I etap – rewitalizacja płyty Głównego Rynku</p> <p>3.1 Opracowanie, zgodnie z wytycznymi WKZ dokumentacji historyczno-architektonicznej, a następnie dokumentacji projektowej.</p> <p>3.2. Przystąpienie do relacji projektu rewitalizacji</p>	WRMI
	<p>4. Dążenie do rewitalizacji obszarów i obiektów przemysłowych zlokalizowanych na terenie miasta.</p>	WRMI
	<p>5. Utrzymanie ograniczenia ruchu kołowego w obrębie kaliskiej starówki.</p>	ZDM
	<p>6. Zmiana sposobu użytkowania lub adaptacja nieużytkowanych obiektów zabytkowych będących własnością Miasta.</p>	WGM, WRMI, MZOSZ
	<p>7. Opracowanie i realizacja planu systematycznych kontroli stanu zachowania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach komunalnych – w porozumieniu i z udziałem przedstawicieli Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków.</p>	WKST, PINB dla Miasta Kalisza
	<p>8. Podejmowaniu starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków stanowiących własność Miasta.</p>	Wydziały merytoryczne + BOIPS

	<p>9. Zapewnienie właściwego utrzymania grobownictwa wojennego i miejsc pamięci narodowej, w szczególności prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy historycznych nagrobkach i miejscach pamięci narodowej na kaliskich cmentarzach.</p>	WSRK
	<p>10. Wspieranie i uzupełnianie działań właścicieli zabytków poprzez dofinansowanie prowadzonych przez nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych w ramach uchwały Nr XLIX/687/2010 Rady Miejskiej Kalisza z dnia 27 maja 2010 roku w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków.</p>	WKST
	<p>11. Współpraca samorządu ze związkami wyznaniowymi będącymi właścicielami i zarządcami zabytków sakralnych (kościół, zespoły kościelno-klasztorne, cmentarze), umożliwiającą wspieranie ich działań przy podejmowaniu niezbędnych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych.</p>	WKST
	<p>12. Współpraca z właścicielami zabytkowych cmentarzy położonych przy kaliskiej Rogatce, stowarzyszeniami zajmującymi się statutowo ochroną i opieką nad dziedzictwem kulturowym oraz WUOZ w celu wypracowania skutecznych form zachowania i ochrony integralności tych nekropolii.</p>	WKST
<p>2. WSPIERANIE INICJATYW SPRZYJAJĄCYCH WZROSTOWI ŚRODKÓW FINANSOWYCH NA OPIEKĘ NAD ZABYTKAMI.</p>	<p>1. Stosowanie zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (zgodnie z art. 7 ust 1 pkt 6 ustawy z dnia 12 stycznia 1991r. o podatkach i opłatach lokalnych (t.j.: Dz. U. z 2006r. Nr 121, poz. 844 z późn. zm.).</p>	WF
	<p>2.</p>	

	Stosowanie zwolnień od podatku od nieruchomości budynków wielorodzinnych stanowiących zabytkową substancję Miasta, w których dokonano remontu co najmniej jednej ściany zewnętrznej lub dachu pokrytego dachówką (w ramach uchwały Nr LVI/758/2010 Rady Miejskiej Kalisza z dnia 28 października 2010 r. w sprawie zwolnień od podatku od nieruchomości).	WF
	3. Współpraca z organizacjami pozarządowymi, mająca na celu realizację zadań ważnych dla społeczności lokalnej o charakterze gospodarczym, społecznym, kulturalnym, sportowym, czy innym.	BOIPS
	4. Poszukiwanie inwestorów i funduszy dla rozwoju miasta.	BOIPS
	5. Współpraca organizacyjna i merytoryczna z organizatorami zbiorów publicznych przeznaczonych na ratowanie zabytkowych kaliskich cmentarzy.	WKST
3. WSPÓŁPRACA Z WŁAŚCICIELAMI ZABYTKÓW POŁOŻONYMI NA TERENIE KALISZA MAJĄCA NA CELU POPRAWĘ ICH STANU ZACHOWANIA	1. Bieżące zamieszczanie na stronie internetowej Miasta dostępnych samorządowi informacji dotyczących możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, ułatwiających właścicielom i zarządcom obiektów zabytkowych terminowe i prawidłowe składanie stosownych wniosków w dziedzinie dziedzictwa kulturowego miasta.	WKST, BOIPS
	2. Doradztwo dla właścicieli i zarządców obiektów zabytkowych w zakresie możliwości pozyskania środków finansowanych z budżetu Miasta Kalisza w trybie uchwały Nr XLIX/687/2010 Rady Miejskiej Kalisza z dnia 27 maja 2010 roku w sprawie <i>określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków.</i>	WKST
	3. Doradztwo dla organizacji pozarządowych w pozyskiwaniu funduszy zewnętrznych za zachowanie i utrzymywanie dziedzictwa kulturowego.	BOIPS

	<p>4. Współpraca z zarządcami obiektów zabytkowych położonych na terenie Kalisza, będących własnością samorządu Województwa Wielkopolskiego, w których prowadzona jest działalność kulturalna – Teatr im. W. Bogusławskiego, Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej, Centrum Kultury i Sztuki – mająca na celu należyte ich utrzymanie i wyeksponowanie.</p>	WKST
<p>4. PODEJMOWANIE DZIAŁAŃ ZWIĘKSZAJĄCYCH ATRAKCYJNOŚĆ ZABYTKÓW NA POTRZEBY SPOŁECZNE, TURYSTYCZNE I EDUKACYJNE</p>	<p>1. Bieżące utrzymanie zabytkowych zespołów zieleni miejskiej, zgodnie z <i>Programem ochrony środowiska dla Kalisza na lata 2011-2014 z perspektywą do roku 2018 r. w części dotyczącej ochrony zasobów przyrody, w tym zieleni miejskiej (str. 59-61 Programu).</i></p>	WSRK
	<p>2. Dążenie do wyeksponowania zabytków w przestrzeni miejskiej poprzez zagospodarowanie ich otoczenia i iluminację.</p>	WRMI
<p>5. PODEJMOWANIE DZIAŁAŃ UMOŻLIWIAJĄCYCH TWORZENIE MIEJSC PRACY ZWIĄZANYCH Z OPIEKĄ NAD ZABYTKAMI</p>	<p>1. Podjęcie współpracy z Wydziałem Pedagogiczno-Artystycznym w Kaliszu UAM im. A. Mickiewicza w Poznaniu w celu włączenie studentów i absolwentów kierunku „ochrona dóbr kultury” w działania zmierzające do upowszechniania i ochrony dziedzictwa kulturowego Kalisza .</p>	WKST
	<p>2. Kontynuacja współpracy z Liceum Plastycznym wchodzącym w skład Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych Nr 2 w Kaliszu w zakresie zatwierdzania kierunków kształcenia związanych z opieką nad zabytkami: renowacja elementów architektury i architektura krajobrazu.</p>	WE
	<p>3. Wspieranie i promowanie inicjatyw dotyczących powstania i rozwoju nowych prywatnych muzeów czy ekspozycji.</p>	WKST, KPM

	<p>4. W przypadku wystąpienia zapotrzebowania na pracowników związanych z tradycyjną sztuką budowlaną- podjęcie przez PUP, w ramach posiadanych możliwości merytorycznych i finansowych, przeznaczonych na aktywne formy zwalczania bezrobocia, działań zmierzających do organizacji szkoleń jak i ewentualnego tworzenia miejsc pracy.</p>	PUP
<p>PRIORYTET II: OCHRONA I ŚWIADOME KSZTAŁTOWANIE KRAJOBRAZU KULTUROWEGO MIASTA</p>		
Kierunki działań	Zadania	Wydziały i jednostki organizacyjne realizujące zadanie
<p>1. REALIZOWANIE ZADAŃ KOMPETENCYJNYCH SAMORZĄDU DOTYCZĄCYCH OPIEKI NAD ZABYTKAMI, JAKO POTWIERDZENIA UZNANIA ZNACZENIA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO DLA ROZWOJU GMINY</p>	<p>1. Przyjęcie przez Radę Miejską <i>Programu Opieki nad Zabytkami na Miasta Kalisza lata 2013-2016</i> oraz okresowe monitorowanie jego realizacji.</p>	WKST
	<p>2. Przyjęcie przez Radę Miejską aktualizacji <i>Zintegrowanego Planu Rozwoju Obszarów Miejskich i Poprzemysłowych dla Miasta Kalisza do roku 2020</i> oraz kolejne aktualizacje <i>Planu</i> w przypadku wystąpienia takiej konieczności, w celu ukierunkowania działań rewitalizacyjnych i stworzenia warunków do równoważenia struktury przestrzennej i społecznej miasta .</p>	WRMI, BOIPS
	<p>3. Coroczne wydzielanie w budżecie miasta Kalisza środków finansowych umożliwiających realizację zadań własnych samorządu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, objętych <i>Programem Opieki nad Zabytkami na Miasta Kalisza lata 2013-2016</i>.</p>	wszystkie Wydziały + MZBM, MZOSZ, ZDM,
	<p>4. Prowadzenie i bieżąca aktualizacja gminnej ewidencji zabytków nieruchomych Miasta Kalisza</p>	WKST

	<p>5. Stała współpraca samorządu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.</p>	wszystkie Wydziały i jednostki organizacyjne
	<p>6. Zawieranie w umowach sprzedaży, dzierżawy zabytków nieruchomych warunków nakładających obowiązek przeprowadzenia niezbędnych prac remontowych i konserwatorskich</p>	WGM, MZBM, MSOZ
	<p>7. Okresowa kontrola, zgodnie z art. 62 Prawa budowlanego wszystkie obiekty , w tym również obiekty zabytkowe poddawane są okresowej kontroli raz na 5 lat. W przypadku instalacji gazowej oraz przewodów kominowych obowiązek ten dotyczy okresu rocznego.</p>	MZBM, MZOSZ, WA-G
	<p>8. Okresowa kontrola (właściwego oznakowania zabytków wpisanych do rejestru zabytków znakiem informacyjnym przekazanym przez samorząd (znak Konwencji Haskiej)</p>	WKST
	<p>9. Coroczna aktualizacja <i>Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Miasta Kalisza</i> sporządzonego na podstawie otrzymanych aktualizacji od właścicieli lub zarządców obiektów zabytkowych</p>	WZKO, WKST
<p>2. ZINTEGROWANA OCHRONA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO</p>	<p>1. Uwzględnianie ochrony zabytków nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji zabytków, zasad ochrony odnoszących się do stref ochrony konserwatorskiej, w tym stref występowania zabytków archeologicznych oraz zasad ochrony odnoszących się do stref ochrony przyrody w opracowywanych dla terenu Miasta Kalisza dokumentach studialnych dot. polityki przestrzennej- np. <i>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego</i>, w dokumentach mających charakter prawa miejscowego np. miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, a ponadto w decyzjach o warunkach zabudowy.</p>	WBUA, WSRK, WKST

	<p>2. W odniesieniu do wszelkich opracowywanych dla terenu Miasta Kalisza dokumentów studialnych dotyczących polityki przestrzennej np. <i>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego</i> oraz we wszelkich dokumentach mających charakter prawa miejscowego np. miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, a ponadto w decyzjach o warunkach zabudowy, wprowadzanie zapisów zapewniających ochronę archeologicznego dziedzictwa kulturowego w stosunku do stref występowania stanowisk archeologicznych oraz innych obszarów chronionych, tj. historycznych obszarów urbanistycznych, założeń dworsko-parkowych, zabytkowych cmentarzy oraz obiektów wpisanych do rejestru i ujętych w gminnej ewidencji zabytków.</p>	WBUA
	<p>3. Dążenie do wytypowania obszaru miasta, który ze względu na jego cechy wymaga opracowania mpzp.</p>	WBUA + Wydziały merytoryczne
	<p>4. Podejmowanie działań eliminujących samowole budowlane, zwłaszcza w granicach stref ochrony konserwatorskiej miasta Kalisza (wymiana stolarki i witryn na PVC, malowanie przyziemi, szpecące elewacje szyldy) oraz wzmożona kontrola stanu technicznego obiektów o wartości historycznej</p>	PINB dla Miasta Kalisza
<p>3. OCHRONA HISTORYCZNYCH UKŁADÓW PRZESTRZENNYCH NA TERENIE KALISZA</p>	<p>1. Poprawa ładu przestrzennego miasta poprzez:</p> <p>a) ochronę historycznie ukształtowanego układu dróg, historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych oraz relacji przestrzennych pomiędzy zespołami zabytkowej zabudowy,</p> <p>b) wypełnianie zabudową wolnych działek budowlanych w obszarze centrum miasta oraz historycznych siedlisk w zgodzie z historyczną kompozycją układu i gabarytami oraz formą architektoniczną tworzącej go zabudowy,</p>	WBUA

	<p>3. Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, zwłaszcza w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji .</p>	WBUA
<p>4. ROZSZERZENIE ZASOBU I OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY</p>	<p>1. Uzupełnianie gminnej ewidencji zabytków o obiekty przewidziane do ochrony na podstawie ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, a także aktualizowanie ich o dane uzyskane w wyniku przeprowadzonych prac naukowo-badawczych.</p>	WKST
	<p>2. Wystąpienie do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków cennych obszarów, układów urbanistycznych, ruralistycznych i obiektów zabytkowych, w celu zapewnienia tym obszarom i obiektom pełnej ochrony prawnej.</p>	WKST
<p>PRIORYTET III: BADANIE I DOKUMENTACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO KALISZA ORAZ EDUKACJA I PROMOCJA SŁUŻĄCE BUDOWANIU TOŻSAMOŚCI</p>		
Kierunki działań	Zadania	Wydziały i jednostki organizacyjne realizujące zadanie
<p>1. OPRACOWANIE PEŁNEJ DOKUMENTACJI ZASOBU KULTUROWEGO KALISZA</p>	<p>1 Stałe prowadzenie monitoringu i weryfikacji gminnej ewidencji zabytków nieruchomości, z zastosowaniem komputerowej bazy danych.</p>	WKST
	<p>2. Przystąpienie do sporządzenia gminnej ewidencji zabytków archeologicznych w formie kart stanowisk archeologicznych, na podstawie wykazu przekazanego przez Miasto przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.</p>	WKST

	<p>3. Przystąpienie do sporządzenia elektronicznej, systematycznie aktualizowanej bazy informacji o stanowiskach archeologicznych wytypowanych do wpisania do rejestru zabytków na podstawie informacji uzyskiwanych od WKZ.</p>	WKST
	<p>4. Dążenie do sporządzenia mapy dziedzictwa kulturowego miasta Kalisza z naniesioną lokalizacją obiektów i obszarów chronionych oraz stref ochrony stanowisk archeologicznych, systematycznie uaktualnianą, na podstawie informacji uzyskiwanych od WKZ.</p>	WKST, WBUA, WSRK
	<p>5. Dążenie do opracowania pełnej dokumentacji historycznej, konserwatorskiej i archeologicznej zachowanych fragmentów murów miejskich.</p>	WKST
	<p>6. Finansowanie inwentaryzacji architektoniczno-konserwatorskiej zagrożonych obiektów zabytkowych, stanowiących własność miasta Kalisza.</p>	MZBM, WKST
<p>2. SPECJALISTYCZNE ROZPOZNANIE BADAWCZE POSZCZEGÓLNYCH OBIEKTÓW, ZESPOŁÓW ORAZ OBSZARÓW ZABYTKOWYCH, ZWIĄZANE Z PRZYGOTOWYWANYM LUB REALIZOWANYM PROCESEM INWESTYCYJNYM</p>	<p>1. Prowadzenie corocznych wizji lokalnych z udziałem przedstawicieli państwowych służb konserwatorskich i samorządu, w celu monitorowania stanu zachowania istniejących na terenie Kalisza fragmentów fortyfikacji oraz określenia bieżących potrzeb remontowo-konserwatorskich.</p>	WKST
	<p>2. Prowadzenie prac inwestycyjnych i drogowych pod nadzorem archeologicznym.</p>	WRMI, ZDM
	<p>3. Współpraca z Instytutem archeologii i Etnologii PAN w Warszawie w zakresie opracowania programów archeologicznych badań ratowniczych na terenie miasta, służących ochronie dziedzictwa archeologicznego.</p>	WKST
	<p>4. Współfinansowanie przez Miasto ratowniczych badań archeologicznych prowadzonych na terenie Kalisza.</p>	WKST

3. SZEROKI DOSTĘP DO INFORMACJI O DZIEDZICTWIE KULTUROWYM KALISZA	1. Zamieszczenie na stronie www.kalisz.pl Programu Opieki nad Zabytkami na Miasta Kalisza lata 2013-2016 oraz wydanie dokumentu drukiem.	WKST
	2. Udostępnienie i systematyczna aktualizacji na stronie www.kalisz.pl Miasta wykazu obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków Miasta Kalisza.	WKST
	3. Systematyczne zamieszczanie na stronie www.kalisz.pl , www.cit.kalisz.pl , informacji dot. historii i dziedzictwa kulturowego Kalisza	WKST, KPM, CIT
	4. Wykorzystanie tworzonego obecnie Miejskiego Systemu Informacji Przestrzennej (MSIP Kalisz) dla udostępnienia informacji dotyczących obiektów zabytkowych.	WGK, WKST
	5. Stała współpraca z lokalnymi mediami w celu prezentacji środowiska kulturowego Kalisza.	wszystkie Wydziały i Komórki organizacyjne
	6. Utrzymanie i bieżąca konserwacja 10 infokiosków zainstalowanych w Kaliszu.	KPM
4. EDUKACJA I POPULARYZACJA WIEDZY O DZIEDZICTWIE KULTUROWYM KALISZA	1. Organizowanie i wspieranie konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych związanych z dziedzictwem kulturowym regionu, np. konkursów wiedzy, plastycznych i fotograficznych.	WKST, KPM, WE
	2. Realizacja zadań w dziedzinie edukacji i promocji dziedzictwa kulturowego za pośrednictwem samorządowych instytucji kultury.	MBP im. A. Asnyka, OKP „Wieża Ciśnień”, Galerii Sztuki im. J. Tarasina.
	3. Kontynuacja współpracy z organizatorami przedsięwzięć przygotowywanych z okazji Międzynarodowego Dnia Ochrony Zabytków (18.04.) oraz innych działań służących edukacji i popularyzacji dziedzictwa Kalisza.	WKST

	<p>4. Inicjowanie, we współpracy z Narodowym Instytutem Dziedzictwa Oddział w Poznaniu, corocznych obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa oraz współdziałanie z organizatorami przedsięwzięć składających się na kaliski Program EDD.</p>	WKST
	<p>5. Współdziałanie z organizatorami różnorodnych, ogólnodostępnych przedsięwzięć (konferencje, sesje popularno-naukowe, rajdy), popularyzujących dziedzictwo kulturowe oraz potrzebę jego ochrony.</p>	WKST, KPM
	<p>6. Wydawanie i wspieranie publikacji – folderów promocyjnych, przewodników - poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego Kalisza.</p>	KPM, WKST
	<p>7. Wspieranie wydawnictw popularno-naukowych dotyczących materialnego i niematerialnego dziedzictwa historyczno-kulturowego i tradycji miasta Kalisza.</p>	WKST, KPM
	<p>8. Popularyzacja dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy obiektach zabytkowych i zagospodarowania obszarów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo.</p>	WKST, WSRK
	<p>9. Kontynuacja działań zmierzających do wyróżniania najlepszych właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych oraz osób i podmiotów zaangażowanych działania na rzecz zachowania i popularyzacji dziedzictwa historyczno-kulturowego Kalisza Nagrodą Prezydenta Miasta Kalisza za osiągnięcia w dziedzinie upowszechniania kultury i ochronę dziedzictwa narodowego.</p>	WKST
	<p>10. Podjęcie współpracy z Wydziałem Pedagogiczno-Artystycznym w Kaliszu UAM im. A Mickiewicza w Poznaniu) i innymi uczelniami w celu podejmowania w ramach prac licencjackich i magisterskich tematów dotyczących dziedzictwa historyczno-kulturowego Kalisza.</p>	WKST

	<p>11. Propagowanie idei społecznej opieki nad zabytkami oraz współdziałanie i współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków działającymi na terenie Kalisza.</p>	WKST
	<p>12. Dążenie do tworzenia wizualizacji przestrzennej obiektów zabytkowych (3D) w odniesieniu do przestrzeni miejskiej.</p>	WKST, WGK – Stanowisko GIS
<p>5. PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO KALISZA SŁUŻĄCA BUDOWANIU TOŻSAMOŚCI I KREACJI PRODUKTÓW TURYSTYKI KULTUROWEJ</p>	<p>1. Coroczna organizacja Święta Miasta Kalisza jako elementu budowania poczucia wspólnoty społeczności lokalnej.</p>	WKST, KPM
	<p>2. Inicjowanie i współdziałanie z organizatorami przedsięwzięć dotyczących obchodów wydarzeń i rocznic historycznych ważnych dla budowania tożsamości lokalnej – w tym m.in. Programu przypadających w 2014 r. obchodów 100. rocznicy zburzenia Kalisza podczas I wojny światowej w 1914r., 750. rocznicy nadania społeczności żydowskiej Statutu Kaliskiego przez księcia Bolesława Pobożnego.</p>	WKST, KPM
	<p>3. Rozwój produktu turystyki kulturowej „<i>Kalisz - Miasto na Szlaku Bursztynowym</i>”.</p>	WKST, KPM
	<p>4. Rozwój produktu turystyki kulturowej „<i>Kalisz-początki Państwa Polskiego</i>” poprzez współdziałanie z organizatorami jarmarków archeologicznych, biesiad piastowskich i innych plenerowych imprez rycerskich.</p>	WKST, KPM
	<p>5. Rozwój produktu turystyki kulturowej „<i>Kalisz Wielokulturowy</i>” – w tym min. prowadzenie i systematyczne uzupełnianie na stronie internetowej Miasta zakładki „<i>Kalisz wielokulturowy i wielowyznaniowy</i>”, współpracę z organizatorami Dni Kultury mniejszości narodowych i wyznaniowych.</p>	WKST

	<p>6. „Wielkopolska Piastów wraz z Kaliszem, najstarszym z polskich miast” – realizacja wspólnie z Urzędem Marszałkowskim Województwa Wielkopolskiego produktu wizerunkowego ujętego w głównych dokumentach strategicznych Wielkopolski: WRPO 2007 – 2013, w Strategii Rozwoju Turystyki w Województwie Wielkopolskim oraz Programie operacyjnym rozwoju produktów turystycznych Wielkopolski Wielkopolskiej Organizacji Turystycznej.</p>	KPM
	<p>7. Realizacja kompleksowej kampanii promocyjnej produktów turystycznych i wizerunku turystycznego Wielkopolski „Wielkopolska Piastów z Kaliszem – Najstarszym Miastem w Polsce” – region Kujawsko-Pomorski i Wielkopolska. Kalisz będzie promowany w regionie, kraju i zagranicą jako ośrodek, w którym rodziła się polska państwowość., jako miasto najstarsze w Polsce posiadające interesującą ofertę turystyczną, zarówno pod względem obiektów historycznych, jak i wydarzeń.</p>	KPM
	<p>8. Współpraca z Wielkopolską Organizacją Turystyczną i zainteresowanymi podmiotami (w zakresie produktów turystyka kulturowa, aktywna, przemysłowa i biznesowa) przy wydaniu folderu pt. „Katalog Produktów Turystycznych Wielkopolski”.</p>	KPM-CIT

* Tabele sporządzono w oparciu o materiały merytoryczne pozyskane z: Kancelarii Prezydenta Miasta Kalisza, Wydziałów - Budownictwa, Urbanistyki i Architektury, Środowiska, Rolnictwa i Gospodarki Komunalnej, Rozbudowy Miasta i Inwestycji, Finansowego, Geodezji i Kartografii, Gospodarowania Mieniem, Edukacji, Zarządzania Kryzysowego i Spraw Obronnych, Administracyjno-Gospodarczego, Kultury i Sztuki, Sportu i Turystyki, Biura Obsługi Inwestora i Partnera Społecznego oraz Miejskiego Zarządu Budynków Mieszkalnych, Miejskiego Zarządu Obiektów Służby Zdrowia, Zarządu Dróg Miejskich, Powiatowego Inspektora Nadzoru Budowlanego dla Miasta Kalisza, Powiatowego Urzędu Pracy.

8.

Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Zadania określone w gminnym programie opieki nad zabytkami będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- 1) instrumentów prawnych, dzięki którym realizacja zadań przez Prezydenta Miasta Kalisza z zakresu dotyczącego ochrony dziedzictwa kulturowego odbywać się będzie w oparciu o przepisy:
 - Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162 poz. 1568, ze zmianami)
 - Ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity: Dz. U. z 2008 r. Nr 25, poz. 150 ze zmianami),
 - Ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (tekst jednolity: Dz. U. z 2012 poz. 647 ze zmianami);
 - Ustawy z dnia 16 października 1991 r. o ochronie przyrody (tekst jednolity: Dz. U. z 2009 r. Nr 151 poz. 1220 ze zmianami);
 - Ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity: Dz. U. z 2010 r. Nr 102 poz. 651 ze zmianami);
 - Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (tekst jednolity: Dz. U. z 2010 r. Nr 243 poz. 1623 ze zmianami);
- 2) instrumentów finansowych, dzięki którym realizacja zadań przez Prezydenta Miasta Kalisza z zakresu dotyczącego ochrony dziedzictwa kulturowego odbywać się będzie poprzez:
 - korzystanie z przepisów ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. nr 9, poz. 31, ze zmianami) zwalniającej z opodatkowania obiekty mieszkalne wpisane do rejestru zabytków pod warunkiem ich właściwego użytkowania w oparciu o ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568, ze zmianami).
 - wprowadzenie ulg podatkowych dla właścicieli obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, warunkowane podjęciem działań zmierzających do zabezpieczenia lub rewitalizacji tych obiektów
 - finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy
 - korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich
 - uchwalanie dotacji dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych na realizację prac remontowo-konserwatorskich
- 3) instrumentów koordynacji, dzięki którym realizacja zadań przez Prezydenta Miasta Kalisza z zakresu dotyczącego ochrony dziedzictwa kulturowego odbywać się będzie poprzez:

- realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp.,
 - współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami);
 - współpracę z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków – Delegatura w Kaliszu w odniesieniu do wszelkich działań podejmowanych przez samorząd miasta Kalisza dotyczących zagadnień z zakresu szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego istniejącego na obszarze miasta
- 4) instrumentów społecznych, dzięki którym realizacja zadań przez Prezydenta Miasta Kalisza z zakresu dotyczącego ochrony dziedzictwa kulturowego odbywać się będzie poprzez:
- działania edukacyjne promocyjne
 - współdziałanie z organizacjami społecznymi
 - działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami
- 5) instrumentów kontrolnych, dzięki którym realizacja zadań przez Prezydenta Miasta Kalisza z zakresu dotyczącego ochrony dziedzictwa kulturowego odbywać się będzie poprzez:
- aktualizację gminnej ewidencji zabytków
 - monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

W ramach priorytetu I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy

- Poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami
- Wartość finansowa zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczba (bądź inne mierniki) obiektów poddanych rewaloryzacji w ramach tych programów
- Wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom
- Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi

W ramach priorytetu II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

- Poziom (w %) objęcia terenu gminy wykonanymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego
- Liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych

- Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi

W ramach priorytetu III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości

- Liczba opracowanych prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe itp.)
- Liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy
- Liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych, konnych, wodnych
- Liczba opracowanych, wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników)
- Liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej
- Liczba szkoleń lub liczba pracowników biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego

Wzmiankowana analiza dokonywana będzie każdorazowo przez Prezydenta Miasta Kalisza po upływie 2 lat funkcjonowania gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy miasta Kalisza na lata 2013-2016 i zakończona zostanie raportem przedkładanym przez prezydenta radzie miejskiej. W miarę rozwoju systemu monitorowania przewiduje się weryfikację sposobu tejże oceny.

10.

Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Ustawowy obowiązek utrzymania zabytku we właściwym stanie, co wiąże się m.in. z prowadzeniem i finansowaniem przy nim prac konserwatorskich, restauratorskich i robot budowlanych spoczywa na jego posiadaczu, który dysponuje tytułem prawnym do zabytku wynikającym z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie wspomnianych robót jest jej zadaniem własnym.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robot budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków mogą ubiegać się o ich dofinansowanie ze środków m.in.:

I. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 ze zmianami) w art. 71-83. Szczegółowe uregulowania w tym zakresie zawiera Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. Nr 112, poz. 940).

Program operacyjny *DZIEDZICTWO KULTUROWE* realizowany jest w ramach corocznie ogłaszanych priorytetów.

Witryna internetowa: <http://www.mkidn.gov.pl/>

II. Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu

Ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Wielkopolski. Dotacja może być udzielona na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (art. 74 ustawy).

Witryna internetowa: <http://www.wosoz.bip-i.pl/public/>

III. Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, Departament Kultury

W ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne Województwa Wielkopolskiego w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego – ochrona zabytków i opieka nad zabytkami.

Witryna internetowa: <http://www.bip.umww.pl/>

IV. Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi

W ramach działania „Odnowa i rozwój wsi” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.

Witryna internetowa: <http://www.minrol.gov.pl/>

V. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Administracji Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Dotacje udzielane na remonty i konserwacje obiektów sakralnych w zakresie wykonywania podstawowych prac zabezpieczających obiekt (bez wystroju i wyposażenia).

Witryna internetowa: <http://www.mswia.gov.pl/>

VI. Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu

Na zadania związane z ochroną i kształtowaniem przyrody.

Witryna internetowa: <http://www.wfosgw.poznan.pl>

Działania o charakterze strategicznym i ponadregionalnym mogą być na finansowanie z Funduszy Unii Europejskiej, m in.

- 1) Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR), którego działalność koncentruje się na różnych dziedzinach m.in. rozwój turystyki oraz inwestycje w dziedzinie kultury.
- 2) Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko na lata 2007-2013, który zgodnie z projektem Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia na lata 2007-2013 (NSRO) stanowi jeden z programów operacyjnych przy wykorzystaniu środków Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. W ramach programu realizowanych będzie 17 osi priorytetowych m.in. 12 – kultura i dziedzictwo kulturowe.

Wymienione źródła finansowania są wskazówką dla właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe informacje dotyczące rodzaju finansowanych zadań, uprawnionych wnioskodawców, trybu składania wniosków, kryteriów oceny i warunków rozliczenia można znaleźć na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy finansowej.

11.

Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z *Ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenia nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku.

W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zdaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd gminny powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest Miasto Kalisz;
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze Miasta Kalisza.

Miasto Kalisz jest właścicielem (posiada tytuł prawny) lub współwłaścicielem obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Szczegółowy wykaz tych obiektów przedstawiony został w rozdziale **5.6 Zabytki stanowiące własność gminy**.

Gmina jako właściciel zabytków jest ustawowo zobligowana do opieki nad nimi tj. utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych Miasto Kalisz, powinno dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów i gości zachęcał do dłuższych pobytów w Kaliszu.

Ze środków własnych Miasto w 2009 r. sfinansowało wykonana została rewaloryzację elewacji zabytkowego gmachu Państwowej Szkoły Muzycznej I i II stopnia przy pl. Jana Pawła II na łączną kwotę brutto 313.748,07 zł, natomiast w 2010 r. wykonano: remont elewacji zabytkowego budynku d. willi mecenasa Z. Jaźwińskiego obecnie *Villa Calisia* wraz z wymianą stolarki okiennej i drzwiowej, wymianę schodów zewnętrznych, modernizację balustrad i murków, iluminację elewacji oraz instalację telewizji przemysłowej za kwotę 723.797,13 zł, a obiekt zyskał nową nazwę. W 2011 roku wykonane przez MZBM prace remontowe w 217 budynkach ujętych w Gminnej ewidencji zabytków, w tym w 5 budynkach wpisanych do rejestru zabytków zamknęły się kwotą 2 499 487,97 zł.

Miasto Kalisz planuje w najbliższych latach podjęcie prac remontowych w budynkach i obiektach komunalnych objętych wpisem do rejestru zabytków:

- zarządzanych przez MZBM: Al. Wolności 9a - remont pokrycia dachowego wraz z wzmocnieniem konstrukcji dachu oraz remont elewacji; al. Wolności 21 - rozdział zewnętrznej kanalizacji sanitarnej i deszczowej, utwardzenie nawierzchni podwórza, remont dachu, remont klatek schodowych; ul. Babina 1 – wymiana stolarki okiennej drewnianej w lokalach komunalnych ul. Grodzka 11 - remont klatek schodowych oraz pokrycia dachowego w budynku; ul. Kadecka 1/Łazienna 13 (budynek wspólnoty mieszkaniowej) – wymiana stolarki okiennej drewnianej w lokalach komunalnych wg zgłoszonych potrzeb lokatorskich; ul. Kanonicka 6 wymiana stolarki okiennej drewnianej w lokalach komunalnych wg zgłoszonych potrzeb lokatorskich.

- w ramach prac remontowych w placówkach oświatowych zlokalizowanych w budynkach zabytkowych w I Liceum Ogólnokształcące im. A. Asnyka przy ul. Grodzkiej 1 zaplanowana została konserwacja dachu.
- w budynku zabytkowego ratusza (w 2013 r. w ramach planu wydatków majątkowych Miasto planuje wykonanie projektu elewacji za co została zarezerwowana kwota 70.000 zł)
- w budynku przy ul. Śródmiejskiej 34, mieszczącym Przychodnię lekarskie, w III etapach zrealizowana zostanie renowacja elewacji frontowej.

Ponadto planowane jest przeprowadzenie kompleksowych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkowym Moście Kamiennym na rzece Prośnie, oszacowanych na kwotę 2.000.000zł. W oparciu o przygotowaną i uzgodnioną z WKZ dokumentację projektową czynione są starania o pozyskanie środków finansowych w ramach Programu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego – Dziedzictwo Kulturowe Priorytet 1 – **Ochrona zabytków**.

W latach 2009-2011 wykonane zostały prace remontowo-konserwatorskie i zabezpieczające zabytkowego odcinka zabytkowego muru miejskiego przy ul. Parczewskiego 5-6 i Piskorzewskiej 17 o łącznej długości ok. 27 m (odcinek przy ul. Parczewskiego 5-6 za kwotę 56.782,25 zł, r. - odcinek przy ul. Piskorzewskiej 17 za kwotę 70.226,57 zł) oraz prace remontowo-konserwatorskie przy zachowanym fragmencie muru obronnego o długości 19 m, położonym na posesji przy ul. Kadeckiej 1 i Łaziennej 13, który stanowił element obwodu murów biegnących w południowo-wschodniej części miasta.(za kwotę 98.962,48 zł.). W 2012 r. przeprowadzone zostały badania architektoniczno-konserwatorskie odcinków murów biegnącego na posesji przy ul. Szklarskiej 3-5 i Parczewskiego 4. W kolejnych latach kontynuowane będzie prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy zachowanych fragmentach murów miejskich, stanowiących znaczący element dziedzictwa Kalisza z czasów średniowiecznego miasta lokacyjnego. Działania te zmierzają do uczynienia i wyeksponowania zarysu przebiegu murów obronnych Kalisza.

Zabytkowe założenia zielone – parki, cmentarze, aleje ujęte zostały w Gminnej Ewidencji Zabytków Nieruchomych Miasta Kalisza. Na terenach zespołów zabytkowej zieleni objętych ochroną konserwatorską tj. Parku Miejskiego, parków podworskich w Szczypiornie i na Majkowie oraz Plant kontynuowane będą prace rewaloryzacji.

Wielkopolski Regionalny Program Operacyjny zakłada – w ramach **priorytetu IV Rewitalizacja obszarów problemowych**, możliwość ubiegania się m.in. przez samorządy, firmy i osoby fizyczne o wsparcie finansowe projektów z zakresu odnowy miast. Zintegrowany Plan Rozwoju Obszarów Miejskich i Przemysłowych dla Miasta Kalisza do roku 2020 jest kluczowym dokumentem dla skutecznego przeprowadzenia procesów odnowy społecznej, gospodarczej i przestrzennej. W ramach *Planu* przy zaangażowaniu, firm, podmiotów gospodarczych i osób fizycznych planuje się rewitalizację wskazanych obszarów i obiektów przemysłowych zlokalizowanych na terenie miasta.

Miasto dążyć będzie także do rewitalizacji kaliskiej Starówki. I etap obejmujący rewitalizację płyty Głównego Rynku poprzedzony wykonanymi w 2012 r. nieinwazyjnymi badaniami archeologicznymi, wymagać będzie w pierwszej kolejności, zgodnie z wytycznymi WKZ opracowania dokumentacji historyczno-architektonicznej, która stanowić będzie podstawę do przygotowania projektu.

Realizacja zadań inwestycyjnych uzależniona będzie w szczególności od przyjmowanych przez Radę Miejską uchwał budżetowych oraz uzyskanych środków zewnętrznych.

Niezwykle ważne jest badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego Kalisza. Prowadzenie i bieżąca aktualizacja gminnej ewidencji zabytków nieruchomości Miasta Kalisza jest ustawowym obowiązkiem samorządu. W latach 2011-2012 sporządzonych zostało 2266

kart adresowych Gminnej Ewidencji Zabytków Nieruchomych (dla obiektów nie będących zabytkami archeologicznymi). Kontynuowane będzie dalsze systematyczne prowadzenie Gminnej Ewidencji Zabytków. Ponadto w okresie obowiązywania Programu założona zostanie gminna ewidencja zabytków archeologicznych w formie kart adresowych zabytku nieruchomego (gez) – stanowisk archeologicznych.

Począwszy od 2000 roku, prowadzona jest współpraca z Instytutem Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie (dalej IAE PAN) w zakresie realizacji programu archeologicznych badań ratowniczych na terenie Kalisza. W ostatnich latach Miasto współfinansowało to przedsięwzięcie na poziomie 14.000 zł. Zakłada się, że w okresie obowiązywania Gminnego programu opieki nad zabytkami miasta Kalisza na lata 2013-2016 zabezpieczone zostaną w budżecie gminy środki finansowe na badania archeologiczne co najmniej na obecnym poziomie.

W celu realizacji zadań publicznych z zakresu ochrony i konserwacji zabytków w okresie obowiązywania poprzedniego Programu opieki nad zabytkami udzielane był dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach zabytkowych, zgodnie z uchwałami Rady Miejskiej Kalisza - w 2010r. w oparciu o uchwałę Nr XLVIII/717/2006 Rady Miejskiej Kalisza z dnia 29 czerwca 2006 r. w sprawie zasad i trybu postępowania, udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane dla obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków nie stanowiących własności Miasta, wynikających z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a począwszy od 2011 r. Uchwały nr XLIX/687/2010 RMK z dnia 27 maja 2010 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków.

2010 r.			
I.p.	BENEFICJENT	NAZWA ZADANIA	KWOTA DOTACJI (PLN)
1	Parafia Rzymskokatolicka św. Gotarda w Kaliszu, ul. Kordeckiego 3	Konserwacja polichromii ścian prezbiterium, stall oraz ambony kościoła filialnego św. Wojciecha na Zawodziu.	60.000
2	Parafia Rzymskokatolicka Wniebowzięcia NMP (św. Józefa) w Kaliszu , pl. św. Józefa 7	Prace remontowo-konserwatorskie związane z wymianą dachu nad nawą główną Bazyliki Wniebowzięcia NMP w Kaliszu.	185.000
3	Zgromadzeniu Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu w Kaliszu, ul. Śródmiejska 43	Wymiana pokrycia dachowego wraz z obróbkami blacharskimi na budynku zespołu klasztornego poreformackiego (obecnie Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu).	60.000
Dotacje w 2010 r. łącznie			305.000
2011 r.			
1	Klasztor OO. Franciszkanów w Kaliszu ul. Sukiennicza 7	Prace badawcze w Kaplicy Męki Pańskiej oraz kruchcie płn. W kościele OO. Franciszkanów w Kaliszu	43.000
2	Parafia Rzymskokatolicka Wniebowzięcia NMP	Konserwacja gotyckiego (z poł XIV w.) przedsionka i zakrystii kościoła	80.000

	(św. Józefa) w Kaliszu , pl. św. Jozefa	kolegiackiego pw. Wniebowzięcia NMP (św. Józefa) w Kaliszu.	
3	Parafia Rzymskokatolicka św. Gotarda w Kaliszu, ul. Kordeckiego 3	Konserwację ścian nawy i gzymsów w nawie kościoła filialnego św. Wojciecha na Zawodziu w Kaliszu.	40.000
4	Parafia Rzymskokatolicka pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Kaliszu, ul. Wrocławska 209	Prace badawcze i projektowe Kaplicy grobowej Ordęgów, ob. kaplicy św. Barbary wraz z otoczeniem kaplicy przy ul. Szczypiornickiej 70 w Kaliszu.	30.000
Dotacje w 2011r. łącznie			193.00
2012 r.			
1	Klasztor OO. Franciszkanów w Kaliszu , ul. Sukiennicza 7	Prace konserwatorskie w Kaplicy Męki Pańskiej oraz kruchcie płn. przy kościele OO. Franciszkanów w Kaliszu.	130.000
2	Parafia Rzymskokatolicka Wniebowzięcia NMP (św. Józefa) w Kaliszu , pl. św. Jozefa 7	Pełna konserwacja czterech ołtarzy bocznych z Sanktuarium św. Józefa w Kaliszu, ustawionych przy filarach międzynawowych kościoła, noszących wezwania: św. Alojzego Gonzagi, św. Stanisława Kostki, Matki Boskiej Bolesnej i Męki Pańskiej	130.000
3	Parafii Wojskowej pw. św. Wojciecha i Stanisława w Kaliszu, ul. Kolegialna 2	Prace remontowo-konserwatorskie fasady pojezuickiego kościoła św. Wojciecha i Stanisława (ob. Garnizonowego) - I etap osuszenie ściany fasady i konserwacja piaskowcowego portalu w wysokości	177.063
Dotacje w 2012r. łącznie			437.063

Zgodnie z projektem budżetu Kalisza na 2013 rok zarezerwowano kwotę 562.000 zł z przeznaczeniem na dotacje celowe na finansowanie lub współfinansowanie prac remontowych i konserwatorskich obiektów zabytkowych, dla jednostek niezaliczanych do sektora finansów publicznych (§ 2720).

Dotychczas z tej formy wsparcia korzystały jedynie podmioty kościelne – parafie i zgromadzenia, ponieważ wnioski składane przez inne podmioty, nie spełniały wymogów formalno-prawnych określonych ww. uchwale Rady Miejskiej.

Dotacja może być udzielona w wysokości do 80 % nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, a jeżeli zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych dotacja może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Udzielone dotychczas finansowe wsparcie umożliwiło wykonywanie kompleksowych, skomplikowanych pod względem technicznym i kosztownych prac konserwatorskich i

remontowych w najcenniejszych dla Kalisza zabytkach sakralnych, nawet jeśli wkład finansowy beneficjenta jest nieznaczny.

Efekty realizacji dotowanych zadań są spektakularne, dostrzegane nie tylko przez specjalistów. Zdecydowana poprawa stanu technicznego zabytku i jego walorów estetycznych jest wartością niezaprzeczalną, budzi zainteresowanie mieszkańców, przyciąga turystów i media, ale nie sposób pominąć też innych cennych i trwałych wartości m.in. aspektu pogłębiania wiedzy o zabytku i poczucia tożsamości, a także wykorzystania obiektu do organizacji przedsięwzięć kulturalnych np. festiwali muzycznych, koncertów, ekspozycji – temu celowi służą wnętrza bazyliki św. Józefa, kościoła garnizonowego, katedry św. Mikołaja, oraz kościół św. Wojciecha w otoczeniu Rezerwatu Archeologicznego „Kaliski Gród Piastów”).

Formą pomocy finansowej Miasta dla właścicieli obiektów zabytkowych jest również system ulg podatkowych - poprzez stosowanie zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (zgodnie z art. 7 ust 1 pkt 6 ustawy z dnia 12 stycznia 1991r. o podatkach i opłatach lokalnych (t.j.: Dz.U. z 2006r. Nr 121, poz. 844 z późn. zm.), a także zwolnień od podatku od nieruchomości budynków wielorodzinnych stanowiących zabytkową substancję Miasta, w których dokonano remontu co najmniej jednej ściany zewnętrznej lub dachu pokrytego dachówką (w ramach uchwały Nr LVI/758/2010 Rady Miejskiej Kalisza z dnia 28 października 2010r. w sprawie zwolnień od podatku od nieruchomości).

Edukacja i popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym Kalisza, tak jak dotychczas prowadzone będą m.in. poprzez:

- organizowanie i wspieranie konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych związanych z dziedzictwem kulturowym regionu, np. konkursów wiedzy, plastycznych i fotograficznych organizowanych przez instytucje kultury i placówki edukacyjne,
- kontynuację współpracy z organizatorami przedsięwzięć przygotowywanych z okazji Międzynarodowego Dnia Ochrony Zabytków (18.04.) oraz innych działań służących edukacji i popularyzacji dziedzictwa Kalisza, Współdziałanie z organizatorami różnorodnych, ogólnodostępnych przedsięwzięć (konferencje, sesje popularno-naukowe, rajdy), popularyzujących dziedzictwo kulturowe oraz potrzebę jego ochrony.
- inicjowanie we współpracy z Narodowym Instytutem Dziedzictwa Oddział w Poznaniu corocznych obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa oraz współdziałanie z organizatorami przedsięwzięć składających się na kaliski Program EDD.
- wydawanie i wspieranie publikacji – folderów promocyjnych, przewodników - poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego Kalisza, a także wspieranie wydawnictw popularno-naukowych dotyczących materialnego niematerialnego dziedzictwa historyczno-kulturowego i tradycji miasta Kalisza.
- kontynuację działań zmierzających do wyróżniania najlepszych właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych oraz osób i podmiotów zaangażowanych działania na rzecz zachowania i popularyzacji dziedzictwa historyczno-kulturowego Kalisza Nagrodą Prezydenta Miasta Kalisza za osiągnięcia w dziedzinie upowszechniania kultury i ochronę dziedzictwa narodowego.

W zakresie promocji dziedzictwa kulturowego Kalisza Miasto planuje m.in.:

- Coroczną organizację Świąta Miasta Kalisz jako elementu budowania poczucia wspólnoty społeczności lokalnej,
- inicjowanie i współdziałanie z organizatorami przedsięwzięć dotyczących obchodów wydarzeń i rocznic historycznych ważnych dla budowania tożsamości lokalnej – w tym Programu przypadających w 2014 r. obchodów 100. rocznicy zburzenia Kalisza podczas I wojny światowej w 1914r., 750. rocznicy nadania społeczności żydowskiej Statutu Kaliskiego przez księcia Bolesława Pobożnego,
- rozwój produktów turystyki kulturowej **”Kalisz - Miasto na Szlaku Bursztynowym”**. oraz **Kalisz-początki Państwa Polskiego”**,
- realizację wspólnie z Urzędem Marszałkowskim Województwa Wielkopolskiego produktu wizerunkowego **„Wielkopolska Piastów wraz z Kaliszem, najstarszym z polskich miast”** ujętego w głównych dokumentach strategicznych Wielkopolski: WRPO 2007 – 2013, w Strategii Rozwoju Turystyki w Województwie Wielkopolskim oraz Programie operacyjnym rozwoju produktów turystycznych,
- realizację kompleksowej kampanii promocyjnej produktów turystycznych i wizerunku turystycznego Wielkopolski. **„Wielkopolska Piastów z Kaliszem – Najstarszym Miastem w Polsce”** - region Kujawsko – Pomorski i Wielkopolska. Kalisz będzie promowany w regionie, kraju i zagranicą jako ośrodek, w którym rodziła się polska państwowość, jako miasto najstarsze w Polsce posiadające interesującą ofertę turystyczną, zarówno pod względem obiektów historycznych, jak i wydarzeń.

Zadania Programu Opieki nad Zabytkami będą też realizowane przez instytucje kultury podległe Miastu Kalisz, (Miejską Bibliotekę Publiczną im. A.Asnyka, OKP „Wieża Ciśnień”, Galerii Sztuki im.J.Tarasina, Filharmonia Kaliska) lub funkcjonujące na jego terenie (Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej, Książnica Pedagogiczna im.A.Parczewskiego) w ramach działalności bieżącej. Na podkreślenie zasługuje fakt, że instytucje kultury pełnią funkcję centrum kształtowania społeczeństwa obywatelskiego, ośrodka tworzenia i integrowania społeczności lokalnej, a przede wszystkim zachowania lokalnego bogactwa kultury. Jej zadaniem jest przekazywanie wiedzy na temat kultury i dziedzictwa kulturowego regionu.

Ponadto (w zakresie ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie) Miasto Kalisz będzie tak jak dotychczas wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe. Dobre doświadczenia współpracy w tym zakresie m.in. z Kaliskim Towarzystwem Przyjaciół Nauk, Polskim Towarzystwem Historycznym Oddział w Kaliszu, Towarzystwem Opieki nad Zabytkami, Bractwem Rycerskim Ziemi Kaliskiej, PTTK Oddział w Kaliszu, Stowarzyszeniem im. H. Sutarzewicz, Stowarzyszeniem Promocji Sztuki „Łyżka mleka”, stanowią potwierdzenie zaangażowania społeczności lokalnej w działania na rzecz ochrony i popularyzacji zabytków Kalisza.

Środki finansowe w budżecie miasta Kalisza w dziale 921 – Kultura i Ochrona Dziedzictwa Narodowego

Budżet Kalisza na rok 2012	Dział	Plan wydatków	Udział wydatków w budżecie Kalisza (%)
Dział 921	Kultura i ochrona dziedzictwa w tym;	8.418,067	2,00
	rozdział 92120- ochrona zabytków i opieka nad	627,063	0,15

	zabytkami		
Projekt budżetu Kalisza na rok 2013	Kultura i ochrona dziedzictwa w tym; rozdział 92120- ochrona zabytków i opieka nad zabytkami	8.654,000 770,100	2,02 0,18

Projekt budżetu Kalisza na 2013r. skonstruowany został na poziomie 99 % w stosunku do wykonania za 2012 r. Jednakże środki w dziale Kultura i Ochrona Dziedzictwa -rozdział 92120- ochrona zabytków i opieka nad zabytkami wzrosły o 143,037 zł tj. o 122,81% w stosunku do 2012r.

12.

Aneks nr 1:

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW MIASTA KALISZA

LP.	ADRES	OBIEKT	DATOWANIE	NUMER REJESTRU ZABYTKÓW / DATA WPISU
1.	miasto Kalisz	układ urbanistyczny miasta Kalisz	XIII w. - poł. XX w.	[33/A] 28.02.1956 [38/A] 18.02.1957
2.	aleja Wolności	założenie urbanistyczne alei Wolności	1793-1806, 1817	335/A [431/A] 20.01.1981
3.	osiedle Dobrzec	układ ruralistyczny dawnej wsi Dobrzec	XIII w. - poł. XX w.	
4.	osiedle Majków	układ ruralistyczny dawnej wsi Majków	XIII w. - poł. XX w.	
5.	osiedle Nosków	układ ruralistyczny dawnej wsi Nosków	XIV w. - poł. XX w.	
6.	osiedle Piwonice	układ ruralistyczny dawnej wsi Piwonice	XIII w. - poł. XX w.	
7.	osiedle Rajsków	układ ruralistyczny dawnej wsi Rajsków	XIII w. - poł. XX w.	
8.	osiedle Sulistawice	układ ruralistyczny dawnej wsi Sulistawice	XV w. - poł. XX w.	
9.	osiedle Szczypiorno	układ ruralistyczny dawnej wsi Szczypiorno	XV w. - poł. XX w.	
10.	ul. Kolegialna, Łazienna, św. Józefa	zespół budowlany: historyczny zespół zabudowy klasztoru oo. Jezuitów, późn. Korpusu Kadetów	XVI-XIX w.	
11.	ul. Stawiszyńska	zespół budowlany: historyczny zespół zabudowy klasztoru pobernardyńskiego, ob. oo. Jezuitów	XVI-1. ćw. XX w.	
12.	ul. Śródmiejska	zespół budowlany: historyczny zespół zabudowy klasztoru poreformackiego, ob. ss. Nazaretanek	XVII-XVIII w.	
13.	osiedle Majków	założenie dworsko-parkowo-folwarczne w d. wsi Majków	XVIII-XX w.	
14.	osiedle Sulistawice	założenie dworsko-parkowo-folwarczne w d. wsi Sulistawice	XVIII-XX w.	
15.	osiedle Szczypiorno	założenie dworsko-parkowo-folwarczne w d. wsi Szczypiorno	XVIII-XX w.	
16.	ul. 3 Maja	zespół budowlany: historyczny zespół zabudowy szkolnej	I. 20./30. XX w.	
17.	ul. Dworcowa, Obozowa	zespół budowlany: historyczny zespół zabudowy stacji kolejowej	1. i 2. dekada XX w.	
18.	ul. Kaszubska, gen. Władysława Sikorskiego,	zespół budowlany: historyczny zespół zabudowy obiektów	I. 30. i 50. XX w.	

	Skarszewska, Toruńska	związanych ze służbą zdrowia (szpital, szkoła pielęgniarstwa, stacja krwiodawstwa)		
19.	ul. Wrocławska	zespół budowlany: historyczny zespół zabudowy stacji kolejowej w dawnym Szczypiornie	po. 1906 r.	
20.	ul. Wrocławska	zespół budowlany: historyczny zespół zabudowy dawnych koszar wojskowych w dawnym Szczypiornie	1. poł. XIX w. - 1. ćw. XX w.	
21.	ul. Ludwika Idzikowskiego, Łódzka, Przesmyk, Bolesława Skarżyńskiego, Winiarska, Żwirki i Wigury	zespół budowlany: modernistyczny zespół zabudowy mieszkalnej jednorodzinnej - wille z ogrodami	I. 20./30. XX w. z późniejszymi uzupełnieniami	
22.	ul. Józefa Bema, Graniczna, Kielecka, Jana Kochanowskiego, Adama Mickiewicza, Polna, Mikołaja Reja, Juliusza Słowackiego, Widok, Wojska Polskiego	zespół budowlany: modernistyczny zespół zabudowy mieszkalnej jednorodzinnej - wille z ogrodami	I. 20./30. XX w. z późniejszymi uzupełnieniami	
23.	ul. Mała	zespół budowlany: historyczny zespół zabudowy mieszkalnej jednorodzinnej	1. i 2. dekada XX w.	
24.	ul. Żelazna	zespół budowlany: historyczny zespół zabudowy mieszkalnej jednorodzinnej w zabudowie szeregowej z ogrodami	I. 20./30. XX w.	
25.	ul. Ludowa, Obywatelska, Robotnicza, Stanisława Staszica, Urzędnicza	zespół budowlany: historyczny zespół zabudowy mieszkalnej wielorodzinnej	I. 20./30. XX w. uzupełnione obiektami socrealistycznymi budynkami z lat 50. XX w.	
26.	ul. Hoża, Bolesława Prusa, Żwirki i Wigury	zespół zabudowy: historyczny zespół zabudowy mieszkalnej wielorodzinnej	I. 40. i 50. XX w.	
27.	ul. Bogumiła i Barbary, Młynarska, Polna	zespół budowlany: socrealistyczny zespół zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej	I. 50. XX w.	
28.	ul. Leśna, Lisia, Mazowiecka, Sandomierska, Sarnia, Zajęcza	zespół budowlany: historyczny zespół zabudowy mieszkalnej jednorodzinnej	1. ćw. XX w.	
29.	ul. Nowy Świat, Handlowa	zespół budowlany: socrealistyczny zespół zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej	I. 50. XX w.	
30.	ul. Majkowska	zespół budowlany: Kaliskie Zakłady Garbarskie "Kalskór" SA	po 1907 r.	
31.	ul. 3 Maja nr 8	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
32.	3 Maja nr 10	budynek mieszkalny	ok. 1935 r.	
33.	3 Maja nr 12	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
34.	3 Maja nr 12	budynek młyna	2. ćw. XX w.	
35.	3 Maja nr 13	budynek handlowo-usługowy, tzw. dom katolicki	ok. 1935 r.	

36.	3 Maja nr 14	budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	
37.	3 Maja nr 16	budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	
38.	3 Maja nr 17	budynek mieszkalny	l. 50. XX w.	
39.	3 Maja nr 18	budynek szkolny	ok. 1930 r.	
40.	3 Maja nr 20	budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	
41.	ul. 25 Dywizji nr 8	budynek mieszkalny	pocz. XX w., przebud.	
42.	25 Dywizji nr 12	budynek mieszkalny	po 1910 r., przebud.	
43.	25 Dywizji nr 18-20	budynek mieszkalny	l. ćw. XX w.	
44.	29 Pułku Piechoty lub Ukraińska	cmentarz ukraiński	od 1914 r. niemiecki, od 1922 r. ukraiński	
45.	ul. 29 Pułku Piechoty 2-4	budynek mieszkalny (oficyna)	po 1910 r.	
46.	29 Pułku Piechoty nr 8	budynek mieszkalny	l. 20. XX w., przebud.	
47.	29 Pułki Piechoty nr 6	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
48.	29 Pułki Piechoty nr 15	zespół budowlany: zagroda	XIX/XX w.	
49.	29 Pułki Piechoty nr 15	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
50.	29 Pułki Piechoty nr 15	budynek gospodarczy	XIX/XX w.	
51.	29 Pułku Piechoty nr 16	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
52.	29 Pułku Piechoty nr 43	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
53.	Asnyka nr 3	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
54.	Asnyka nr 4	budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	
55.	Asnyka nr 5	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
56.	Asnyka nr 6	budynek mieszkalny	po 1920, przebud.	
57.	Asnyka nr 8-10	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
58.	Asnyka nr 10a	budynek mieszkalny	l. ćw. XX w.	
59.	Asnyka nr 11	budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	
60.	Asnyka nr 15	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
61.	Asnyka nr 24	budynek mieszkalny	l. 30. XX w., przebud.	
62.	Asnyka nr 25	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
63.	Asnyka nr 28	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
64.	Asnyka nr 31	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
65.	Asnyka nr 32	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
66.	Asnyka nr 33	budynek mieszkalny, ob. kaplica kościoła Adwentystów Dnia Siódmego	l. 20. XX w.	
67.	Asnyka nr 34	budynek mieszkalny	l. 40. XX w.	
68.	Asnyka nr 38	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
69.	Asnyka nr 40	budynek d. kaplicy ewangelickiej	l. ćw. XX w.	
70.	Asnyka nr 40	ogrodzenie	l. ćw. XX w.	
71.	Asnyka nr 41	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
72.	Asnyka nr 43	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
73.	Asnyka nr 46	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
74.	Asnyka nr 47	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
75.	Asnyka nr 48	budynek mieszkalny	l. 30.-40. XX w.	
76.	ul. Babina nr 1	budynek mieszkalny	po 1820 r., arch. F. Reinstein	
77.	Babina nr 1a	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
78.	Babina nr 1b	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
79.	Babina nr 2	budynek mieszkalny	1820-30r., arch. S. Szpilowski	
80.	Babina nr 2	budynek mieszkalny (oficyna)	3. ćw. XIX w.	
81.	Babina nr 3	budynek mieszkalny (willa)	pocz. XX w.	

82.	Babina nr 5	budynek mieszkalny	I. 90. XIX w.	
83.	Babina nr 8	budynek mieszkalny	3. ćw. XIX w.	
84.	Babina nr 8	budynek mieszkalny (oficyna)	XIX/XX w.	
85.	Babina nr 9	budynek mieszkalny	ok. 1820 r., arch. S. Szpilowski	
86.	Babina nr 10	budynek mieszkalny	ok. 1925 r.	
87.	Babina nr 11	budynek mieszkalny	ok. 1912 r.	
88.	Babina nr 12/Nowy Rynek 1	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w./XX w.	
89.	Babina nr 14	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w./XX w.	
90.	Babina nr 15	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w./XX w.	
91.	Babina nr 16	budynek mieszkalny, tzw. "koszary Godebskiego"	I. 30. XIX w.	
92.	Babina nr 17	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
93.	Babina nr 18d	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
94.	Babina nr 19	budynek mieszkalny	k. XIX w./XX w.	
95.	ul. Bankowa nr 2	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
96.	Bankowa nr 3	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
97.	Bankowa nr 4	budynek mieszkalny	I. 50./60. XX w.	
98.	Bankowa nr 5	budynek mieszkalny	I. 50./60. XX w.	
99.	Bankowa nr 7	budynek mieszkalny	I. 50./60. XX w.	
100.	Bankowa nr 9	budynek mieszkalny	I. 50./60. XX w.	
101.	ul. Bema Józefa nr 1	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
102.	ul. Biskupicka nr 21	budynek Ochotniczej Straży Pożarnej	1. poł. XX w.	
103.	ul. Bogumiła i Barbary nr 2	budynek mieszkalny	I. 50. XX w.	
104.	Bogumiła i Barbary nr 4	budynek mieszkalny	I. 50. XX w.	
105.	Bogumiła i Barbary nr 6	budynek mieszkalny	I. 50. XX w.	
106.	pl. Bogusławskiego Wojciecha 1	budynek teatru	1920–1936 r.	
107.	Bogusławskiego nr 2	budynek Narodowego Banku Polskiego, ob. BGK	I. 1920- 1924/ukończony 1930 r.	
108.	Bogusławskiego nr 2	ogrodzenie zespołu bankowego	I. 20. XX w.	
109.	ul. Bolesława Chrobrego nr 1	budynek piekarni	po 1900 r.	
110.	Bolesława Chrobrego nr 4	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
111.	ul. Bolesława Pobożnego nr 1	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
112.	Bolesława Pobożnego nr 7	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
113.	Bolesława Pobożnego nr 13	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
114.	Bolesława Pobożnego nr 15	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
115.	Bolesława Pobożnego nr 15	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
116.	Bolesława Pobożnego nr 17	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
117.	Bolesława Pobożnego nr 19	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
118.	Bolesława Pobożnego nr 27	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
119.	Bolesława Pobożnego nr 28	budynek mieszkalny	1. poł. XIX w.	
120.	Bolesława Pobożnego nr	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	

	32			
121.	Bolesława Pobożnego nr 33	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
122.	Bolesława Pobożnego nr 35	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
123.	Bolesława Pobożnego nr 37	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
124.	Bolesława Pobożnego nr 39	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
125.	Bolesława Pobożnego nr 41	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
126.	Bolesława Pobożnego nr 43	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
127.	Bolesława Pobożnego nr 45	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
128.	Bolesława Pobożnego nr 53	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
129.	Bolesława Pobożnego nr 62	budynek stodoły	1. ćw. XX w.	
130.	Bolesława Pobożnego nr 62a	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
131.	Bolesława Pobożnego nr 70	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
132.	Bolesława Pobożnego nr 70	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
133.	Bolesława Pobożnego nr 70	budynek gospodarczy	1. ćw. XX w.	
134.	Bolesława Pobożnego nr 76a	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
135.	Bolesława Pobożnego nr 81-101	rezerwat archeologiczny	X/XI-XIII w.	
136.	Bolesława Pobożnego nr 103	kościół filialny pw. św. Wojciecha	1798 r., restauracja 1870 r.	
137.	Bolesława Pobożnego nr 103	dzwonnica	1997 r.	
138.	Bolesława Pobożnego nr 105	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
139.	ul. Borkowska nr 9	budynek mieszkalny	I. 20-30 XX w.	
140.	Borkowska nr 13-15	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
141.	ul. Braci Niemojowskich nr 30-32	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
142.	Braci Niemojowskich nr 34	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
143.	Braci Niemojowskich nr 62	budynek cegielni	1. ćw. XX w.	
144.	Braci Niemojowskich nr 64	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
145.	Braci Niemojowskich nr 66	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
146.	ul. Browarna nr 2	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w., przebud.	
147.	Browarna nr 3	budynek mieszkalny	ok. 1913 r.	
148.	Browarna nr 4	budynek mieszkalny	1924 r.	
149.	Browarna nr 6	budynek mieszkalny	1915 r.	
150.	Browarna nr 8	budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	
151.	Browarna nr 10/Piekarska 13	budynek d. Domu Rzemiosł, ob. usługowo-mieszkalny	ok. pocz. I. 50. XX w.	
152.	ul. Brzozowa nr 1	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
153.	Brzozowa nr 1	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
154.	Brzozowa nr 1	budynek gospodarczy	1. ćw. XX w.	
155.	Brzozowa nr 1	budynek inwentarski	1. ćw. XX w.	
156.	Brzozowa nr 1	budynek inwentarski	1. ćw. XX w.	

157.	Brzozowa nr 19-21	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
158.	ul. Bursztynowa nr 33	budynek mieszkalny	1930 r.	
159.	ul. Cegielniana nr 7	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
160.	Cegielniana nr 9	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
161.	ul. Celtycka nr 18	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
162.	Celtycka nr 18	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
163.	Celtycka nr 18	budynek gospodarczy	1. ćw. XX w.	
164.	Celtycka nr 64-78	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
165.	Celtycka nr 64-78	budynek mieszkalny, ob. gospodarczy	1. ćw. XX w.	
166.	Celtycka nr 134-136	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
167.	Celtycka nr 134-136	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
168.	Celtycka nr 134-136	budynek gospodarczy	1. ćw. XX w.	
169.	Celtycka nr 142-146	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
170.	Celtycka nr 142-146	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
171.	Celtycka nr 142-146	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
172.	ul. Chełmska nr 13	budynek leśniczówki, ob. klub myśliwski i mieszkanie	1. ćw. XX w.	
173.	ul. Chmielna nr 2-4	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
174.	Chmielna nr 6	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
175.	Chmielna nr 7	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
176.	ul. Chodyńskiego Adama nr 3	budynek mieszkalny	1927 r.	
177.	Chodyńskiego nr 5	budynek mieszkalny	ok. 1925 r.	
178.	ul. Chopina Fryderyka nr 1	budynek mieszkalny	po poł. XIX w.	
179.	Chopina nr 2	budynki dawnych oficyn, ob. budynki usługowo-handlowe	XIX/XX w.	
180.	Chopina nr 3	budynek mieszkalny	1898 r.	
181.	Chopina nr 4	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
182.	Chopina nr 5	budynek mieszkalny	1903 r.	
183.	Chopina nr 7	budynek mieszkalny (oficyna)	k. XIX w./XX w.	
184.	Chopina nr 9	budynek Fabryki Fortepianów A. Fibigiera, późn. "Calisia"	1898 r.	
185.	Chopina nr 9	budynek mieszkalny, ob. restauracja	1898 r.?	
186.	Chopina nr 11	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
187.	Chopina nr 12	budynek mieszkalny	ok. 1912 r.	
188.	Chopina nr 14	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
189.	Chopina nr 15	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
190.	Chopina nr 16	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
191.	Chopina nr 17	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
192.	Chopina nr 18	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
193.	Chopina nr 19	budynek mieszkalny (oficyna)	1. ćw. XX w.	
194.	Chopina nr 23	bielarnia, ob.. Budynek produkcyjny FWR "Runotex" i usługowy	1913 r., ok. 1930 r.	
195.	Chopina nr 25	budynek mieszkalny (oficyna)	1. ćw. XX w.	
196.	ul. Ciasna nr 1	budynek mieszkalny	I. 80. XIX w.	
197.	Ciasna nr 2	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
198.	Ciasna nr 3	budynek mieszkalny	3. ćw. XIX w.	
199.	Ciasna nr 4	budynek mieszkalny	3. ćw. XIX w.	
200.	Ciasna nr 5	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w., przebud.	
201.	Ciasna nr 6	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
202.	Ciasna nr 7	budynek mieszkalny (oficyna)	1. ćw. XX w.	
203.	Ciasna nr 8	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
204.	Ciasna nr 10	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	

205.	Ciasna nr 11	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
206.	Ciasna nr 12	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
207.	Ciasna nr 15	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
208.	Ciasna nr 18	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
209.	Ciasna nr 19	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
210.	Ciasna nr 21	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
211.	Ciasna nr 23	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
212.	Ciasna nr 23	budynek d. sali kinowej, ob. biura i magazyny	ok. 1925 r.	
213.	ul Ciesielska nr 6	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
214.	Ciesielska nr 12	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
215.	Ciesielska nr 18	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
216.	ul. Cmentarna nr 4	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
217.	Cmentarna nr 6	budynek mieszkalny	koń. XIX w./ok. 1900 r.	
218.	Cmentarna nr 14	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
219.	Cmentarna nr 16	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
220.	ul. Czarna Droga nr 15	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
221.	ul. Czaszkowska nr 4	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
222.	Czaszkowska nr 6	budynek mieszkalny	po 1920 r.	
223.	Czaszkowska nr 8a	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
224.	Czaszkowska nr 14	budynek mieszkalny	po 1910 r.	
225.	ul. Częstochowska	cmentarz żołnierzy radzieckich	1946-1947 r., arch. A. Karolak, M. Tocz	
226.	Częstochowska	most Rypinkowski	I. 30. XX w.	
227.	Częstochowska	kapliczka przydrożna (przy skrzyżowaniu z ul. Księżnej Jolanty)	1946 r.	
228.	Częstochowska nr 1	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
229.	Częstochowska nr 3	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
230.	Częstochowska nr 5	budynek mieszkalny	I. 20-30 XX w.	
231.	Częstochowska nr 6	budynek mieszkalny	po 1900 r.	
232.	Częstochowska nr 7-11	budynek mieszkalny	I. 50/60. XX w.	
233.	Częstochowska nr 8	budynek mieszkalny	I. 20-30. XX w.	
234.	Częstochowska nr 15	budynek mieszkalny	ok. 1925-30 r.	
235.	Częstochowska nr 16	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
236.	Częstochowska nr 17	budynek Ewangelickiego Towarzystwa Śpiewaczego, późn. Młodzieżowy Dom Kultury	I. 30. XX w.	
237.	Częstochowska nr 18	budynek przemysłowy	I. 20. XX w.	
238.	Częstochowska nr 20	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
239.	Częstochowska nr 23	budynek mieszkalny	ok. poł. XIX w.	
240.	Częstochowska nr 30	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
241.	Częstochowska nr 32	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
242.	Częstochowska nr 34-36	budynek mieszkalny	1917 r.	
243.	Częstochowska nr 34-36	budynek mieszkalny	2. poł. XIX w.	
244.	Częstochowska nr 34-36	budynek gospodarczy	2. poł. XIX w.	
245.	Częstochowska nr 34-36	brama wjazdowa	2. poł. XIX w.	
246.	Częstochowska nr 38	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w., przebud. I. 20. XX w.	
247.	Częstochowska nr 39	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
248.	Częstochowska nr 40	budynek mieszkalny	po 1900 r.	
249.	Częstochowska nr 45	budynek mieszkalny z oficyną	4. ćw. XIX w., przebud.	
250.	Częstochowska nr 46	budynek mieszkalny z młynem	po 1900 r.	

251.	Częstochowska nr 46	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
252.	Częstochowska nr 47a	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
253.	Częstochowska nr 48	budynek mieszkalny z oficyną	l. 20. XX w.	
254.	Częstochowska nr 49	budynek mieszkalny z oficynami	4. ćw. XIX w.	
255.	Częstochowska nr 51	kościół parafialny pw. św. Gotarda	1909-1933 r.	
256.	Częstochowska nr 51	ogrodzenie ze stacjami drogi krzyżowej oraz schody przy kościele par. pw. św. Gotarda	1. poł. XX w.	
257.	Częstochowska nr 52	budynek mieszkalny	l. 30. XX w., przebud.	
258.	Częstochowska nr 54	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
259.	Częstochowska nr 57	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
260.	Częstochowska nr 65 (w pobliżu)	krzyż przydrożny	XIX/XX w.	
261.	Częstochowska nr 61	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
262.	Częstochowska nr 62	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
263.	Częstochowska nr 67	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
264.	Częstochowska nr 67	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
265.	Częstochowska nr 67-71	budynki cegielni	l. 20./30. XX w.	
266.	Częstochowska nr 68	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
267.	Częstochowska nr 70	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
268.	Częstochowska nr 79	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
269.	Częstochowska nr 80-82	kapliczka przydrożna	1. ćw. XX w.	
270.	Częstochowska nr 83a	budynek młyna	1. ćw. XX w.	
271.	Częstochowska nr 85-87	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
272.	Częstochowska nr 89	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
273.	Częstochowska nr 100b	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
274.	Częstochowska nr 100c	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
275.	Częstochowska nr 102a	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w., przebud.	
276.	Częstochowska nr 104	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
277.	Częstochowska nr 107	budynek mieszkalny	l. 20./30. XX w.	
278.	Częstochowska nr 109	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
279.	Częstochowska nr 116-116a	budynek mieszkalny	po 1900 r.	
280.	Częstochowska nr 121	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
281.	Częstochowska nr 125	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
282.	Częstochowska nr 130	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
283.	Częstochowska nr 137	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
284.	Częstochowska nr 138	cmentarz rzymskokatolicki	1913 r.	
285.	Częstochowska nr 138	grobowiec Piotra Barczaka	ok. 1913 r.	
286.	Częstochowska nr 138	grobowiec rodziny Piaseckich	ok. 1917 r.	
287.	Częstochowska nr 138	grobowiec rodziny Wolniewiczów	ok. 1937 r.	
288.	Częstochowska nr 138	grobowiec rodziny Kaczorowskich i Hansów	1924 r.	
289.	Częstochowska nr 138	grobowiec rodziny Drządzewskich	1933 r.	
290.	Częstochowska nr 138	grobowiec Antoniego Banaszkiwicza	ok. 1909 r.	
291.	Częstochowska nr 138	grobowiec rodziny Kościelaków	ok. 1934 r.	
292.	Częstochowska nr 138	grobowiec rodziny Spychalskich	l. 30. XX w.	
293.	Częstochowska nr 138	grobowiec rodziny Woźniaków	l. 20. XX w.	
294.	Częstochowska nr 147	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	

295.	Częstochowska nr 177	budynek mieszkalny	l. 20./30. XX w.	
296.	Częstochowska nr 191	budynek młyń	l. 20. XX w.	
297.	Częstochowska nr 195	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
298.	Częstochowska nr 223	budynek mieszkalny	l. ćw. XX w.	
299.	Częstochowska nr 225	budynek mieszkalny	l. ćw. XX w.	
300.	Częstochowska nr 227	budynek mieszkalny	l. ćw. XX w.	
301.	ul. Dąbrowskiego Jarosława nr 1	budynek mieszkalny strażnika cmentarza, ob. kaplica i biura	3. ćw. XIX w.	
302.	Dąbrowskiego nr 4	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
303.	ul. Dębowa nr 14	budynek mieszkalny	l. ćw. XX w.	
304.	ul. Długosza Jana nr 3	budynek mieszkalny	ok. 1910 r., przebud.	
305.	Długosza nr 5	budynek mieszkalny	ok. 1900 r., przebud.	
306.	Długosza nr 6	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
307.	Długosza nr 7	budynek mieszkalny	1902 r.	
308.	Długosza nr 7	budynek młyń "Gwiazdka", ob. mieszkalny	1902 r.	
309.	Długosza nr 8	budynek mieszkalny (oficyna)	k. XIX w.	
310.	Długosza nr 8	budynek mieszkalny (oficyna)	k. XIX w.	
311.	Długosza nr 11	hale szedowe fabryki "Runotex"	l. 60. XX w.	
312.	Długosza nr 14	budynek szkolny	l. 50. XX w.	
313.	Długosza nr 15	budynek mieszkalny	ok. 1910 r., przebud.	
314.	Długosza nr 17	budynek mieszkalny	ok. 1910 r., przebud.	
315.	ul. Dobrzecka nr 2	budynek pofabryczny, ob. biurowo-administracyjny	po poł. XIX w., przebud.	
316.	Dobrzecka nr 3	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w., rem. 1988 r.	
317.	Dobrzecka nr 4	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
318.	Dobrzecka nr 5	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
319.	Dobrzecka nr 7	budynek mieszkalny	po 1900 r.	
320.	Dobrzecka nr 8	budynek mieszkalny	przed 1900 r.	
321.	Dobrzecka nr 9	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
322.	Dobrzecka nr 10	budynek mieszkalny	3-4. ćw. XIX w.	
323.	Dobrzecka nr 11	budynek mieszkalny	po 1900 r.	
324.	Dobrzecka nr 12	budynek mieszkalny	3-4. ćw. XIX w.	
325.	Dobrzecka nr 12	budynek mieszkalny (w podwórzu)	1. ćw. XX w.	
326.	Dobrzecka nr 13	budynek mieszkalny	po 1900 r.	
327.	Dobrzecka nr 14	budynek mieszkalny	przed 1900 r.	
328.	Dobrzecka nr 17	budynek mieszkalny	po 1900 r.	
329.	Dobrzecka nr 19	budynek mieszkalny	l. ćw. XX w.	
330.	Dobrzecka nr 20	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
331.	Dobrzecka nr 21	budynek mieszkalny	1909 r.	
332.	Dobrzecka nr 22	budynek mieszkalny	ok. 1937 r.	
333.	Dobrzecka nr 23	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
334.	Dobrzecka nr 30	budynek mieszkalny	l. ćw. XX w.	
335.	Dobrzecka nr 32	budynek mieszkalny	po 1900 r.	
336.	Dobrzecka nr 34	budynek mieszkalny	po 1900 r.	
337.	Dobrzecka nr 36	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
338.	Dobrzecka nr 45	budynek mieszkalny	pocz. XX w. lub l. 30. XX w.	
339.	Dobrzecka nr 47	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
340.	Dobrzecka nr 48	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
341.	Dobrzecka nr 49	budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	

342.	Dobrzecka nr 50	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
343.	Dobrzecka nr 51	budynek mieszkalny	po 1910 r.	
344.	Dobrzecka nr 52	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
345.	Dobrzecka nr 53	budynek mieszkalny	po 1930 r., przebud.	
346.	Dobrzecka nr 56	budynek mieszkalny	po 1930? r.	
347.	Dobrzecka nr 58	budynek mieszkalny	po 1930 r.	
348.	Dobrzecka nr 59	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
349.	Dobrzecka nr 61	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
350.	Dobrzecka nr 62a	budynek mieszkalny	I. 50. XX w.	
351.	Dobrzecka nr 62b	budynek mieszkalny	I. 50. XX w.	
352.	Dobrzecka nr 67	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
353.	Dobrzecka nr 101	figura przydrożna	pocz. XX w., 1947 r.	
354.	Dobrzecka nr 103	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
355.	Dobrzecka nr 107	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
356.	Dobrzecka nr 115	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
357.	Dobrzecka nr 114-116	zespół budowlany: zagroda	I. ćw. XX w.	
358.	Dobrzecka nr 114-116	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
359.	Dobrzecka nr 118-120	budynek gospodarczy	I. ćw. XX w.	
360.	Dobrzecka nr 118-120	budynek gospodarczy	I. ćw. XX w.	
361.	Dobrzecka nr 125	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
362.	Dobrzecka nr 134	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
363.	Dobrzecka nr 135	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
364.	Dobrzecka nr 137	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
365.	Dobrzecka nr 142	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
366.	Dobrzecka nr 144	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
367.	Dobrzecka nr 144	budynek gospodarczy	I. ćw. XX w.	
368.	Dobrzecka nr 145	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
369.	Dobrzecka nr 153	budynek mieszkalny	1925-1930 r.	
370.	Dobrzecka nr 162	zespół budowlany: zagroda	I. ćw. XX w.	
371.	Dobrzecka nr 162	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
372.	Dobrzecka nr 169	zespół budowlany: zagroda	I. ćw. XX w.	
373.	Dobrzecka nr 169	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
374.	Dobrzecka nr 184	organistówka	I. ćw. XX w.	
375.	Dobrzecka nr 186	kościół par. pw. św. Michała Archanioła	1881-1886 r.	
376.	Dobrzecka nr 186	brama-dzwonnica przy kościółce	k. XIX w.	
377.	Dobrzecka nr 186	ogrodzenie kościoła	k. XIX w.	
378.	Dobrzecka nr 186	cmentarz parafialny parafii pw. św. Michała Archanioła	2. poł. XIX w.	
379.	Dobrzecka nr 186	ogrodzenie cmentarza	k. XIX w.	
380.	Dobrzecka nr 186	grobowiec Madalińskich	ok. 1929 r.	
381.	Dobrzecka nr 186	grobowiec Płócienników	ok. 1910 r.	
382.	Dobrzecka nr 186	grobowiec Paszynów i Balcerzaków	I. ćw. XX w.	
383.	Dobrzecka nr 186	grobowiec Sowińskich	ok. 1920 r.	
384.	Dobrzecka nr 186	kaplica grobowa Przybyłów i Zalewskich	pocz. XX w.	
385.	Dobrzecka nr 193	plebania	3. ćw. XIX w., rozbud.	
386.	Dobrzecka nr 193	budynek inwentarsko- gospodarczy	1915-1920 r.	
387.	ul. Dolna nr 3	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
388.	Dolna nr 6	budynek mieszkalny	I. 20-30. XX w.	
389.	Dolna nr 10a	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
390.	Dolna nr 19	budynek mieszkalny	k. XIX w.	

391.	ul. Dworcowa	dworzec kolejowy	ok. 1920-1930 r., przebud. 1958- 1960 r.	
392.	Dworcowa	wieża ciśnień	ok. 1933 r.	
393.	Dworcowa	budynek magazynowy	ok. 1910 r.	
394.	Dworcowa	budynek dróżnicy przy przejeździe kolejowym	ok. 1900 r.	
395.	Dworcowa nr 4	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
396.	Dworcowa nr 14	budynek mieszkalny (pracowników kolei)	ok. 1910 r.	
397.	Dworcowa nr 16	budynek mieszkalny (pracowników kolei)	ok. 1910 r.	
398.	Dworcowa nr 16	budynek gospodarczy	ok. 1910 r.	
399.	Dworcowa nr 18-20	budynek magazynowo- gospodarczy	ok. 1910 r.	
400.	Dworcowa nr 18	budynek gospodarczy	ok. 1910 r.	
401.	Dworcowa nr 20	budynek mieszkalny (pracowników kolei)	ok. 1910 r.	
402.	ul. Fabryczna nr 1	budynek mieszkalny	ok. 1930 r., przebud.	
403.	Fabryczna nr 1b	budynek mieszkalny, ob. restauracja	k. XIX w.	
404.	Fabryczna nr 4	budynek mieszkalny?, potem FWA „Haft”	1. ćw. XX w.	
405.	Fabryczna nr 6	budynek dawnej fabryki Samuela Flakiewicza, późn. FWA „Haft”	ok. 1910 r.	
406.	Fabryczna nr 7	budynek mieszkalny	ok. 1925 r.	
407.	Fabryczna nr 12	budynek fabryczny, ob. mieszkalny	ok. 1920 r., przebud.	
408.	Fabryczna nr 14	budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	
409.	Fabryczna nr 16	budynek mieszkalny	po 1900 r.	
410.	ul. Franciszkańska nr 1	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
411.	Franciszkańska nr 2	budynek mieszkalny	ok. 1925 r.	
412.	Franciszkańska nr 7	budynek mieszkalny	1930 r.	
413.	ul. Galla Anonima nr 5	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
414.	Galla Anonima nr 5	budynek gospodarczy	XIX/XX w.	
415.	Galla Anonima nr 8-10	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
416.	Galla Anonima nr 8-10	budynek gospodarczy, ob. mieszkalny	2. ćw. XX w.	
417.	Galla Anonima nr 20	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
418.	Galla Anonima nr 23	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
419.	ul. Garbarska nr 1	budynek mieszkalny	1920-1925 r.	
420.	Garbarska nr 2	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
421.	Garbarska nr 2a	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
422.	Garbarska nr 3	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
423.	Garbarska nr 4	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
424.	Garbarska nr 5	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
425.	Garbarska nr 7	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
426.	ul. Garncarska nr 2	budynek mieszkalny	ok. poł. XIX w.	
427.	Garncarska nr 4	budynek mieszkalny (oficyna)	ok. poł. XIX w.	
428.	Garncarska nr 5	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
429.	Garncarska nr 6	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
430.	Garncarska nr 8	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
431.	Garncarska nr 9	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
432.	Garncarska nr 10	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
433.	Garncarska nr 12	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
434.	Garncarska nr 14	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	

435.	Garncarska nr 18	budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	
436.	ul. Gdyńska nr 2	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
437.	Gdyńska nr 4	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
438.	Gdyńska nr 6	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
439.	ul. Główny Rynek nr 1	budynek mieszkalny	po 1920 r.	
440.	Główny Rynek nr 2	budynek mieszkalny	po 1920 r.	
441.	Główny Rynek nr 3	budynek mieszkalny	2. poł. XIX w.	
442.	Główny Rynek nr 4	budynek mieszkalny	1824 r., 1927 r.	
443.	Główny Rynek nr 5	budynek mieszkalny z oficyną	poł. XIX w., ok. 1925 r.	
444.	Główny Rynek nr 6	budynek mieszkalny	ok. 1926 r.	
445.	Główny Rynek nr 7	budynek mieszkalny	ok. 1925 r.	
446.	Główny Rynek nr 8	budynek mieszkalny	poł. XIX w., l. 20. XX w.	
447.	Główny Rynek nr 9	budynek mieszkalny	ok. 1927 r.	
448.	Główny Rynek nr 10	budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	
449.	Główny Rynek nr 11	budynek mieszkalny	1923 r.	
450.	Główny Rynek nr 12	budynek mieszkalny	1922 r.	
451.	Główny Rynek nr 13	budynek mieszkalny	1919 r.	
452.	Główny Rynek nr 14	budynek mieszkalny	1921 r.	
453.	Główny Rynek nr 15	budynek mieszkalny	1924-1933 r.	
454.	Główny Rynek nr 16	budynek mieszkalny	1922 r.	
455.	Główny Rynek nr 17	budynek mieszkalny	po 1933 r.	
456.	Główny Rynek nr 18	budynek mieszkalny	ok. 1924 r.	
457.	Główny Rynek nr 19	budynek mieszkalny	ok. 1922 r.	
458.	Główny Rynek nr 20	ratusz	1920-1927 r.	
459.	ul. Godebskiego Cypriana nr 13	budynek mieszkalny	1924-1926 r.	
460.	ul. Gołębia nr 1	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
461.	Gołębia nr 3	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
462.	ul. Gościnną (rejon)	park dworski w Szczypiornie	poł. XIX w.	
463.	Gościnną (w ciągu ulicy)	wiadukt kolejowy	1906 r.	
464.	Gościnną nr 5	schron bojowy	1939 r.	
465.	Gościnną nr 5	schron bojowy	1939 r.	
466.	Gościnną nr 5-15	budynek kuźni folwarcznej	2. ćw. XIX w.	
467.	Gościnną nr 24	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
468.	ul. Górna nr 1	budynek mieszkalny	po 1910 r.	
469.	Górna nr 1a	budynek mieszkalny	po 1910 r.	
470.	Górna nr 2	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
471.	Górna nr 3	budynek mieszkalny	po 1900 r.	
472.	Górna nr 4	budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	
473.	Górna nr 5	budynek mieszkalny	po 1920 r., przebud.	
474.	Górna nr 7	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
475.	Górna nr 9	budynek mieszkalny	l. 30. XX w., przebud.	
476.	Górna nr 15	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
477.	ul. Górnośląska	cmentarz rzymskokatolicki tzw. miejski	zał. 1807 r., powiększony 1839 r.,	
478.	Górnośląska	mur ogrodzeniowy cmentarza z bramą	1840 r.	
479.	Górnośląska	grobowiec Anasiewiczów	ok. 1920 r.	
480.	Górnośląska	grobowiec Bakowiczów i in.	l. 80. XIX w.	
481.	Górnośląska	grobowiec Beckich i in.	4. ćw. XIX w.	
482.	Górnośląska	grobowiec Bentkowskich	l. 20. XX w.	
483.	Górnośląska	grobowiec Betticherów i in.	l. 80. XIX w.	
484.	Górnośląska	grobowiec Bernadzikowskich i	l. 30. XX w.	

		in.		
485.	Górnośląska	grobowiec Bębnowskich i in.	1 ćw. XX w.	
486.	Górnośląska	grobowiec Bierzyńskich i in.	ok. 1884 r.	
487.	Górnośląska	kaplica grobowa Blizińskiego i in.	l. 20-30. XX w.	
488.	Górnośląska	grobowiec Bogacińskich i in.	ok. 1920-1925 r.	
489.	Górnośląska	grobowiec Borzysławskich i in.	l. 20. XX w.	
490.	Górnośląska	grobowiec Bukowińskich i in.	ok. 1927-1928 r.	
491.	Górnośląska	grobowiec Cierpiatków i in.	pocz. XX w.	
492.	Górnośląska	grobowiec Ciszewskich i in.	4. ćw. XIX w.	
493.	Górnośląska	grobowiec Ciupków i in.	1. ćw. XX w.	
494.	Górnośląska	grobowiec Chabielskich i in.	ok. 1890 r., l. 30. XX w., rem. l. 90. XX w.	
495.	Górnośląska	kaplica grobowa Chrystowskich i in.	l. 80. XIX w.	
496.	Górnośląska	grobowiec Chrzanowskich	ok. 1890 r.	
497.	Górnośląska	grobowiec Czaplickich	1. ćw. XX w.	
498.	Górnośląska	grobowiec Czaplińskich	l. 30. XX w.	
499.	Górnośląska	grobowiec Czarneckich i in.	4. ćw. XIX w.	
500.	Górnośląska	grobowiec Dobrowolskich i in.	l. 20-30. XX w.	
501.	Górnośląska	grobowiec Domaniewskich	l. 20-30. XX w.	
502.	Górnośląska	grobowiec Doruchowskich	1901 r.	
503.	Górnośląska	grobowiec Dreckich	1886 r.	
504.	Górnośląska	grobowiec Drygasów i in.	pocz. XX w.	
505.	Górnośląska	grobowiec Dzierżawskich i in.	ok. 1905-1910 r.	
506.	Górnośląska	grobowiec Gałczyńskich i in.	l. 20. XX w.	
507.	Górnośląska	grobowiec Gnaczyńskich	pocz. XX w.	
508.	Górnośląska	grobowiec Golanowskich	1. ćw. XX w.	
509.	Górnośląska	grobowiec Grąbczewskich i in.	k. XIX w.	
510.	Górnośląska	grobowiec Gulczyńskich	l. 30? XX w.	
511.	Górnośląska	grobowiec Gościmskich	l. 70. XIX w., rem.	
512.	Górnośląska	grobowiec Goworzewskiego i in.	l. 70. XIX w.	
513.	Górnośląska	grobowiec Grzeszkiewiczów	k. XIX w.	
514.	Górnośląska	grobowiec Habierskich i in.	l. 20? XX w.	
515.	Górnośląska	grobowiec Hańczkiewiczów	1872 r., rem.	
516.	Górnośląska	kaplica grobowa Heinsów i in.	l. 80. XIX w.	
517.	Górnośląska	grobowiec Herbichów i in.	1. ćw. XX w.	
518.	Górnośląska	grobowiec Hilchenów	1. ćw. XX w.	
519.	Górnośląska	grobowiec Ibisów	l. 30. XX w.	
520.	Górnośląska	grobowiec Lzydorczyków	1. ćw. XX w., rem.	
521.	Górnośląska	grobowiec ks. Jakubowskiego i in.	ok. 1933 r.	
522.	Górnośląska	grobowiec Jankowskich	4. ćw. XIX w., rozbud. ok. 1905 r.	
523.	Górnośląska	grobowiec Janowskich i in.	k. XIX w.	
524.	Górnośląska	grobowiec Jaśniewiczów	l. 30. XX w.	
525.	Górnośląska	grobowiec Jędrusiaków	ok. 1918 r.	
526.	Górnośląska	grobowiec Jurgitasa i in.	l. 30? XX w.	
527.	Górnośląska	grobowiec Kaczkowskich i in.	4. ćw. XIX w., przebud. 1. ćw. XX w.	
528.	Górnośląska	grobowiec Kaczorowskich i in.	l. 30. XX w.	
529.	Górnośląska	grobowiec Kamińskich i in.	ok. 1910 r.	
530.	Górnośląska	grobowiec Kamińskich i in.	l. 70. XIX w., rozbud. 1. ćw. XX	

			w.	
531.	Górnośląska	grobowiec Kapalińskich i in.	pocz. XX w.	
532.	Górnośląska	grobowiec Kapuścińskich i in.	pocz. XX w.	
533.	Górnośląska	grobowiec Karskich i in.	l. 60. XIX w., przebud. kon. XIX w.	
534.	Górnośląska	grobowiec Karśnickich	k. XIX w.	
535.	Górnośląska	grobowiec Kiernożyckich	l. 20. XX w.	
536.	Górnośląska	grobowiec Kindlerów i in.	l. 20-30. XX w.	
537.	Górnośląska	grobowiec Kindlerów	pocz. XX w.	
538.	Górnośląska	grobowiec Kinickiej i in.	l. 70. XIX w.	
539.	Górnośląska	grobowiec Klinke i in.	1830 r., rozbud. 1 ćw. XX w.	
540.	Górnośląska	kaplica grobowa Koczorowskich	k. l. 80. XIX w., rem. l. 90. XX w.	
541.	Górnośląska	grobowiec Kokczyńskich i in.	l. 60. XIX w., przebud. 1. ćw. XX w.	
542.	Górnośląska	grobowiec Koperskich i in.	1. ćw. XX w.	
543.	Górnośląska	grobowiec Krawców i in.	1. ćw. XX w.	
544.	Górnośląska	grobowiec Krzewskich i in.	l. 20. XX w.	
545.	Górnośląska	grobowiec Kuryłowiczów	1931 r.	
546.	Górnośląska	grobowiec Lehmannów	pocz. XX w.	
547.	Górnośląska	grobowiec Lipińskich i in.	1. ćw. XX w.	
548.	Górnośląska	grobowiec Lipskich i in.	3. ćw. XIX w., przebud. l. 30. XX w.	
549.	Górnośląska	grobowiec Machowskich	p. XX w.	
550.	Górnośląska	grobowiec Maciejewskich	1. ćw. XX w.	
551.	Górnośląska	grobowiec Marciniaków i in.	1. ćw. XX w.	
552.	Górnośląska	grobowiec Matuszczaków	l. 20-30. XX w.	
553.	Górnośląska	grobowiec Mazurowskich i in.	ok. 1902 r.	
554.	Górnośląska	grobowiec Milewskich /Unistawskich/ i in.	ok. 1832 r., przebud. k. XIX w.	
555.	Górnośląska	grobowiec Milewskich i in.	3. ćw. XIX w.	
556.	Górnośląska	grobowiec Milerów i in.	koń. XIX w., l. 20. XX w.	
557.	Górnośląska	grobowiec Młodeckich i in.	1. ćw. XX w.	
558.	Górnośląska	grobowiec Młynarskich i in.	ok. 1919-1920 r.	
559.	Górnośląska	grobowiec Mrowińskich	ok. 1913 r.	
560.	Górnośląska	grobowiec Mrozowskich i in.	l. 80.-90. XIX w.	
561.	Górnośląska	grobowiec Nagadalskich i in.	1901 r.	
562.	Górnośląska	grobowiec Nieniewskich i in.	l. 70-80. XIX w.	
563.	Górnośląska	grobowiec Niewęglowskich	1. ćw. XX w.	
564.	Górnośląska	grobowiec Nowakiewiczów	l. 20. XX w.	
565.	Górnośląska	grobowiec Nowackich i in.	l. 20-30. XX w.	
566.	Górnośląska	grobowiec Olejniczaków i in.	k. XIX w.	
567.	Górnośląska	grobowiec Opielińskich i in.	k. XIX w., wyk. firma Ginter	
568.	Górnośląska	grobowiec Orłów i in.	4. ćw. XIX w., rozbud. ok. 1920 r.	
569.	Górnośląska	grobowiec NN z Aniołem przy murze	pocz. XX w., wyk. firma Ginter	
570.	Górnośląska	grobowiec Parczewskich i in.	l. 30. XIX w., przebud.	
571.	Górnośląska	grobowiec Paszkowskich	ok. 1906 r.	
572.	Górnośląska	grobowiec Piaseckich i in.	ok. 1915 r.	

573.	Górnośląska	grobowiec Piestrzyńskich i in.	l. 30. XX w.	
574.	Górnośląska	grobowiec Pietrusiaków i in.	1. ćw. XX w.	
575.	Górnośląska	grobowiec Pileckich	l. 30. XX w.	
576.	Górnośląska	grobowiec Plewickich	pocz. XX w.	
577.	Górnośląska	grobowiec Pliszkiwiczów	2 ćw. XX w.	
578.	Górnośląska	grobowiec Polańskich i in.	1 ćw. XX w.	
579.	Górnośląska	grobowiec Polkowskich i in.	po 1888 r.	
580.	Górnośląska	grobowiec Przybylskich i in.	k. XIX w.	
581.	Górnośląska	grobowiec Przybylskich	ok. 1913 r.	
582.	Górnośląska	grobowiec Przybylskich i in.	pocz. XX w.	
583.	Górnośląska	kaplica grobowa Prusinowskich	ok. 1915 r.	
584.	Górnośląska	grobowiec Prylińskich i in.	ok. 1910 r.	
585.	Górnośląska	grobowiec Puchalskich	l. 30? XX w.	
586.	Górnośląska	grobowiec Pyzalskich	ok. 1900 r.	
587.	Górnośląska	grobowiec Radlickich	l. 30. XX w.	
588.	Górnośląska	grobowiec Radomskich	l. 20.-30. XX w.	
589.	Górnośląska	grobowiec Rolińskich i in.	1 ćw. XX w.	
590.	Górnośląska	grobowiec Rosiaków i in.	1 ćw. XX w., rem.	
591.	Górnośląska	grobowiec Rozdrażewskich i in.	ok. 1873 r.	
592.	Górnośląska	grobowiec Rożnowskich i in.	ok. 1923 r.	
593.	Górnośląska	grobowiec Rudnickich i in.	3 ćw. XIX w., rozbud. 1 ćw. XX w.	
594.	Górnośląska	grobowiec Rybarskich	1 ćw. XX w.	
595.	Górnośląska	grobowiec Rychlewiczów i in.	ok. 1911 r.	
596.	Górnośląska	kaplica grobowa Rymarkiewiczów	3 ćw. XIX w., rem . l. 90. XX w.	
597.	Górnośląska	grobowiec Sadowskich i in.	ok. 1840 r., przebud.	
598.	Górnośląska	grobowiec Samborskiego i in.	ok. 1898 r.	
599.	Górnośląska	grobowiec Sikorskich	ok. 1904 r.	
600.	Górnośląska	grobowiec Sióstr Miłosierdzia	4 ćw. XIX w.	
601.	Górnośląska	grobowiec Skowrońskich i in.	1871 r.	
602.	Górnośląska	grobowiec Sobczyków	l. 20.-30. XX w.	
603.	Górnośląska	grobowiec Sobczyńskich	ok. 1920-1930 r.	
604.	Górnośląska	grobowiec Stempinów	1 ćw. XX w.	
605.	Górnośląska	grobowiec Sulecińskich i in.	pocz. XX w.	
606.	Górnośląska	grobowiec Sulimierskich i in.	XIX/XX w.	
607.	Górnośląska	grobowiec Szczepankiewiczów i in.	4 ćw. XIX w.	
608.	Górnośląska	grobowiec Szyszczyńskich i in.	k. 60. XIX w., przebud. kon. XIX w.	
609.	Górnośląska	grobowiec Tomeckich i in.	1 ćw. XX w.	
610.	Górnośląska	grobowiec Trzebuchowskich i in.	4 ćw. XIX w.	
611.	Górnośląska	grobowiec Tymienieckich i in.	pocz. XX w.	
612.	Górnośląska	grobowiec Urowskich i in.	l. 20. XX w.	
613.	Górnośląska	grobowiec Walczaków i in.	l. 20.-30? XX w.	
614.	Górnośląska	grobowiec Wasilewskiego i in.	ok. 1908-1909 r.	
615.	Górnośląska	grobowiec Wawrzonowskich	l. 20. XX w. wyk. Firma Ginterów	
616.	Górnośląska	grobowiec Wetniców i in. Borkowskich i Jarnuszkiewiczów	l. 20. XX w.	
617.	Górnośląska	grobowiec Winiarskich i in.	l. 20.-30. XX w.	
618.	Górnośląska	grobowiec Witowskich i in.	ok. 1900 r.	
619.	Górnośląska	grobowiec Wittichów	l. 30? XX w.	
620.	Górnośląska	grobowiec Woldańskich i in.	pocz. XX? w.	

621.	Górnośląska	grobowiec Wydrzyńskich i in.	l. 70. XIX w., przebud. 1 ćw. XX w.	
622.	Górnośląska	grobowiec Wyganowskich	l. 50. XIX w., przebud. pocz. XX w.	
623.	Górnośląska	grobowiec Wyganowskich	ok. 1900 r.	
624.	Górnośląska	grobowiec Zajączkowskich i Kozanowskich	1907 r.	
625.	Górnośląska	kaplica Zakrzewskich	1859 r., restauracja l. 90. XX w.	
626.	Górnośląska	kaplica grobowa Załuskowskich	l. 70. XIX w.	
627.	Górnośląska	grobowiec Zdrojewskich i in.	ok. 1912 r.	
628.	Górnośląska	grobowiec Zengtelerów	k. XIX w., l. 20. XX w.	
629.	Górnośląska	grobowiec Zgromadzenia Sióstr MBM	k. XIX w.	
630.	Górnośląska	kaplica grobowa Żarneckich	ok. 1920-1930 r.	
631.	Górnośląska	grobowiec Żarskich i in.	ok. 1926-1929 r.	
632.	Górnośląska	kaplica grobowa Żuczkwskich i in.	l. 90. XIX w.	
633.	Górnośląska	grobowiec Żywanowskich i in.	k. XIX w.	
634.	Górnośląska nr 1	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
635.	Górnośląska nr 2	budynek mieszkalny	poł. XIX w.	
636.	Górnośląska nr 4	budynek mieszkalny	ok. 1924 r.	
637.	Górnośląska nr 5	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
638.	Górnośląska nr 6	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
639.	Górnośląska nr 6	budynek mieszkalny (oficyna)	l. ćw. XX w.	
640.	Górnośląska nr 7	budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	
641.	Górnośląska nr 8	cmentarz prawosławny	zał. 1786 r.	
642.	Górnośląska nr 8	mur ogrodzeniowy cmentarza z bramą	1830 r., brama l. 40. XIX w.	
643.	Górnośląska nr 8	kaplica grobowa D. Szymanowskiego	1892 r.	
644.	Górnośląska nr 8	kaplica grobowa Katanasowów i Myszkiewiczów	ok. 1828 r.	
645.	Górnośląska nr 8	pomnik nagrobny Łukowkina	ok. 1838 r.	
646.	Górnośląska nr 8	kaplica grobowa Kononowa	l. 90. XIX w.	
647.	Górnośląska nr 8	pomnik nagrobny Bornsowiczewów	ok. 1836 -1837 r.	
648.	Górnośląska nr 9	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
649.	Górnośląska nr 10c	budynek mieszkalny	l. ćw. XX w.	
650.	Górnośląska nr 11	budynek mieszkalny	ok. 1925 r.	
651.	Górnośląska nr 12	budynek mieszkalny	1914 r.	
652.	Górnośląska nr 12	budynek mieszkalny (oficyna)	l. ćw. XX w.	
653.	Górnośląska nr 13	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
654.	Górnośląska nr 14	budynek mieszkalny	3. ćw. XX w.	
655.	Górnośląska nr 14a	budynek mieszkalny (oficyna)	l. ćw. XX w.	
656.	Górnośląska nr 15	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
657.	Górnośląska nr 16	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
658.	Górnośląska nr 16	budynek mieszkalny (oficyna)	l. ćw. XX w.	
659.	Górnośląska nr 17	budynek mieszkalny	ok. 1937 r.	
660.	Górnośląska nr 18	budynek mieszkalny	2. poł. XIX w.	
661.	Górnośląska nr 18	budynek mieszkalny (oficyna)	pocz. XX w.	
662.	Górnośląska nr 20	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
663.	Górnośląska nr 22	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	

664.	Górnośląska nr 23	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
665.	Górnośląska nr 24	budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	
666.	Górnośląska nr 25	budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	
667.	Górnośląska nr 26	budynek mieszkalny	ok. 1914 r.	
668.	Górnośląska nr 27	budynek mieszkalny	ok. 1906 r.	
669.	Górnośląska nr 28	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
670.	Górnośląska nr 30	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
671.	Górnośląska nr 32	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
672.	Górnośląska nr 34	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
673.	Górnośląska nr 35	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
674.	Górnośląska nr 36	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
675.	Górnośląska nr 36a	budynek mieszkalny	3. ćw. XX w.	
676.	Górnośląska nr 38	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
677.	Górnośląska nr 39	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
678.	Górnośląska nr 40	budynek mieszkalny	3. ćw. XX w.	
679.	Górnośląska nr 41	budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	
680.	Górnośląska nr 42	budynek mieszkalny	I. 20-te XX w.	
681.	Górnośląska nr 47	budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	
682.	Górnośląska nr 50	budynek mieszkalny, ob. usługowo-biurowy	1. ćw. XX w.	
683.	Górnośląska nr 52	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
684.	Górnośląska nr 65	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
685.	Górnośląska nr 66	wieża ciśnień, ob. galeria sztuki	I.20-te XX w.	
686.	Górnośląska nr 71b	budynek mieszkalny, ob. Miejski Ośrodek Kultury	po 1914 r.	
687.	Górnośląska nr 71	budynek mieszkalny	po 1914 r.	
688.	Górnośląska nr 76	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
689.	ul. Graniczna nr 1	budynek fabryki fortepianów Bettinga, ob. administracyjno-biurowy	ok. 1916-1920 r.	
690.	Graniczna nr 1	budynek portierni	ok. 1916-1920 r.	
691.	Graniczna nr 1	mur ogrodzeniowy	ok. 1916-1920 r.	
692.	Graniczna nr 4	budynek mieszkalny	po 1931 r.	
693.	Graniczna nr 5	budynek mieszkalny	po 1931 r.	
694.	Graniczna nr 6	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
695.	Graniczna nr 8	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
696.	Graniczna nr 10	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
697.	Graniczna nr 11	budynek mieszkalny	po 1931 r.	
698.	Graniczna nr 12	budynek mieszkalny	po 1935 r., przebud.	
699.	Graniczna nr 13	budynek mieszkalny	po 1935 r.	
700.	Graniczna nr 15	budynek mieszkalny	ok. 1923 r.	
701.	Graniczna nr 16	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
702.	Graniczna nr 17	budynek mieszkalny	ok. 1937 r.	
703.	Graniczna nr 18	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
704.	Graniczna nr 20	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
705.	Graniczna nr 21	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
706.	Graniczna nr 22	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
707.	Graniczna nr 23	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
708.	Graniczna nr 26	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
709.	Graniczna nr 28	budynek mieszkalny	1933 r.	
710.	Graniczna nr 31	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
711.	Graniczna nr 32	budynek mieszkalny	po 1931 r.	
712.	Graniczna nr 33	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
713.	Graniczna nr 36	budynek mieszkalny	po 1931 r.	
714.	Graniczna nr 38	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
715.	Graniczna nr 40	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w. lub	

			po 1931 r.	
716.	ul. Grodzka nr 1	budynek szkolny, ob. I LO im. Adama Asnyka	1820 r., proj S. Szpilowski	
717.	Grodzka nr 3	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
718.	Grodzka nr 5	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
719.	Grodzka nr 7	d. hotel "Grodzki", ob. bank PEKAO SA	I. 20.XX w.	
720.	Grodzka nr 8	budynek mieszkalny	I.20. XX w.	
721.	Grodzka nr 9	budynek mieszkalny	I.20.XX w.	
722.	Grodzka nr 10	budynek mieszkalny	1923 r .	
723.	Grodzka nr 11	budynek mieszkalny	2 poł. XIX w.	
724.	Grodzka nr 16	budynek mieszkalny	I.20.XX w.	
725.	ul. Grunwaldzka nr 29	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
726.	Grunwaldzka nr 31	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
727.	Grunwaldzka nr 34a	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
728.	ul. Handlowa nr 1	budynek mieszkalny	4 ćw. XIX w., przebud.	
729.	Handlowa nr 2	budynek mieszkalny	4 ćw. XIX w., przebud.	
730.	Handlowa nr 3	budynek mieszkalny	4 ćw. XIX w. przebud.	
731.	Handlowa nr 4	budynek przedszkola	2. ćw. XX w.	
732.	Handlowa nr 5	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
733.	Handlowa nr 8	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
734.	Handlowa nr 10	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
735.	Handlowa nr 11	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
736.	Handlowa nr 12	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
737.	Handlowa nr 13	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
738.	Handlowa nr 15	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
739.	Handlowa nr 17	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
740.	Handlowa nr 21	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
741.	Handlowa nr 26	budynek mieszkalny	I. 60. XX w.	
742.	Handlowa nr 28	budynek mieszkalny	I. 60. XX w.	
743.	ul. Harcerska	zegar miejski	1933 r.	
744.	Harcerska nr 1	budynek szkolny	XIX/XX w.	
745.	Harcerska nr 1	budynek przedszkola	XIX/XX w.	
746.	Harcerska nr 2	cmentarz ewangelicki	„Górka Luterska” - XVII w., zał. 1790 r., przebud. i rozbud. I. 30 i 40-te XIX w., ok.1912 r.,	
747.	Harcerska nr 2	mur ogrodzeniowy cmentarza z bramą	I. dekada XIX w., brama - 3. ćw. XIX w.	
748.	Harcerska nr 2	grobowiec Bidermannów	1863 r.	
749.	Harcerska nr 2	grobowiec Dreszerów	pocz. XX w.	
750.	Harcerska nr 2	grobowiec Fibigerów	ok. 1915 r.	
751.	Harcerska nr 2	grobowiec Fibigerów	ok. 1920 r.	
752.	Harcerska nr 2	grobowiec Franke i in.	k. XIX w.	
753.	Harcerska nr 2	grobowiec Fuldów	k. XIX w.	
754.	Harcerska nr 2	grobowiec G. Fulde i in.	4 ćw. XIX w.	
755.	Harcerska nr 2	grobowiec Habermannów	4 ćw. XIX w.	
756.	Harcerska nr 2	grobowiec Hempel	1902 r.	
757.	Harcerska nr 2	grobowiec Hindemitha	k. XIX w.	
758.	Harcerska nr 2	grobowiec Heidenreichów	1902 r.	
759.	Harcerska nr 2	grobowiec Launitz i in.	ok. 1910 r.	
760.	Harcerska nr 2	grobowiec Linke	k. XIX w.	

761.	Harcerska nr 2	grobowiec Milke	pocz. XX w.	
762.	Harcerska nr 2	grobowiec L. Müller	pocz. XX w.	
763.	Harcerska nr 2	grobowiec Müller	k. XIX w.	
764.	Harcerska nr 2	grobowiec NN	I. 20? XX w.	
765.	Harcerska nr 2	grobowiec Rederów	pocz. XX w.	
766.	Harcerska nr 2	grobowiec Repphanów i in.	I. 20.-30. XX w.	
767.	Harcerska nr 2	kaplica grobowa Repphanów	I. 30. XIX w.	
768.	Harcerska nr 2	grobowiec Rosendahlów	4 ćw. XIX w., re., I. 90. XX w.	
769.	Harcerska nr 2	grobowiec Schnerrów	1881 r.	
770.	Harcerska nr 2	grobowiec Schultzów	1901 r.	
771.	Harcerska nr 2	grobowiec Spechtów	1 ćw. XX w.	
772.	Harcerska nr 2	grobowiec Tahnów I in.	3 ćw. XIX w.	
773.	Harcerska nr 2	grobowiec Wyganowskich	3 ćw. XIX w., przebud.	
774.	Harcerska nr 2	grobowiec Wyganowskiej	ok. 1888 r.	
775.	Harcerska nr 2	grobowiec Zalewskich	1 ćw. XX w.	
776.	Harcerska nr 3	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
777.	Harcerska nr 4	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
778.	Harcerska nr 5	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
779.	Harcerska nr 7	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
780.	Harcerska nr 9	budynek mieszkalny	k. XIX w./XX w.	
781.	Harcerska nr 10	budynek mieszkalny	ok. 1920-1930	
782.	Harcerska nr 10b	budynek przemysłowy	1. ćw. XIX w.	
783.	Harcerska nr 11	budynek mieszkalny	ok. 1920 r., przebud.	
784.	Harcerska nr 12	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
785.	Harcerska nr 15	budynek mieszkalny	przed 1900 r.	
786.	ul. Helska 3	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
787.	Helska 5	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
788.	ul. Hoża 1	budynek mieszkalny	I. 40. XX w.	
789.	Hoża 2-4	budynek mieszkalny	I. 40. XX w.	
790.	Hoża 3	budynek mieszkalny	I. 40. XX w.	
791.	Hoża 5	budynek mieszkalny	I. 40. XX w.	
792.	Hoża 10-12	budynek mieszkalny	I. 40. XX w.	
793.	Hoża 17	budynek mieszkalny	I. 50. XX w.	
794.	ul. Idzikowskiego Ludwika nr 1	budynek mieszkalny	I. 20./30. XX w.	
795.	Idzikowskiego nr 2	budynek mieszkalny	I. 20./30. XX w.	
796.	Idzikowskiego nr 3-5	budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	
797.	Idzikowskiego nr 4	budynek mieszkalny	I. 20./30. XX w.	
798.	ul. Jabłkowskiego Wojciecha nr 2	budynek mieszkalny	po 1900 r.	
799.	Jabłkowskiego nr 4	budynek mieszkalny	k. XIX w., nadbud.	
800.	Jabłkowskiego nr 5	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
801.	Jabłkowskiego nr 6	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
802.	Jabłkowskiego nr 7	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
803.	Jabłkowskiego nr 8	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
804.	Jabłkowskiego nr 10	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
805.	Jabłkowskiego nr 10	dom mieszkalny (w podwórzu)	ok. 1920 r.	
806.	Jabłkowskiego nr 10	budynek piekarni	I. 20. XX w.	
807.	Jabłkowskiego nr 11	budynek mieszkalny	4 ćw. XIX w.	
808.	Jabłkowskiego nr 12	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
809.	Jabłkowskiego nr 13	budynek mieszkalny	1906 r.	
810.	Jabłkowskiego nr 14	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
811.	Jabłkowskiego nr 15	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
812.	Jabłkowskiego nr 16	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
813.	Jabłkowskiego nr 16	budynek mieszkalny (oficyna)	1 ćw. XX w.	

814.	Jabłkowskiego nr 18	budynek mieszkalny (w podwórzu)	1 ćw. XX w.	
815.	Jabłkowskiego nr 18	budynek gospodarczy (pralnia)	1 ćw. XX w.	
816.	Jabłkowskiego nr 18	budynek mieszkalny	4 ćw. XIX w.	
817.	Jabłkowskiego nr 20	d. zakład hafciarski, ob. mieszkalny (w podwórzu)	ok. 1915 r.	
818.	Jabłkowskiego nr 20	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
819.	Jabłkowskiego nr 22	budynek mieszkalny	4 ćw. XIX w./pocz. XX w.	
820.	pl. Jana Pawła II nr 3	d. dom dla księży, ob. dom pielgrzyma	1818-1820 r., proj. S. Szpilowski	
821.	Jana Pawła II nr 3	dom parafialny, ob. plebania	1800 r., przebud. 1873 r., 1925r., 1939-1945, ok. 2000 r.	
822.	Jana Pawła II nr 5	budynek mieszkalny	1. ćw. XIX w.	
823.	Jana Pawła II nr 6-7-9	budynek Kaliskiego Towarzystwa Muzycznego, ob. Państwowa Szkoła Muzyczna	1901-1902, rozbud. 1963 r.	
824.	ul. Jasna nr 1	budynek mieszkalny, ob. Komenda Policji	1. ćw. XX w.	
825.	Jasna nr 3	budynek mieszkalny, ob. Komenda Policji	1. ćw. XX w.	
826.	ul. Joselewicza Berka nr 2	budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	
827.	ul. Kadecka nr 1	d. budynek oficerski Korpusu Kadetów, ob. mieszkalny	ok. 1830, rem., po 1840, 4 ćw. XIX w.	
828.	Kadecka nr 1	mury miejskie-fragment	XIII w.	
829.	ul. Kanonicka nr 1	budynek mieszkalny	1924 r.	
830.	Kanonicka nr 2	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
831.	Kanonicka nr 3	budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	
832.	Kanonicka nr 4	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
833.	Kanonicka nr 5	kościół par. pw. św. Mikołaja	ok. poł. XIII w., XIV w. 1612, 1869 r.	
834.	Kanonicka nr 5	d. klasztor Kanoników Regularnych, ob. plebania	1448 r., 1538-39, 1875 r.	
835.	Kanonicka nr 6	hotel "Wiedeński", ob. budynek mieszkalny	I. 1920-1925	
836.	Kanonicka nr 7	budynek mieszkalny	1900r., nadbud.1925r.	
837.	Kanonicka nr 8	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
838.	ul. Kaszubska nr 1	budynek mieszkalny	po 1905 r.	
839.	Kaszubska nr 9	budynek Centrum Krwiodawstwa i Krwiolecznictwa	I. 50. XX w.	
840.	ul. Kazimierzowska	mury miejskie-fragment (przy kościele oo. Franciszkanów)	między 1333 a 1370 r.	
841.	Kazimierzowska nr 2	budynek mieszkalny	k. XIX/XX w.	
842.	Kazimierzowska nr 4	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
843.	Kazimierzowska nr 10	budynek mieszkalny	1934 r.	
844.	Kazimierzowska nr 10a	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
845.	Kazimierzowska nr 10b	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
846.	ul. Kąpie nr 6-6a	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
847.	Kąpie nr 6a	budynek gospodarczy	1. ćw. XX w.	
848.	Kąpie nr 8	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
849.	Kąpie nr 8	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
850.	Kąpie nr 8	budynek gospodarczy	1. ćw. XX w.	

851.	Kąpie nr 10	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
852.	Kąpie nr 10	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
853.	Kąpie nr 20	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
854.	Kąpie nr 20	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
855.	Kąpie nr 20	budynek gospodarczy	1. ćw. XX w.	
856.	ul. Kątna nr 17	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
857.	ul. Kielecka nr 1	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
858.	pl. Kilińskiego Jana nr 2	budynek mieszkalny	XIX w.	
859.	Kilińskiego nr 2	budynek pofabryczny, ob. w części mieszkalny	1. ćw. XX w.	
860.	Kilińskiego nr 4	tzw. pałac Puchalskich lub Pułaskich, ob. budynek mieszkalny	1828-1831 r., proj. F. Reinstein	
861.	Kilińskiego nr 11	budynek d. fabryki B. i J. Repphanów, ob. mieszkalny	ok.1816-1817, przebud.	
862.	Kilińskiego nr 13	budynek d. fabryki B. i J. Repphanów, ob. Urząd Statystyczny	ok. 1824-1827 r.	
863.	ul. Kmieca nr 46	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
864.	ul. Kochanowskiego Jana nr 3	budynek mieszkalny	1938 r.	
865.	Kochanowskiego nr 4-6	budynek mieszkalny	l. 20/30. XX w.	
866.	ul. Kolegialna nr 2	kościół jezuicki pw. św. Stanisława i Wojciecha, ob. garnizonowy	1586-1592 r.	
867.	Kolegialna nr 3	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
868.	Kolegialna nr 4	budynek d. kolegium jezuickiego, skrzydło zachodnie, ob. Urząd Wojewódzki w Poznaniu, Delegatura w Kaliszu	XVII w., przebud. 1795-97	
869.	Kolegialna nr 4	budynek d. kolegium jezuickiego, skrzydło południowe, ob. Galeria im. T. Kulisiewicza oraz biura urzędów administracji publicznej	1644-1677 r.	
870.	Kolegialna nr 4	budynek d. kolegium jezuickiego, skrzydło wschodnie, ob. Starostwio Powiatowe	1644 r.	
871.	Kolegialna nr 5	budynek mieszkalny	ok.1927 r.	
872.	ul. Kolejowa nr 7	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
873.	ul. Kopernika Mikołaja	skwer im. E. Kor-Walczaka	pocz. XX w.	
874.	Kopernika nr 1	budynek mieszkalny	ok. 1930 r., przebud.	
875.	Kopernika nr 3	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
876.	Kopernika nr 5	budynek mieszkalny	ok. 1910 r., przebud.	
877.	Kopernika nr 7	budynek mieszkalny	4 ćw. XIX w.	
878.	Kopernika nr 9	budynek mieszkalny	4 ćw. XIX w.	
879.	Kopernika nr 11	budynek mieszkalny	4 ćw. XIX w.	
880.	Kopernika nr 13	budynek łaźni miejskiej, ob. usługowy	ok. 1915 r.	
881.	Kopernika nr 15	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
882.	Kopernika nr 17	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
883.	Kopernika nr 19	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
884.	Kopernika nr 21	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
885.	ul. Korczak nr 23-27	budynek gospodarczy	1. ćw. XX w.	

886.	Korczak nr 37-39	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
887.	Korczak nr 37-39	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
888.	Korczak nr 37-39	budynek gospodarczy	1. ćw. XX w.	
889.	Korczak nr 45	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
890.	Korczak nr 45	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
891.	Korczak nr 45	budynek gospodarczy	1. ćw. XX w.	
892.	Korczak nr 47-49	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
893.	Korczak nr 59-61	budynek stodoły (drewn.)	XIX/XX w.	
894.	Korczak nr 68-70	budynek gospodarczy	XIX/XX w.	
895.	Korczak nr 76	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
896.	Korczak nr 90	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
897.	Korczak nr 90	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
898.	Korczak nr 90	budynek gospodarczy	1. ćw. XX w.	
899.	Korczak nr 108	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
900.	Korczak nr 108	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
901.	ul. Kordeckiego Augustyna nr 1	budynek domu parafialnego	pocz. XX w.	
902.	Kordeckiego nr 3	budynek plebani	l.20-te XX w.	
903.	Kordeckiego nr 4	budynek mieszkalny	po.1900 r.	
904.	Kordeckiego nr 8	budynek mieszkalny	po 1930 r. , przebud.	
905.	Kordeckiego nr 10	budynek mieszkalny	po 1930 r.	
906.	Kordeckiego nr 12	budynek mieszkalny	po 1920 r.	
907.	Kordeckiego nr 14	budynek mieszkalny	po 1900 r.	
908.	Kordeckiego nr 17	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
909.	Kordeckiego nr 18	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
910.	Kordeckiego nr 26	budynek mieszkalny	ok.1920-30	
911.	Kordeckiego nr 33	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
912.	Kordeckiego nr 34	budynek szkolny	l. 30. XX w.	
913.	Kordeckiego nr 34	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
914.	ul. Kościuszki Tadeusza nr 1	budynek mieszkalny	l.20-teXX w. , rozbud.1983	
915.	Kościuszki nr 2	budynek mieszkalny	ok.1937 r.	
916.	Kościuszki nr 3	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
917.	Kościuszki nr 4	budynek mieszkalny	ok.1914r.	
918.	Kościuszki nr 5	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
919.	Kościuszki nr 6	dom mieszkalny, ob. SANEPID	ok. 1925 r.	
920.	Kościuszki nr 7	budynek mieszkalny	pocz.XX w.	
921.	Kościuszki nr 8	budynek mieszkalny	ok.1912 r.	
922.	Kościuszki nr 9	budynek mieszkalny	1904-05 r.	
923.	Kościuszki nr 10	budynek szkolny, ob. III LO im. M. Kopernika	1900-1902 r.	
924.	Kościuszki nr 11	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
925.	Kościuszki nr 12	budynek Kaliskiej Kasy Gubernialnej, ob. Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej	ok.1909 r., przebud. 1976	
926.	Kościuszki nr 14	budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	
927.	Kościuszki nr 16	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
928.	Kościuszki nr 17	budynek mieszkalny	ok.1910 r.	
929.	Kościuszki nr 19	budynek mieszkalny	przed 1910 r.	
930.	Kościuszki nr 20	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
931.	Kościuszki nr 22	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
932.	ul. Kredytowa nr 1	budynek mieszkalny	4 ćw. XIX w.	
933.	Kredytowa nr 2	budynek mieszkalny (fabryka koszul)	1925 r.	
934.	ul. Kresowa nr 1	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
935.	Kresowa nr 3	budynek mieszkalny	ok. 1930 r., rozbud.	

936.	Kresowa nr 11	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
937.	Kresowa nr 13	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
938.	ul. Krótka nr 3	budynek mieszkalny	1925 r.	
939.	ul. Krucza nr 6	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
940.	ul. Kruczkowskiego Leona nr 36	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
941.	Kruczkowskiego nr 21	zespół budowlany: zagroda	I. ćw. XX w.	
942.	Kruczkowskiego nr 21	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
943.	Kruczkowskiego nr 21	budynek gospodarczy	I. ćw. XX w.	
944.	ul. Księżnej Jolanty nr 4	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
945.	Księżnej Jolanty nr 35-41	budynek cegielni	ok. 1910 r.	
946.	Księżnej Jolanty nr 42	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
947.	Księżnej Jolanty nr 42a	budynek mieszkalny	I. 30 XX w .	
948.	ul. Kwiatowa nr 1	budynek przemysłowy	I. ćw. XX w.	
949.	ul. Legionów nr 2a	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
950.	Legionów nr 4	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
951.	Legionów nr 6	budynek szkolny, ob. Zespół Szkół Ekonomicznych	1937-1939 r.	
952.	Legionów nr 9	budynek mieszkalny	I. 20. XX w .	
953.	Legionów nr 11	budynek mieszkalny	przed 1920 r.	
954.	Legionów nr 12	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
955.	Legionów nr 18	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
956.	Legionów nr 19	budynek mieszkalny (oficyna)	XIX/XX w.	
957.	Legionów nr 23	budynek mieszkalny	po 1900 r.	
958.	Legionów nr 28	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
959.	Legionów nr 29	budynek przedszkola	2. poł. XX w.	
960.	Legionów nr 29	d. budynek mieszkalny (oficyna), ob. przedszkole	I. ćw. XX w.	
961.	Legionów nr 34	budynek mieszkalny	I. 20. XX w., przebud.	
962.	Legionów nr 35	budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	
963.	Legionów nr 39	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
964.	Legionów nr 40	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
965.	Legionów nr 46	budynek mieszkalny	ok. 1937 r.	
966.	Legionów nr 48	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
967.	Legionów nr 52	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
968.	Legionów nr 54	budynek mieszkalny	ok. 1937 r.	
969.	Legionów nr 58	budynek mieszkalny	ok. 1935 r.	
970.	Legionów nr 60	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
971.	Legionów nr 62	budynek mieszkalny	ok. 1937 r.	
972.	Legionów nr 66	budynek mieszkalny, ob. biblioteka	1925 r.	
973.	ul. Lipowa nr 2	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
974.	Lipowa nr 2a	mur ogrodzeniowy	I. ćw. XX w.	
975.	Lipowa nr 3	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
976.	Lipowa nr 4	budynek mieszkalny	1936 r.	
977.	Lipowa nr 7	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
978.	Lipowa nr 8	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
979.	Lipowa nr 9	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
980.	Lipowa nr 11	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
981.	Lipowa nr 16	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
982.	Lipowa nr 24	budynek mieszkalny	po 1920 r.	
983.	Lipowa nr 25	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
984.	Lipowa nr 31	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
985.	Lipowa nr 32	budynek mieszkalny	po 1910 r.	
986.	Lipowa nr 34	budynek mieszkalny	koń. XIX w.	
987.	Lipowa nr 35	budynek mieszkalny	I. 20-30. XX w.	
988.	Lipowa nr 40	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	

989.	Lipowa nr 40a	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
990.	Lipowa nr 44	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
991.	Lipowa nr 46	budynek mieszkalny	koń. XIX w	
992.	Lipowa nr 48	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
993.	Lipowa nr 50	budynek mieszkalny	3. ćw. XIX w.	
994.	ul. Lotnicza nr 2	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
995.	Lotnicza nr 4	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
996.	ul. Lubelska nr 8	d. budynek browaru, gorzelni z mieszkaniami	ok. 1820, rem. l. 70. XIX w., l. 20-30 XX w.	
997.	Lubelska nr 29–33	d. budynek mieszkalny (robotników folwarcznych)	k. XIX w.	
998.	ul. Ludowa nr 2	budynek mieszkalny	l. 50. XX w.	
999.	Ludowa nr 4	budynek mieszkalny	l. 50. XX w.	
1000.	Ludowa nr 6	budynek mieszkalny	l. 50. XX w.	
1001.	ul. Łazienna nr 1	budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	
1002.	łazienna nr 2	budynek mieszkalny	ok. 1923 r.	
1003.	łazienna nr 4	budynek mieszkalny	ok. 1928 r.	
1004.	łazienna nr 5	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1005.	łazienna nr 6	d. budynek administracji wojskowej Korpusu Kadetów, ob. administracyjno-biurowy	1795-98 r.	
1006.	łazienna nr 6	d. budynek Korpusu Kadetów z salą musztry, cerkwią, kasynem oficerskim, ob. Centrum Kultury i Sztuki	2. poł. XIX w., przebud.	
1007.	łazienna nr 6	baszta artyleryjska, późn., browar, ob. restauracja	2. ćw. XVI w., przebud. l. 60. XX w. i 2000 r.	
1008.	łazienna nr 6	mury miejskie-fragment (od bastei artyleryjskiej do CKiS)	między 1333 a 1370 r., rekonstruowany	
1009.	łazienna nr 7	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
1010.	łazienna nr 11	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
1011.	łazienna nr 13	budynek mieszkalny	ok. poł. XIX w.	
1012.	łazienna nr 15	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
1013.	łazienna nr 17	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
1014.	ul. Łączna nr 1-3	budynek mieszkalny	3./4. ćw. XIX w.	
1015.	Łączna nr 2	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
1016.	ul. Łęgowa nr 6	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1017.	Łęgowa nr 11	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1018.	Łęgowa nr 12	budynek mieszkalny	l. 20./30. XX w.	
1019.	Łęgowa nr 12	założenie ogrodowe	1. ćw. XX w.	
1020.	Łęgowa nr 12a	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1021.	Łęgowa nr 15	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1022.	Łęgowa nr 17	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1023.	ul. Łowiecka nr 45	budynek mieszkalny	1. poł. XX w.	
1024.	łowiecka nr 45	budynek gospodarczy	1. poł. XX w.	
1025.	łowiecka nr 54	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1026.	łowiecka nr 56	kapliczka przydrożna	XIX/XX w.	
1027.	ul. Łódzka nr 2	budynki więzienia, ob. Zakład Karny (budynek penitencjarny i budynek administracyjny)	1844 r.	
1028.	łódzka nr 2	mur ogrodzeniowy Zakładu Karnego	XIX/XX w.	
1029.	łódzka nr 4	budynek mieszkalny	ok. 1925-30 r.	
1030.	łódzka nr 6	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
1031.	łódzka nr 8	budynek mieszkalny	poł. XIX w.	

1032.	łódzka nr 9	budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	
1033.	łódzka nr 10	budynek mieszkalny, ob. V LO im. Jana Bosko	ok. 1910 r.	
1034.	łódzka nr 10a	budynek mieszkalny (oficyna)	1. ćw. XX w.	
1035.	łódzka nr 11	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
1036.	łódzka nr 12	budynek mieszkalny	ok. 1927 r.	
1037.	łódzka nr 13	budynek mieszkalny	ok. 1935r.	
1038.	łódzka nr 14	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
1039.	łódzka nr 14	budynek mieszkalny	3. ćw. XIX w.	
1040.	łódzka nr 14	budynek mieszkalny	3. ćw. XIX w.	
1041.	łódzka nr 18	budynek mieszkalny	po poł. XIX w.	
1042.	łódzka nr 20	budynek mieszkalny	I. 20./30. XX w.	
1043.	łódzka nr 22	budynek mieszkalny	I. 20./30. XX w.	
1044.	łódzka nr 24	budynek mieszkalny	I. 20./30. XX w.	
1045.	łódzka nr 29a	budynek pofabryczny, ob. siedziba PTTK Oddział Kalisz	pocz. XX w.	
1046.	łódzka nr 29a	budynek pofabryczny, ob. hotel "Bursztyn"	pocz. XX w.	
1047.	łódzka nr 29a	budynek pofabryczny, ob. siedziba KS "Prosna"	pocz. XX w.	
1048.	łódzka nr 29a	mur ogrodzeniowy	pocz. XX w.	
1049.	łódzka nr 30	budynek mieszkalny	I. 20./30. XX w.	
1050.	łódzka nr 31	budynek mieszkalny	I. 20./30. XX w.	
1051.	łódzka nr 32	budynek mieszkalny	3. ćw. XX w.	
1052.	łódzka nr 33	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
1053.	łódzka nr 37a-37b	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1054.	łódzka nr 43	budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	
1055.	łódzka nr 45	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
1056.	łódzka nr 48	budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	
1057.	łódzka nr 52	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1058.	łódzka nr 53	budynek mieszkalny	ok. 1920-30	
1059.	łódzka nr 59	budynek mieszkalny	ok. 1920-31	
1060.	łódzka nr 61	budynek mieszkalny	2. poł. XIX w.	
1061.	łódzka nr 63	budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	
1062.	łódzka nr 64	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
1063.	łódzka nr 65	budynek mieszkalny (oficyna)	pocz. XX w.	
1064.	łódzka nr 70	budynek mieszkalny	II poł. XIX w.	
1065.	łódzka nr 72	budynek mieszkalny	1910 r.	
1066.	łódzka nr 73	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1067.	łódzka nr 76	budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	
1068.	łódzka nr 88	budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	
1069.	łódzka nr 89	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1070.	łódzka nr 90	budynek mieszkalny	ok. 1935 r.	
1071.	łódzka nr 92	budynek mieszkalny	ok. 1935, przebud.	
1072.	łódzka nr 106	cmentarz rzymskokatolicki	choleryczny – 1831 r. zał. 1882 r., pochówki od 1885 r.	
1073.	łódzka nr 106	budynek mieszkalny strażnika cmentarza	I. 20. XX w.	
1074.	łódzka nr 106	cmentarz rzymskokatolicki	2. poł. XIX w.	
1075.	łódzka nr 106	grobowiec rodziny Grzymała - Raszewskich	1886 r.	
1076.	łódzka nr 106	grobowiec rodziny Trąbczyńskich	pocz. XX w.	
1077.	łódzka nr 106	grobowiec rodziny Łęgowskich	1919 r.	
1078.	łódzka nr 106	grobowiec rodziny Woźniaków	pocz. XX w.	

1079.	łódzka nr 106	kaplica grobowa oo. Jezuitów	ok.1934 r.	
1080.	łódzka nr 106	grobowiec oo. Jezuitów zmarłych XVI-XVIII w.	XIX w.	
1081.	łódzka nr 106	nagrobek Michała Sarnowicza - powstańca 1863 r.	1917r.	
1082.	łódzka nr 106	grobowiec rodziny Rycharskich	pocz. XX w.	
1083.	łódzka nr 131	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
1084.	łódzka nr 204, 206,208	budynek mieszkalny	ok.1920-30	
1085.	łódzka nr 223	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1086.	łódzka nr 255	zespół budowlany: zagroda	I. 30. XX w.	
1087.	łódzka nr 255	budynek mieszkalny	ok.1930 r.	
1088.	łódzka nr 255	budynek gospodarczy	ok.1930 r.	
1089.	łódzka nr 263	budynek mieszkalny	ok.1920 r.	
1090.	ul. Majkowska nr 2	budynek mieszkalny	ok. 1914 r.	
1091.	Majkowska nr 4	budynek mieszkalny	ok.1910 r.	
1092.	Majkowska nr 5	budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	
1093.	Majkowska nr 6	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w./1. ćw. XX w.	
1094.	Majkowska nr 7	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1095.	Majkowska nr 8	budynek mieszkalny	przed 1900 r., przebud.	
1096.	Majkowska nr 10	budynek mieszkalny	1929 r., przebud.	
1097.	Majkowska nr 13	budynek administracyjny w zespole d. fabryki włókienniczej braci Muller	ok. 1912 r.	
1098.	Majkowska nr 13-13a	pozostałości założenia parkowego w otoczeniu d. willi fabrykanckiej	pocz. XX w.	
1099.	Majkowska nr 13a	budynek mieszkalny, d. willa w zespole fabryki włókienniczej braci Muller, ob. ośrodek zdrowia "Medix"	pocz. XX w. , przebud.	
1100.	Majkowska nr 16	budynek mieszkalny (d. oficyna)	XIX/XX w.	
1101.	Majkowska nr 18	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
1102.	Majkowska nr 20	budynek mieszkalny	k. XIX w., przebud.	
1103.	Majkowska nr 22	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w./1. ćw. XX w.	
1104.	Majkowska nr 28	d. budynek rzeźni, ob. zajezdnia i warsztaty KLA	4. ćw. XIX w./1. ćw. XX w.	
1105.	ul. Malinowa nr 1	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1106.	ul. Mała nr 1	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
1107.	Mała nr 3	budynek mieszkalny	1913 r.	
1108.	Mała nr 4	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
1109.	Mała nr 5	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
1110.	Mała nr 6	budynek mieszkalny	pocz. XX w., przebud.	
1111.	Mała nr 8	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
1112.	ul. Mariańska nr 1	budynek mieszkalny	ok.1925 r.	
1113.	Mariańska nr 2	budynek mieszkalny	ok. 1921 r.	
1114.	Mariańska nr 3	budynek mieszkalny	I. 1927-1930	
1115.	Mariańska nr 4	budynek mieszkalny	ok. 1923 r.	
1116.	Mariańska nr 5	budynek mieszkalny	ok. 1925 r.	
1117.	ul. Mazurska nr 1	budynek mieszkalny	k. XIX w., przebud. I. 30. XX w.	
1118.	Mazurska nr 5	budynek mieszkalny	po 1900 r., I. 30. XX w.	

1119.	Mazurska nr 7	budynek mieszkalny	ok. 1925 r.	
1120.	ul. Melcera Henryka nr 1	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1121.	Melcera nr 3	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1122.	ul. Mickiewicza Adama nr 7	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
1123.	Mickiewicza nr 10	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1124.	Mickiewicza nr 12	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1125.	ul. Mieczysława Starego nr 4	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
1126.	Mieczysława Starego nr 6	budynek mieszkalny	ok. 1937 r.	
1127.	Mieczysława Starego nr 11	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
1128.	Mieczysława Starego nr 12	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
1129.	ul. Miedziana nr 10	zespół budowlany: zagroda	I. ćw. XX w.	
1130.	Miedziana nr 10	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
1131.	Miedziana nr 10	budynek gospodarczy	I. ćw. XX w.	
1132.	Miedziana nr 10	budynek stodoły	I. ćw. XX w.	
1133.	Miedziana nr 17	budynek mieszkalny	II. ćw. XX w.	
1134.	ul. Młynarska nr 1	budynek mieszkalny	po 1900 r.	
1135.	Młynarska nr 3	budynek mieszkalny	po 1910 r.	
1136.	Młynarska nr 5	budynek mieszkalny	po 1910 r.	
1137.	Młynarska nr 7	budynek mieszkalny	IV. ćw. XIX w.	
1138.	Młynarska nr 9	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
1139.	Młynarska nr 11	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
1140.	Młynarska nr 13	budynek mieszkalny	IV. ćw. XIX w.	
1141.	Młynarska nr 14-16	budynek mieszkalny	I. 50. XX w.	
1142.	Młynarska nr 15	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1143.	Młynarska nr 17	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1144.	Młynarska nr 19	budynek mieszkalny	po 1935 r.	
1145.	Młynarska nr 21	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
1146.	Młynarska nr 23	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
1147.	Młynarska nr 25	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1148.	Młynarska nr 27	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1149.	ul. Moniuszki Stanisława nr 1	budynek mieszkalny	IV. ćw. XIX w.	
1150.	Moniuszki nr 5	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
1151.	Moniuszki nr 8	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1152.	Moniuszki nr 10	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1153.	Moniuszki nr 12	budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	
1154.	Moniuszki nr 14	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
1155.	Moniuszki nr 24	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1156.	Moniuszki nr 26	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1157.	Moniuszki nr 28	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1158.	Moniuszki nr 30	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1159.	Moniuszki nr 32	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1160.	Moniuszki nr 38	budynek mieszkalny	I. 40. XX w.	
1161.	ul. Morelowa nr 6	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1162.	Morelowa nr 15	budynek mieszkalny	I. 70. XX w.	
1163.	ul. Mostowa nr 2-2a	piwnice i pozostałości browaru Weigta	IV ćw. XIX w., I ćw. XX w.	
1164.	Mostowa nr 4	budynek mieszkalny	ok. 1833-1836 r.	
1165.	ul. Narutowicza Gabriela nr 2	budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	
1166.	Narutowicza nr 4	budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	
1167.	Narutowicza nr 5	budynek mieszkalny	I. 40. XX w.	
1168.	Narutowicza nr 6	budynek mieszkalny	ok. 1927 r.	
1169.	ul. Niecała nr 1	cerkiew prawosławna pw. św.	1928-1930	

		Piotra i Pawła		
1170.	Niecała nr 1	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1171.	Niecała nr 2	budynek d. fabryki B.J. Repphanów, ob. budynek mieszkalny	1824-1825, przebud. 1924 r.	
1172.	Niecała nr 3	budynek mieszkalny w zespole sakralnym cerkwi prawosławnej pw. św. Piotra i Pawła	4. ćw. XIX w.	
1173.	Niecała nr 4	budynek mieszkalny	1824-1825, pocz. XX w.	
1174.	Niecała nr 5	budynek mieszkalny	I. 1933-1936 proj. A. Nestrypke	
1175.	Niecała nr 6	d. fabryka lalek Szrajera, ob. budynek usługowy	XIX/XX w.	
1176.	Niecała nr 8	budynek mieszkalny	ok. 1921 r.	
1177.	Niecała nr 10	dom parafilany "Pod aniołami" parafii ewangelickiej, budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	
1178.	Niecała nr 14	budynek mieszkalny	1920 r.	
1179.	ul. Noskowska nr 46	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1180.	Noskowska 52a	brama wjazdowa	2. poł. XIX w.	
1181.	pl. Nowy Rynek nr 2	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
1182.	Nowy Rynek nr 3	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
1183.	Nowy Rynek nr 4	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1184.	Nowy Rynek nr 5	budynek mieszkalny	ok. 1860, przebud.	
1185.	Nowy Rynek nr 6	budynek mieszkalny	1900-1910 r.	
1186.	Nowy Rynek nr 7	budynek mieszkalny	1900-1910 r.	
1187.	Nowy Rynek nr 10	budynek handlowy tzw. sukienice	ok. 1912 r., rekonstrukcja z k. I. 90. XX w.	
1188.	ul. Nowy Świat nr 2	budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	
1189.	Nowy Świat nr 2a	d. budynek koszar wojskowych, ob. hala targowa	1. poł. XIX w.	
1190.	Nowy Świat nr 3	d. budynek przytułku dla starców, ob. hotel "Calisia"	1855 r., przebud.	
1191.	Nowy Świat nr 4	d. budynek koszar wojskowych, późn. drukarnia, ob. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa	1. poł. XIX w.	
1192.	Nowy Świat nr 6	budynek mieszkalny	1909 r.	
1193.	Nowy Świat nr 7	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1194.	Nowy Świat nr 8	budynek mieszkalny	1. poł. XIX w.	
1195.	Nowy Świat nr 10	budynek mieszkalny	1. poł. XIX w.	
1196.	Nowy Świat nr 12	budynek mieszkalny	poł. XIX w.	
1197.	Nowy Świat nr 13	budynek przemysłowy, ob. Książnica Pedagogiczna	pocz. XX w.	
1198.	Nowy Świat nr 13	budynek przemysłowy, ob. Zakład Edukacji Plastycznej UAM	pocz. XX w.	
1199.	Nowy Świat nr 18	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
1200.	Nowy Świat nr 19	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
1201.	Nowy Świat nr 23	budynek mieszkalny	po 1900 r.	
1202.	Nowy Świat nr 25	budynek mieszkalny	I. 50. XX w.	
1203.	Nowy Świat nr 27	budynek mieszkalny	I. 50. XX w.	
1204.	Nowy Świat nr 29	budynek mieszkalny	I. 50. XX w.	
1205.	Nowy Świat nr 31	budynek mieszkalny	I. 50. XX w.	
1206.	Nowy Świat nr 33	budynek mieszkalny	I. 60. XX w.	

1207.	Nowy Świat nr 35	budynek mieszkalny	l. 60. XX w.	
1208.	Nowy Świat nr 35a	budynki Stacji Pogotowia Ratunkowego	ok. 1950 r.	
1209.	Nowy Świat nr 38	budynek mieszkalny	l. 20./30. XX w.	
1210.	Nowy Świat nr 39	budynek mieszkalny	l. 20./30. XX w.	
1211.	Nowy Świat nr 40-42	budynek mieszkalny	l. ćw. XX w.	
1212.	Nowy Świat nr 41	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
1213.	Nowy Świat nr 43	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
1214.	Nowy Świat nr 44	budynek mieszkalny	kon. XIX w./XX w.	
1215.	Nowy Świat nr 45	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1216.	Nowy Świat nr 51	budynek mieszkalny	l. 20./30. XX w.	
1217.	ul. Obozowa nr 1	budynek mieszkalny	ok. 1910 r., przebud.	
1218.	Obozowa nr 5	budynek mieszkalny (pracowników kolei)	ok. 1910 r.	
1219.	Obozowa nr 7	budynek mieszkalny (pracowników kolei)	ok. 1910 r.	
1220.	Obozowa nr 8	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
1221.	Obozowa nr 9	budynek mieszkalny (pracowników kolei)	ok. 1910 r.	
1222.	Obozowa nr 11	budynek mieszkalny (pracowników kolei)	ok. 1910 r.	
1223.	Obozowa nr 13	budynek mieszkalny (pracowników kolei)	ok. 1910 r.	
1224.	Obozowa nr 32-36	budynek młyna zbożowego	l. ćw. XX w.	
1225.	Obozowa nr 56	budynek mieszkalny	l. ćw. XX w.	
1226.	ul. Obywatelska nr 4	dom mieszkalny, ob. warsztaty szkolne	ok. 1925-1930 r.	
1227.	ul. Ogrodowa nr 1	budynek mieszkalny	1 poł. XIX w.	
1228.	Ogrodowa nr 2	budynek mieszkalny	po 1920 r.	
1229.	Ogrodowa nr 3	budynek mieszkalny	4 ćw. XIX w.	
1230.	Ogrodowa nr 12	budynek mieszkalny	po 1920 r, przebud.	
1231.	Ogrodowa nr 14	budynek mieszkalny	po 1920 r, przebud.	
1232.	Ogrodowa nr 15	budynek mieszkalny	k. XIX w./XX w.	
1233.	Ogrodowa n 16	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1234.	Ogrodowa nr 17	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
1235.	Ogrodowa nr 19	budynek mieszkalny	4 ćw. XIX w.	
1236.	Ogrodowa nr 21	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1237.	Ogrodowa nr 28	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1238.	Ogrodowa nr 30	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
1239.	Ogrodowa nr 32	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1240.	Ogrodowa nr 37	budynek mieszkalny	1 poł. XIX w.	
1241.	Ogrodowa nr 42	budynek mieszkalny	po 1935 r.	
1242.	Ogrodowa nr 43	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1243.	Ogrodowa nr 45	budynek mieszkalny	k. XIX w./pocz. XX w.	
1244.	Ogrodowa nr 47	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
1245.	Ogrodowa nr 47	kapliczka przydrożna	2 poł. XIX w.	
1246.	Ogrodowa nr 51	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
1247.	Ogrodowa nr 59	budynek mieszkalny	2. poł. XIX , rozbud. po 1900 r.	
1248.	ul. Olszynowa nr 32	zespół budowlany: zagroda	l. ćw. XX w.	
1249.	Olszynowa nr 32	budynek mieszkalny	l. ćw. XX w.	
1250.	Olszynowa nr 34-36	budynek gospodarczy	l. ćw. XX w.	
1251.	Olszynowa nr 38-40	zespół budowlany: zagroda	l. ćw. XX w.	

1252.	Olszynowa nr 38-40	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1253.	Olszynowa nr 38-40	budynek gospodarczy	1. ćw. XX w.	
1254.	Olszynowa nr 42	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
1255.	Olszynowa nr 44	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
1256.	Olszynowa nr 44	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1257.	Olszynowa nr 44	budynek gospodarczy	1. ćw. XX w.	
1258.	ul. Osadnicza nr 1-5	budynek mieszkalny	1. poł. XX w.	
1259.	ul. Ostrowska nr 1	budynek mieszkalny	1890 r.	
1260.	Ostrowska nr 4	budynek mieszkalny	po 1920 r.	
1261.	Ostrowska nr 5	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1262.	Ostrowska nr 7	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1263.	Ostrowska nr 9	budynek mieszkalny	po 1920 r.	
1264.	Ostrowska nr 13	budynek mieszkalny	po 1910 r.	
1265.	Ostrowska nr 14	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1266.	Ostrowska nr 15	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
1267.	Ostrowska nr 19	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
1268.	Ostrowska nr 20	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1269.	Ostrowska nr 21	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1270.	Ostrowska nr 24a	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1271.	Ostrowska nr 32	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1272.	Ostrowska nr 36	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
1273.	Ostrowska nr 44/46	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
1274.	Ostrowska nr 47	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1275.	Ostrowska nr 50	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1276.	ul. Pałacowa nr 12	schron bojowy	1939 r.	
1277.	ul. Paderewskiego Ignacego	kapliczka przydrożna	1895 r., rem.	
1278.	ul. Paprotna nr 10	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1279.	ul. Parczewskiego Alfonsa	mury miejskie-fragment (przy kościele św. Mikołaja)	między 1333 a 1370 r., przebud., rekonstruowany	
1280.	Parczewskiego nr 2-3	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
1281.	Parczewskiego nr 2-3	mury miejskie-fragment	między 1333 a 1370 r., uzupełniony., konser.	
1282.	Parczewskiego nr 4	budynek mieszkalny	1929 r.	
1283.	Parczewskiego nr 5-6	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
1284.	Parczewskiego nr 5-6/Piskorzewska 17	mury miejskie-fragment	między 1333 a 1370 r., uzupełniony., konser.	
1285.	Parczewskiego nr 7	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1286.	Parczewskiego nr 8	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
1287.	Parczewskiego nr 9	budynek mieszkalny	ok. 1927 r.	
1288.	Parczewskiego nr 9a	budynek PZPR, ob. bank BZ WBK	l. 50. XX w., przebud l. 90. XX w.	
1289.	Park miejski	park	zał. 1798 r., ponownie rozplanowany 1881 wg projektu E. Jankowskiego i F. Szaniora	
1290.	Park miejski	budynek tzw. domku parkowego, ob. kawiarnia	po 1900 r.	
1291.	Park miejski	zegar słoneczny	po 1900 r.	
1292.	Park miejski nr 1	budynek d. hydropatii, ob. przedszkole	1904 r.	

1293.	Park miejski nr 2	budynek KTW, tzw. przystań zimowa	po 1831, przebud. proj. przypis. S. Szpilowskiemu	
1294.	Parkowa nr 2	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
1295.	Parkowa nr 3	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
1296.	Parkowa nr 4	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1297.	Parkowa nr 5	budynek mieszkalny	1913 r.	
1298.	Parkowa nr 6	budynek mieszkalny	k. XIX w./l. 20. XX w.	
1299.	Parkowa nr 8	budynek mieszkalny	przed 1900 r.	
1300.	ul. Piechurów nr 6-8	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1301.	Piechurów nr 9	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1302.	Piechurów nr 14	budynek mieszkalny	ok. 1935 r., przebud.	
1303.	Piechurów nr 16-18	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1304.	ul. Piekarska nr 2	budynek mieszkalny	ok. 1923 r. przebud.	
1305.	Piekarska nr 2a	budynek mieszkalny	ok. 1935 r.	
1306.	Piekarska nr 2b	budynek mieszkalny	l. 40. XX w.	
1307.	Piekarska nr 4	budynek mieszkalny	ok. 1927 r.	
1308.	Piekarska nr 5	budynek mieszkalny	po 1930 r.	
1309.	Piekarska nr 6	budynek mieszkalny	l. 20-te XX w.	
1310.	Piekarska nr 7	budynek mieszkalny	1919 r., arch. W. Wardęski, K. Zieliński	
1311.	Piekarska nr 8	budynek mieszkalny	l. 20-te XX w.	
1312.	Piekarska nr 9	budynek mieszkalny	ok. 1927 r.	
1313.	Piekarska nr 10	budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	
1314.	Piekarska nr 12	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1315.	ul. Piekart nr 18	budynek mieszkalny	ok. 1920-1930 r.	
1316.	ul. Pionierska nr 3a	kapliczka przydrożna	1. poł. XX w.	
1317.	ul. Piskorzewie nr 9	budynek mieszkalny	1 ćw. XX w.	
1318.	Piskorzewie nr 12	budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	
1319.	Piskorzewie nr 13	budynek mieszkalny	1 ćw. XX w.	
1320.	Piskorzewie nr 15	budynek mieszkalny	1 ćw. XX w.	
1321.	Piskorzewie nr 17	budynek mieszkalny w zespole fabryki H. Górnego	ok. 1920 r.	
1322.	Piskorzewie nr 17a	budynek d. fabryki H. Górnego, ob. magazyny i sklepy	1 ćw. XX w.	
1323.	Piskorzewie nr 19	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1324.	Piskorzewie nr 21	budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	
1325.	ul. Piskorzewska nr 1	budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	
1326.	Piskorzewska nr 2	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
1327.	Piskorzewska nr 3	budynek mieszkalny	ok. 1927 r.	
1328.	Piskorzewska nr 5	budynek mieszkalny	ok. poł. XIX w./pocz. XX w.	
1329.	Piskorzewska nr 6	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
1330.	Piskorzewska nr 8	budynek mieszkalny	k. XIX w./l. 20. XX w.	
1331.	Piskorzewska nr 10	budynek mieszkalny	k. XIX w./l. 20. XX w.	
1332.	Piskorzewska nr 14	budynek mieszkalny	4 ćw. XIX w./pocz. XX w.	
1333.	Piskorzewska nr 15	budynek mieszkalny	4 ćw. XIX w./l. 30. XX w.	
1334.	Piskorzewska nr 17	budynek mieszkalny, ob. siedziba Zarządu Dróg	pocz. XX w.	

		Miejskich		
1335.	ul. Podgórze nr 1	kościół Baptistów	I. 20. XX w.	
1336.	Podgórze nr 3	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
1337.	Podgórze nr 5	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1338.	Podgórze nr 6	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
1339.	Podgórze nr 7	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1340.	Podgórze nr 8	budynek mieszkalny	1901 r.	
1341.	Podgórze nr 9	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
1342.	Podgórze nr 11	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
1343.	Podgórze nr 12	budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	
1344.	Podgórze nr 13	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
1345.	Podgórze nr 14	budynek mieszkalny	po 1900 r.	
1346.	Podgórze nr 15	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1347.	Podgórze nr 16	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1348.	Podgórze nr 17	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1349.	Podgórze nr 18	budynek mieszkalny	4 ćw. XIX w.	
1350.	Podgórze nr 19	budynek mieszkalny	4 ćw. XIX w.	
1351.	Podgórze nr 20	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1352.	Podgórze nr 22	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1353.	Podgórze nr 24	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
1354.	ul. Podmiejska nr 12	budynek mieszkalny	1899 r.	
1355.	Podmiejska nr 14	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
1356.	Podmiejska nr 23	cmentarz żydowski (kirkut)	1896 r. (1904? r.), rew. od 1986 r.	
1357.	Podmiejska nr 23 (cmentarz żydowski)	budynek domu przedpogrzebowego	przed 1939 r., rem ok. 2002 r.	
1358.	Podmiejska nr 23	ohel rabina E. Lipszyca	ok. 1932 r.	
1359.	ul. Pogodna	figura przydrożna (przy skrzyżowaniu z ul. Gościnną)	1 ćw. XX w.	
1360.	Pogodna nr 1 i 3	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
1361.	Pogodna nr 2	schron bojowy	1939 r.	
1362.	Pogodna nr 2	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1363.	Pogodna nr 2	budynek gospodarczy	k. XIX w.	
1364.	Pogodna nr 2	budynek gospodarczy	k. XIX w.	
1365.	Pogodna nr 4	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1366.	ul. Polna nr 1	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1367.	Polna nr 2	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1368.	Polna nr 2a-2b	budynek mieszkalny	I. 50. XX w.	
1369.	Polna nr 3	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1370.	Polna nr 11	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1371.	Polna nr 13	budynek mieszkalny	I. 50. XX w.	
1372.	Polna nr 14	budynki d. fabryki "La Cottoniere", ob. centrum handlowe	1. ćw. XX w.	
1373.	Polna nr 15	budynek mieszkalny tzw. dom nauczyciela	1919 r.	
1374.	Polna nr 17	budynek szkolny	1919 r.	
1375.	Polna nr 25	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1376.	Polna nr 30	budynek mieszkalny	4 ćw. XIX w.	
1377.	Polna nr 32	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1378.	ul. Pontonowa nr 1a	budynek mieszkalny	1. poł. XX w.	
1379.	Pontonowa nr 3	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1380.	ul. Poranna nr 25-27 (ogród działkowy IKAR)	schron bojowy	1939 r.	
1381.	ul. Powstańców Wielkopolskich nr 16	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1382.	Powstańców	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	

	Wielkopolskich nr 18 i 18a			
1383.	ul. Poznańska nr 1	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
1384.	Poznańska nr 2	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
1385.	Poznańska nr 3	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
1386.	Poznańska nr 4	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
1387.	Poznańska nr 5	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1388.	Poznańska nr 6	budynek mieszkalny	1911 r.	
1389.	Poznańska nr 11	budynek mieszkalny	k. XIX w./XX w.	
1390.	Poznańska nr 12a	budynek mieszkalny	4 ćw. XIX w.	
1391.	Poznańska nr 15	budynek mieszkalny	po 1900 r.	
1392.	Poznańska nr 18	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1393.	Poznańska nr 26	d. budynek mieszkalny, ob. Ośrodek Wychowawczy	1903 r., przebud.	
1394.	Poznańska nr 26	Ośrodek Wychowawczy	ok. 1935 r.	
1395.	Poznańska nr 28	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1396.	Poznańska nr 30	budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	
1397.	Poznańska nr 37	budynek mieszkalny	po 1900 r., rozbud.	
1398.	Poznańska nr 39	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w./XX w.	
1399.	Poznańska nr 44	budynek mieszkalny, ob. Inspektorat Sanitarny	po 1935 r., przebud.	
1400.	Poznańska nr 51	budynek mieszkalny	po 1920 r., przebud.	
1401.	Poznańska nr 54	budynek mieszkalny	po 1920 r.	
1402.	Poznańska nr 66	budynek mieszkalny	l. 20.-30. XX w.	
1403.	Poznańska nr 183-185	schron bojowy	1939 r.	
1404.	ul. Prosta nr 3	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
1405.	ul. Prózna nr 1	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1406.	Prózna nr 4	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
1407.	Prózna nr 5	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
1408.	Prózna nr 8	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
1409.	Prózna nr 10	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
1410.	Prózna nr 12	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
1411.	Prózna nr 41	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1412.	ul. Prusa Bolesława nr 1-3	budynek mieszkalny	l. 40. XX w.	
1413.	Prusa nr 2-4	budynek mieszkalny	l. 40. XX w.	
1414.	Prusa nr 5-7	budynek mieszkalny	l. 40. XX w.	
1415.	Prusa nr 6-8	budynek mieszkalny	l. 40. XX w.	
1416.	Prusa nr 9-11	budynek mieszkalny	l. 40. XX w.	
1417.	Prusa nr 10-12	budynek mieszkalny	l. 40. XX w.	
1418.	Prusa nr 13-15	budynek mieszkalny	l. 40. XX w.	
1419.	Prusa nr 14-17	budynek mieszkalny	l. 40. XX w.	
1420.	Prusa nr 16	budynek mieszkalny	l. 50. XX w.	
1421.	Prusa nr 18	budynek mieszkalny	l. 50. XX w.	
1422.	Prusa nr 19	budynek mieszkalny	l. 50. XX w.	
1423.	Prusa nr 21	budynek mieszkalny	l. 50. XX w.	
1424.	Prusa nr 23	budynek mieszkalny	l. 50. XX w.	
1425.	ul. Przechodnia nr 4	budynek mieszkalny	ok. 1924 r.	
1426.	Przechodnia nr 6	budynek mieszkalny	ok. 1925 r.	
1427.	ul. Przemysłowa nr 10	budynek mieszkalny	l. ćw. XX w.	
1428.	ul. Przesmyk nr 2	budynek mieszkalny	l. 20./30. XX w.	
1429.	ul. Ptasia nr 9a	budynek mieszkalny	l. ćw. XX w.	
1430.	ul. Ptolemeusza nr 1	budynek mieszkalny	l. ćw. XX w.	
1431.	Ptolemeusza nr 5	budynek mieszkalny	l. ćw. XX w.	
1432.	Ptolemeusza nr 7	budynek mieszkalny	l. ćw. XX w.	
1433.	Ptolemeusza nr 19-21	budynek mieszkalny	l. ćw. XX w.	

1434.	ul. Pułaskiego Kazimierza nr 1	budynek mieszkalny	1920 r.	
1435.	Pułaskiego nr 2	budynek mieszkalny	ok.1915 r.	
1436.	Pułaskiego nr 3	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
1437.	Pułaskiego nr 4	budynek mieszkalny	ok.1912 r.	
1438.	Pułaskiego nr 5	budynek mieszkalny	ok.1912 r.	
1439.	Pułaskiego nr 6	budynek mieszkalny	ok.1908 r.	
1440.	Pułaskiego nr 7	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1441.	Pułaskiego nr 8	budynek mieszkalny	ok. 1906 r.	
1442.	Pułaskiego nr 9	budynek mieszkalny	k. XIX w./1. ćw. XX w. przebud.	
1443.	Pułaskiego nr 12	budynek mieszkalny	ok. 1914 r.	
1444.	Pułaskiego nr 13	budynek mieszkalny	ok. 1925 r.	
1445.	Pułaskiego nr 14	budynek mieszkalny	1912 r., nadbud. l. 30. XX w.	
1446.	Pułaskiego nr 15	budynek mieszkalny	ok. 1914 r.	
1447.	Pułaskiego nr 16	budynek mieszkalny	ok. 1930-1931 r.	
1448.	Pułaskiego nr 17	budynek mieszkalny	przed 1914 r.	
1449.	Pułaskiego nr 17	budynek mieszkalny (oficyna)	1. ćw. XX w.	
1450.	Pułaskiego nr 18	budynek mieszkalny	przed 1925 r.	
1451.	Pułaskiego nr 19	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
1452.	Pułaskiego nr 19	budynek mieszkalny (oficyna)	1. ćw. XX w.	
1453.	Pułaskiego nr 22	budynek mieszkalny	ok. 1910, przebud.	
1454.	Pułaskiego nr 23	budynek mieszkalny	ok. 1914 r.	
1455.	Pułaskiego nr 24	budynek mieszkalny	1911 r.	
1456.	Pułaskiego nr 25	budynek mieszkalny	ok. 1912 r.	
1457.	Pułaskiego nr 27	budynek mieszkalny	przed 1900 r.	
1458.	Pułaskiego nr 28	budynek mieszkalny	ok. 1927 r.	
1459.	Pułaskiego nr 29	budynek mieszkalny	4 ćw. XIX w.	
1460.	Pułaskiego nr 30	budynek mieszkalny	przed 1900, rozbud. l. 30. XX w.	
1461.	Pułaskiego nr 30	budynek mieszkalny (oficyna)	l. 20. XX w.	
1462.	Pułaskiego nr 32-40	budynek mieszkalny	l. 50./60. XX w.	
1463.	Pułaskiego nr 33	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1464.	Pułaskiego nr 39	budynek mieszkalny	2. ćw. XX w.	
1465.	Pułaskiego nr 41	budynek d. ujeżdżalni, późn. drukarnia akcydensowa, ob. handlowy	k. XIX w., przebud.	
1466.	Pułaskiego nr 42	budynek mieszkalny	ok. 1935 r.	
1467.	Pułaskiego nr 43	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
1468.	Pułaskiego nr 44	budynek mieszkalny	ok. 1935 r.	
1469.	Pułaskiego nr 45	budynek mieszkalny z oficyną	l. 20. XX w., przebud.	
1470.	Pułaskiego nr 47	budynek mieszkalny	4 ćw. XIX w.	
1471.	Pułaskiego nr 52	budynek mieszkalny, ob. przedszkole	ok. 1935 r.	
1472.	Pułaskiego nr 56	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1473.	ul. Rajskowska nr 16-16a	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1474.	Rajskowska nr 22	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1475.	Rajskowska nr 24	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
1476.	Rajskowska nr 26	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
1477.	Rajskowska nr 28	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
1478.	Rajskowska nr 28	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1479.	Rajskowska nr 28	budynek gospodarczy	1. ćw. XX w.	
1480.	Rajskowska nr 28	budynek stodoły	1. ćw. XX w.	
1481.	Rajskowska nr 32	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	

1482.	Rajskowska nr 43	kapliczka przydrożna	I. 50. XX w.	
1483.	Rajskowska nr 44	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
1484.	Rajskowska nr 57	budynek gospodarczy, ob. mieszkalny	I. 30. XX w.	
1485.	Rajskowska nr 57	budynek gospodarczy	I. 30. XX w.	
1486.	Rajskowska nr 60-66	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1487.	Rajskowska nr 81	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
1488.	Rajskowska nr 89	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
1489.	Rajskowska nr 99	kapliczka przydrożna	I. 50. XX w.	
1490.	ul. Reja Mikołaja nr 2	budynek mieszkalny (willa)	1935 r.	
1491.	Reja nr 3	budynek mieszkalny (willa)	I. 20. XX w.	
1492.	Reja nr 4-6	budynek mieszkalny	1932 r.	
1493.	ul. Robotnicza nr 1	budynek mieszkalny	I. 50. XX w.	
1494.	Robotnicza nr 1a	budynek mieszkalny	I. 50. XX w.	
1495.	Robotnicza nr 3	budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	
1496.	Robotnicza nr 5	budynek szkolny, ob. przedszkole	ok. 1925-1930 r.	
1497.	Robotnicza nr 28	budynek mieszkalny (willa)	I. 30. XX w.	
1498.	ul. Rogozińskiego Stefana nr 3	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
1499.	ul. Rolna	figura przydrożna (przy skrzyżowaniu z ul. Braci Niemojowskich)	I. ćw. XX w.	
1500.	Rolna nr 1	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1501.	Rolna nr 5	zespół budowlany: zagroda	I. ćw. XX w.	
1502.	Rolna nr 5	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
1503.	Rolna nr 5	budynek gospodarczy	I. ćw. XX w.	
1504.	Rolna nr 5	budynek gospodarczy	I. ćw. XX w.	
1505.	ul. Romańska nr 38	schron bojowy	1939 r.	
1506.	Romańska nr 44	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
1507.	Romańska nr 50	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
1508.	Romańska nr 66	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
1509.	Romańska nr 69	zespół budowlany: zagroda	XIX/XX w.	
1510.	Romańska nr 69	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
1511.	Romańska nr 69	budynek gospodarczy	I. ćw. XX w.	
1512.	Romańska nr 83-85	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
1513.	Romańska nr 87	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
1514.	Romańska nr 88	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
1515.	Romańska nr 90	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
1516.	Romańska nr 132	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
1517.	Romańska nr 137-141	budynek gospodarczy	I. ćw. XX w.	
1518.	Romańska nr 148	dwór	2 poł. XVIII w., przebud. I ćw. XIX w. i I. ćw. XX w.	
1519.	Romańska nr 149	budynek gospodarczy	2. poł. XIX w.	
1520.	Romańska nr 148 (rejon)	park dworski	ok. 1801–1805 r.	
1521.	ul. Rycerska nr 2	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1522.	Rycerska nr 7	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1523.	Rycerska nr 12	budynek mieszkalny	k. XIX w./I. 20. XX w.	
1524.	Rycerska nr 14	budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	
1525.	ul. Rzeczna nr 2-4	budynek gospodarczy	I. ćw. XX w.	
1526.	Rzeczna nr 6	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
1527.	Rzeczna nr 8	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
1528.	ul. Rzemieślnicza nr 1	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
1529.	Rzemieślnicza nr 3	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
1530.	Rzemieślnicza nr 5	budynek mieszkalny (oficyna)	ok. 1900 r.	

1531.	Rzemieśnicza nr 6	budynek szkolny	1928–1937 r.	
1532.	Rzemieśnicza nr 7	budynek mieszkalny (oficyna)	ok. 1900 r.	
1533.	Rzemieśnicza nr 9	budynek mieszkalny (oficyna)	przed 1914 r.	
1534.	ul. Rzymska nr 11	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1535.	Rzymska nr 63-65	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
1536.	Rzymska nr 63-65	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1537.	Rzymska nr 63-65	budynek gospodarczy	1. ćw. XX w.	
1538.	Rzymska nr 75-77	zespół budowlany: zagroda	XIX/XX w.	
1539.	Rzymska nr 75-77	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
1540.	Rzymska nr 75-77	budynek gospodarczy	XIX/XX w.	
1541.	Rzymska nr 89-91	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
1542.	Rzymska nr 89-91	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1543.	Rzymska nr 147	schron bojowy	1939 r.	
1544.	Rzymska nr 148	schron bojowy	1939 r.	
1545.	ul. Sadowa nr 12	budynek mieszkalny	4 ćw. XIX w.	
1546.	ul. Saperska nr 8	budynek mieszkalny	1. poł. XX w.	
1547.	Saperska nr 16	budynek mieszkalny	po 1900 r.	
1548.	Saperska nr 19	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1549.	Saperska nr 20	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
1550.	Saperska nr 21	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
1551.	Saperska nr 25	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1552.	ul. Sądzińska nr 6-8	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
1553.	Sądzińska nr 16	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1554.	Sądzińska nr 18	budynek mieszkalny	l. 40. XX w.	
1555.	Sądzińska nr 26	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1556.	Sądzińska nr 27-31	krzyż przydrożny	XIX/XX w.	
1557.	Sądzińska nr 34-38	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1558.	Sądzińska nr 40-44	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1559.	Sądzińska nr 48-50	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1560.	Sądzińska nr 52-56	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1561.	Sądzińska nr 52-56	budynek gospodarczy	1. ćw. XX w.	
1562.	ul. Skalmierzycka nr 3	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1563.	Skalmierzycka nr 5	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1564.	Skalmierzycka nr 7	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1565.	Skalmierzycka nr 14	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1566.	Skalmierzycka nr 16	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1567.	Skalmierzycka nr 18	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1568.	Skalmierzycka nr 20	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1569.	Skalmierzycka nr 21	budynek mieszkalny	l. 20/30. XX w.	
1570.	ul. Skarszewska nr 3	budynek socjalny, ob. Dom Dziecka	ok. 1930 r.	
1571.	Skarszewska nr 3	budynek gospodarczy	1. ćw. XX w.	
1572.	Skarszewska nr 6	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
1573.	Skarszewska nr 9	budynek mieszkalny	2. poł. XIX w.	
1574.	Skarszewska nr 11-15	budynek szkolny, ob. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa	l. 60. XX w.	
1575.	Skarszewska nr 12	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1576.	Skarszewska nr 14	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1577.	Skarszewska nr 16	budynek mieszkalny	po 1900 r.	
1578.	Skarszewska nr 17	budynek mieszkalny	po 1930 r.	
1579.	Skarszewska nr 18	budynek mieszkalny	po 1900 r.	
1580.	Skarszewska nr 22-24	budynek mieszkalny	4 ćw. XIX w., rozb. l. 20. XX w.	
1581.	Skarszewska nr 26	budynek mieszkalny	4 ćw. XIX w.	
1582.	Skarszewska nr 28	budynek mieszkalny	po 1930 r.	
1583.	Skarszewska nr 30	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1584.	Skarszewska nr 31	budynek mieszkalny	2. ćw. XX w.	

1585.	Skarszewska nr 40	budynek mieszkalny	po 1930 r.	
1586.	Skarszewska nr 44	budynek mieszkalny	po 1900 r.	
1587.	Skarszewska nr 48	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1588.	Skarszewska nr 50	budynek mieszkalny	4 ćw. XIX w.	
1589.	Skarszewska nr 52	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
1590.	Skarszewska nr 54	budynek mieszkalny	po 1920 r.	
1591.	Skarszewska nr 56	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1592.	Skarszewska nr 57	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1593.	Skarszewska nr 58	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1594.	Skarszewska nr 59	budynek mieszkalny	po 1920 r.	
1595.	Skarszewska nr 68	budynek mieszkalny	3-4 ćw. XIX w.	
1596.	ul. Skarżyńskiego Bolesława nr 4	budynek mieszkalny	I. 20./30. XX w.	
1597.	ul. Słowackiego Juliusza nr 3	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1598.	Słowackiego nr 5	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1599.	Słowackiego nr 6	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1600.	Słowackiego nr 8	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1601.	Słowackiego nr 11a	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1602.	Słowackiego nr 13	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1603.	Słowackiego nr 16	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1604.	ul. Słowiańska nr 13	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1605.	Słowiańska nr 31	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1606.	Słowiańska nr 62	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1607.	Słowiańska nr 72	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
1608.	Słowiańska nr 72	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1609.	Słowiańska nr 77 (79?)	budynek mieszkalny	2. ćw. XX w.	
1610.	Słowiańska nr 85	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
1611.	ul. Smolna nr 1	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1612.	Smolna nr 3	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1613.	ul. Stare Miasto nr 7	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
1614.	Stare Miasto nr 8	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1615.	Stare Miasto nr 9	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1616.	Stare Miasto nr 10	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
1617.	Stare Miasto nr 12	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1618.	Stare Miasto nr 13	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1619.	Stare Miasto nr 14	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
1620.	Stare Miasto nr 15	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1621.	Stare Miasto nr 16	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1622.	Stare Miasto nr 22	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1623.	Stare Miasto nr 26	budynek stodoły	1. ćw. XX w.	
1624.	Stare Miasto nr 28	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1625.	ul. Starożytna (przy skrzyżowaniu z ul. Łowiecką)	kapliczka przydrożna	XIX/XX w.	
1626.	Starożytna nr 33	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1627.	Starożytna nr 35-39	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1628.	Starożytna nr 36	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1629.	Starożytna nr 111	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
1630.	Starożytna nr 114	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1631.	Starożytna nr 117	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1632.	Starożytna nr 119	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1633.	ul. Staszica Stanisława nr 1	budynek mieszkalny	ok. 1925 r.	
1634.	Staszica nr 2	budynek mieszkalny	ok. 1925 r.	
1635.	Staszica nr 4	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1636.	Staszica nr 5	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1637.	Staszica nr 11	budynek mieszkalny	ok. 1935 r.	

1638.	Staszica nr 13	budynek mieszkalny	ok. 1935 r.	
1639.	Staszica nr 15	budynek mieszkalny	ok. 1935 r.	
1640.	Staszica nr 17	budynek mieszkalny	ok. 1880 r.	
1641.	Staszica nr 17	budynek gospodarczy	ok. 1880 r.	
1642.	Staszica nr 19	budynek mieszkalny (willa)	ok. 1890 r.	
1643.	Staszica nr 20	budynek mieszkalny	po 1900r.	
1644.	Staszica nr 21	budynek mieszkalny	ok. 1935 r.	
1645.	Staszica nr 22	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1646.	Staszica nr 23	kościół par. pw. Opatrzności Bożej	I. 70. XX w.	
1647.	Staszica nr 24	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1648.	Staszica nr 26	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
1649.	Staszica nr 27	budynek mieszkalny	po 1930 r.	
1650.	Staszica nr 28	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w., przebud.	
1651.	Staszica nr 29	budynek mieszkalny	I. 30. XX w. , przebud.	
1652.	Staszica nr 31	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
1653.	Staszica nr 32	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
1654.	Staszica nr 33	budynek mieszkalny	1913 r.	
1655.	Staszica nr 34	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
1656.	Staszica nr 35	budynek mieszkalny (oficyna)	I. ćw. XX w.	
1657.	Staszica nr 39	budynek mieszkalny	I. 20/30. XX w.	
1658.	Staszica nr 42	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
1659.	Staszica nr 48	budynek mieszkalny z bramą wjazdową	pocz. XX w.	
1660.	Staszica nr 57	budynek mieszkalny	k. XIX w./XX w.	
1661.	ul. Stawiszyńska	przyczółki d. mostu tzw. Żelaznego na Kanale Bernardyńskim	3. ćw. XIX w.	
1662.	Stawiszyńska nr 2	kościół par. pw. Nawiedzenia NMP	k. XVI-XVII (1594-1607 r.)	
1663.	Stawiszyńska nr 2	klasztor	k. XVI-XVII (1600-1622 r.)	
1664.	Stawiszyńska nr 2	dom rekolekcyjny	2. poł. XVIII w.	
1665.	Stawiszyńska nr 2	dzwonnica	2. poł. XVIII w. (1765 r.)	
1666.	Stawiszyńska nr 2	mur ogrodzeniowy z bramą	1. poł. XVIII w. (1723 r.)	
1667.	Stawiszyńska nr 2	kolumna, tzw. Napoleońska	po. 1813 r.	
1668.	Stawiszyńska nr 2	budynek gospodarczy	3. ćw. XIX w.	
1669.	Stawiszyńska nr 2	budynek gospodarczy	3. ćw. XIX w.	
1670.	Stawiszyńska nr 3	budynek mieszkalny	I. 80. XIX w.	
1671.	Stawiszyńska nr 6	budynek mieszkalny	I. 70. XIX w.	
1672.	Stawiszyńska nr 7	budynek mieszkalny	I. 70. XIX w.	
1673.	Stawiszyńska nr 8	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1674.	Stawiszyńska nr 11	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
1675.	Stawiszyńska nr 13	budynek mieszkalny	po poł. XIX w./pocz. XX w.	
1676.	Stawiszyńska nr 14	budynek mieszkalny	po 1910 r.	
1677.	Stawiszyńska nr 14	budynek piekarni	I. 20. XX w.	
1678.	Stawiszyńska nr 15	budynek młyna	I. 20. XX w.	
1679.	Stawiszyńska nr 16	budynek mieszkalny	poł. XIX w.	
1680.	Stawiszyńska nr 17	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
1681.	Stawiszyńska nr 19	budynek mieszkalny	2. poł. XIX w.	
1682.	Stawiszyńska nr 21	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
1683.	Stawiszyńska nr 22	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1684.	Stawiszyńska nr 24	budynek mieszkalny	2. poł. XIX w./k.	

			XIX w.	
1685.	Stawiszyńska nr 25	budynek mieszkalny	k. XIX w./1. ćw. XX w.	
1686.	Stawiszyńska nr 25	budynek mieszkalny (oficyna)	1. ćw. XX w.	
1687.	Stawiszyńska nr 26	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
1688.	Stawiszyńska nr 27	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1689.	Stawiszyńska nr 29	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
1690.	Stawiszyńska nr 31	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
1691.	Stawiszyńska nr 32	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
1692.	Stawiszyńska nr 33	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1693.	Stawiszyńska nr 34	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
1694.	Stawiszyńska nr 36	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1695.	Stawiszyńska nr 37	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
1696.	Stawiszyńska nr 37a	ogrodzenie	XIX/XX w.	
1697.	Stawiszyńska nr 39	budynek mieszkalny (oficyna)	1. ćw. XX w.	
1698.	Stawiszyńska nr 48-50	budynek mieszkalny	k. XIX w./XX w.	
1699.	Stawiszyńska nr 49	budynek mieszkalny	k. XIX w./XX w.	
1700.	Stawiszyńska nr 51	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
1701.	Stawiszyńska nr 53	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
1702.	Stawiszyńska nr 53a	budynek mieszkalny	po 1930 r.	
1703.	Stawiszyńska nr 55	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
1704.	Stawiszyńska nr 56	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
1705.	Stawiszyńska nr 59	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
1706.	Stawiszyńska nr 60	budynek mieszkalny	1936/37r.	
1707.	Stawiszyńska nr 74	budynek mieszkalny	1938 r, przebud.	
1708.	Stawiszyńska nr 76	budynek mieszkalny	po 1930 r, przebud.	
1709.	Stawiszyńska nr 78	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
1710.	Stawiszyńska nr 84	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
1711.	Stawiszyńska nr 90	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1712.	Stawiszyńska nr 102	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
1713.	Stawiszyńska nr 104	budynek dawnej stacji kolejki wąskotorowej	k. XIX w.	
1714.	Stawiszyńska nr 108	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1715.	Stawiszyńska nr 112	budynek młyna	1. ćw. XX w.	
1716.	Stawiszyńska nr 123	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
1717.	Stawiszyńska nr 180-184	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1718.	ul. Strzelecka nr 1	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1719.	Strzelecka nr 2	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
1720.	Strzelecka nr 4	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1721.	Strzelecka nr 6	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1722.	Strzelecka nr 8	budynek mieszkalny	ok. 1930 r., przebud.	
1723.	ul. Sukiennicza	most tzw. Trybunalski na rzece Prośnie	1909 r., rem. 1981 r.	
1724.	Sukiennicza nr 2	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
1725.	Sukiennicza nr 3	budynek mieszkalny	po. 1930 r.	
1726.	Sukiennicza nr 4	budynek mieszkalny	ok. 1933 r.	
1727.	Sukiennicza nr 5	budynek mieszkalny	po 1920 r.	
1728.	Sukiennicza nr 6	budynek mieszkalny	ok.1925 r.	
1729.	Sukiennicza nr 7	kościół par. pw. św. Stanisława	poł. XIII w., poł. XIV w., XVII w.	
1730.	Sukiennicza nr 7	klasztor	poł. XIVw., 1640- 80 r., 1730 r.	
1731.	Sukiennicza nr 7	ogrodzenie zespołu klasztornego oo. Franciszkanów	k. XVIII w./2. poł. XIX w.	
1732.	Sukiennicza nr 8	budynek mieszkalny	ok. 1925 r.	

1733.	ul. Sulistawska nr 41	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1734.	Sulistawska nr 108-110	figura przydrożna	1938 r.	
1735.	ul. Sulistawskiego Piotra nr 27-31	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
1736.	Sulistawskiego nr 27-31	budynek gospodarczy	1. ćw. XX w.	
1737.	Sulistawskiego nr 33	schron ziemny	1939 r.	
1738.	Sulistawskiego nr 33-35	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
1739.	Sulistawskiego nr 33-35	budynek gospodarczy	1. ćw. XX w.	
1740.	Sulistawskiego nr 37	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
1741.	Sulistawskiego nr 37	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1742.	ul. Sylwiusza nr 5	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1743.	Sylwiusza nr 5	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1744.	ul. Szczypiornicka nr 1-39	wiadukt kolejowy	1906 r.	
1745.	Szczypiornicka nr 1-39 (przy ul. Sądzińskiej)	budynek dróżnicy przy przejeździe kolejowym	1906 r.	
1746.	Szczypiornicka nr 1-39 (przy ul. Sądzińskiej)	d. budynek mieszkalny dróżnika	1906 r.	
1747.	Szczypiornicka nr 1-39 (przy ul. Wrocławskiej)	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
1748.	Szczypiornicka nr 1-39 (przy ul. Wrocławskiej)	schron ziemny	1939 r.	
1749.	Szczypiornicka nr 70	kaplica Ordęgów, ob. pw. św. Barbary	poł. XIX w., rozbud. 1906 r., 1961-1962 r.	
1750.	Szczypiornicka nr 70	założenie zielni wokół kaplicy	2. poł. XIX w.	
1751.	Szczypiornicka nr 88	budynek mieszkalny	k. XIX w., przebud.	
1752.	Szczypiornicka nr 90–92	budynek mieszkalny	pocz. XX w., przebud.	
1753.	Szczypiornicka nr 94	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1754.	Szczypiornicka nr 96	budynek mieszkalny	2. poł. XIX w.	
1755.	Szczypiornicka nr 96a	budynek mieszkalny	ok. 1910 r., przebud.	
1756.	Szczypiornicka nr 100	budynek mieszkalny	ok. 1920–1930 r.	
1757.	Szczypiornicka nr 100	budynek mieszkalno-inwentarski	pocz. XX w.	
1758.	Szczypiornicka nr 104	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
1759.	Szczypiornicka nr 106/108	budynek mieszkalny	po 1900 r.	
1760.	Szczypiornicka nr 110	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
1761.	Szczypiornicka nr 112-114	budynek d. rządówki	kon. XIX w.	
1762.	ul. Szeroka nr 29	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1763.	ul. Szewska nr 2	budynek mieszkalny	2. poł. XIX w.	
1764.	Szewska nr 4	budynek mieszkalny	k. XIX w., przebud.	
1765.	Szewska nr 8	budynek mieszkalny	po 1930 r.	
1766.	Szewska nr 20	budynek mieszkalny	I. 20-30. XX w.	
1767.	Szewska nr 30	budynek mieszkalny	I. 20-30. XX w.	
1768.	ul. Szkolna nr 5	budynek szkolny, ob. II LO im. T. Kościuszki	1913 r.	
1769.	Szkolna nr 6	budynek mieszkalny	ok. 1920 r., przebud.	
1770.	Szkolna nr 6	budynek mieszkalny (oficyna)	I. 30. XX w.	
1771.	ul. Szwedzka nr 1	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1772.	Szwedzka nr 3	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1773.	Szwedzka nr 5	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1774.	ul. Szymanowskiego Karola nr 8	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	

1775.	ul. Śródmiejska	most tzw. Kamienny na rzece Prośnie	1824-1825	
1776.	Śródmiejska	most tzw. Reformacki na Kanale Rypinkowskim	pocz. XX w., remont. I. 90-te XX w.	
1777.	Śródmiejska nr 1	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
1778.	Śródmiejska nr 2	budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	
1779.	Śródmiejska nr 3	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
1780.	Śródmiejska nr 4	budynek mieszkalny	ok. 1927 r.	
1781.	Śródmiejska nr 5	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1782.	Śródmiejska nr 6	budynek mieszkalny	ok. 1935 r.	
1783.	Śródmiejska nr 8	budynek mieszkalny	ok. 1925 r.	
1784.	Śródmiejska nr 10	budynek mieszkalny	ok. 1925 r.	
1785.	Śródmiejska nr 11	budynek mieszkalny	1925-1930 r.	
1786.	Śródmiejska nr 12	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
1787.	Śródmiejska nr 13	budynek mieszkalny	1926 r.	
1788.	Śródmiejska nr 14	budynek mieszkalny	ok. 1925 r.	
1789.	Śródmiejska nr 15	budynek mieszkalny	ok. 1935 r.	
1790.	Śródmiejska nr 16	budynek mieszkalny	2. ćw. XX w.	
1791.	Śródmiejska nr 17	budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	
1792.	Śródmiejska nr 19	budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	
1793.	Śródmiejska nr 20	budynek mieszkalny	ok. 1926 r.	
1794.	Śródmiejska nr 21	budynek mieszkalny	ok. 1927 r.	
1795.	Śródmiejska nr 22	budynek mieszkalny	ok. 1925 r.	
1796.	Śródmiejska nr 23	budynek mieszkalny	po 1925 r.	
1797.	Śródmiejska nr 24	budynek mieszkalny z oficyną	I. i 3. ćw. XX w.	
1798.	Śródmiejska nr 25	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
1799.	Śródmiejska nr 26	budynek mieszkalny	I. 1925-1930	
1800.	Śródmiejska nr 27	budynek mieszkalny, ob. usługowy	4. ćw. XIX w., ok. 1925 r.	
1801.	Śródmiejska nr 27	budynek mieszkalny	ok. 1925 r.	
1802.	Śródmiejska nr 28	budynek mieszkalny	ok. 1925-1930 r.	
1803.	Śródmiejska nr 29	budynek Banku Handlowego, ob. Bank PKO SA	1914 r.	
1804.	Śródmiejska nr 30	budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	
1805.	Śródmiejska nr 31	budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	
1806.	Śródmiejska nr 32	budynek mieszkalny	po. 1930 r.	
1807.	Śródmiejska nr 33	budynek mieszkalny (z d. salą kinową)	poł. XIX w. i ok. 1920 r.	
1808.	Śródmiejska nr 34	budynek d. szpitala św. Trójcy, późn. komenda garnizonu wojskowego, ob. przychodnie lekarskie	1840-1942 r., rozbud. ok. 1855 r., 1960-1962 r.	
1809.	Śródmiejska nr 35	budynek mieszkalny	ok. 1933 r.	
1810.	Śródmiejska nr 36	budynek roгатki wrocławskiej, ob. cukiernia	1827-1928, remont 1996- 1999 r.	
1811.	Śródmiejska nr 37	budynek mieszkalny	ok. 1925-30 r.	
1812.	Śródmiejska nr 39	budynek mieszkalny	1912 r.	
1813.	Śródmiejska nr 41	budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	
1814.	Śródmiejska nr 43	kościół poreformacki pw. św. Józefa i Piotra z Alkantary, ob. parafialny pw. św. Rodziny	1665-1673 r., 1723 r., odbud. 1919-1921 r.	
1815.	Śródmiejska nr 43/Harcerska 1	klasztór	1665-1675 r.	
1816.	Śródmiejska nr 43	kaplica pw. św. Jana Nepomucena	1717-1736 r.	
1817.	Śródmiejska nr	brama i mur ogrodzeniowy	1683-1706 r.	

	43/Harcerska nr 1	kościół i klasztor poreformackiego		
1818.	ul. Świetlana nr 20	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
1819.	Świetlana nr 20	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1820.	Świetlana nr 24	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
1821.	Świetlana nr 24	budynek gospodarczy	1. ćw. XX w.	
1822.	Świetlana nr 26-28	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
1823.	Świetlana nr 34	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1824.	Świetlana nr 68	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
1825.	pl. św. Józefa nr 1	budynek mieszkalny	ok.1920 r.	
1826.	św. Józefa nr 5	budynek d. pałacu arcybiskupiego, późn. Kolegium Jezuickiego, Komisji Województwa Kaliskiego, ob. Starostwo Powiatowe	XIV, przeb. XVI/XVII oraz l. 1824-1825	
1827.	św. Józefa nr 7	kościół kolegiacki, bazylika mniejsza, ob. par. pw. Wniebowzięcia NMP	1353 r., odbud. 1790 r., 1948 (wieża)	
1828.	św. Józefa nr 7	dzwonnica	1818-1820 r., arch. S. Szpilowski	
1829.	św. Józefa nr 7	baszta obronna tzw. "Dorotka"	XIV w., 2. poł. XVII w.	
1830.	św. Józefa nr 7	mury miejskie-fragment (przy baszcie "Dorotka")	między 1333 a 1370 r., częściowo rekonstruowany	
1831.	św. Józefa nr 8	budynek mieszkalny	ok. 1933 r.	
1832.	św. Józefa nr 10	budynek mieszkalny	ok.1930 r.	
1833.	św. Józefa nr 12	budynek handlowo-usługowy, d. dom towarowy "Jantar"	l. 50. XX w.	
1834.	ul. św. Michała Archanioła nr 1	budynek szkolny	1. ćw. XX w.	
1835.	św. Michała Archanioła nr 48	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
1836.	św. Michała Archanioła nr 48	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1837.	św. Michała Archanioła nr 48	budynek gospodarczy	1. ćw. XX w.	
1838.	św. Michała Archanioła nr 50	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
1839.	św. Michała Archanioła nr 50	figura przydrożna	ok. 1945-1950 r.	
1840.	św. Michała Archanioła nr 50	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1841.	św. Michała Archanioła nr 50	budynek gospodarczy	1. ćw. XX w.	
1842.	św. Michała Archanioła nr 52	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
1843.	św. Michała Archanioła nr 52	budynek mieszkalny	ok. 1920-1930 r.	
1844.	św. Michała Archanioła nr 54	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
1845.	św. Michała Archanioła nr 54	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1846.	św. Michała Archanioła nr 93	budynek gospodarczy	1. ćw. XX w.	
1847.	św. Michała Archanioła nr 95	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1848.	św. Michała Archanioła nr	budynek gospodarczy	1. ćw. XX w.	

	95			
1849.	św. Michała Archanioła nr 103	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1850.	św. Michała Archanioła nr 105	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1851.	św. Michała Archanioła nr 110	budynek mieszkalny (ruina)	ok. 1920 r.	
1852.	św. Michała Archanioła nr 112	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1853.	św. Michała Archanioła nr 114	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1854.	św. Michała Archanioła nr 116	budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	
1855.	św. Michała Archanioła nr 117a	wiatrak, ob. budynek gospodarczy	4. ćw. XIX w., przebud.	
1856.	św. Michała Archanioła nr 121	schron bojowy	1939 r.	
1857.	św. Michała Archanioła nr 121	schron bojowy	1939 r.	
1858.	św. Michała Archanioła nr 121	schron bojowy	1939 r.	
1859.	ul. św. Stanisława nr 1-3	budynek mieszkalny z oficyną	1918 r.	
1860.	św. Stanisława nr 2	budynek d. jatek, ob. usługowy	k. XIX w.	
1861.	św. Stanisława nr 5	budynek mieszkalny	1926 r.	
1862.	św. Stanisława nr 6	dom mieszkalny	1824 r., arch. F. Bergman	
1863.	św. Stanisława nr 7	budynek mieszkalny	1926 r., przebud.	
1864.	św. Stanisława nr 8	budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	
1865.	św. Stanisława nr 9	d. hotel "Polonia", ob. budynek mieszkalny	1937 r., arch. A. Nestrypke	
1866.	św. Stanisława nr 11	budynek mieszkalny	1920 r., przebud.	
1867.	ul. Targowa nr 1	budynek szkoły żydowskiej tzw. Talmud Tora, ob. siedziba II Urzędu Skarbowego	pocz. XX w.	
1868.	Targowa nr 9	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1869.	Targowa nr 14	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1870.	Targowa nr 20	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1871.	Targowa nr 24	budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	
1872.	ul. Teatralna nr 3	budynek fabryczny wyrobów dzianych braci Boraks, ob. szkoła	po. 1918 r.	
1873.	ul. Torowa (nad rzeką Prosną)	most kolejowy	1902 r.	
1874.	Torowa (przy ul. Starożytnej i księżnej Jolanty)	budynek posterunku przejazdowego Piwonice	I. 50. XX w.	
1875.	Torowa nr 2	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1876.	Torowa nr 47a	budynek pokolejowy, ob. mieszkalny	po 1900 r.	
1877.	Torowa nr 105	budynek przemysłowy	XIX/XX w.	
1878.	Torowa nr 111 (ul. Krzywa przy Rodowej)	d. budynek kolejowy, ob. mieszkalny	po 1900 r.	
1879.	Torowa nr 113	budynki elektrociepłowni	I. 30. XX w.	
1880.	Torowa nr 115b	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
1881.	ul. Toruńska nr 5	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
1882.	Toruńska nr 7	budynek szpitalny	I. 30. XX w.	
1883.	Toruńska nr 7	mur ogrodzeniowy	I. 30. XX w.	
1884.	Toruńska nr 7	budynek szpitalny	I. 50. XX w.	
1885.	Toruńska nr 8	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	

1886.	Toruńska nr 10	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1887.	ul. Towarowa nr 1	budynek pofabryczny "Modelany", ob. Zbór Kościoła Bożego w Chrystusie	k. XIX w.	
1888.	Towarowa nr 1	d. hala fabryczna	k. XIX w., przebud.	
1889.	Towarowa nr 1a	budynek pofabryczny, ob. Feniks	l. 20./30. XX w.	
1890.	ul. Tuwima Juliana nr 6	spichlerz w zespole folwarcznym, ob. magazyn	l. 20./30. XX w.	
1891.	Tuwima nr 6	stajnie w zespole folwarcznym, ob. magazyn	4. ćw. XIX w.	
1892.	Tuwima nr 10	dwór, ob. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków i filia Miejskiej Biblioteki Publicznej	4. ćw. XVIII w., poł. XIX w., l. 20. XX w., przebud. pocz. XXI w.	
1893.	Tuwima nr 10	park dworski, ob. im. Rodziny Wiłkomirskich	1. ćw. XIX w., 4 ćw. XIX w.	
1894.	Tuwima nr 12	d. budynek kuchni dworskiej, ob. mieszkalny	XIX/XX w.	
1895.	Tuwima nr 51	budynek mieszkalny	l. 40. XX w.	
1896.	ul. Ułańska nr 6	budynek mieszkalny	ok. 1925 r.	
1897.	ul. Urzędnicza nr 1	budynek mieszkalny	ok. 1925 r.	
1898.	Urzędnicza nr 1a	budynek mieszkalny	l. 50. XX w.	
1899.	Urzędnicza nr 3	budynek mieszkalny	ok. 1925–1930 r.	
1900.	al. Walecznych 8-8a	element infrastruktury technicznej budynków d. więzienia	XIX/XX w.	
1901.	ul. Wał Bernardyński nr 1	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w.	
1902.	Wał Bernardyński nr 51	zespół budowlany: zagroda	1. ćw. XX w.	
1903.	Wał Bernardyński nr 51	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1904.	Wał Bernardyński nr 51	budynek gospodarczy	1. ćw. XX w.	
1905.	ul. Wał Jagielloński nr 1	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1906.	Wał Jagielloński nr 1	budynek gospodarczy	1. ćw. XX w.	
1907.	ul. Wał Piastowski nr 1	budynek KTW, tzw. przystań letnia	2. poł. XIX w., przebud. l. 30. XX w.	
1908.	Wał Piastowski nr 3	budynek dawnej przystani wioślarskiej, ob. schronisko młodzieżowe	l. 20. XX w., przebud. l. 60. XX w.	
1909.	Wał Piastowski nr 5	budynek dawnej przystani wioślarskiej	l. 30. XX w.	
1910.	Wał Piastowski nr 7	budynek dawnej przystani wioślarskiej z hangarem	l. 30. XX w., przebud.	
1911.	Wał Piastowski nr 9	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1912.	Wał Piastowski nr 25	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1913.	Wał Piastowski nr 64	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1914.	Wał Piastowski nr 120	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1915.	Wał Piastowski nr 128	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1916.	ul. Wał Staromiejski nr 8a	budynek administracyjno-biurowy	2. ćw. XIX w.	
1917.	Wał Staromiejski nr 9	kaplica ewangelicko-augsburska	l. 30. XX w.	
1918.	Wał Staromiejski nr 12	budynek mieszkalny	l. 50/60. XX w.	
1919.	Wał Staromiejski nr 14	budynek mieszkalny	l. 50/60. XX w.	
1920.	Wał Staromiejski nr 16	budynek mieszkalny	l. 50/60. XX w.	
1921.	Wał Staromiejski nr 18	budynek mieszkalny	l. 50/60. XX w.	
1922.	Wał Staromiejski nr 23	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1923.	ul. Wanata Józefa 1	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	

1924.	ul. Warszawska nr 1-9	budynki d. fabryki B. i J. Repphanów, ob. domy mieszkalne	1824-25r., 1827r., przebud. l. 30. XX w.	
1925.	Warszawska nr 8	budynek mieszkalny (willa), ob. przedszkole	l. 20-30. XX w.	
1926.	Warszawska nr 8	założenia ogrodowe	l. 20-30. XX w.	
1927.	Warszawska nr 8	mur ogrodzeniowy w zespole willi	l. 20-30. XX w.	
1928.	Warszawska nr 10	budynki pofabryczne, ob. biura	l. 20. XX w.	
1929.	Warszawska nr 14	budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	
1930.	Warszawska nr 16	budynek mieszkalny	po 1930 r.	
1931.	Warszawska nr 19	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w./pocz. XX w.	
1932.	Warszawska nr 21	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1933.	Warszawska nr 22	budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	
1934.	Warszawska nr 23	budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	
1935.	Warszawska nr 25	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
1936.	Warszawska nr 26	budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	
1937.	Warszawska nr 27	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1938.	Warszawska nr 28	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w./pocz. XX w.	
1939.	Warszawska nr 29	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1940.	Warszawska nr 33	budynek mieszkalny	ok. 1910 r./1. ćw. XX w.	
1941.	Warszawska nr 34	budynek mieszkalny	1 poł. XIX w. , przebud.	
1942.	Warszawska nr 41	budynek mieszkalny	2. poł. XIX w.	
1943.	Warszawska nr 43	budynek mieszkalny	1 poł. XIX w.	
1944.	Warszawska nr 44	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
1945.	Warszawska nr 45	budynek mieszkalny (oficyna)	k. XIX w./XX w.	
1946.	Warszawska nr 49	budynek mieszkalny	1. poł. XIX w., przebud.	
1947.	Warszawska nr 50	budynek mieszkalny	po 1900 r.	
1948.	Warszawska nr 51	budynek mieszkalny (willa)	l.20.XX w.	
1949.	Warszawska nr 53	budynek mieszkalny (willa)	4 ćw. XIX w.	
1950.	Warszawska nr 54	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1951.	Warszawska nr 55	budynek mieszkalny (willa)	ok. 1910 r./1. ćw. XX w.	
1952.	Warszawska nr 56	budynek mieszkalny	k. XIX w./1. ćw. XX w.	
1953.	Warszawska nr 63	budynek mieszkalny, ob. lecznica dla zwierząt	ok. 1930 r.	
1954.	Warszawska nr 64	budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	
1955.	Warszawska nr 66	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
1956.	Warszawska nr 67	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1957.	Warszawska nr 76	budynek mieszkalny (willa)	l. 20. XX w.	
1958.	Warszawska nr 93	budynek mieszkalny	l. 20.XX w.	
1959.	Warszawska nr 99	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
1960.	ul. Wąska nr 1	budynek mieszkalny	ok.1920 r.	
1961.	Wąska nr 3	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
1962.	Wąska nr 13	d. budynek fabryki, ob. budynek szkolny	l. 20. XX w.	
1963.	Wąska nr 15	budynek mieszkalny	ok. 1925 r.	
1964.	Wąska nr 17	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
1965.	Wąska nr 19	budynek mieszkalny	ok. 1920 r., przebud.	
1966.	Wąska nr 21	budynek mieszkalny	po 1935 r.,	

			przebud.	
1967.	Wąska nr 23	budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	
1968.	Wąska nr 29	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1969.	Wąska nr 31	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
1970.	Wąska nr 33	budynek mieszkalny	l. ćw. XX w.	
1971.	Wąska nr 43	budynek mieszkalny	l. ćw. XX w.	
1972.	ul. Wiatraki nr 7	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
1973.	ul. Widok nr 1	budynek mieszkalny	k. XIX w./XX w.	
1974.	Widok nr 2 (druga elewacja Harcerska 4)	budynek mieszkalny	l. ćw. XX w.	
1975.	Widok nr 3	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
1976.	Widok nr 4	budynek mieszkalny	l. ćw. XX w.	
1977.	Widok nr 10	budynek mieszkalny	ok. 1935 r., przebud.	
1978.	Widok nr 11	budynek mieszkalny	l. ćw. XX w.	
1979.	Widok nr 12	budynek mieszkalny	3./4. ćw. XIX w.	
1980.	Widok nr 13	budynek mieszkalny	l. ćw. XX w.	
1981.	Widok nr 14	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
1982.	Widok nr 15	budynek mieszkalny	l. ćw. XX w.	
1983.	Widok nr 16	budynek mieszkalny	po 1910 r., przebud.	
1984.	Widok nr 17	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
1985.	Widok nr 18	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
1986.	Widok nr 21	budynek mieszkalny	l. ćw. XX w.	
1987.	Widok nr 24	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
1988.	Widok nr 27	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
1989.	Widok nr 28	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
1990.	Widok nr 29	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
1991.	Widok nr 30	budynek mieszkalny	l. ćw. XX w.	
1992.	Widok nr 32	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
1993.	Widok nr 34	budynek mieszkalny	po 1910 r. przekształ.	
1994.	Widok nr 36	budynek mieszkalny	ok. 1935 r., przebud.	
1995.	Widok nr 37	budynek mieszkalny	po 1910 r.	
1996.	Widok nr 39	budynek mieszkalny	l. ćw. XX w.	
1997.	Widok nr 40	budynek mieszkalny	po 1910 r.	
1998.	Widok nr 41	budynek mieszkalny	po 1931 r.	
1999.	Widok nr 43	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
2000.	Widok nr 44	budynek mieszkalny	1931 r.	
2001.	Widok nr 45	budynek mieszkalny	1938 r.	
2002.	Widok nr 46	budynek mieszkalny	ok. 1930 r., przebud.	
2003.	Widok nr 48	budynek mieszkalny	1926 r.	
2004.	Widok nr 55-57	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
2005.	Widok nr 59-61	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
2006.	Widok nr 60	budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	
2007.	Widok nr 63	budynek mieszkalny	po 1935 r.	
2008.	Widok nr 65-67	budynek administracyjno- biurowy	l. poł. XX w.	
2009.	Widok nr 66	budynek mieszkalny	po 1931 r., przekształ.	
2010.	Widok nr 68	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
2011.	Widok nr 69	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
2012.	Widok nr 70	budynek mieszkalny	ok. 1912 r.	
2013.	Widok nr 71	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
2014.	Widok nr 75	budynek mieszkalny	po 1931 r.	
2015.	Widok nr 80-82	budynek mieszkalny, ob. Kuria	ok. 1918 r.	

		Diecezjalna Kaliska		
2016.	Widok nr 88	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
2017.	Widok nr 90	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
2018.	Widok nr 92	budynek mieszkalny	I. 30. XX w., całkowita przebudowa	
2019.	Widok nr 94	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
2020.	ul. Wielka nr 13 (ul. Torowa 2)	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
2021.	ul. Winiarska nr 2	budynek mieszkalny (willa)	ok. 1925 r.	
2022.	Winiarska nr 2	budynek mieszkalny (oficyna)	I. 20. XX w.	
2023.	Winiarska nr 2	ogrodzenie	I. 20. XX w.	
2024.	Winiarska nr 8	budynek mieszkalny	2. poł. XIX w.	
2025.	Winiarska nr 19	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
2026.	Winiarska nr 20	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
2027.	Winiarska nr 21	budynek mieszkalny	2. ćw. XX w.	
2028.	Winiarska nr 23	budynek mieszkalny	2. ćw. XX w.	
2029.	ul. Wioślarska nr 11	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
2030.	Wioślarska nr 18	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
2031.	Wioślarska nr 19	budynek mieszkalny	I. 30. XX w., przebud.	
2032.	ul. Wodna nr 1	budynek mieszkalny	2. poł. XIX w.	
2033.	Wodna nr 2	budynek mieszkalny	ok. 4 ćw. XIX w.	
2034.	Wodna nr 3	budynek mieszkalny	ok. poł. XIX w.	
2035.	ul. Wojciecha z Brudzewa nr 1	budynek pokolejowy, ob. mieszkalny	po 1900 r.	
2036.	al. Wojska Polskiego nr 67	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
2037.	Wojska Polskiego nr 75	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
2038.	Wojska Polskiego nr 77	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
2039.	Wojska Polskiego nr 81	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
2040.	Wojska Polskiego nr 85	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
2041.	Wojska Polskiego nr 86	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
2042.	Wojska Polskiego nr 88	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
2043.	Wojska Polskiego nr 92	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
2044.	Wojska Polskiego nr 94	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
2045.	Wojska Polskiego nr 96	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
2046.	Wojska Polskiego nr 98-100	budynek mieszkalny	I. 50. XX w.	
2047.	Wojska Polskiego nr 110	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
2048.	Wojska Polskiego nr 122	pergola kolumnowa	I. ćw. XX w.	
2049.	Wojska Polskiego nr 124	budynek mieszkalny	I. ćw. XX w.	
2050.	Wojska Polskiego nr 128	budynek mieszkalny	I. 20.-30. XX w.	
2051.	Wojska Polskiego nr 130	budynek mieszkalny	po 1910 r.	
2052.	Wojska Polskiego nr 175	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
2053.	Wojska Polskiego nr 179	budynek mieszkalny	po 1900 r.	
2054.	Wojska Polskiego nr 181	budynek mieszkalny	2. ćw. XX w.	
2055.	al. Wolności nr 2	budynek pomocniczy przy d. foluszu wodnym, ob. biura i mieszkania, tzw. "Dom Muzyka"	ok. 1820 r., odbud. I. 80. XX w.	
2056.	Wolności nr 3	budynek mieszkalny z oficyną	po 1910 r.	
2057.	Wolności nr 4	budynek mieszkalny, ob. "Villa Calisia"	1905 r.	
2058.	Wolności nr 5	budynek mieszkalny, ob. hotel "Europa"	po 1900 r.	
2059.	Wolności nr 7	budynek mieszkalny, ob. biurowo-usługowy	po 1900 r.	

2060.	Wolności nr 9	budynek mieszkalny	1875 r.	
2061.	Wolności nr 9a	budynek mieszkalny	ok. poł. XIX w. (ok. 1850 r.)	
2062.	Wolności nr 10	budynek mieszkalny	ok. 1915 r.	
2063.	Wolności nr 11	budynek banku, ob. Bank PKO SA	1909-1914 r., proj. R. Sławski	
2064.	Wolności nr 12	budynek mieszkalny z oficyną	1928 r.	
2065.	Wolności nr 13	budynek Trybunału, ob. Sąd Rejonowy i Okręgowy	1820-1824 r.	
2066.	Wolności nr 15	budynek mieszkalny	ok. 1912 r.	
2067.	Wolności nr 16	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
2068.	Wolności nr 17	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
2069.	Wolności nr 18	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
2070.	Wolności nr 18	budynek mieszkalny (oficyna)	4. ćw. XIX w. i 1. ćw. XX w.	
2071.	Wolności nr 19	budynek mieszkalny	1905 r.	
2072.	Wolności nr 21	budynek mieszkalny	przed 1902 r.	
2073.	Wolności nr 21	budynek mieszkalny (oficyna)	4. ćw. XIX w.	
2074.	Wolności nr 23	budynek mieszkalny	l. 20-te XX w.	
2075.	Wolności nr 23	budynek mieszkalny (oficyna)	1. ćw. XX w.	
2076.	Wolności nr 25	budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	
2077.	Wolności nr 25	budynek mieszkalny (oficyna)	1. ćw. XX w.	
2078.	Wolności nr 27	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
2079.	ul. Wrocławska nr 1	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
2080.	Wrocławska nr 4-6	ogrodzenie	pocz. XX w.	
2081.	Wrocławska nr 7	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
2082.	Wrocławska nr 9	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
2083.	Wrocławska nr 11	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
2084.	Wrocławska nr 18	budynek mieszkalny, ob. biurowy	l. 20. XX w., przebud.	
2085.	Wrocławska nr 19	budynek mieszkalny	l. 80. XIX w.	
2086.	Wrocławska nr 20	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
2087.	Wrocławska nr 21	budynek mieszkalny	l. 80. XIX w.	
2088.	Wrocławska nr 25	budynek mieszkalny	k. XIX w., przebud. l. 70. XX w.	
2089.	Wrocławska nr 28	budynek magazynowy	l. 20.-30. XX w.	
2090.	Wrocławska nr 31	budynek administracyjny	l. 50.-60. XX w.	
2091.	Wrocławska nr 31	budynek spichlerza zbożowego	l. 50.-60. XX w.	
2092.	Wrocławska nr 33	budynek mieszkalny	l. 50.-60. XX w.	
2093.	Wrocławska nr 73	budynek mieszkalny	1930 r.	
2094.	Wrocławska nr 74	budynek stodoły, ob. mieszkalno-inwentarski	ok. 1910 r.	
2095.	Wrocławska nr 77	budynek mieszkalny	po 1900 r., przebud.	
2096.	Wrocławska nr 90	budynek mieszkalny	ok. 1935 r.	
2097.	Wrocławska nr 114	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
2098.	Wrocławska nr 116	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
2099.	Wrocławska nr 118	budynek mieszkalny	ok. 1935 r.	
2100.	Wrocławska nr 120	budynek mieszkalny	ok. 1935 r., przebud.	
2101.	Wrocławska nr 125	figura przydrożna	1948 r.	
2102.	Wrocławska nr 127	budynek mieszkalny	1930 r.	
2103.	Wrocławska nr 134	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
2104.	Wrocławska nr 140	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
2105.	Wrocławska nr 142-144	budynek mieszkalny	po 1900 r.	
2106.	Wrocławska nr 145	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	

2107.	Wrocławska nr 146-148	budynek mieszkalny	1912-1914 r.	
2108.	Wrocławska nr 152-168	budynki magazynowe carskiej stacji przeładunkowej, później magazyny wojskowe, ob. „Agromy”	po 1906 r.	
2109.	Wrocławska nr 155	budynek mieszkalny	po 1900 r.	
2110.	Wrocławska nr 157	budynek mieszkalny	ok. 1900 r. przebud.	
2111.	Wrocławska nr 163	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
2112.	Wrocławska nr 165	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
2113.	Wrocławska nr 173-175	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
2114.	Wrocławska nr 177-179	budynek dla oficerów koszar wojskowych, ob. mieszkalny	po 1900 r.	
2115.	Wrocławska nr 185	budynek mieszkalny	ok. 1930 r., przebud.	
2116.	Wrocławska nr 187	budynek d. zajazdu, ob. mieszkalny	po 1914 r.	
2117.	Wrocławska nr 188	budynek mieszkalny dla pracowników kolejowych, ob. mieszkalny	l. 50. XX w.	
2118.	Wrocławska nr 189	budynek dla oficerów koszar wojskowych, ob. mieszkalny	ok. 1904 r.	
2119.	Wrocławska nr 189a	łaźnie, ob. handlowo-usługowy	ok. 1910 r.	
2120.	Wrocławska nr 191	budynek mieszkalny	l. 50. XX w.	
2121.	Wrocławska nr 192-200	pozostałości cokołu pomnika Legionistów	1927 r.	
2122.	Wrocławska nr 193-195	budynek komory celnej, późn. koszary wojskowe, ob. Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej	po 1815 r., remont l. 40. XIX w.	
2123.	Wrocławska nr 193-195	budynek komory celnej, późn. koszary wojskowe, ob. Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej	2. poł. XIX w.	
2124.	Wrocławska nr 193-195	budynek koszar wojskowych, ob. Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej	1904 r.	
2125.	Wrocławska nr 193-195	budynek koszar wojskowych, ob. Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej	1905 r.	
2126.	Wrocławska nr 197	budynek mieszkalny	przed 1920 r.	
2127.	Wrocławska nr 201	budynek mieszkalny	po 1920 r.	
2128.	Wrocławska nr 215	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
2129.	Wrocławska nr 218a (przy ulicy Wrocławskiej)	budynek carskiej stacji przeładunkowej, ob. budynek mieszkalny	po 1906 r.	
2130.	Wrocławska nr 218a (przy ulicy Szczypiornickiej)	budynek mieszkalny dla pracowników kolei, ob. budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
2131.	Wrocławska nr 218a (przy ulicy Szczypiornickiej)	budynek carskiej stacji przeładunkowej, ob. budynek mieszkalny	po. 1906 r.	
2132.	Wrocławska nr 218a (przy ulicy Szczypiornickiej)	budynek mieszkalny	po. 1906 r.	
2133.	Wrocławska nr 219	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
2134.	Wrocławska nr 231	budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	
2135.	Wrocławska nr 233	budynek mieszkalny	po 1900 r.	
2136.	Wrocławska nr 235	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
2137.	Wrocławska nr 292-298	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	

2138.	Wrocławska nr 301	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
2139.	Wrocławska (na granicy z Nowymi Skalmierzycami)	wiadukt kolejowy	1906 r.	
2140.	ul. Wronia nr 1	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
2141.	Wronia nr 3	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
2142.	ul. Wspólna nr 4	budynek mieszkalny	3/4 ćw. XIX w.	
2143.	Wspólna nr 6	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
2144.	Wspólna nr 8	budynek mieszkalny	I. 50/60. XX w.	
2145.	ul. Wydarte nr 8	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
2146.	ul. Wykopaliskowa nr 6	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
2147.	Wykopaliskowa nr 45	budynek przedszkola	XIX/XX w.	
2148.	Wykopaliskowa nr 45	budynek szkolny	1. poł. XX w.	
2149.	ul. Wypoczynkowa	budynek stacji kolejowej - Winiary	ok. 1910 r.	
2150.	ul. Wysoka nr 17a	budynek mieszkalny (drewniany)	XIX/XX w.	
2151.	Wysoka nr 19	budynek mieszkalny	ok. 1935 r., przebud.	
2152.	Wysoka nr 22	budynek mieszkalny	po 1930 r.	
2153.	Wysoka nr 23	budynek mieszkalny	ok. 1910 r.	
2154.	Wysoka nr 27	budynek mieszkalny	ok. 1910 r., przebud.	
2155.	ul. Wypiańskiego Stanisława nr 47-49	budynek mieszkalny pracowników folwarcznych w zespole folwarcznym	XIX/XX w.	
2156.	Wypiańskiego nr 47-49	budynek mieszkalny pracowników folwarcznych w zespole folwarcznym	XIX/XX w.	
2157.	Wypiańskiego nr 47-49	budynek gospodarczy w zespole folwarcznym	XIX/XX w.	
2158.	ul. Zachodnia	wiadukt kolejowy	1906 r.	
2159.	Zachodnia 4	budynek administracyjny	1. ćw. XX w.	
2160.	Zachodnia 33	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
2161.	Zachodnia 34-38	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
2162.	Zachodnia 34-38	budynek stodoły	1. ćw. XX w.	
2163.	Zachodnia 62-64	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
2164.	Zachodnia 62-64	budynek stodoły	1. ćw. XX w.	
2165.	ul. Zagorzynek nr 32	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
2166.	ul. Zamkowa nr 1	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
2167.	Zamkowa nr 2	budynek mieszkalny	1931 r.	
2168.	Zamkowa nr 3	budynek mieszkalny	1921 r.	
2169.	Zamkowa nr 4	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
2170.	Zamkowa nr 5-7	budynek mieszkalny	ok. 1925 r.	
2171.	Zamkowa nr 6	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
2172.	Zamkowa nr 8	budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
2173.	Zamkowa nr 9	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
2174.	Zamkowa nr 10	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
2175.	Zamkowa nr 11	budynek mieszkalny	I. 30. XX w.	
2176.	Zamkowa nr 12	budynek mieszkalny	ok. 1925 r.	
2177.	Zamkowa nr 13	budynek mieszkalny	ok. 1860 r.	
2178.	Zamkowa nr 14	budynek mieszkalny	ok. 1925 r.	
2179.	Zamkowa nr 15	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
2180.	Zamkowa nr 16	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
2181.	Zamkowa nr 18	budynek usługowo-biurowy (poczta)	ok. 1937r., przebud. 1998-99	
2182.	Zamkowa nr 19	budynek mieszkalny	I. 20. XX w.	
2183.	Zamkowa nr 20	budynek usługowo-biurowy (poczta)	po 1920 r, przebud.	

2184.	Zamkowa nr 21	budynek mieszkalny	1. poł. XIX w., l. 20. XX w.	
2185.	ul. Zawodzie nr 4	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
2186.	Zawodzie nr 8	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
2187.	ul. Zgodna nr 3	budynek mieszkalny	l. 50. XX w.	
2188.	Zgodna nr 7	budynek biurowo-usługowy	l. 20./30. XX w.	
2189.	Zgodna nr 10-12	budynek mieszkalny	l. 50. XX w.	
2190.	Zgodna nr 14	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
2191.	ul. Zielona nr 26	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
2192.	Zielona nr 30	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
2193.	ul. Zjazd nr 6	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
2194.	Zjazd nr 15-17	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
2195.	Zjazd nr 19-21	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
2196.	ul. Żłota nr 1	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
2197.	Żłota nr 2	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
2198.	Żłota nr 3	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
2199.	Żłota nr 4	budynek mieszkalny	1924 r.	
2200.	Żłota nr 5	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
2201.	Żłota nr 6	budynek mieszkalny	ok. 1926 r.	
2202.	Żłota nr 7	budynek mieszkalny	2. poł. XIX w.	
2203.	Żłota nr 9	budynek mieszkalny	2. poł. XIX w.	
2204.	Żłota nr 10a	budynek mieszkalny (oficyna)	pocz. XX w.	
2205.	Żłota nr 10b	budynek mieszkalny (oficyna)	pocz. XX w.	
2206.	Żłota nr 13	budynek mieszkalny	l. 20. XX w., przebud. l. 50. XX w.	
2207.	Żłota nr 15	budynek mieszkalny	l. 20. XX w., przebud. l. 50. XX w.	
2208.	Żłota nr 18	budynek mieszkalny	l. 20. XX w.	
2209.	Żłota nr 19	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
2210.	Żłota nr 20	budynek mieszkalny	k. XIX w./l. 30. XX w.	
2211.	Żłota nr 22	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
2212.	Żłota nr 23	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
2213.	Żłota nr 24	budynek mieszkalny	4. ćw. XIX w./1. ćw. XX w.	
2214.	Żłota nr 27	budynek mieszkalny (oficyna)	1. ćw. XX w.	
2215.	Żłota nr 29	budynek mieszkalny	k. XIX w./1. ćw. XX w.	
2216.	Żłota nr 30	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
2217.	Żłota nr 33	budynek mieszkalny	k. XIX w.	
2218.	Żłota nr 35	budynek mieszkalny (oficyna)	1. ćw. XX w.	
2219.	Żłota nr 35	magazyn, ob. budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
2220.	Żłota nr 35	budynek mieszkalny	1. ćw. XX w.	
2221.	Żłota nr 37	budynek mieszkalny (oficyna)	1. ćw. XX w.	
2222.	Żłota nr 39	budynek mieszkalny	k. XIX w./ 1. ćw. XX w.	
2223.	Żłota nr 41	budynek mieszkalny (oficyna)	XIX/XX w.	
2224.	Żłota nr 41a-43	budynek mieszkalny, ob. mieszkania i siedziba Zarządu Dróg Miejskich	XIX/XX w.	
2225.	ul. Żabia nr 8	budynek mieszkalny	l. 30. XX w.	
2226.	ul. Żelazna nr 4	budynek mieszkalny	l. 20./30. XX w.	
2227.	Żelazna nr 6	budynek mieszkalny	l. 20./30. XX w.	
2228.	Żelazna nr 8	budynek mieszkalny	l. 20./30. XX w.	
2229.	Żelazna nr 10	budynek mieszkalny	l. 20./30. XX w.	

2230.	Żelazna nr 12	budynek mieszkalny	I. 20./30. XX w.	
2231.	Żelazna nr 13	budynek mieszkalny	I. 20./30. XX w.	
2232.	Żelazna nr 14	budynek mieszkalny	I. 20./30. XX w.	
2233.	Żelazna nr 16	budynek mieszkalny	I. 20./30. XX w.	
2234.	Żelazna nr 18	budynek mieszkalny	I. 20./30. XX w.	
2235.	Żelazna nr 18a	budynek mieszkalny	I. 20./30. XX w.	
2236.	Żelazna nr 20	budynek mieszkalny	I. 20./30. XX w.	
2237.	Żelazna nr 25	budynek mieszkalny (oficyna)	1. ćw. XX w.	
2238.	ul. Żołnierska nr 24	cmentarz żołnierski wraz z częścią prawosławną	część prawosławną - zał. 1833 r. część wojskowa - 1918 r.	
2239.	Żołnierska nr 24	ogrodzenie cmentarza od strony ul. Juliana Tuwima	2. poł. XIX w.	
2240.	Żołnierska nr 24	budynek mieszkalny strażnika cmentarnego	1. ćw. XX w.	
2241.	Żołnierska nr 24	kaplica grobowa gen. Waltera	1936 r.	
2242.	ul. Żytnia nr 14	budynek mieszkalny	2. poł. XIX w.	
2243.	ul. Żwirki i Wigury nr 1	budynek mieszkalny	I. 50. XX w.	
2244.	Żwirki i Wigury nr 3	budynek mieszkalny	I. 50. XX w.	
2245.	Żwirki i Wigury nr 4	budynek mieszkalny	I. 20./30. XX w.	
2246.	Żwirki i Wigury nr 5a	budynek mieszkalny	I. 50. XX w.	
2247.	Żwirki i Wigury nr 6	budynek mieszkalny	I. 20./30. XX w.	
2248.	Żwirki i Wigury nr 7	budynek mieszkalny	I. 50. XX w.	

13.

Aneks nr 1:

CZĘŚĆ GRAFICZNA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI